

TÜBA **TÜBA-AR**
Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology

17 2014
ISSN: 1301-8566

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

TÜBA-AR

Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology

Sayı: 17
Volume: 17
2014

TÜBA Arkeoloji (TÜBA-AR) Dergisi
SciMago tarafından taranan hakemli dergidir.

TÜBA Journal of Archaeology (TÜBA-AR)

TÜBA-AR is a peer-reviewed journal included in the SciMago.

Sahibi / Owner:

Türkiye Bilimler Akademisi adına
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR (Başkan / President)

**Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Managing Editor**

Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN

**Basın ve Halkla İlişkiler
Press & Public Relations**

Asiye KOMUT

Grafik Tasarım / Graphic Design

Ece YAVUZ

**TÜBA-AR İletişim Asistanı
Communication Assistant**

Cansu AKTAŞ

Baskı: Ses Reklam Paz. Tur. San. Tic. Ltd. Şti.

Tel: 0 312 215 62 00

Sayı: 17/2014 (750 adet)

Basıldığı Tarih: 2015

ISSN: 1301-8566

**TÜBA-AR Yazışma Adresi
Correspondence Address**

TÜBA İstanbul Ofisi
İTÜ Maçka Yerleşkesi
Yabancı Diller Yüksek Okulu 34367,
Maçka-İSTANBUL
Tel: 0212 219 16 60
Faks: 0212 225 20 66
E-posta: cansu.aktas@tuba.gov.tr

**Türkiye Bilimler Akademisi
Turkish Academy of Sciences**

Piyade Sokak, No: 27, 06690
Çankaya- ANKARA
Tel: 0312 442 29 03
Faks: 0312 442 72 36
www.tuba.gov.tr
E-posta: tuba-ar@tuba.gov.tr

© Türkiye Bilimler Akademisi, 2015
© Turkish Academy of Sciences, 2015
(All rights reserved.)

Bu derginin tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, CD ya da manyetik bant haline getirilemez.
(Kaynağı belirtilmemiş görseller, makalelerin yazarlarına aittir.)

TÜBA-AR YEREL VE SÜRELİ BİR YAYINDIR

Kapak Fotoğrafı
Arkaik Dönem Oinokhoe,
Börükçü Nekropolü (Z. Gider Büyükdere)

**TÜBA-AR
TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ ARKEOLOJİ DERGİSİ**

TÜBA-AR, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından yıllık olarak yayınlanan SciMago indeksince taranan uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın politikası, kapsamı ve içeriği ile ilgili kararlar, Türkiye Bilimler Akademisi Konseyi tarafından belirlenen Yayın Kurulu tarafından alınır.

DERGİNİN KAPSAMI VE YAYIN İLKELERİ

TÜBA-AR dergisi ilke olarak, dönem ve coğrafi bölge sınırlaması olmadan arkeoloji ve arkeoloji ile bağlantılı tüm alanlarda yapılan yeni araştırma, yorum, değerlendirme ve yöntemleri kapsamaktadır. Dergi arkeoloji alanında yeni yapılan çalışmalara yer vermenin yanı sıra, bir bilim akademisi yayın organı olarak, arkeoloji ile bağlantılı olmak koşuluyla, sosyal bilimlerin tüm uzmanlık alanlarına açıktır; bu alanlarda gelişen yeni yorum, yaklaşım, analizlere yer veren bir forum oluşturma işlevini de yüklenmiştir.

Dergi, arkeoloji ile ilgili yeni açılımları kapsamlı olarak ele almak için belirli bir konuya odaklanmış yazıları “dosya” şeklinde kapsamına alabilir; bu amaçla çağrılı yazarların katkısının istenmesi ya da bu bağlamda gelen istekler Yayın Kurulu tarafından değerlendirir. Kazı ve yüzey araştırmaları da dahil olmak üzere, yeni yorum ve açılım getirmeyen, yalnızca malzeme tanıtımı içeren, ön rapor niteliğindeki yazılar dergi kapsamının dışındadır. Kültür tarihi açısından önemli bir yenilik getiren önemli buluntular “haber” olarak dergiye kabul edilebilir. Yazarlar dergiye makale gönderdiklerinde, söz konusu yazının daha önce, çeviri olarak bile başka bir yerde yayımlanmadığını ya da yayımlanmak üzere bir başka dergiye gönderilmemiş olduğunu kabul etmiş sayılırlar.

**TÜBA-AR
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES JOURNAL OF ARCHAEOLOGY**

TÜBA-AR is an internationally referenced journal, published annually by the Turkish Academy of Sciences (TÜBA) and covered by the SciMago index. Decisions related to the publication policy, the coverage, and the contents of the journal are admitted by the Editorial Board, formed by the Council of the Turkish Academy of Sciences.

COVERAGE AND PUBLICATION PRINCIPLES OF THE JOURNAL

Principally, the TÜBA-AR journal covers all recent studies, comments, evaluations, and methods in archaeology, and in adjacent areas related to archaeology, without limitation to any periods or geographic regions. In addition to studies carried out in the field of archaeology, as a publication organ of an academy of science, the journal is open to all professional fields of the social sciences, provided that they are related to archaeology; it has also undertaken the function to create a forum covering recent interpretations, approaches, and analyses developing in these fields.

The journal may feature writings focused on a specific subject as a “file” in order to comprehensively cover new initiatives related to archaeology; and to this end, the Editorial Board decides whether contributions of invited writers are required, or evaluates any requests received in that context. Articles that do not introduce new interpretations and initiatives, but are rather in the form of a preliminary report containing only introductions to materials, including archaeological excavations and surface researches, are out of the scope of the journal. Important findings introducing significant innovations in terms of the cultural history can be accepted as pieces of “news”. When writers send articles to the journal, they are deemed to have agreed and undertaken that the article in question has not been published in any other journal, including its translations into any languages, and that it has not been submitted to any other journal for publication, including its translations.

TÜBA-AR

Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology

Kurucu (Founder): Prof. Dr. Ufuk ESİN

Onursal Yayın Kurulu (Honorary Members of The Editorial Board)

Prof. Dr. Nimet ÖZGÜÇ - Prof. Dr. Refik DURU - Prof. Dr. Veli SEVİN
Prof. Dr. Harald HAUPTMANN

Yayın Kurulu Başkanı (Editor in Chief)

Prof. Dr. Şevket DÖNMEZ

Editörler (Editors)

Prof. Dr. Musa KADIOĞLU, Doç. Dr. Harun ÜRER, Yrd. Doç. Dr. Gamze SART
Prof. Dr. Gocha R. TSETSKHLADZE

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Gülsün UMURTAK, Prof. Dr. Aynur ÖZFİRAT, Prof. Dr. Engin AKDENİZ
Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL, Doç. Dr. Mehmet IŞIKLI, Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet YÜKSEL
Yrd. Doç. Dr. Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT

Danışma Kurulu (Editorial Advisory Board)

Tarihöncesi Arkeolojisi (Prehistory)

Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN, Prof. Dr. Burçin ERDOĞU, Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU
Doç. Dr. Metin KARTAL

Protohistory ve Önasya Arkeolojisi (Protohistory and Near Eastern Archaeology)

Prof. Dr. Aliye ÖZTAN, Prof. Dr. Gülsün UMURTAK, Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU
Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM, Prof. Dr. Aynur ÖZFİRAT, Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT
Prof. Dr. Engin AKDENİZ , Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN, Prof. Dr. Tunç SİPAHİ
Prof. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU, Doç. Dr. Özlem ÇEVİK,
Doç. Dr. Mehmet IŞIKLI, Yrd. Doç. Dr. Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT

Klasik Arkeoloji (Classical Archaeology)

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL, Prof. Dr. Musa KADIOĞLU, Prof. Dr. Turgut HACI ZEYREK
Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY, Prof. Dr. Gül IŞIN, Prof. Dr. Zeynep ÇİZMELİ-ÖĞÜN
Prof. Dr. Gürcan POLAT, Prof. Dr. Ralf von den HOFF, Doç. Dr. Veli KÖSE,
Doç. Dr. Daniş BAYKAN, Doç. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM

Karadeniz Arkeolojisi (Black Sea Archaeology)

Prof. Dr. Gocha R. TSETSKHLADZE, Prof. Dr. Şevket DÖNMEZ

İran – Orta Asya Arkeolojisi (Iran – Central Asia Archaeology)

Prof. Dr. Aiman DOSSYMBAYEVA, Doç. Dr. İbrahim ÇEŞMELİ, Doç. Dr. Anıl YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Farshid İREVANİ GHADİM

Türk - İslam Arkeolojisi (Turkish - Islamic Archaeology)

Prof. Dr. Bozkurt ERSOY, Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ, Prof. Dr. Kenan BİLİCİ
Doç. Dr. Harun ÜRER , Doç. Dr. Mustafa ÖZER, Yrd. Doç. Dr. Rüstem BOZER

Ortaçağ Arkeolojisi (Medieval Archaeology)

Prof. Dr. Zeynep MERCANGÖZ, Prof. Dr. Ayşe AYDIN, Prof. Dr. Yüksel SAYAN
Prof. Dr. Osman ERAVŞAR, Doç. Dr. Ferudun ÖZGÜMÜŞ, Doç. Dr. Lale DOĞER,
Doç. Dr. V. Macit TEKİNALP, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Emel Emine DÖNMEZ

Eskiçağ Tarihi (Ancient History)

Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR, Prof. Dr. Turgut YİĞİT, Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Prof. Dr. Mustafa ADAK, Yrd. Doç. Dr. Bülent ÖZTÜRK

Hititoloji (Hittitology)

Prof. Dr. Aygöl SÜEL

Mısırbilim (Egyptology)

Yrd. Doç. Dr. Hasan PEKER

Arkeojeofizik (Archaeogeophysics)

Doç. Dr. Selma KADIOĞLU, Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet YÜKSEL

Arkeojeoloji (Archaeogeology)

Prof. Dr. Yusuf Kağan KADIOĞLU

Arkeometalurji (Archaeometallurgy)

Prof. Dr. Ünsal YALÇIN

Arkeozooloji (Archaeozoology)

Prof. Dr. Vedat ONAR, Doç. Dr. Levent ATICI

Arkeobotanik (Archaeobotanic)

Doç. Dr. Evangelia PİŞKİN

Antropoloji (Anthropology)

Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL, Prof. Dr. Ayla SEVİM, Doç. Dr. Ömür Dilek ERDAL
Yrd. Doç. Dr. Gamze SART

Sosyoloji (Sociology)

Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN

Kültürel Mirasın Korunması / Koruma Amaçlı Planlama

(Protection of Cultural Heritage / Protection Planning Policies and Approaches)

Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Şevket DÖNMEZ Sunu / Presentation	6
Bahattin ÇELİK Differences and Similarities between the Settlements in Şanlıurfa Region where “T” Shaped Pillars are Discovered	9
Şanlıurfa Bölgesinde “T” Şeklinde Dikmetaş Bulunan Yerleşimlerin Farklılık ve Benzerlikleri	
Serap ÖZDÖL KUTLU Reconsidering the Late Neolithic Pottery of the Anatolian Plateau: Current Evidence from Çatalhöyük.	25
Anadolu Platosu Geç Neolitik Çanak Çömleğinin Yeniden Değerlendirilmesi: Çatalhöyük’ten Mevcut Kanıtlar	
Metin TÜRKÜZÜN, Serdar ÜNAN, Semih ÜNAL Çiledir Höyük Erken Tunç Çağı II Bulguları	49
Early Bronze Age II Findings at Çiledir Höyük	
Nazan ÜNAN Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı III Ocakları	73
Early Bronze Age III Ovens at Seyitömer Höyük	
Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT Güncel Arkeolojik Bulgular Işığında MÖ 2. Binyılda Amasya Bölgesi	83
Amasya Region in Second Millennium BC in the Light of Current Archaeological Evidence	
Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER Börükçü Nekropol Alanından Bir Arkaik Mezar	111
An Archaic Tomb from Börükçü Necropolis	
Kahraman YAĞIZ Antandros Mezar Taşları	129
The Tomb Stones from Antandros	
Reyhan ŞAHİN Karataş Burnu Yüzey Araştırmasında Bulunan Hellenistik ve Roma Dönemi Keramikleri	143
Hellenistic and Roman Pottery from the Karataş (Adana) Survey	
TÜBA-AR 17. Sayı Hakemleri	162
TÜBA-AR Genel Yazım Kuralları	163

SUNU

Türkiye’de arkeolojiye bakış her zaman geleneksel olmuştur. 1930’larda üniversitelerde kurumsallaşan Önasya Kültürleri Arkeolojisi, Klasik Arkeoloji ve Prehistorya disiplinleri kemik yapılarını günümüze değin özellikle İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi’nde koruyabilmişlerdir. Her bilim dalında olduğu gibi arkeolojide de yeniden yapılanma ve gelişmelere göre farklı disiplinlere yönelme zorunluluğu kendini göstermeye başlamıştır. Yeniden yapılanma çabalarında geleneksel disiplinlerin kapsamadığı süreçler ile kültürlerin öncelikli olarak değerlendirilmeye alınması oldukça önemlidir. Bu bağlamda Anadolu ve yakın çevresinin Ortaçağ ve Türk – İslam dönemleri uzmanlaşma gereksinimleri olan arkeolojik disiplinler olarak göze çarpmaktadır. Ortaçağ kültürleri konusunda 1990’larda başlayan girişimler günümüze değin ancak birkaç üniversitede bilim dalı seviyesine ulaşmış durumdadır. Bunun yanı sıra Anadolu ve yakın çevresinin İslamiyet Öncesi Türk Dönemi ile İslami dönemlerine arkeolojik kimlik kazandırma gerekliliği bulunmaktadır. Bu anlayış çerçevesinde Katip Çelebi Üniversitesi’nde yapılanma aşamasını tamamlayan Türk ve İslam Arkeolojisi Bölümü değerli bir başlangıç olmuştur. Bu gelişmelere İstanbul, Ankara, Ege, Akdeniz ve Atatürk gibi köklü üniversitelerin de sahip çıkması yeni anlayışın geleneksel değerlere ulaşmasını sağlayacaktır. Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Demir çağları gibi Protohistorik (Öntarih) dönemler ile Geometrik, Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma gibi Klasik dönemler çerçevesinde çok değerli uzmanlar yetiştiren, araştırmalar yapan ve bunları nitelikli yayınlara dönüştüren söz konusu bu önemli üniversitelerin, Anadolu’nun son 1000 yılını bilmemiz ve anlamamız noktasında duyarlı

olmaları gerekmektedir. Türkiye’nin arkeolojik ve tarihsel değerlerinin dönem, kültür ve kimlik kaygısı olmaksızın Türk arkeologlarca sahiplenilmiş olması çok doğru bir yaklaşımdır. Buna karşın, kültürel anlamda kök aldığımız ve etki yaptığımız bu toprakların son 1000 yıllık sürecinin ihmal edilmiş bulunması da aynı derecede doğru olmayan bir durumdur. Arkeolojide bir yerleşimin/bulgunun eskiliği veya ait olduğu kültür onun değerini arttıran-azaltan özellikler değildir. Söz konusu yerleşmelerin/bulguların değeri ait olduğu kültürün bilinmezliğine yaptığı katkı ile doğru orantılıdır.

Yaşadığımız bu değerli topraklara, dolayısı ile bizlere ait tüm kültürlerin arkeolojik kimliği anlaşılmalı ve algılanmaya başlanmışken, bunların içinde bize ait özgün kültürün ne olduğu sorusunun yanıtlanması önemli ve gereklidir. Türkiye’nin tüm arkeolojik ve tarihsel değerlerine sahip çıkılması noktasındaki yeni yayın anlayışını 15 ve 16. Sayılarda beyan eden ve gerçekleştiren TÜBA-AR, 17. Sayısını da hızlı ama nitelikli olarak yayınlanmıştır. Bu konuda desteğini her aşamada gördüğümüz TÜBA Başkanı Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar ile Danışma Kurulu üyemiz Prof. Dr. Kenan Çağan’a, Editör, Yayın ve Danışma kurullarındaki değerli hocalarım ile meslektaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum. 17. Sayının teknik ve bürokratik işlerini başarı ile tamamlayan Asiye Komut, Ece Yavuz ve Cansu Aktaş’a teşekkür ederim. Arkeolojik kazıların sonsuza kadar devam etmesi dileği ile.

Prof. Dr. Şevket Dönmez
TÜBA-AR Yayın Kurulu Başkanı

PRESENTATION

In Turkey look into archaeology has always been traditional. Disciplines of Near Eastern Cultures Archaeology, Classical Archaeology and Prehistory which have been institutionalized in universities in 1930s have conserved their confirmed statuses especially in Istanbul and Ankara Universities. In archaeology, like every other sciences, the necessity of reconstruction and orientation with different disciplines according the progress, has been emerged. It is important in the process of reconstruction that the time and disciplines which were not encompassed by the traditional disciplines to be taken into account first. In this context, the Medieval and Turkish-Islamic Periods of Anatolia and surrounding area seems to be the archaeological disciplines which need to be the experted. The endeavors on Middle Ages Cultures, which started in 1990s, have reached the scientific level only in several universities. Additionally, there is a need to provide an archaeological identity to the Pre-Islamic Turkish Period and Islamic Period of Anatolia and its immediate vicinity. With this understanding, the Department of Turkish and Islamic Archaeology which concluded its formation in Katip Çelebi University has been a valuable start. The attention of long-established universities like Istanbul, Ankara, Ege, Akdeniz and Atatürk on this development will enable this new concept to acquire traditional values. It is required for these universities, which trained experts, conducted research and published their data on Neolithic, Chalcolithic, Bronze and Iron Ages as well as Protohistorical Period and Geometric, Archaic, Classical, Hellenistic and Roman Periods, to be sensitive in learning and understanding the last 1000 years of Anatolia. It is a proper approach for the Turkish Archaeologists to

embrace archaeological and historical values of Turkey without the periodical, cultural and identity concerns. In spite of that, the disregard of the period of last 1000 years of this land which we have originated is an equally erroneous situation. In archaeology, the absence of a settlement/evidence or the culture its originated from is not the qualities that increase or decrease its importance. The value of the said settlement/evidence is directly proportionate to the contribution it does to uncovering of mysteries of the culture it belonged to.

Just as the archaeological identity of the cultures which belongs to the precious land which we live in, and thereby to us, has been started to be understood and perceived; the question of the identification of authentic culture in them which directly related to us, is important and essential. TÜBA-AR, which declared and realized the new publication concept in adopting all the archaeological and historical values of Turkey in its 15th and 16th issues, has published its 17th issue promptly and with quality. I would like to extend my gratitude to Prof.Dr. Ahmet Cevat Acar, the President of TUBA, and Prof. Dr. Kenan Çağan, the member of our Consultation Board, as well as the valued professors and colleagues in editorial, publication and consultation boards. I also thank Asiye Komut, Ece Yavuz and Cansu Aktaş who successfully concluded the technical and bureaucratic work of the 17th Issue. I wish archaeological excavations continue forever.

Prof. Dr. Şevket Dönmez
TÜBA-AR Editor in Chief

DIFFERENCES AND SIMILARITIES BETWEEN THE SETTLEMENTS IN ŞANLIURFA REGION WHERE “T” SHAPED PILLARS ARE DISCOVERED

ŞANLIURFA BÖLGESİNDE “T” ŞEKLİNDE DİKMETAŞ BULUNAN YERLEŞİMLERİN FARKLILIK VE BENZERLİKLERİ

Bahattin ÇELİK*

Keywords: Şanlıurfa, Tektek Dağları, Pre-Pottery Neolithic Period, “T” Shaped Pillars, Cult Buildings, Domestic Buildings, Circular Buildings

Anahtar Kelimeler: Şanlıurfa, Tektek Dağları, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, “T” Biçimli Dikmetaşlar, Kült Yapıları, Sivil Yapılar, Yuvarlak Planlı Yapılar.

ABSTRACT

This article refers to the Neolithic Period settlements discovered during surveys and provincial cultural inventory studies conducted in Şanlıurfa province located in Southeast Turkey. The locations and dimensions of the settlements that contain “T” shaped pillars is one of the main discussion topics of this study. Another matter under discussion is to comprehend the differences between the small-scale settlements that contain cult centers and “T” shaped pillars. The fact that two of the settlements under study contain both the remains of circular domestic buildings and the pillars indicate that such settlements resemble Çayönü and Nevalı Çori settlements, which contain cult and domestic buildings. It is contemplated that such settlements are contemporary with Göbekli Tepe layer II and the cult building known from Nevalı Çori based on the similarities and differences of the “T” shaped pillars, identified in some of the recently discovered settlements. In the light of the finds unearthed from the settlements in Şanlıurfa region that contain “T” shaped pillars, such settlements should be dated to the end of Late Pre-Pottery Neolithic A (LPPNA) and the Early Pre-Pottery Neolithic B (EPPNB).

ÖZET

Bu yazıda, Türkiye’nin güneydoğusunda bulunan Şanlıurfa’da yapılan yüzey araştırmaları ve il kültür envanteri çalışmaları sırasında keşfedilen Neolitik dönem yerleşimlerinden bahsedilmektedir. İçinde “T” şeklinde dikmetaş barındıran yerleşimlerin konumları ve boyutları bu çalışmanın ana tartışma konularından biridir. Diğer bir tartışma konusu ise kült merkezleri ile “T” şeklinde dikmetaş barındıran küçük ölçekli yerleşimler arasındaki farklılıkları anlamaktır. İncelenen yerleşimlerden ikisinde, hem yuvarlak planlı sivil yapı kalıntılarının olması hem de dikmetaşların bulunuyor olması, bu yerleşimlerin kült ve sivil yapıları içinde barındıran Çayönü ve Nevalı Çori benzeri yerleşimler olduğunu göstermektedir. Yeni keşfedilen yerleşimlerin bazılarında tespit edilen “T” şeklinde dikmetaşların benzerliklerinden ve farklılıklarından yola çıkılarak, bu yerleşimlerin Göbekli Tepe’nin II. tabakası ve Nevalı Çori’den bilinen kült yapısı ile çağdaş oldukları düşünülmektedir. Şanlıurfa bölgesinde, “T” şeklinde dikmetaş barındıran yerleşimleri ele geçen buluntular ışığında, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem A evresinin sonu (LPPNA) ile B evresinin başları (EPPNB) arasına tarihlendirmek gerekir.

* Doç. Dr. Bahattin ÇELİK. Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Yenisey Kampüsü 75000 Ardahan. e-posta: bahattincelik@ardahan.edu.tr

INTRODUCTION

When we look at the precursors of the “T” shaped pillars, we observe that the pillars were constructed from adobe at the center of the circular small buildings at *Qermez Dere* located in Northern Iraq¹, and then we observe pillars constructed from massive stones again within circular buildings at *Gusir Höyük* located within the Tigris region². The pillars from the Sanliurfa region tradition, on the other hand, not only take the “T” shape, but also various patterns and figures are made on the pillars. The plain pillars in *Gusir Höyük* are located at the center of the large circular buildings. As they stand, the pillars bear a significant resemblance to the circular buildings at Layer III of *Göbekli Tepe* in architectural terms³. The circular buildings with pillars at the center located at *Gusir Höyük*⁴ seem like they are the prototypes of the buildings at Layer III of *Göbekli Tepe*.

Discovery of settlements such as *Nevali Çori*⁵, *Göbekli Tepe*⁶, *Sanliurfa-Yeni Mahalle*⁷, *Karahan Tepe*⁸, *Sefer*

*Tepe*⁹, *Hamzan Tepe*¹⁰, *Taşlı Tepe*¹¹, *İnanlı Tepesi*¹², *Kocanizam Tepesi*¹³, *Başaran Höyük*¹⁴ and *Herzo Tepe*¹⁵, which reflect pre-pottery phases of the Neolithic period, in Şanlıurfa region particularly around Harran Plain, as a result of the recent surveys demonstrates that the region played a significant role in emergence of the first settlements and cult centers (Fig. 1). In particular, presence of “T” shaped pillars in several of such settlements, which distinguish such settlements from other Neolithic settlements, give indication to more distinct features of such settlements compared to the others.

Today, excavations are either carried out or in progress only at *Göbekli Tepe*, *Nevali Çori* and *Sanliurfa-Yeni Mahalle* settlements that accommodate “T” shaped pillar or find that might be successors of the pillars. However, the region further contains settlements with identical features, such as *Hamzan Tepe*, *Karahan Tepe*, *Sefer Tepe*, *Taşlı Tepe*, *Kurt Tepesi*, *Harbetsuvan Tepesi* and *Ayanlar Höyük*, not yet excavated and that accommodate, or contemplated to accommodate, “T” shaped pillars

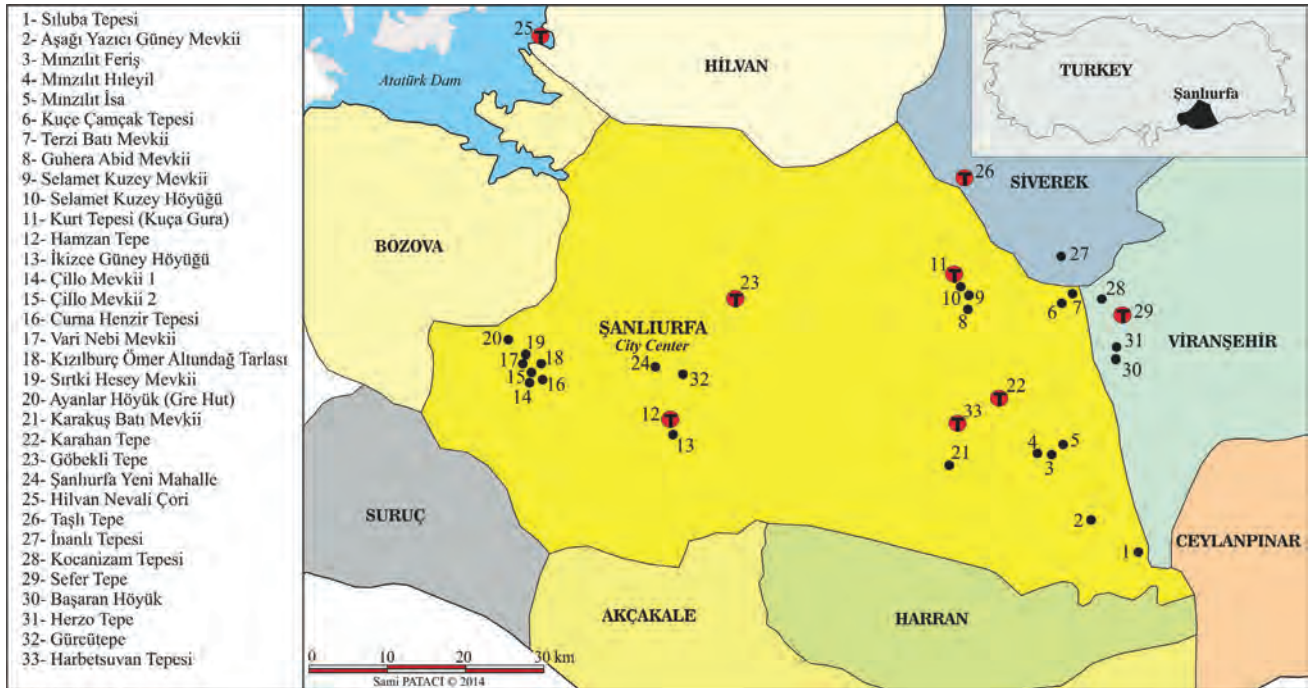

Fig. 1: Neolithic Settlements that are or were Discovered at Urfa Central District / Urfa Merkez İlçede Tespit Edilen veya Daha Önceden Tespit Edilmiş Neolitik Yerleşimler (Drawing by S. Patacı).

¹ Watkins 1990: Figs. 3, 4.

² Karul 2011: 2-4, Figs. 4-5, 11.

³ Schmidt 2010: fig. 2

⁴ Karul 2011: Fig.11.

⁵ Hauptmann 1993: 37-69; Hauptmann 1999: 66-86.

⁶ Beile-Bohn/Gerber/Morsch/Schmidt 1998: 5-78; Schmidt 2001: 45-54; Schmidt 2002: 8-13; Schmidt 2007: 115-129.

⁷ Çelik 2000a: 4-6; Çelik 2007: 165-178; Çelik 2011a: 139-164.

⁸ Çelik 2000b: 6-8; Çelik 2011b: 241-253.

(Fig. 1). The common characteristic of such settlements is the presence of “T” shaped pillars as is the case for *Göbekli Tepe* and *Nevali Çori*. The finds that are either

⁹ Çelik 2006a: 23-25; Güler/Çelik/Güler 2012: 161-169.

¹⁰ Çelik 2004: 3-5; Çelik 2006b: 222-224; Çelik 2010: 257-268.

¹¹ Çelik/Güler/Güler 2011: 225-236; Güler/Çelik/Güler 2013: 292-293.

¹² Güler/Çelik/Güler 2013: 291-304.

¹³ Güler/Çelik/Güler 2012: 160,167-168.

¹⁴ Güler/Çelik/Güler 2012: 158-159, 165-166.

¹⁵ Güler/Çelik/Güler 2012: 159-160,166-167.

Fig. 2: View of Kurt Tepesi Settlement from South / *Kurt Tepesi Yerleşiminin Güneyden Görünümü* (Photo by B. Çelik).

analogous to, or successors of, such pillars were also unearthed at Adıyaman¹⁶ and Gaziantep¹⁷ regions located at west banks of the Euphrates, but such finds cannot be localized precisely.

“T” shaped pillars were unearthed at *Kurt Tepesi* that was recently discovered in 2013 at Şanlıurfa region as a result of the survey studies. The findings unearthed from other recently discovered sites were circular building remains that are rather characterized as domestic architectural buildings resembling the features of the period: stone vessels, grinding stones, pestles, and lithic tools. One of the intriguing sites identified in the same year is the *Ayanlar Höyük* settlement. Several findings unearthed from this settlement that cover a land of 140 decare indicate that this settlement might be one of the settlements that accommodate a “T” shaped pillar. *Harbetsuvan Tepesi*, on the other hand, was discovered during the surveys conducted in 2014. “T” shaped pillars were discovered in this settlement as well. The settlements recently discovered in years 2013 and 2014 are located at the mountain ranges and plateaus located east and west of the Harran plain.

SETTLEMENTS THAT ACCOMMODATE “T” SHAPED PILLAR

Kurt Tepesi

Discovered for the first time during the surveys conducted

in 2013, Kurt Tepesi settlement is located 47 km east of Şanlıurfa province and 3 km south of Sumaklı village. (Fig. 1). Its altitude from sea level is 730 m. The settlement is also known as Kuça Gura by the local community.

Kurt Tepesi settlement is located on a hill that dominates the *Çoban Creek Pass*, which serves as a passageway between Harran Plain and Viranşehir region (Fig. 2). It is a small mound established on a ridge formed by high calcareous plateaus, which is very poor in terms of soil. The western section of the mound that covers approximately 7-decare area is distorted due to illegal excavations. Moreover, a high voltage transmission line pole is located at the north end of the mound. Small cavern groups and a pool carved to the bedrock are determined at the calcareous rocks surrounding the mound. Furthermore, the quarries contemplated to be the site for extracting the “T” shaped pillars are also located northeast of the hill.

A site where a “T” shaped pillar excavated and removed is identified in an illegal excavation pit at *Kurt Tepesi* from Pre-Pottery Neolithic period with no ceramics (Fig. 3). During the surveys conducted at the villages in the vicinity, two pillars removed from their original site were discovered in Kösecik village located circa 6 km south-east of the hill (Fig. 4)¹⁸.

¹⁶ Hauptmann 2000: 5-9; 2012: 13-22.

¹⁷ Çelik 2005: 28-29; Bulgan/Çelik 2011: 85-90.

¹⁸ Two “T” shaped pillars were moved from Kurt Tepesi settlement affiliated to Sumaklı Village by Hüseyin Eyyüboğlu and Sinan Eyyüboğlu who reside in Kösecik village. Private interview with Hüseyin Eyyüboğlu, 20.10.2013. The pillars are currently in Şanlıurfa Museum.

Fig. 3: Illegal Excavation Area where “T” Shaped Pillar was Excavated from Kurt Tepesi / *Kurt Tepesi’nden “T” Şeklinde Dikmetaşın Çıkarıldığı Kaçak Kazı Alanı* (Photo by B. Çelik).

The pillars are approximately 2.5 m long, with width varying in the range of 50 cm to 70 cm and their thickness is 25 cm. One of the “T” shaped pillars contains both a broad groove in the form of a necktie and a single-strip chevron pattern on a scalped area located at the side of the pillar (Fig. 5). The single-strip at the Chevron pattern emerges as a feature not observed at the “T” shaped pillars discovered in *Nevalı Çori*¹⁹ and *Göbekli Tepe*²⁰. There is no relief on the other “T” shaped pillar²¹.

Fig. 4: “T” Shaped Pillars from Kurt Tepesi / *Kurt Tepesi’nden “T” Şeklinde Dikmetaşlar* (Photo by B. Çelik).

Fig. 5: Necktie and Chevron Patterned Pillar from Kurt Tepesi Settlement / *Kurt Tepesi Yerleşiminden Kravatlı ve Chevron Motifli Dikmetaş* (Photo by B. Çelik).

Studies conducted on *Kurt Tepe* revealed that the flintstone is used intensively as a raw material and that the obsidian is present at very scarce quantities. The findings excavated from this site include Byblos type arrowheads made of flintstone, scrapers, drills, sickle blades and obsidian blades. Moreover, stone beads and pestle parts made from basalt stone are also discovered.

Kurt Tepesi is considered to be a settlement of approximately identical scale to the *Sefer Tepe* and *Harbetsuvan Tepesi* settlements due to the similarity of the discovered finds and its size. Dimensions of the pillars unearthed here is similar with the cult building in *Nevalı Çori* and Layer II of *Göbekli Tepe*. Based on such similarity and the small finds unearthed, *Kurt Tepesi* settlement should be dated as late Pre-Pottery Neolithic period A (PPNA) and early Pre-Pottery Neolithic period B (PPNB).

Harbetsuvan Tepesi

Discovered for the first time in 2014, *Harbetsuvan Tepesi* (Fig. 1) is located 45 km east of Şanlıurfa, between calcareous plateaus known as Tektek Mountains (Fig. 6). Its altitude from sea level is 714 m. The settlement covers an area of circa 6 decares. No ceramics were discovered in the settlement. Therefore, the settlement is contemplated to be inhabited only during the Pre-Pottery Neolithic period. The most significant characteristic of the settlement is the presence of *in situ* “T” shaped pillars. Several “T” shaped pillars unearthed as a result of illegal excavations are destroyed deliberately. One of the broken pillars with no decoration is re-assembled and the pillar is identified to be 160 cm long, 70 cm to 50 cm wide with a thickness of 22 cm (Fig. 7). Another “T” shaped pillar unearthed in the settlement contains necktie and finger reliefs (Fig. 8).

¹⁹ Hauptmann/Schmidt 2007: 80.

²⁰ Schmidt 2007: Fig. 11.

²¹ More comprehensive study for Kurt Tepesi archaeological site is to be published.

Fig. 6: Southern View of Harbetsuvan Tepesi / *Harbetsuvan Tepesi'nin Güneyden Görünümü* (Photo by B. Çelik).

Fig. 7: Pillar with no Relief at Harbetsuvan/*Harbetsuvan'dan Kabartmasız Dikmetaş* (Photo by B. Çelik).

Fig. 8: Necktie and Finger Shaped Relief Pillar from Harbetsuvan Tepesi Settlement/ *Harbetsuvan Tepesi'nden Kravatlı ve Parmak Kabartmalı Dikmetaş* (Photo by B. Çelik).

Harbetsuvan settlement is located approximately 7 km southwest of *Karahan Tepe* settlement. Traces of a circular foundation with circa 15 m diameter are present at the site where the pillars were discovered. As it stands, the

building resembles circular “*F Enclosure*” discovered at Layer II/III of *Göbekli Tepe*²².

²² Schmidt 2010: Fig. 2.

The studies conducted in the settlement revealed that the raw material intensively used is flintstone, and a small amount of obsidian finds are also present: bipolar cores, made of flintstone, shoulder and sickle blades, Byblos type arrowheads, and obsidian blade pieces, which are unique to Pre-Pottery Neolithic period, were discovered²³.

The pillars that resemble the pillars with no relief unearthed at *Harbetsuvan* settlement the most were discovered in *Karahan Tepe*²⁴. The settlement seems like a satellite settlement due to its proximity to *Karahan Tepe*. *Harbetsuvan Tepesi* is considered to be a settlement of approximately identical scale to the *Sefer Tepe* and *Kurt Tepesi* settlements due to the similarity of the discovered findings.

Dimensions of the pillars unearthed here are similar with the cult building in *Nevalı Çori* and Layer II of *Göbekli Tepe*. Based on such similarity and the small finds unearthed, *Harbetsuvan Tepesi* settlement should be dated as late PPNA and early PPNB.

Hamzan Tepe

Discovered during the provincial cultural inventory studies conducted in 2004, *Hamzan Tepe* settlement (Fig. 1) is located 2 km north of İkizce village, which is located 12 km south of Şanlıurfa province (Fig. 9). Covering an area of circa 17 decares, *Hamzan Tepe* is at 600 m above sea level. It is a settlement founded within the plateaus in West Harran Plain. The settlement was first used as a Paleolithic outdoor station and then as a small sized settlement during the Neolithic period²⁵. One *in situ* “T” shaped pillar was discovered at *Hamzan Tepe* settlement (Fig. 10). Moreover, remains of two circular buildings excavated as a result of illegal excavations were discovered at the eastern section of the settlement. The inner section of one of such circular buildings was excavated down to the bedrock and, fortunately, the curb stones were preserved *in situ* (Fig. 11). The remains of the circular building, in its current form, rather appear to be the remains of a domestic building.

Fig. 9: View of Hamzan Tepe Settlement from West / *Hamzan Tepe Yerleşiminin Batıdan Görünümü* (Photo by B. Çelik).

Fig. 10: “T” Shaped *insitu* Pillar Example from Hamzan Tepe / *Hamzan Tepe’den “T” Şeklinde in-situ Dikmetaş Örneği* (Photo by B. Çelik).

Fig. 11: Remains of Circular Building from Hamzan Tepe Settlement / *Hamzan Tepe Yerleşiminden Yuvarlak Planlı Yapı Kalıntıları* (Photo by B. Çelik).

²³ More comprehensive study for Harbetsuvan Tepesi archaeological site is to be published.

²⁴ Çelik 2011b: Figs. 8, 10.

²⁵ Çelik 2004: 3-5; Çelik 2006b: 222-224; Çelik 2010: 257-268.

Hamzan Tepe settlement resembles *Çayönü*²⁶ and *Nevali Çori*²⁷ settlements as it accommodates both domestic buildings and a "T" shaped pillar. The settlement sites in Şanlıurfa region that accommodate both cult buildings and domestic buildings are *Hamzan Tepe* and *Şanlıurfa-Yeni Mahalle*.

Although the studies conducted revealed no ceramics presence at the settlement, findings from Lower Paleolithic period²⁸ made of flintstone and Byblos and Nemrik type arrowheads unique to the Pre-Pottery Neolithic period and very scarce obsidian blades and flakes were discovered²⁹. One El-Khiam arrowhead was discovered at the same site during a survey conducted in 2013.

There is no relief mark of any kind on the pillars discovered in *Hamzan Tepe* settlement. The width of the pillars varies in the range of 70 cm to 50 cm, and its thickness is 22 cm. The length could not be measured,

as it is half-buried to the ground. However, its apparent dimensions indicate that it is approximately the same size with the pillars from *Karahan Tepe*, *Sefer Tepe*, *Taşlı Tepe*, *Kurt Tepesi* and *Harbetsuvan Tepesi*. Based on the dimensions of the pillars discovered at *Hamzan Tepe*, the settlement is contemplated to be contemporaneous with Layer II of Göbekli Tepe and the cult building discovered in *Nevali Çori* and *Hamzan Tepe* settlements should be dated as late PPNA and early PPNB.

Karahan Tepe

Discovered for the first time in 2000 during provincial cultural inventory studies, *Karahan Tepe* (Fig. 1) is located circa 63 km east of Şanlıurfa, between calcareous plateaus known as Tektek Mountains (Fig. 12)³⁰. Its altitude from sea level is 690 m. A comprehensive study conducted in 2013 precisely revealed that *Karahan Tepe* settlement covers an area of 110 decares.

Fig. 12: View of Karahan Tepe Settlement from East / *Karahan Tepe Yerleşiminin Doğudan Görünümü* (Photo by B. Çelik).

²⁶ Erim-Özdoğan 2011: Figs.19, 32, 35-37.

²⁷ Hauptmann 2007: Fig. 26.

²⁸ Çelik 2010: Figs. 10-14.

²⁹ Çelik 2006b: Fig. 7a-b; 2010: Fig. 9.

³⁰ Çelik 2000b: 6-8; Çelik 2011b: 241-253.

The most significant characteristics of the settlement are that it was inhabited only during the Pre-Pottery Neolithic period and its presence of 266 *in situ* “T” shaped pillars (Fig. 13). Some of the “T” shaped pillars revealed as a result of illegal excavations bear round-headed reliefs while some others bear triangular headed snake³¹ reliefs that resemble snake reliefs at *Göbekli Tepe*³². One pillar fragment, on the other hand, contains reliefs of some feet of an animal, depicted mutually³³. Animal figures created using scraping technique are discovered on some pillar fragments³⁴. Moreover, fragment of a sculpture depicted with male sexual organ, likes of which are encountered at *Göbekli Tepe*, was also discovered³⁵. The quarry identified at *Karahan Tepe* settlement, wherein a 5 m long “T” shaped pillar³⁶ not carved out is present, is an indication that the settlement bears similar features with *Göbekli Tepe*³⁷.

Fig. 13: *In situ* “T” Shaped Pillar from Karahan Tepe Settlement / *Karahan Tepe Yerleşiminden in situ* “T” Şeklinde Dikmetaş. (Photo by B. Çelik).

The studies conducted in the settlement revealed bipolar cores, end scrapers, drills, chisels, sickle blades, Byblos, *Nemrik* and *Aswad* type arrowheads unique to the Pre-Pottery Neolithic period³⁸.

The pillars from *Karahan Tepe* settlement are approximately of the same size with the pillars from *Sefer Tepe*, *Hamzan Tepe*, *Taşlı Tepe*, *Kurt Tepesi* and *Harbetsuvan Tepesi*. Based on the dimensions of the pillars discovered at *Karahan Tepe*, the settlement is contemplated to be contemporaneous with Layer II of *Göbekli Tepe* and the cult building discovered in *Nevalı Çori*. The culture layer of *Karahan Tepe* settlement is estimated to be in the range of 7-8 m at minimum as derived from the illegal excavation pit of 10 m radius. *Karahan Tepe* settlement should be dated as late PPNA and early PPNB for now in the light of currently available information.

Karahan Tepe settlement, with current dimensions, is a settlement equivalent of *Göbekli Tepe*. Relieved, scraped and neck-tie shaped pillars were discovered at the settlement. However, pillars with arm and finger reliefs known from *Göbekli Tepe* and *Nevalı Çori* are not encountered yet.

Taşlı Tepe

Taşlı Tepe is located circa 1 km north of Basbük village located approximately 65 km northeast of Şanlıurfa, within modern borders of Siverek district (Fig. 1). This settlement site was discovered for the first time in 2011 during provincial cultural inventory studies³⁹.

Altitude of *Taşlı Tepe* settlement above sea level is 740 m. The settlement covers an area of circa 12 decares (Fig. 14). The land on which the settlement is founded is currently used for agricultural purposes. The settlement is surrounded with high plateaus from north and east. The southern and western parts rather demonstrate a partially smooth terrain.

When we look at the lithic tools discovered from *Taşlı Tepe* as a whole, typologically toll varieties from Pre-Pottery Neolithic period can be seen, which are Byblos type arrowheads made of Flintstone, lower and upper grinding stones, stone dish, hand axe made of boulder, small chisel, pestles and stone vessels⁴⁰. Moreover, a bead in the form of a bull head made of green boulder stone was also discovered⁴¹.

³¹ Çelik 2011b: Figs. 8-11.

³² Schmidt 2007: Fig. 20.

³³ Çelik 2011b: Figs. 14-15.

³⁴ Çelik 2011b: Fig. 12a-b.

³⁵ Çelik 2011c: 91-95.

³⁶ Çelik 2011b: Fig. 6.

³⁷ Schmidt 1998: 4.

³⁸ Çelik 2011b: Fig. 20-21.

³⁹ Çelik/Güler/Güler 2011: 226, 229.

⁴⁰ Çelik/Güler/Güler 2011: Figs. 2-5.

⁴¹ Çelik/Güler/Güler 2011: Fig. 6.

Fig. 14: View of Taşlı Tepe Settlement from East / *Taşlı Tepe Yerleşiminin Doğudan Görünümü* (Photo by B. Çelik).

The most interesting finds excavated at *Taşlı Tepe* settlement are the "T" shaped pillar fragments located in the courtyard of a house in Başbük village. 4 "T" shaped pillar fragments were revealed at an excavation of approximately 7 m x 8 m to 1 m depth at the southeast hillside of the settlement. All pillars are made of limestone. One of the pillars unearthed in fragmented form was reassembled and identified to be 152 cm long, 93 cm wide at the capital part with a thickness of 22 cm (Fig. 15). Based on the dimensions of the pillars discovered at *Taşlı Tepe*, the settlement is contemplated to be contemporaneous with Layer II of Göbekli Tepe and the cult building discovered in Nevalı Çori⁴². Moreover, the pillars from *Taşlı Tepe* settlement are approximately of the same size with the pillars from *Karahan Tepe*⁴³, *Göbekli Tepe* Layer II⁴⁴, *Sefer Tepe*, *Hamzan Tepe*, *Kurt Tepesi* and *Harbetsuvan Tepesi*. No relief or scraping marks of any kind were encountered on the *Taşlı Tepe* pillars. A fragment of terazzo floor specimen was also discovered at the same site⁴⁵.

Fig. 15: Pillar from Taşlı Tepe Settlement / *Taşlı Tepe'den Dikmetaş Örneği* (Photo by B. Çelik).

⁴² Hauptmann 1991/1992: 28, Abb. 21.

⁴³ Çelik 2000b: 6-7, Fig. 1; 2011b: Figs. 9-10.

⁴⁴ See Schmidt 2002:8, Fig.7. The pillars at L10-71, L9-80, L9-55 and L9-56 excavations.

⁴⁵ Çelik/Güler/Güler 2011: Fig. 8.

Taşlı Tepe settlement should be dated as late PPNA and early PPNB due the similarities with Layer II of *Göbekli Tepe* and the cult building pillars at *Nevali Çori*.

Sefer Tepe

Sefer Tepe settlement is located approximately 70 km east of Şanlıurfa within borders of Viran Şehir district⁴⁶. The settlement appears as a small and shallow mound founded on a flat land (Fig.16). The settlement is founded at a spot where the plateau ends and the plain starts to extend. The settlement is 700 m above sea level. It covers an area of circa 10 decares⁴⁷. The settlement site is founded on bed rock and is approximately 7 m high. A plain known as Viran Şehir plain extends at the north and east of *Sefer Tepe* settlement. The south is partially flat terrain and the west contains high plateaus known as *Tek Tek Dağları*.

Fig. 16: View of Sefer Tepe Settlement from East / *Sefer Tepe Yerleşiminin Doğudan Görünümü* (Photo by B. Çelik).

There are 16 *in-situ* “T” shaped pillars present at the settlement. The pillars are positioned mutually⁴⁸. With these positions, they resemble the pillars at *Göbekli Tepe* Layer II architecture⁴⁹, *Nevali Çori* pillars⁵⁰ and the *in-situ* pillars at the surface of *Karahan Tepe*⁵¹. Moreover, they are approximately the same size with the pillars from *Taşlı Tepe*, *Hamzan Tepe*, *Karahan Tepe*, *Kurt Tepesi* and *Harbetsuvan Tepesi* pillars.

An intact “T” shaped pillar of 198 cm long 75 cm to 50 cm wide and 30 cm thick unearthed as a result of illegal excavations at the settlement (Fig. 17) was discovered. Other pillars discovered are all in fragments. Another pil-

lar fragment 70 cm wide and 40 cm thick excavated from the settlement resembles the pillar located at the center of the cult building at *Nevali Çori*. This pillar fragment should, most probably, be one of the pillars at the center of the cult building contemplated to be present also at *Sefer Tepe*.

Fig. 17: Pillar Example from Sefer Tepe / *Sefer Tepe'den Dikmetaş Örneği* (Photo by B. Çelik).

Byblos type arrowheads made of flintstone, sickle blades, cores, stone vessel fragments and, although in scarce quantities, blade fragments made of obsidian were discovered at the settlement⁵².

Sefer Tepe settlement should be dated as late PPNA and early PPNB due the similarities with Layer II of *Göbekli Tepe* and the cult building pillars at *Nevali Çori*.

⁴⁶ Çelik 2006a: 23-25; Güler/Çelik/Güler 2012: 161-162, 168-169.

⁴⁷ Wrong values were published in the previous version (see Çelik 2006a: 23).

⁴⁸ Çelik 2006a: 23.

⁴⁹ Schmidt 2002: 8, Figs. 7. L10-71, L9-80, L9-55 and L9-56 excavations.

⁵⁰ Hauptmann 1991/1992: 28, Abb. 21.

⁵¹ Çelik 2000b: 6-7.

⁵² Çelik 2006a: Fig. 4; Güler/Çelik/Güler 2013: Fig. 22.

Ayanlar Höyük

Discovered in 2013 for the first time, *Ayanlar Höyük* is located underneath and north of Ayanlar village⁵³ located circa 30 km west of Şanlıurfa (Fig. 1). The settlement covers an area of circa 140 decares. The height of the mound is approximately 10 m. Its altitude from sea level is 733 m. The village settlement covers the southern and eastern section (Fig.18). There are 5 small hills on the mound. The surface of the mound is completely destroyed due to agricultural activities. Today, the land is covered with pistachio groves. The studies conducted, revealed ceramics from early and middle Byzantium periods as well as finds from Pre-Pottery Neolithic period. Moreover, blade, flake fragments, arrowhead and scraper fragments all made of flintstone, bipolar and mono-polar cores and core renewal pieces, shoulder blades, hammers, and very scarce obsidian flakes and blades were encountered. Stone jars made of limestone, basalt lower and upper grinding stones and pestles, chlorite stone vessel fragments, and stone dish fragments are amongst the finds discovered from the site⁵⁴.

Fig. 18: Ayanlar Höyük, View from North / *Ayanlar Höyüğü, Kuzyeyden Görünüm* (Photo by B. Çelik).

A pedestal piece with hollow center that we know made for "T" shaped pillars⁵⁵ was discovered at the village cemetery located on one of the hills at the mound (Fig. 19). Although no "T" shaped pillar was discovered at *Ayanlar Höyüğü*, several finds unearthed here give important hints that this settlement might be a cult center just like *Göbekli Tepe* and *Karahan Tepe*. In particular, a statue fragment considered to be a lion's head unearthed here points out to the fact that *Ayanlar Höyüğü* accommodated cult buildings⁵⁶.

⁵³ Former name of Ayanlar village is Hut village. Ayanlar Mound is also called as "Gre Hut" by the local community.

⁵⁴ More comprehensive study for Ayanlar Höyük archaeological site is to be published.

⁵⁵ Schmidt 2010: Fig. 21.

⁵⁶ Ercan/Çelik 2013: Figs. 1a-d, 2a-d, 3a-d.

Fig. 19: Ayanlar Höyük, Pedestal Fragment with Hollow Center/*Ayanlar Höyüğü'nden Ortası Oyuk Kaide Parçası* (Photo by B. Çelik).

Ayanlar Höyük settlement should be dated as late PPNA and early PPNB due the similarities with Layer II of *Göbekli Tepe* and the cult building pillars at *Nevalı Çori*.

Şanlıurfa-Yeni Mahalle

Şanlıurfa-Yeni Mahalle is a settlement located at Şanlıurfa downtown area within the ancient ramparts of Şanlıurfa. The settlement is underneath Yeni Mahalle district, which accommodates Balıklıgöl sacred area. In 1997 an excavation was carried out at the ground section of 15 m on Yeniyol Avenue in Yeni Mahalle district⁵⁷.

The excavation carried out revealed two terrazzo floors of circular buildings. The circular wall of one of the floors were unearthed and revealed as intact, although partially. The small findings discovered from the section are Byblos and Aswad type arrowheads made of flintstone, sickle blades, shoulder blades, cores and very scarce obsidian flakes, and arrowhead fragments. The C14 analyses performed on the carbonated plant remains revealed that the settlement is dated back to cal. 8600 BC⁵⁸.

⁵⁷ Çelik 2000a: 4-6; 2007: Metin.165-178, Levha.134-146; Çelik 2011a: 139-164.

⁵⁸ Çelik 2014: 101-103: Tab. 1.

A statue with exact human size standing 1.93 m tall was discovered in 1993 during an excavation work carried out for landscaping works at the same area (Fig. 20). Moreover, fragment of the body of a “T” shaped pillar was discovered within wall texture at the entrance section of a cave during the ground survey conducted in Yeni Mahalle district (Fig. 21). A necktie shaped broad groove is located at the lateral surface of this body fragment. Necktie shaped broad groove is a feature typically encountered at the pillars discovered in *Göbekli Tepe*, *Nevalı Çori*, *Kurt Tepesi*, *Karahan Tepe* and *Harbetsuvan Tepesi*.

Fig. 20: Şanlıurfa-Yeni Mahalle, Urfa Statue / Şanlıurfa-Yeni Mahalle’den Urfa Heykeli (Photo by G. Tan).

Fig. 21: A Necktie Shape Patterned Pillar Fragment from Yeni Mahalle District / Yeni Mahalle Semtinden Kravatlı Bir Dikmetaş Parçası (Photo by B. Çelik).

A pillar fragment containing necktie shaped groove discovered during the studies conducted in *Yeni Mahalle* district resembles Layer II of *Göbekli Tepe* and the cult building pillars at *Nevalı Çori* due to its dimensions. *Şanlıurfa-Yeni Mahalle* settlement should be dated as late PPNA and early PPNB in the light of currently available information.

ASSESSMENT AND CONCLUSION

The cult buildings we know from *Göbekli Tepe* and *Nevalı Çori* are structures that accommodate “T” shaped relieved or non-relieved pillars and statues. We hold significant amount of information on such type of cult buildings by virtue of the excavations carried out in *Göbekli Tepe*. In particular, Layer II of *Göbekli Tepe* dated to early PPNB and Layer III dated to PPNA offered us new information on cult buildings⁵⁹.

No center from PPNA period, in particular, contemporaneous with Layer III of *Göbekli Tepe* was encountered in Şanlıurfa region during the studies conducted so far. *Karahan Tepe* and *Ayanlar Höyük* are settlements that cover more than 100 decares. With the surface area of 100 decares, *Göbekli Tepe* is approximately of the same size with both settlements. Such settlements are not excavated yet; thus it is very difficult to mention anything definite. However, the lower layers of *Karahan Tepe* and *Ayanlar Höyük* might contain circular buildings that accommodate pillars, which we know from Layer III of *Göbekli Tepe*, because both her settlements contain a cultural layer of approximately 7-8 meters, just like the case in *Göbekli Tepe*.

The centers in Şanlıurfa region that accommodate both “T” shaped pillars and circular domestic buildings are only *Hamzan Tepe* and *Yeni Mahalle* settlements. Such circular domestic building varieties are rather encountered at the Neolithic settlements in Tigris region. The circular buildings in Tigris region are usually from PPNA phase of Neolithic period and are structures that vary also in terms of material used. The circular buildings discovered in Şanlıurfa region, on the other hand, rather represent late PPNA and early PPNB when considered in terms of small finds. C14 analysis made at Yeni Mahalle further supports this fact⁶⁰.

As a result of the excavations carried out in *Nevalı Çori* and *Çayönü*, it is understood that the cult buildings dated particularly to early and middle periods of PPNB in both settlements are located at one corner of the settlement. A similar case might be valid also for *Yeni Mahalle* and *Hamzan Tepe* cases. However, we currently lack any data

⁵⁹ Schmidt 2010: 239-256.

⁶⁰ Çelik 2014: Tab. 1 Çelik 2014: Tab. 1.

that might support our notion as no comprehensive excavation is made either at *Hamzan Tepe* or at *Yeni Mahalle* for now.

Until this day, no findings similar to large buildings with “T” shaped pillars located at Layer III of *Göbekli Tepe* was discovered at the recently discovered Neolithic settlements in Şanlıurfa region. The traces of the wall that we contemplate to be from a circular structure of approximately 15 m radius unearthed in *Harbetsuvan Tepesi* and the pillars located within such walls should probably be contemporaneous with “F Enclosure” revealed at *Göbekli Tepe*⁶¹. “F Enclosure” is a building dated between Layers II and III of *Göbekli Tepe* and the size of the pillars it contains is rather similar to the Layer II pillars.

Sefer Tepe, *Hamzan Tepe*, *Taşlı Tepe*, *Kurt Tepesi*, and *Harbetsuvan Tepesi* resemble each other in terms of surface area. These settlements are not large scale settlements like *Göbekli Tepe*, *Karahan Tepe*, and *Ayanlar Höyük* settlements. However, all cover an area that varies in the range of 6 to 20 decars. At the same time, the “T” shaped pillars discovered at these settlements have same dimensions. In particular, the pillars at these settlements are approximately of the same size with the pillars from *Göbekli Tepe* “F Enclosure” and Layer II pillars and *Nevali Çori* cult building pillars.

When we consider the settlements in terms of distance between them and their locations; the fact that there are settlements located around *Sefer Tepe* settlement at distances in the range of 3 to 5 km, some of which containing circular domestics buildings, suggests that *Sefer Tepe* is a locality that acts somehow as a small sized cult center⁶². Likewise, three Neolithic settlements were discovered at the southern section of *Harbetsuvan Tepesi* during the studies conducted in 2014. Such settlements are also Neolithic settlements with fully domestic features. A similar case is also valid around *Ayanlar Höyük*, which covers an area of approximately 140 decars. Discovery of six Neolithic settlements during the studies conducted only at the southern part of *Ayanlar Höyük* further supports this fact. Therefore, it would not be wrong to recite already that domestic settlements are scattered around each center that act like either large or small scale cult center during the Neolithic period at Şanlıurfa region. This feature points out to a settlement scheme that we never encountered before at the Neolithic settlements in the region.

When we look at the distances between the Neolithic settlements that accommodate pillars in Şanlıurfa region,

we can easily mention that these settlements are founded at distances in the range of 7 to 37 km. The air distance between *Ayanlar Höyük* settlement located west of Harran Plain and *Karahan Tepe* settlement located east of Harran Plain is approximately 66 km. The distance between *Göbekli Tepe* and *Karahan Tepe* and *Ayanlar Höyük* settlements, however, varies in the range of 32 to 37 km. That is to say, the distances between *Göbekli Tepe* located north of Harran Plain and *Ayanlar Höyük* located west of Harran Plain and *Karahan Tepe* located east of Harran Plain, all three of which presenting similar sizes, are almost identical (Fig. 22).

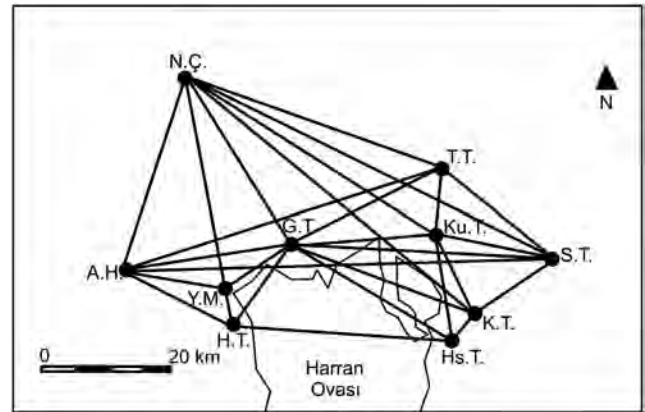

Fig. 22: Probable Routes between Settlements with Pillars at Urfa Region / Urfa Bölgesinde Dikmetaşlı Yerleşimlerin Arasındaki Olası Rotalar (Drawing by B. Çelik).

Kurt Tepesi settlement is a site that accommodates “T” shaped pillars. What is interesting here is that this settlement is at almost same distance to *Karahan Tepe* and *Taşlı Tepe*. *Karahan Tepe*, *Taşlı Tepe*, and *Kurt Tepesi* settlements are positioned in north-south alignment with approximately 15 km distances in-between. The common trait of these settlements not yet excavated is that all three settlements contain sites that served for cult purposes.

The distance between *Karahan Tepe* and *Harbetsuvan Tepesi* is 7 km, which is the shortest distance between discovered settlements that contain pillars. Both settlements present the features of a cult center. *Harbetsuvan Tepesi* covers an area of 6 decars while *Karahan Tepe* covers an area of 110 decars. The surface of both settlements contains “T” shaped pillars with identical size. This fact clearly indicates that both settlements existed at the same periods and were in relation with each other.

Taşlı Tepe settlement is also characterized as a center that accommodates “T” shaped pillars. The settlements most contemporaneous to this settlement are *Sefer Tepe* settlement located 28 km southeast air distance, *Karahan Tepe* settlement located 10 km southeast, and *Göbekli Tepe* settlement located 35 km west, all from Pre-Pottery Neolithic period. The fact that *Taşlı Tepe* is at almost same distance to *Sefer Tepe*, *Karahan Tepe* and *Göbekli*

⁶¹ Schmidt 2010: Fig. 2.

⁶² Güler/Çelik/Güler 2013: Map 1.

Tepe indicates that the distance between the settlements that contain “T” shaped pillars follows certain logic. *Kurt Tepesi* settlement located 15 km southwest of *Taşlı Tepe* however, violates such generalization. Nevertheless, the fact that *Kurt Tepesi* is founded on a hill that dominates a pass suggests that it might be a settlement founded for another reason. Such settlements contemplated to be founded in terms of hunting strategies are generally located on high plateaus⁶³.

Settlements from Pre-Pottery Neolithic period are generally founded on or in the vicinity of high plateaus in the region. Likewise, *Başaran Höyük*, *Herzo Tepesi* and *Kocanizam Tepesi* settlements are settlements founded on high plateaus and on the bedrock. Such settlement tradition is also known from *Sefer Tepe*, *Taşlı Tepe*, *Karahan Tepe*, *Göbekli Tepe*, *Şanlıurfa-Yeni Mahalle* and *Hamzan Tepe* Pre-Pottery Neolithic settlements.

Presence of circular buildings constructed for domestic purposes that we encounter at *Herzo Tepesi* and *Hamzan Tepe* is an important fact as it demonstrates use of two distinct architectural traditions in the region during Pre-Pottery Neolithic period⁶⁴. Presence of settlements such as *Göbekli Tepe*, *Karahan Tepe*, *Taşlı Tepe* and *Sefer Tepe* that present cult center features as revealed during the studies conducted so far suggests that domestic settlements should also be present at the region.

Amongst the settlements under study in the region, both “T” shaped pillar and remains of circular building are encountered only at *Hamzan Tepe* settlement⁶⁵. A similar case is also known from *Şanlıurfa-Yeni Mahalle* settlement⁶⁶. Buildings constructed to an architectural tradition similar to the remains of circular buildings are encountered at *Herzo Tepe*⁶⁷, *İnanlı Tepe*⁶⁸ and *Hamzan Tepe*⁶⁹ during the recent surveys conducted at *Şanlıurfa* region in the last years.

Such buildings are probably examples of domestic architecture and should be structures from early Pre-Pottery Neolithic period. Similar buildings are also encountered at several other settlements such as *Çayönü*⁷⁰, *Hallan Çemi*⁷¹, *Gusir Höyük*⁷², *Hasankeyf Höyük*⁷³ and *Körtik Tepe*⁷⁴ in the region.

During the studies conducted in 2013, pillars similar to “T” shaped pillars were discovered at *Kurt Tepesi*. One of the pillars unearthed from *Kurt Tepesi* contain a groove in the form of neck-tie, which we recognize from *Göbekli Tepe*⁷⁵ and *Nevali Çori*⁷⁶ and chevron pattern relief. The chevron pattern on the “T” shaped at *Kurt Tepesi* was made to as single rather than dual just like the patterns at *Nevali Çori* and *Göbekli Tepe*.

Harbetsuvan Tepesi settlement, which accommodates “T” shaped pillars, is a settlement discovered for the first time during the studies conducted in 2014. No reliefs were encountered on numerous fragmented pillars discovered at this settlement. However, the body of one pillar bears necktie and finger reliefs.

Studies were conducted at a zone located circa 25 km west of *Şanlıurfa* downtown area in order to identify where the two artifacts from Neolithic period brought to *Şanlıurfa Museum*⁷⁷ in 2013. During such studies, *Ayanlar Höyüğü* that covers an area of approximately 140 decares was discovered. The fact that stone vessels are discovered during the studies conducted here and that this settlement was inhabited during Pre-Pottery Neolithic period consolidated our opinion.

The era of the “T” shaped pillars unearthed from *Karahan Tepe*, *Hamzan Tepe*, *Sefer Tepe*, *Taşlı Tepe*, *Kurt Tepesi* and *Harbetsuvan Tepesi* settlements present features similar especially to “F Enclosure” and Layer II of *Göbekli Tepe* and the cult building at *Nevali Çori*. It is possible for us to say that there was a breakdown period experienced after Layer III of *Göbekli Tepe*, and thereafter the number of settlements contemporaneous with *Göbekli Tepe* Layer II increased amongst the Neolithic settlements in *Urfa* region and become widespread all around the region⁷⁸.

In conclusion, *Şanlıurfa-Yeni Mahalle*, *Karahan Tepe*, *Hamzan Tepe*, *Sefer Tepe* and *Taşlı Tepe* settlements discovered in the last years and recently discovered *Ayanlar Höyük*, *Kurt Tepesi* and *Harbetsuvan Tepesi* settlements should be dated as late PPNA (9100-8800 BC) and early PPNB (8800-8400 BC) in the light of recent discoveries⁷⁹.

⁶³ Özdoğan 2011:229.

⁶⁴ Güler/Çelik/Güler 2013: Figs. 8, 14.

⁶⁵ Çelik 2004: Fig. 4; 2006: Fig. 5; 2010: Figs. 2, 4.

⁶⁶ Çelik 2000a: Fig. 3; Çelik 2007: 162, Fig.16; Çelik 2011a: 142, Figs. 14-16.

⁶⁷ Güler/Çelik/Güler 2012:Fig. 4.

⁶⁸ Güler/Çelik/Güler 2013: Fig. 8.

⁶⁹ Çelik 2010: Fig. 4.

⁷⁰ Erim-Özdoğan 2011: 191-193, Figs. 6, 9.

⁷¹ Rosenberg 2011: 61-63, Figs. 2-6.

⁷² Karul 2011: 2-4, Fig. 4-5, 11.

⁷³ Miyake/Maeda/Tanno/Hongo/Gündem 2012: Fig. 3.

⁷⁴ Özkaya/Coşkun 2011: 90-93, Figs. 2-5.

⁷⁵ Schmidt 2007: 118, Fig.11.

⁷⁶ Hauptmann 1993: 51-53, Abb.16.

⁷⁷ Ercan/Çelik 2013: 25-27.

⁷⁸ Schmidt 2005: 13-19, Fig. 1.

⁷⁹ Çelik 2014: Tab 1.

BIBLIOGRAPHY

- BEILE-BOHN, M/GERBER, C.H/MORSCH M/SCHMIDT, K. 1998.
"Frühneolithische Forschungen in Obermesopotamien. Göbekli Tepe und Gürcütepe", *Istanbul Mitteilungen* 48: 1998 5-78.
- BULGAN, F/ÇELİK, B. 2011.
"A New Statue From Gaziantep in Southeast Turkey / Türkiye'nin Güneydoğusundaki Gaziantep'ten Yeni Bir Heykel", *Işın Yalçinkaya'ya Armağan Kitabı/Studies in Honor of Işın Yalçinkaya* (Eds. H. Taşkiran/M. Kartal/K. Özçelik/G. Kartal). Ankara: 85-90.
- ÇELİK B. 2000a
"A New Early Neolithic Settlement in the Center of Şanlıurfa, Turkey", *Neo-Lithics* 2/3: 4-6.
- ÇELİK, B. 2000b.
"A New Early-Neolithic Settlement: Karahan Tepe", *Neo-Lithics* 2/3: 6-8.
- ÇELİK, B. 2004.
"A New Early-Neolithic Settlement: Hamzan Tepe", *Neo-Lithics* 2/4: 3-5.
- ÇELİK, B. 2005.
"A New Statue of the Early Pre-Pottery Neolithic Period from Gaziantep, Southeastern Turkey", *Neo-Lithics* 1/5: 28-29.
- ÇELİK, B. 2006a.
"A New Pre-Pottery Neolithic Site in Southeastern Turkey: Sefer Tepe", *Neo-Lithics* 1/6: 23-25.
- ÇELİK, B. 2006b.
"A New Lower Paleolithic Open Air Station and Early Neolithic Settlement", *Hayat Erkanal'a Armağan. Kültürlerin Yansıması/Studies in Honor of Hayat Erkanal. Cultural Reflections* (Eds. A. Erkanal-Öktü/E. Özgen/S. Günel/A. T. Ökse/H. Hüryılmaz/H. Tekin/N. Çınardalı-Karaaslan/B. Uysal/F. A. Karaduman/A. Engin/R. Spiess/A. Aykurt/R. Tuncel/U. Deniz/A. Rennie). İstanbul: 222-224.
- ÇELİK, B. 2007.
"Şanlıurfa-Yeni Mahalle, Balıklıgöl Höyüğü", *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar. Yeni Bulgular*. (Eds. M. Özdoğan / N. Başgelen). İstanbul: 165-178.
- ÇELİK, B. 2010.
"Hamzan Tepe in the Light of New Finds", *Documenta Praehistorica XXXVII*: 257-268.
- ÇELİK, B. 2011a.
"Şanlıurfa-Yeni Mahalle", *The Neolithic in Turkey. New Excavation and New Research/The Euphrates Basin* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 139-164.
- ÇELİK, B. 2011b.
"Karahan Tepe: A New Cultural Centre in Urfa Area in Turkey", *Documenta Praehistorica XXXVIII*: 241-253.
- ÇELİK, B. 2011c.
"A New Statue from Karahan Tepe", *Işın Yalçinkaya'ya Armağan Kitabı. Studies in Honor of Işın Yalçinkaya* (Eds. H. Taşkiran/M. Kartal/K. Özçelik/G. Kartal). Ankara: 91-95.
- ÇELİK, B. 2014.
"Şanlıurfa-Yeni Mahalle Höyüğü in the Light of Novel C14 Analysis /Yeni Karbon 14 Analizleri Işığında Şanlıurfa-Yeni Mahalle Höyüğü", *Armizzi Engin Özgen'e Armağan / Studies in Honor of Engin Özgen* (Eds. A. Engin/B. Helwing/B. Uysal). Ankara: 101-106.
- ÇELİK, B/GÜLER, M./GÜLER, G. 2011.
"Türkiye'nin Güneydoğusunda Yeni Bir Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşim: Taşlı Tepe / A New Pre-Pottery Neolithic Settlement in Southeastern Turkey: Taşlı Tepe", *Anadolu/Anatolia* 37: 225-236.
- ERCAN, M/ÇELİK, B. 2013.
"Şanlıurfa Müzesi'nden Neolitik Döneme Ait Bir Grup Eser / A Group of Artifacts From Neolithic Period in Şanlıurfa Museum", *Anadolu/Anatolia* 39: 13-54.
- ERİM-ÖZDOĞAN, A. 2011.
"Çayönü", *The Neolithic in Turkey, New Excavation and New Research. The Tigris Basin* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 185-269.
- GÜLER, M/ÇELİK, B/GÜLER, G. 2012.
"Viranşehir İlçesinden Yeni Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimleri / New Pre-Pottery Neolithic Settlements from Viranşehir District", *Anadolu/Anatolia* 38: 157-191.
- GÜLER, G/ÇELİK, B/GÜLER, M. 2013.
"New Pre-Pottery Neolithic Sites and Cult Centres in the Urfa Region", *Documenta Praehistorica XL*: 291-304.
- HAUPTMANN, H. 1991/92.
"Eine Siedlung des akkeramischen Neolithikums am mittleren Euphrat", *NüBIA* 8/9: 15-33.

HAUPTMANN, H. 1993.

“Ein Kultgebäude in Nevalı Çori”, *Between the Rivers and the Mountains. Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata* (Eds. M. Frangipane/H. Hauptmann/M. Liverani/P. Matthiae/M. Mellink). Roma: 37-69.

HAUPTMANN, H. 1999.

“The Urfa Region”, *Neolithic in Turkey. The Cradle of Civilization. New Discoveries* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen). İstanbul: Text 66-86, Plates, 37-56, Pl. 1-35.

HAUPTMANN, H. 2000.

“Ein frühneolithisches Kultbild aus Kommagene”, *Gottkönige am Euphrat: Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene* (Eds. J. Wagner). Mainz: 5-9.

HAUPTMANN, H. 2007.

“Nevalı Çori ve Urfa Bölgesinde Neolitik Dönem”, *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı. Türkiye’de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar Yeni Bulgular* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen). İstanbul: 131-164.

HAUPTMANN, H. 2012.

“Ein frühneolithisches Kultbild aus Kommagene”, *Gottkönige am Euphrat: Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene* (Eds. J. Wagner). Darmstadt/Mainz: 13-22.

HAUPTMANN, H/SCHMIDT, K. 2007.

Die Skulpturen des Frühneolithikums. In Badisches Landesmuseum Karlsruhe, Vor 12 000 Jahren in Anatolien. Die ältesten Monumente der Menschheit. Begleitband zur großen Landesausstellung Baden-Württemberg im Badischen Landesmuseum 2007. Theiss. Stuttgart: 67-82.

KARUL, N. 2011.

“Gusir Höyük”, *The Neolithic in Turkey, New Excavation and New Research. The Tigris Basin* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 1-17.

MIYAKE, Y/MAEDA, O/TANNO, K/HONGO, H/GÜNDEM, C.Y. 2012.

“New Excavations at Hasankeyf Höyük: A 10th Millennium cal. BC site on the Upper Tigris, Southeast Anatolia”, *Neo-Lithics* 1/12: 3-7.

ÖZDOĞAN, M. 2011.

“Anadolu İlk Neolitik Kültürlerinin Kökeni Sorunu”, *Işın Yalçinkaya’ya Armağan Kitabı/Studies in Honor of Işın Yalçinkaya* (Eds. H. Taşkıran/M. Kartal/K. Özçelik/M. B. Kösem/G. Kartal). Ankara: 227-233.

ÖZKAYA, V/COŞKUN A. 2011.

“Körtik Tepe”, *The Neolithic in Turkey. New Excavation and New Research. The Tigris Basin* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 89-127.

ROSENBERG, M. 2011.

“Hallan Çemi”, *The Neolithic in Turkey. New Excavation and New Research. The Tigris Basin* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 1-78.

SCHMIDT, K. 1998.

“Beyond Daily Bread: Evidence of Early Neolithic Ritual from Göbekli Tepe”, *Neo-Lithics* 2/98: 1-5.

SCHMIDT, K. 2001.

“Göbekli Tepe, Southeastern Turkey. A Preliminary Report on the 1995 1999 Excavations”, *Paléorient* 26/1: 45-54.

SCHMIDT, K. 2002.

“The 2002 Excavations at Göbekli Tepe (Southeastern Turkey) - Impressions from an Enigmatic Site”, *Neo-Lithics* 2/2: 8-13.

SCHMIDT, K. 2005.

“Ritual Centers” and the Neolithisation of Upper Mesopotamia”, *Neo-Lithics* 2/5: 13-21.

SCHMIDT, K. 2007.

“Göbekli Tepe”, *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı. Türkiye’de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular.* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen). İstanbul: Metin 115-129, Levha 105-116.

SCHMIDT, K. 2010.

“Göbekli Tepe - the Stone Age Sanctuaries. New Results of Ongoing Excavations with a Special Focus on Sculptures and High Reliefs”, *Documenta Praehistorica XXXVII*: 239-256.

WATKINS, T. 1990.

“The Origins of the House and Home”, *World Archaeology* 21/3: 336-347.

RECONSIDERING THE LATE NEOLITHIC POTTERY OF THE ANATOLIAN PLATEAU: CURRENT EVIDENCE FROM ÇATALHÖYÜK

ANADOLU PLATOSU GEÇ NEOLİTİK ÇANAK ÇÖMLEĞİNİN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: ÇATALHÖYÜK'TEN MEVCUT KANITLAR

Serap ÖZDÖL-KUTLU*

Keywords: Çatalhöyük, Anatolian Plateau, Western and Northwestern Anatolia, Late Neolithic, Pottery Sequence, Dark Gritty Ware, Red-Slipped and S-Profiled Developed Vessels, End of Çatalhöyük.

Anahtar Kelimeler: Çatalhöyük, Anadolu Platosu, Batı ve Kuzeybatı Anadolu, Geç Neolitik, Çanak Çömlek Silsilesi, Kumlu Koyu Mal, Kırmızı Astarlı ve Gelişmiş S-Profilli Çanak Çömlek, Çatalhöyük'ün Sonu.

ABSTRACT

Research at Çatalhöyük has identified that from the middle levels, around 6500 BC onwards, the “classic Çatalhöyük” of VI-V changed significantly from the point of view of economy, society and material culture. This paper investigates and interprets evidence, from both the Mellaart and Hodder period excavations, of changes in pottery technology for the Late Neolithic occupation of Çatalhöyük, while at the same time comparing these developments with those in other areas of the Anatolian plateau; western and northwestern Anatolia.

According to ceramic studies at Çatalhöyük, the Late Tradition period, the last of the three phases of pottery development, corresponds with the Late Neolithic period in the Anatolian plateau. From an interregional perspective, the forms of the Late Neolithic ceramics are more distinctive than raw material or fabric groups. The pottery of Çatalhöyük lived its most active period during the Middle Tradition, particularly in levels VI-IV. As well as the basic vessel forms a number of features, such as S-profiled developed forms, ring and footed bases, basket handles and incised decoration, specific to the Late Tradition are tried. These entered the repertoire in very small numbers from the Middle Tradition onwards.

Although during the Late Tradition period, cooking vessels/jars reduced significantly in number while many sizes of bowl showed an increase, “classic” Dark Gritty Ware holemouth jars of the Middle Tradition are still the most dominant jar group in the Late Tradition period. Light Local Ware red slipped, S-profiled developed vessels increased from the previous period at Çatalhöyük, while from the second half of the 7th millennium BC onwards this pottery tradition came to be the most common and typical one in a wide region including the Lakes District, Beyşehir-Suğla basin, northwest Anatolia, west Anatolia, and the Aegean shores. Meanwhile although Çatalhöyük potters included certain

* Yrd. Doç. Dr. Serap ÖZDÖL-KUTLU. Ege Üniversitesi, Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Dalyan-Çeşme, 35930 İzmir. e-posta: serap.ozdol.kutlu@ege.edu.tr

of the elements ceramic tradition seen during the Late Tradition, they seem to be more involved in their own tradition. A large portion of the Late Neolithic pottery assemblage at the settlement is made up of straight-profiled vessel forms. There were some innovations in the repertoire such as developed S-profiles, thinned everted rims and well-adhering slip in various tones of red as well as thick and large diameter vessels, but the quantities were very limited.

Among the thousands of sherds at Çatalhöyük, long cylindrical and/or outturned necked jars, and carinated bowls that are seen as being typical in this period are represented by only a couple of examples. The vertically perforated cylindrical lug tradition that influenced nearly the whole of the Anatolian Plateau and the western Anatolia during this period did not impact Çatalhöyük at all. From the point of view of varieties of decoration and rare forms Çatalhöyük is one of the richest settlements, though they are represented in small numbers of examples.

Even though many aspects of the wider ceramic tradition are reminiscent of Çatalhöyük's tradition, the ceramic assemblages of the settlements in the Beyşehir-Suğla basin and northwest Anatolia acquired many elements from the tradition of the Lakes District. However, holemouth jars, vertically perforated lugs, unperforated hooked lugs and crescent knobs are a shared feature of the pottery industry of Çatalhöyük with Erbaşa and northwest Anatolia.

The limited number of S-profiled developed, long necked, carinated, and painted vessels, perforated cylindrical lugs in the pottery at Çatalhöyük is a display of the lack of establishment of an influence seen in the ceramic tradition of a widespread geographical area in the second half of the 7th millennium BC.

Meanwhile at other settlements such as Erbaşa the forms continue to develop, moreover, during the Late Neolithic period in the Niğde-Aksaray region, Beyşehir-Suğla basin, the Lakes District, northwest and west Anatolia pottery and other material culture elements continue to increase and accelerate in development. Particularly many symbolic and narrative elements of Çatalhöyük appear in the Late Neolithic and Early Chalcolithic ceramics of Niğde-Aksaray settlements such as Tepecik-Çiftlik and Köşkhöyük. Likewise, the material culture similarities between Çatalhöyük and Beyşehir-Suğla basin and northwestern Anatolian communities are very conspicuous.

These affinities between Çatalhöyük and its neighbours may have been of relevance in the dispersal of a part of this crowded metropolitan population from the middle of Konya plain at the end of the Neolithic. Apparently, data obtained from pottery studies is a source of evidence to support a theory of the spread of farming populations from the core regions of the Neolithic, including Çatalhöyük, into northwestern Anatolia and Europe.

ÖZET

Çatalhöyük'teki çalışmalar, orta tabakalar olan VI-V'deki "Klasik Çatalhöyük"ün MÖ 6500'lerden başlayarak kayda değer bir biçimde ekonomik, sosyal ve materyal kültür açısından değiştiğini ortaya koymuştur. Bu makelede, Çatalhöyük'ün Geç Neolitik yerleşim sürecinde çanak çömlek teknolojisinde meydana gelen değişimler, Mellaart ve Hodder Dönemi kazılarında ortaya çıkarılmış kanıtlar yoluyla araştırılıp yorumlanmakta ve elde edilen sonuçlar aynı zamanda Anadolu Platosu, Batı ve Kuzeybatı Anadolu'nun diğer yerleşmelerindeki gelişmelerle karşılaştırılmaktadır.

Çatalhöyük'teki seramik çalışmalarına göre, çanak çömleğin üç gelişim evresinden sonuncusu, "Geç Gelenek" süreci, Anadolu Platosunda Geç Neolitik döneme karşılık gelir. Bölgelerarası karşılaştırmalarda, Geç Neolitik çanak çömleğinin kap biçimleri, mal gruplarının hammadde kaynaklarına göre daha ayırt edicidir. Çatalhöyük çanak çömleği en üretken ve hareketli dönemini Orta Gelenek sürecinde, özellikle VI-IV Tabakaları arasında yaşamıştır. Bu dönemde temel kap biçimlerinin yanı sıra, S-profilli gelişmiş formlar, halka ve ayaklı dipler, sepet kulplar ve çizgi bezeme gibi Geç Neolitiğe özgü görünen bir çok özellik denenmiştir. Bununla birlikte, tüm bu özellikler Orta Gelenek sürecinde oldukça az sayıdadır.

Geç Gelenek sürecinde çanaklarda bir artış gözlenirken, pişirme kapları/çömlekleri belirgin bir biçimde azalmıştır. Buna rağmen Orta Gelenek'in "klasik" Koyu Kumlu Mal grubundan daralan ağızlı çömlekler hala en baskın çömlek formunu oluşturur. Çatalhöyük'te, Yerel Açık Mal grubuna ait kırmızı astarlı, S-profilli gelişmiş kaplar bir önceki döneme göre artış gösterse de, MÖ 7. Binyılın ikinci yarısından başlayarak bu gelenek Göller Yöresi, Beyşehir-Suğla Havzası, Batı ve Kuzeybatı Anadolu ve Ege kıyılarında en yaygın ve tipik geleneklerden biri haline gelmiştir. Çatal-

höyük çömlekçileri Geç Geleneğin geniş bir bölgede görülen seramik geleneğinin belirgin unsurlarını benimsemiş olmakla birlikte, daha çok kendi geleneklerini sürdürmüş görünürler. Yerleşmedeki çanak çömlek repertuarının büyük bir bölümünü düz hatlı/profilli kap formları oluşturur. Buluntu topluluğu içinde S-profilli, inceltilmiş dışa dönük ağız kenarlı ve kırmızı tonlarında yüzeye iyi yapışmış astarlı kapların yanında kalın ve geniş çaplı kaplar gibi bazı yenilikler görülür, ancak bunlar sınırlı sayıdadır.

Çatalhöyük'teki binlerce seramik içinde, Geç Neolitiğin tipik unsurları olan uzun silindirik boyunlu ve/ya da devrik boyunlu çömlekler ve omurgalı kaplar yalnızca az sayıda örnekle temsil edilirler. Bu dönemde Anadolu Platosu ve Batı Anadolu'nun neredeyse tümünü birden etkileyen dikey delikli silindirik tutamaklar Çatalhöyük'te hemen hiç görülmezler. Bezeme ve nadir/özel kap çeşitliliği açısından Çatalhöyük en zengin yerleşmelerden biri olmasına rağmen, tüm bu çeşitlilik az sayıda örnekle temsil edilir.

Seramik gelenekleri birçok yönden Çatalhöyük seramik geleneğine benzese de, Beyşehir-Suğla havzası ve Kuzeybatı Anadolu'daki yerleşmelerin seramik buluntu toplulukları çok sayıda unsuru Göller Yöresi geleneğinden edinmiştir. Bununla birlikte, daralan ağızlı çömlekler, dikey delikli tutamaklar, deliksiz kanca tutamaklar ve hilal biçimli eklentiler Çatalhöyük ile Er Baba ve Kuzeybatı Anadolu çanak çömlek endüstrisinin ortak özellikleri olarak karşımıza çıkar.

Çatalhöyük'teki çanak çömlekler içinde sınırlı sayıdaki S-profilli gelişmiş, uzun boyunlu, omurgalı ve boyalı kaplar ve dikey delikli silindirik tutamaklar, buradaki geleneğin MÖ 7. Binyılın ikinci yarısında geniş bir coğrafyadaki seramik uygulamalarında görülen özelliklerden uzak olduğunun bir göstergesidir.

Bu arada, Er Baba gibi diğer yerleşmelerde formlar gelişmeye devam eder, daha da ötesi Geç Gelenek sürecinde Niğde-Aksaray bölgesi, Beyşehir-Suğla Havzası, Göller Yöresi, Kuzeybatı ve Batı Anadolu'daki çömlekçilik ve diğer materyal kültür unsurları gelişim konusunda büyük bir hız ve artış içindedir. Çatalhöyük'ün birçok simgesel ve öyküsel unsuru, belirgin bir biçimde, Niğde-Aksaray'ın Tepecik-Çiftlik ve Köşkhöyük gibi Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik yerleşmelerinin seramik repertuarı içinde görülür. Aynı şekilde, Çatalhöyük ile Beyşehir-Suğla havzası ve Kuzeybatı Anadolu Neolitik toplulukları arasındaki çanak çömlek geleneğindeki benzerlikler de oldukça kayda değerdir.

Çatalhöyük ile komşuları arasındaki bu yakınlıklar, Konya ovasının ortasındaki bu kalabalık metropol nüfusunun bir kısmının Neolitiğin sonlarında dağılması ile ilişkili olabilir. Çanak çömlek çalışmalarından elde edilen sonuçlar; Çatalhöyük'ün de içinde olduğu Neolitiğin çekirdek bölgelerinden bazı çiftçi topluluklarının Kuzeybatı Anadolu üzerinden Avrupa'ya yayıldıkları teorisini belgeleyen kaynaklardan biri gibi görünmektedir.

INTRODUCTION

In the second half of the 7th millennium BC, corresponding with the Late Neolithic Period for the cultures of the Anatolian plateau, comprehensive and dynamic changes have been recognized in Western Asia and Southeastern Europe¹. From the middle “classic” levels around 6500 BC, Çatalhöyük was also characterized by significant economic, cultural and social changes manifested materially in architecture and burial practices, as well as in lithic technologies and pottery. Although these shifts in the upper levels of Çatalhöyük have been substantially documented and interpreted by some scholars², the character of these major changes still remains largely unknown and needs to be investigated in detail.

This paper brings together and interprets evidence, from both the earlier and more recent excavations seasons, of changes in pottery technology for the final centuries of the occupation of Çatalhöyük, while at the same time comparing these developments with those in other areas of the Anatolian plateau, western and northwestern Anatolia. This work also interrogates the nature of the network of communication established by Çatalhöyük with its surroundings.

Implementing such a holistic comparative study has proven to be difficult at the regional level. If no term such as village, small town or town quite fits Çatalhöyük, especially for the settlement’s “classic” middle levels, when it was a centre sheltering a large settled or nomadic population from the close vicinity, it would not be wrong to use the term ‘metropolis’. When we compare the example of Çatalhöyük with its relatively close neighbor Erbaba in the Beyşehir-Suğla basin there are close resemblances from a number of directions such as architecture and ceramics. However in one case there are the complex social dynamics and cultural foundations of a unique mega-town inhabited by 3-8 thousand people and on the other, the dynamics of a small local village with a population estimated at 120³. Although the comparison of such different situations with one another seems difficult, this paper aims to make such an evaluation.

Earlier studies of Neolithic pottery at Çatalhöyük show that the assemblage in question had three phases of development.

- (a) The Early Tradition (ca. 7000-6700/6600 BC)
- (b) The Middle Tradition (ca. 6700/6600-6400/6300 BC)
- (c) The Late Tradition (ca. 6400/6300-6000 BC)⁴

The last phase, the Late Tradition, corresponds with the Late Neolithic period in a wide geographic area. The pottery assemblages at Çatalhöyük dated to the last centuries of the Neolithic are partly analysed in earlier work⁵, but the materials under discussion have not been approached in a comprehensive way. We cannot form a detailed understanding of the late materials from these studies, because either they are not just focused on the Late Neolithic material or the pottery was not classified according to characteristics of level, form, and fabric. The same material when also studied by Özdöl was published in the context of material and form groups and compared with surrounding centres. However Özdöl also focused more on the Early and Middle Tradition period of the Çatalhöyük sequence; the pottery culture of the complex Late Neolithic period of Çatalhöyük and contemporary settlements was not elaborated on. This work is different from the others in that it brings together all the data for the Late Neolithic pottery of Çatalhöyük from different dates and different areas, and the observations and interpretations obtained are used to evaluate the contemporary settlements with equivalency (Fig.1).

Fig. 1: Settlements of the Late Neolithic Period Contemporary with Çatalhöyük / Geç Neolitik Dönemde Çatalhöyük ile çağdaş diğer yerleşmeler.

¹ E.g. Özdoğan 2010; Özdoğan 2011; Hodder 2014c.

² In Hodder 2013a; Hodder 2013b; Hodder 2014a; Hodder 2014b; Hodder 2014c; Marciniak/Czerniak 2007; Marciniak/Czerniak 2012; Marciniak/Barański/Bayliss/Czerniak/Goslar/Southon/Taylor 2015a; Marciniak/Asouti/Doherty/Henton 2015b.

³ Düring 2006.

⁴ Özdöl 2007; Özdöl 2008; Özdöl 2012a.

⁵ See Mellaart 1961; Mellaart 1962; Mellaart 1963; Mellaart 1964; Mellaart 1966; Mellaart 1967; Last 1996; Last 2005; Özdöl 2006; Özdöl 2007; Özdöl 2008; Özdöl 2012a; Yalman/Tarkan/Gültekin 2013.

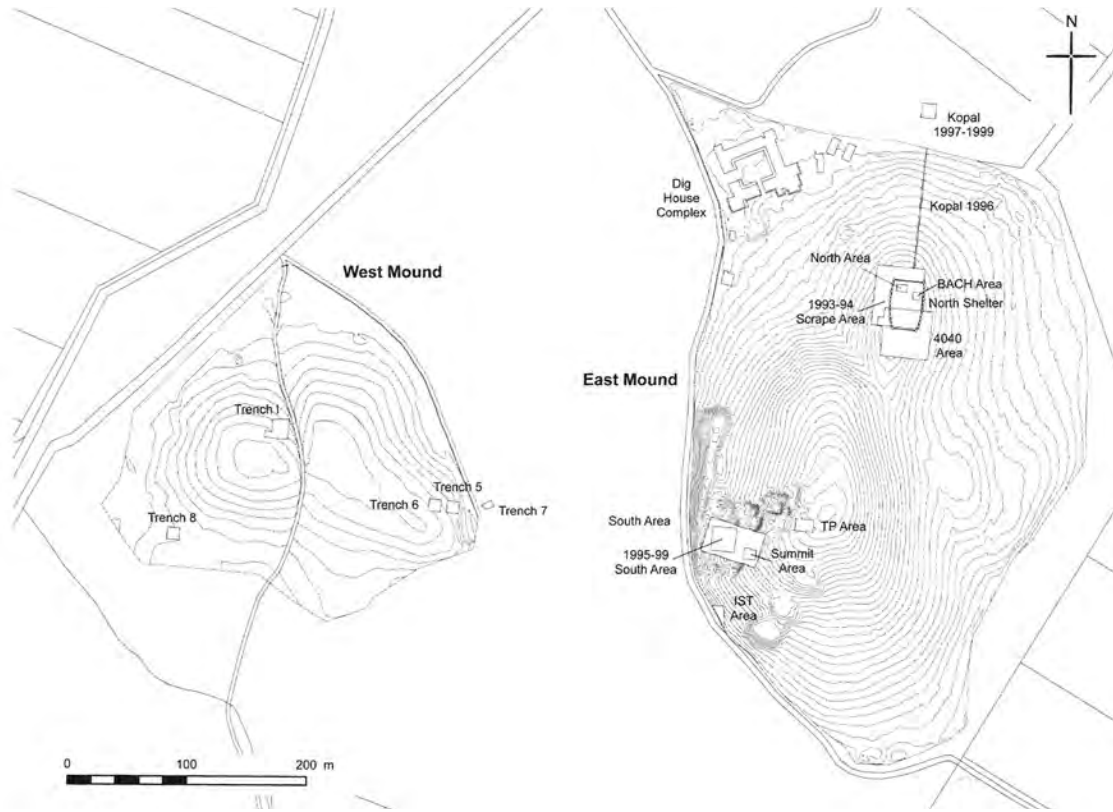

Fig. 2: Location of Excavation Areas on the East and West Mounds at Çatalhöyük (Hodder 2014c: Fig. 1) / *Doğu ve Batı Çatalhöyük'te Kazı Çalışmaları Gerçekleştirilen Alanlar.*

In western Anatolia and Lakes District, some settlements such as Uluca⁶ show uninterrupted occupation throughout the 7th millennium BC. Meanwhile some such as Hacilar, Höyücek, Kuruçay and Bademağacı were settled in the first half of the 7th millennium but after a short period of interruption were reestablished. These new occupations are dated as second half of 7th millennium BC and termed as EN II settlements⁷. At the same time, numerous newly settled sites, such as Pendik, Fikirtepe, Yarımburgaz, Aşağıpınar, Hocaçeşme⁸, Aktopraklık⁹, Menteşe¹⁰, Barçın¹¹, Yenikapı¹², Uğurlu¹³, Yeşilova¹⁴, Ege Gübre¹⁵, and Çukuriçi¹⁶ appeared in western and north-western Anatolia.

To the east and southeast of Çatalhöyük, in the Niğde-Aksaray region, Tepecik-Çiftlik shows an uninterrupted settlement from the beginning of the 7th millennium BC onwards¹⁷. At Can Hasan and Musular there was an in-

terruption in settlement and neither site yields material of the second half of the 7th millennium BC. In the same region, there is a discontinuity at Pınarbaşı¹⁸ and it was resettled in the Late Neolithic, meanwhile Köşkhöyük¹⁹ is among the settlements that were newly founded in the second half of the 7th millennium.

To the west of Çatalhöyük in the Beyşehir-Suğla basin, starting with Erbaba, there are many settlements founded around 6600/6500 BC²⁰. From the point of view of the Late Neolithic period considered in this work, these settlements possess the most inspiring evidence.

THE PROBLEMS WITH THE STRATIGRAPHY, DATING AND EVALUATION OF THE LATE NEOLITHIC POTTERY AT ÇATALHÖYÜK

The Late Neolithic pottery at Çatalhöyük was recovered from the old and new period excavations of the top of the South Area (Mellaart Levels III-II, South P-T, IST, Summit, TP, TPC), the North Area (4040 H-J), and the KOPAL Area²¹ (Fig. 2). All these settlements date to approximately 6400-6000, and all share contemporary

⁶ Çilingiroğlu 2012; Çilingiroğlu/Çevik/Çilingiroğlu 2012.

⁷ Duru 2012.

⁸ Özdoğan 2013.

⁹ Karul/Avcı 2013.

¹⁰ Roodenberg/van As/Jacobs/Wijnen 2003.

¹¹ Gerritsen/Özbal/Thissen 2013a; Gerritsen/Özbal/Thissen 2013b.

¹² Kızıltan/Polat 2013.

¹³ Erdoğan 2013.

¹⁴ Derin 2012.

¹⁵ Sağlamtimur 2012.

¹⁶ Horejs 2012.

¹⁷ Bıçakçı/Godon/Çakan 2012.

¹⁸ Baird 2012.

¹⁹ Öztan 2012.

²⁰ Bordaz 1973; Bordaz/Bordaz 1976; Bordaz/Bordaz 1982; Özdöl 2012a.

²¹ See Hodder 2014c: Fig. 1.

levels (Table 1). The radiocarbon dates for the KOPAL area are given as approximately 6200-5700 BC²². The earliest settlement in the TP and TPC areas dates to ca. 6400-6350 BC²³, and so is dated to roughly the same time as the top of the sequences of South P-T and 4040 H-J. However, particularly in the South area, the settlements revealed by the 2000-2008 excavations of the upper levels did not perfectly match Mellaart's system of levels and for this reason in Hodder's period a new level system was proposed²⁴ (see Table 1). In this system the areas are not stratigraphically tied to one another and a separate level terminology has been established for each area. The differences in material culture between areas have been foregrounded and as can be seen in the table the contemporaneity of the late levels of some areas has still not been determined. For example, a correlation problem is seen between Mellaart's Levels IV-0 and TP's levels, South P-T and North H-J. In order to understand this, the equivalent analyses of material culture from contemporary areas and the radiocarbon dating of the uppermost levels of the South and North areas are needed.

	Levels	Years
Mellaart	South - 4040	calibrated BC
0, I, II	TP6	6400 - 6000
	South T - 4040 J	
	South S - 4040 J	
	South R - 4040 I	
	South Q - 4040 H	
(V)	South P - 4040 H	6500 - 6400
VIA	South O - 4040 G	
VIB	South N - 4040 G	6700 - 6500
VII	South M - 4040 F	
VIII	South L - 4040 F	7300 - 6800
IX	K	
X	J	
XI	I	
XII	H	
Pre XII	G1, G2, G3, G4	

Table 1: Hodder's System of Stratigraphical Levels and Their Approximate Relation to Mellaart's System of Levels (Hodder 2014c: Table 1) / 1. Hodder Dönemi Kazılarında Ortaya Çıkarılan Stratigrafik Tabakalar ile J. Mellaart Döneminde Saptanan Tabakalar Arasındaki İlişki Tablosu.

The Late Neolithic period pottery assemblage of the Mellaart excavation consists of 104 diagnostic sherds from South area Levels III-II and there is no material in our

hand from the latest I-O level²⁵. Even though the amount of material is small the artefact assemblage in question, dated to the period between approximately 6400/6300-6100/6000 BC²⁶, shows the general characteristics of the period.

In the surface scraping work carried out between 1993 and 1995 pottery examples that could be attributed to the end of the Neolithic settlement at Çatalhöyük, are in the character of Late Neolithic surface finds²⁷.

The KOPAL area, excavated between 1995 and 1999, is made up of a long test trench at the north of the mound and an off-site trench. The majority of the KOPAL assemblage is associated with a buried land surface which has been dated c. 6200 to 5700 cal BC, the end of the Neolithic/transitional Chalcolithic. Last describes the main features of the assemblage as necked jars and S-profile bowl forms and red-slipped surfaces, typical of the later Neolithic (Level IV and above) or Early Chalcolithic. The radiocarbon dates also suggest the assemblage dates to the period when the East Mound was abandoned, since Level II ended c. 6200 to 6100 cal BC. However, in the KOPAL Area none of the painted wares associated with the Early Chalcolithic West Mound were found; samples from cores possibly contemporary with the base of the West Mound occupation are dated around 6000 to 5800 cal BC, but we do not yet know anything of the material culture of these levels²⁸. It is indicated that a material group resembling Mellaart III-II Level pottery came particularly from the lower portion of the long KOPAL test trench.

In Last's 2005 examination of the pottery of the North and South areas, linked to the excavation of the areas in 1995-1999, there are no materials later than Level V, therefore nothing of the Late Neolithic period. The late materials from areas such as Summit and KOPAL were statistically evaluated by Last²⁹.

The pottery assemblage from the 2000-2008 excavations of the North, South and IST areas has been studied by Yalman *et al.*³⁰ In the work in question detailed statistical results regarding pottery from the 4040 H-J, South P-T and IST late material yielding levels³¹ are obtained, however, it appears that not enough material was included to document the form repertoire. In addition to this, the lack of comparison of the material with regional centres complicates the possibility of following the development that

²⁵ Özdöl 2006; Özdöl 2012a.

²⁶ Cessford 2005.

²⁷ Last 1996: Fig. 9.7. and Table 9.5.

²⁸ Last 2005: 101, 103.

²⁹ Last 2005; Last/Özdöl/Kapur/Akça/Serdem/Kızırlarslanoglu 2005.

³⁰ Yalman/Tarkan/Gültekin 2013; Özbaşaran/Duru 2014.

³¹ Yalman/Tarkan/Gültekin 2013: Table 9.13.

²² Last 2005.

²³ Marciniak/Barański/Bayliss/Czerniak/Goslar/Southon/Taylor 2015a; Marciniak/Filipowicz/Johansson/Mickel 2013; Filipowicz/Harabas/Hordecki 2014.

²⁴ Hodder 2014c: 2-3, Table 1.

is shown by the pottery of the last phases of the Neolithic at Çatalhöyük in a clear manner.

In the TP area at Çatalhöyük, excavated between 2000 and 2008, six phases, TP M, N, O, P, Q, and R, representing the Neolithic's latest settlements, were established. These phases are roughly equivalent in time to Mellaart's Levels III-0 and equate to dates of roughly 6350-5950 BC³². In an excavation work that brings to light an uninterrupted building sequence of around 400 years, the most reliable ceramic assemblage for the Late Neolithic period at Çatalhöyük was revealed. However, because the work was carried out in an extremely narrow area, the revealing of a small number of buildings and the difficulty of identification of their relationships with other areas are among the excavation's handicaps. The TP pottery assemblage, analysed in detail by Joanna Pyzel³³ will appear in the book about the TP area to be published in 2015. The data relating to the TP pottery that we will use here relies on these results and also on our own evaluations of the materials.

The excavation of the TPC area was started for the first time in 2012 with the aim of joining the TP and South areas and solving the stratigraphic ties between them³⁴. In the work between 2012 and 2014 five late Neolithic buildings emerged. This excavated area dates to 6350-6100 BC. Even though the dating of the badly destroyed latest buildings is difficult, it can be said, using radiocarbon dating values and taking into account the architectural style of the settlement architecture, that this settlement continued until the end of the 7th millennium BC. In due, course similar difficulties were also encountered for the TP area. Painted ceramics of Chalcolithic character found among the TPC materials are also an evidence of the continuation of settlement or temporary activities in this area until the end of the 7th millennium or even the beginning of the 6th millennium³⁵.

One of the most important problems in the studies of the Late Neolithic pottery of Çatalhöyük is the widespread destruction of the upper levels by post-Neolithic activity and the resulting mixed, worn and very broken material.

Moreover, a Late Neolithic settlement dug in another area might reveal a very different picture. For example, area 11 on the mound's eastern plateau yielded very developed Late Neolithic and even Chalcolithic transition forms. All of these factors that we have enumerated are evidence that can change interpretations.

TECHNOLOGY AND USE

Quantity of Pottery Through The Levels

At Çatalhöyük, an increase in pottery in the Late Neolithic 4040 H-J and South P-T levels is recognized³⁶. At many Neolithic settlements an increase is recorded in a ceramic's quantity from the earliest levels to the later ones. However, it is not possible to compare the results relating to quantity increase at Çatalhöyük with the "proportion of pottery/litre" analysis technique from other centres, because this type of calculation is not found in the work done on pottery at most of these settlements.

Moreover at Çatalhöyük the vast majority of pottery comes firstly from middens and then from room fill and complete and/or insitu vessels, especially jars, are so few as to be almost non-existent. Yet in buildings of contemporary settlements, many reconstructable and in situ vessels are recovered from floors and hearths.

Clay Sources

The clay sources at Çatalhöyük did not change significantly during the Neolithic sequence. Despite some differences and problems with the methods implemented and the results obtained from two different archaeometric analyses carried out on the Neolithic ceramics of Çatalhöyük, as a common result, it is understood that throughout the settlement at Çatalhöyük the two basic sources; local (silty, sandy, marly) and non-local (volcanic and metamorphic) were used³⁷. The first of these, the local source was used throughout the Neolithic period, the second started use in Levels VIII-VII, from the Middle Tradition onwards. There are not yet enough archaeometric results in hand relating to the latest levels. However, the results in question are not valid for every fabric group, because the development of some local and non-local fabric groups after level III is not clear. There are no archaeometric analysis results from settlements of Level III or later from some old and new excavation areas such as TP, TPC, and Summit.

According to the results of visual analyses, ceramic examples from Mellaart's late levels III-II, TP, and TPC areas appear to have used similar clay sources. Undoubtedly a more representative sampling with more reliable results is needed for Çatalhöyük's Late Neolithic settlements, particularly areas such as TP and TPC.

A similar raw material procurement strategy was recognized at Erbaba in the Beyşehir-Suğla basin where two

³² Marciniak/Barański/Bayliss/Czerniak/Goslar/Southon/Taylor 2015a; Marciniak/Filipowicz/Johansson/Mickel 2013.

³³ Pyzel (in preparation).

³⁴ Marciniak/Czerniak 2012; Marciniak/Barański/Bayliss/Czerniak/Goslar/Southon/Taylor 2015a; Marciniak/Filipowicz/Johansson/Mickel 2013; Filipowicz/Harabasz/Hordecki 2014.

³⁵ Özdöl 2012b; Özdöl/Tarkan 2013; Özdöl/Tarkan 2014.

³⁶ Yalman/Tarkan/Gültekin 2013; Fig. 9.40-41.

³⁷ Doherty/Tarkan 2013; Last/Özdöl/Kapur/Akça/Serdem/Kızıllarslanoğlu 2005; Özdöl 2006, 2012a; Akça/Kapur/Özdöl/Hodder/Poblome/Arocena/Kelling/Bedestenci 2009.

different clay sources were used. These comprise local “gastropod clay” and probably non-local colluvial “gritty clay”³⁸. The latter is identical to the non-local clay with volcanic minerals used at Çatalhöyük from the Middle Tradition onwards.

Ware Groups

The use of two different clay sources led to two distinct fabric groups: (a) non-local Dark Gritty Ware (volcanic) (Figs. 3-4, 10, 12), and (b) Light Local Ware (Figures 5-6, 7-9, 16-21)³⁹. In each of the two main ware groups there were some sub divisions of the groups, whether those with different inclusions, those with different degrees of firing or those with red slip or other surface treatments. However in the big picture, again the existence of two main ware groups is observed.

Fig. 3: Profile of An Example of Dark Gritty Ware from Mellaart Level III / *Kumlu Koyu Mallara Ait Bir Seramik Kesiti Örneği, Mellaart III. Tabaka.*

Fig. 4: Vertically Perforated Lug Made of Dark Gritty Ware from Mellaart Level III / *Kumlu Koyu Maldan Dikey Delikli Bir Tutamak Örneği, Mellaart III. Tabaka.*

Fig. 5: Profile of An Example of Light Local Ware from Mellaart Level III / *Yerel Açık Mallara Ait Bir Seramik Kesiti Örneği, Mellaart III. Tabaka.*

Fig. 6: Some Examples of Light Local Ware from Mellaart Level III / *Yerel Açık Maldan Bir Grup Çanak Çömlek, Mellaart III. Tabaka.*

Fig. 7: Profile of a Light Local Ware Showing Irregular Firing Conditions from Mellaart Level II / *Yerel Açık Maldan Düzensiz Renklenme ve Pişme Koşullarını Gösteren Bir Seramik Kesiti Örneği, Mellaart II. Tabaka.*

³⁸ Özdöl 2012a; Bordaz 1973; Bordaz/Bordaz 1976; Bordaz/Bordaz 1982.

³⁹ Özdöl 2012a; Özdöl 2012b; Özdöl/Tarkan 2013.

Fig. 8: Mottled Sherd of Light Local Ware Showing Uncontrolled Firing from Mellaart III / *Yerel Açık Mala ait Kontrolsüz Pişme Koşullarını Gösteren Alacalı Bir Seramik Parçası, Mellaart III. Tabaka.*

Fig. 9: Unburnished Sherd on Which the Slip is not Preserved from Mellaart Level III / *Üzerindeki Astarı Korunmamış ve Açkısız Görünen Bir Seramik Parçası, Mellaart III. Tabaka.*

Fig. 10: Classic/Typical Globular Bodied Straight-Profiled Hole-mouth Jar with Vertically Perforated Lugs Made of Dark Grittty Ware from Mellaart Level III / *Küresel Gövdeli, İçe Dönük Ağız Kenarlı, Düz Profilli, Dikey Delikli Kulplu, Kumlu Koyu Maldan Tipik/Klasik Daralan Ağızlı Çömlek, Mellaart III. Tabaka.*

Fig. 11: Images of Classic/Typical Globular Bodied Straight-Profiled Holemouth Jar with Vertically Perforated Lugs Made of Dark Grittty Ware (20255.S1) from TPC Area / *Küresel Gövdeli, İçe Dönük Ağız Kenarlı, Düz Profilli, Dikey Delikli Kulplu, Koyu Kumlu Maldan Tipik/Klasik Daralan Ağızlı Bir Çömleğin (20255.S1) çizim (11) ve resmi (12), TPC alanı.*

Fig. 12: Images of Classic/Typical Globular Bodied Straight-Profiled Holemouth Jar with Vertically Perforated Lugs Made of Dark Grittty Ware (20255.S1) from TPC area / *Küresel Gövdeli, İçe Dönük Ağız Kenarlı, Düz Profilli, Dikey Delikli Kulplu, Koyu Kumlu Maldan Tipik/Klasik Daralan Ağızlı Bir Çömleğin (20255.S1) çizim (11) ve resmi (12), TPC alanı.*

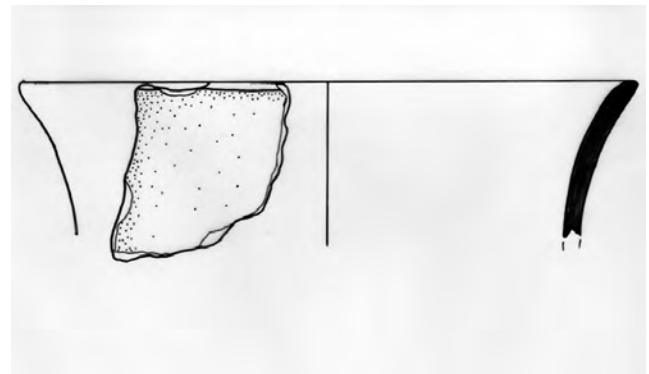

Fig. 13: One of the Rare Examples of Outturned Necked Jars 20240) at Çatalhöyük from TPC Area / *Çatalhöyük'te Ele Geçen Çok Az Sayıdaki Dışa Devrik Boyunlu Çömleklerden Bir Örnek (20240), TPC Alanı.*

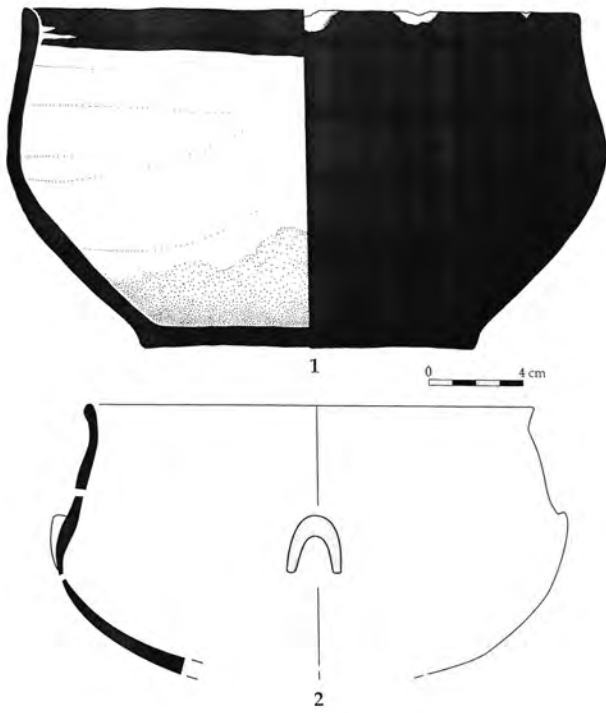

Fig. 14: Typical and Developed Curvy/S-Profiled Bowls from the KOPAL Area (Last 2005: Figure 5.25) / *Tipik ve Gelişmiş, Kıvrımlı/S-Profilli Çanaklar, KOPAL Alanı.*

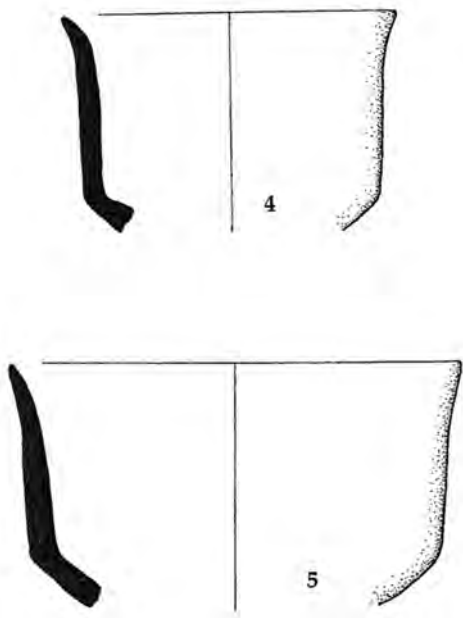

Fig. 15: Sharply Carinated Bowl with Everted Rim from Surface Scraping Material (Last 1996: Figure 9.4: 4-5) / *Dışa Dönük Ağz Kenarlı ve Keskin Omurgalı Çanaklar, Surface Scraping malzemesi.*

Fig. 16: Concave Bottom Base from Mellaart Level II / *İçbükey Çukur Dip, Mellaart II. Tabaka.*

Fig. 17

Fig. 18

Figs. 17-18: Footed and Ring Bases from Mellaart Level II / *Ayaklı (17) ve Halka (18) Dipler, Mellaart II. Tabaka.*

Fig. 19: Oval Base with Carinated body from Mellaart Level III / *Omurgalı Kaplara Ait Oval Dipler; Mellaart III. Tabaka.*

Fig. 20: Oval Base with Concave Bottom from Mellaart Level III / *İçbükey Çukur Oval Dip, Mellaart III. Tabaka.*

Fig. 21a

Fig. 21b

Fig. 21c

Fig. 21a-c: An Oval Bowl with Four Square Feet and with Decorations that Resemble Bull Horns, along with a Basket Handle, from the TPC Area (Özdöl/Tarkan 2013) / *Dört Kare Ayaklı, Sepet Kulplu, Üzerinde Boğa Boynuzlarını Andıran Kabartma ve Çizi Bezemeleri Olan Oval Bir Ünik Kap, TPC Alanı (Özdöl/Tarkan 2013).*

Dark Gritty Ware, most of which is dark in colour and associated with food cooking, entered the repertoire in the Middle Tradition and continued to be used in the Late Tradition. According to Mellaart's materials, this ware group that made up 75% of the assemblage during the period of the Middle Tradition, Levels VII-IV, reduced in Levels III-II, the Late Tradition period, where it made up 23% of the total assemblage⁴⁰. In the TP M-R sequence Dark Gritty Ware represents 38% of the complete assemblage throughout the levels⁴¹. It dominated throughout the South Area sequence, even though diminishing to 72 per cent in the temporally latest settlement South T, it still remained the most common ware type. Although Dark Gritty Ware is evidenced in smaller percentages in the 4040 (H-J) area than in the South area it is still the dominant group within the artefact assemblage⁴².

⁴⁰ Özdöl 2006; Özdöl 2012a.

⁴¹ Pyzel (in preparation).

⁴² Yalman/Tarkan/Gültekin 2013: 149, Figs. 9.42, 49; 9.63, 69-71.

Light Local Ware is characterized by buff coloured fabric and mostly with light coloured surfaces and slip. Ware group was generally specific to bowls and some special vessels. In Mellaart Level III-II, it was used for 25% of the Middle Tradition and 77% of the Late Tradition assemblages⁴³. In the TP sequence where from its very beginning the Light Local Ware (62%) dominates over the Dark Gritty Ware⁴⁴. This corresponds with the results from Mellaart III-II. However, a completely different pattern was revealed in the South and 4040 areas. Although the Light Local Ware increased in the levels of the Late Tradition of these areas, as a proportion it was still in the minority. As the top of the South sequence and the bottom of the TP sequence appear to be largely contemporaneous. In this case, this may imply the existence of two different traditions/groups at the same time at Çatalhöyük.

⁴³ Özdöl 2006: 209; Özdöl 2012a.

⁴⁴ Czerniak/Pyzel (in print); Pyzel (in preparation).

Due to limited availability of relevant datasets, the fabric frequency can only be compared with the Erbaba settlement. While in the Middle Tradition, Dark Gritty Ware was the only ware group in Erbaba, in the Late Tradition the Dark Gritty Ware was reduced to one third of the pottery assemblage and this decline corresponds with the TP sequence and Mellaart III-II at Çatalhöyük. During this time a new ware group, “Gastropod Ware” was introduced, making use of clay sources in the close vicinity of the settlement⁴⁵. This seems to be indicative of a shift to local resources in different parts of Central Anatolia towards the end of the Neolithic. It appears to correspond with the change to procurement of local resources such as clay for mudbrick production, wood for both timber and fire, as well as husbandry practices⁴⁶.

As regards Erbaba’s Dark Gritty Ware, in both settlements the Dark Gritty Wares closely resemble each other in the sense of inclusions, fabric and vessel forms⁴⁷. However, it is uncertain whether it was imported as at Çatalhöyük because access to this kind of clay source was easier owing to the close proximity of the site to the Erenler mountains from which the clay comes⁴⁸. This tendency is further revealed by the pottery of Gökhöyük Bağları Höyük and other surface materials in the Beyşehir-Suğla basin, characterized by the use of Dark Gritty Ware⁴⁹. Meanwhile Çatalhöyük is the only settlement in its region using Dark Gritty Ware. Could Dark Gritty Ware be specific to the Beyşehir-Suğla region? Even if this possibility seems great, are there no precursors in this region. There is no form or raw material repertoire in the pottery tradition of Süderde that would be a possible precursor to Dark Gritty Ware. At Çatalhöyük, although the raw material was brought from outside, forms that are seen as specific to Dark Gritty Ware, such as holemouth jars, might evolve during the Early Tradition period. Also there are sandy wares and some gritty fabrics although not in great numbers, from the first levels onwards. To put it another way, the technology and tradition at Çatalhöyük appears older and more established.

Firing

The presence of red and dark coloured mottled vessels among the Mellaart III-II, TP and TPC pottery shows that firing was still not well controlled (Figs. 6-8). However, the better firing of the ceramics compared to previous periods has a role in the high proportion of preservation of the slips and their adherence to the surfaces. While the Light Local Ware is softer in the early and middle levels,

again in respect of firing quality it is harder in the Late Tradition period. The Dark Gritty Ware examples are also harder and more compact during this period.

According to the results of the analyses that have been carried out, the firing temperatures of Light Local Ware and Dark Gritty Ware of the Late Tradition period (in the terminology of Doherty and Tarkan ‘Silty III’ and ‘Dark Gritty Ware III’) are understood to have been high⁵⁰.

The frequent occurrence of mottled vessels in this period at Çatalhöyük, Erbaba and other contemporary sites shows that firing technology was at the same level in wide region⁵¹.

Surface Treatment

Equally significant differences are seen in surface treatment between various areas across the East mound. The frequency of outer slipped surfaces was around 35 per cent and slipped inner surfaces around 25 per cent in the KOPAL Area⁵², while accounting for only 1 per cent of the Late Neolithic pottery in the South P-T and North H-J areas, and 9 per cent in the IST area⁵³. As discussed above, the necessary contemporaneity of most of these levels in these areas and the differences seen in the pottery technology are a situation that requires thought.

Burnishing is virtually the only form of decoration during the period of the Early and Middle Traditions of the Neolithic pottery of Çatalhöyük. The proportion of Late Neolithic ceramic sherds from all levels that are unburnished most probably represents examples whose slip is not preserved (Figs. 9, 16). In a broader regional perspective, slip becomes more common in the second half of the seventh millennium BC, however, much of the time it did not adhere well to the pieces and as a result of firing conditions can easily flake off. In this case sherds appear completely free from slip or working. As in the ceramics of Erbaba, when examined carefully, remains of slip can be seen on a large proportion of the sherds that appear free from slip or burnish⁵⁴. Together with this, at the end of the 7th millennium and beginning of the 6th millennium, the quality of slipping increased, firing conditions changed, and as a result slips are much better preserved on the surface.

⁴⁵ Bordaz/Bordaz 1982.

⁴⁶ Marciniak/Asouti/Doherty/Henton 2015b.

⁴⁷ Özdöl 2012a; Özdöl/Carter/Czerniak/Marciniak 2015 (in print).

⁴⁸ Doherty/Tarkan 2013.

⁴⁹ Özdöl 2012a.

⁵⁰ Doherty/Tarkan 2013: Table 10.1.

⁵¹ Özdöl-Kutlu (in preparation).

⁵² Last 2005: 110, Fig. 5.9.

⁵³ Yalman/Tarkan/Gültekin 2013: Fig. 9.4.

⁵⁴ Özdöl-Kutlu (in preparation).

VESSEL FORMS

Jars

From an interregional perspective, the forms of the Late Neolithic ceramics are more distinctive than raw material or fabric groups. Among the ceramics of Mellaart's Level III-II, jars are fewer in number than bowls. While in the Middle Tradition period (VII-IV) jars made up 64% of all vessel forms, in this period (III-II) they make up about 24%⁵⁵. In the same way, the TP sequence revealed more bowls (ca. 75%) than holemouths (ca. 25%)⁵⁶. In the Late levels of the 4040 and South areas jars are still more numerous than bowls⁵⁷. The frequency of holemouths in the TP Area and Mellaart Levels III-II is apparently lower than in the South and North Areas. In the TP area, holemouth jars decreased through time but this was not linear. Very similar proportions remain in the Mellaart's III-II material (approximately 25 per cent).

Although the proportion of jars decreases in Çatalhöyük's Levels III-II, the globular bodied classic/typical straight-profiled holemouth jars that are a continuation of the Middle Tradition again make up the most common jar group with a proportion of 59% and are dominant towards the end of Çatalhöyük occupation⁵⁸ (Figs. 10-12).

The predominant form of neckless jars with straight, in-turned rim and a deep globular body with vertically perforated lug is also encountered in a wide range of sites including Mersin-Yumuktepe (without lug)⁵⁹, Erbaşa⁶⁰, the Beyşehir-Suğla basin settlements⁶¹ as well as Keçiçayı⁶², Demircihöyük⁶³, Barçın⁶⁴, Menteşe⁶⁵, Aktopraklık⁶⁶, Pendik⁶⁷, Fikirtepe⁶⁸, Yenikapı⁶⁹, and Aşağı Pınar⁷⁰. This classic jar form of Çatalhöyük is also present in the Lakes District and western Anatolia in contemporary set-

tlements but is not common in any of them⁷¹. To the east of Çatalhöyük the Late Neolithic period jar typology is not clear in the light of current publications.

After classic holemouth jars the second biggest group is evolved jars, often referred to as S-profiled and collar necked deep jars (see Fig. 7). There was a significant increase of S-profiled and collar necked jars in South S and T and North⁷². Although we could not learn the percentage of the S profiled jars from various areas at Çatalhöyük, this group is 23% of all jar forms of Mellaart III-II. Even if the S-profiled form increased in number compared to the middle levels (3%)⁷³, in the latest settlements would still not be the most dominant jar group.

The "S-profiled and collar necked deep jars" group from Çatalhöyük can be compared with the forms referred to as the "jar with everted rim" or "jar without neck" in which there are many S-profiled examples⁷⁴. Analysis reveals that the percentage of the S-profiled jars from Mellaart III-II and TP (in average around 10 per cent) areas is considerably lower when compared to other contemporary settlements. This type of jar dominated at numerous sites from around 6400-6000 BC. This was the case at the EN II settlements in the Lakes District⁷⁵, Hacılar IX-VI⁷⁶, Barçın VI d-b⁷⁷ in northwest Anatolia and in Ulucak Va and Vb⁷⁸ in western Anatolia. Interestingly, even at Erbaşa, whose ceramic tradition is reminiscent of Çatalhöyük, ca. 55 per cent of the jars have an S-profile⁷⁹. However, in the publication of materials from settlements to the east of Çatalhöyük dated to the second half of the seventh millennium, for example Pınarbaşı⁸⁰, Köşk Höyük⁸¹ and Tepecik-Çiftlik⁸², the frequency of S-profiled jars has not yet been established.

Even though many aspects of the ceramic tradition are reminiscent of Çatalhöyük's tradition, the ceramic assemblages of the settlements in the Beyşehir-Suğla basin and northwest Anatolia acquired many elements from the tradition of the Lakes District. For example, at Barçın, after the earliest level, VIe, which bore numerous similarities to the ceramics of Çatalhöyük, in VIId-VIb (second

⁵⁵ Özdöl 2006; Özdöl 2012a.

⁵⁶ Pyzel (in preparation).

⁵⁷ Yalman/Tarkan/Gültekin 2013: Figs. 9.60, 9.67.

⁵⁸ See Özdöl 2006: Figs. 120-140.

⁵⁹ Garstang 1953; Mellaart 1961; Caneva 2012; Balossi-Restelli 2006.

⁶⁰ Bordaz/Bordaz 1982; Özdöl 2012a; Özdöl-Kutlu (in preparation).

⁶¹ Mellaart 1961; Özdöl 2012a.

⁶² Efe/Gatsov/Nedelcheva 2012.

⁶³ Seeher 1987.

⁶⁴ Gerritsen/Özbal/Thissen 2013a; Gerritsen/Özbal/Thissen 2013b.

⁶⁵ Roodenberg/VanAs/Jacobs/Wijnen. 2003.

⁶⁶ Karul/Avcı 2013; Karul 2011.

⁶⁷ Özdoğan 2013.

⁶⁸ Özdoğan 1999: 2013.

⁶⁹ Kızıltan/Polat 2013.

⁷⁰ Özdoğan 2013.

⁷¹ Mellaart 1970; Duru 2008; Duru 2012; Duru/Umurtak 2005; Duru/Umurtak 2008; Çilingiroğlu/Çevik/Çilingiroğlu 2012; Çilingiroğlu 2012; Erdoğan 2013; Derin 2012; Sağlamtimur 2012; Horejs 2012.

⁷² Yalman/Tarkan/Gültekin 2013: 153; Figs. 9.15-16 and 9.18 on CD.

⁷³ Özdöl 2006; Özdöl 2012a.

⁷⁴ Çilingiroğlu 2012: Plate 18.

⁷⁵ Duru 2008; Duru 2012; Duru/Umurtak 2005; Duru/Umurtak 2008.

⁷⁶ Mellaart 1970.

⁷⁷ Gerritsen/Özbal/Thissen 2013a; Gerritsen/Özbal/Thissen 2013b.

⁷⁸ Çilingiroğlu 2012: 221, Appendices and 266, Plate 18.

⁷⁹ Özdöl-Kutlu (in preparation).

⁸⁰ Baird 2012.

⁸¹ Öztan 2012.

⁸² Bıçakçı/Godon/Çakan 2012.

half of the 7th millennium BC), along with the Gastropod Ware at Erbaba, the increasingly prolific S-profiled vessel tradition is more likely reminiscent of the Lakes District tradition. Another striking departure from the Çatalhöyük tradition is the appearance of long cylindrical or outturned necked jars at Erbaba, in the Shrine Phase of Höyücek, and at Hacilar and Bademağacı, which are almost absent at Çatalhöyük (Fig. 13).

Although at Çatalhöyük, especially in the Upper Levels, there are various rare jars with diameters of 30 cm, 40-50 cm diameter thick-walled large storage vessels have not yet been found. At Erbaba, the nearest contemporary site, large jars and flat rimmed large storage vessels are 13 % of the assemblage⁸³. Among the Lakes District EN II vessels are very deep and sizeable jars, however, none of them are in large storage vessel form.

Bowls

Another major form of vessels is bowls. During the Late Tradition, there is no new bowl form that is completely different from the earlier forms⁸⁴. Throughout the Neolithic, bowls can be categorized into three basic groups: (i) inturned rim, (ii) straight walled and (iii) open bowl forms. In the Early Tradition most of these three forms are thick walled, in the Middle Tradition they are found to be thinner and to have developed subgroups. In the Late Tradition the percentages of the existing groups changed, forms become more curvy/S-profiled (Fig.14) and they have attained a better quality. Additionally during this period bowls increased a good deal in number compared to jars in the form repertoire and became dominant. Among all vessel forms in the Middle Tradition of the Mellaart materials 36% are bowls and in the Late Tradition this has increased to 76%. Both in the TP and Mellaart III-II Areas, bowls made up ca. 75 percent of the assemblage in comparison to ca. 25 percent of holemouths. Between Levels Q and T in the South Area the frequency of bowls and jars is roughly similar⁸⁵. The same applies to the KOPAL area⁸⁶.

Bowls with inturned rims comprise 26 percent of the Mellaart III-II bowl assemblage, the number of cone-shaped bowls increased up to 25 per-cent, hemispherical bowls to 21 percent, typical S-profiled bowls to 18 per cent and straight sided bowls represent 10 per-cent⁸⁷. The frequency of S-profiled bowls increased from 2 per-cent in the Middle Tradition to 18 per cent in the Late Tradition. However, still they did not make up the majority among all the bowl forms. These bowls, with thinned lip

and everted rim and without a sharp carination are very developed compared to the preceding period. A similar situation seems to be the case in the TP area.

Two large bowls found in KOPAL represent one of the period's most typical and developed vessel forms⁸⁸. These can be seen both in Erbaba pottery assemblages and in some other contemporary settlements (see Fig. 14). Among the surface scraping materials several sharply carinated bowls with everted rims are found⁸⁹ (Fig. 15). This is one of the most typical attributions of the ceramics of the end of the 7th millennium and the beginning of the 6th millennium, this rare developed form at Çatalhöyük might be considered among the ceramics of the Neolithic Chalcolithic transition.

The available literature makes it impossible to carry out a comparative analysis of bowls' frequency in the majority of instances. At Erbaba, S-profiled bowls made up 28 per cent of the assemblage⁹⁰, which makes them 10 percent higher than in contemporaneous levels at Çatalhöyük. However, it is most probably less than in the Lakes District⁹¹. At the same time, a variety of bowl forms at Erbaba are higher than at Çatalhöyük.

Bases

In Çatalhöyük Levels III-II, some of the base forms disappeared, and while some decrease in number, their existence continues alongside some new base forms. One of the most typical base forms of the Early and Middle Traditions, the flat base with rounded junctions, declined in the Late Tradition period while the flat base with angular junctions disappeared. Among the Mellaart III-II materials 22% have a flat base with rounded junctions and all of these belong to bowls⁹².

The rounded base, which is more specific to the holemouth forms of the middle levels, is represented on a complete late version of a classic holemouth vessel in the Late Tradition (see Figures 10-12). Again in the III-II materials the bases of three small bowls are rounded⁹³. This group is 12% of all bases.

Although the raised base is seen in small numbers from the Middle Tradition onwards, during the Late Tradition in parallel with the developing and changing vessel forms "small raised bases" begin to be seen more⁹⁴. Immediately above the base in the transition region to the body

⁸³ Özdöl-Kutlu (in preparation).

⁸⁴ See Özdöl 2012a.

⁸⁵ Yalman/Tarkan/Gültekin 2013: Fig. 9.60.

⁸⁶ Last 2005: Fig. 5.11.

⁸⁷ Özdöl 2006.

⁸⁸ Last 2005: 113, Fig. 5.25.

⁸⁹ Last 1996: 124-25, Figs. 9.4: 1-5.

⁹⁰ Özdöl-Kutlu (in preparation).

⁹¹ Duru 2008; Duru 2012; Duru/Umurtak 2005; Duru/Umurtak 2008.

⁹² Özdöl 2006: Figs. 124: 5; 127: 4.

⁹³ Özdöl 2006: Figs. 121: 1; 131: 2; 133: 2, 140: 2.

⁹⁴ Özdöl 2006: Figs. 128: 1; 139: 1-2; 140: 4.

this type of base makes either a rounded body or a slight carination and is represented in 13% of the III-II Level material. Another type of base that represents 28% of the assemblage is the concave bottom type, which is specific to the Late Tradition and is the most common group among the Mellaart material (Figure 16, 20). The inner face of these bases is a slight depression and belongs to convex walled vessels with a globular body close to the base⁹⁵.

One of the most common base types of this period is footed and ring bases⁹⁶ (Figs. 17-18). The form's first appearance is in the middle levels (VI). In III-II this form is 19% of all the base types. The bases belonging to the oval vessels that represent 7% of the Mellaart III-II material are found from the early levels onwards (Figs. 19-20, and see Figs. 21a-c).

In the 4040 H-J period representing the Late Neolithic, the most frequently found base type is the raised base and its peak is in J. In this area all the other types of bases are represented in very small proportions. The most common group in South P-T, reaching the biggest proportion in T, is the 'wide mouth angular base'⁹⁷. After that, again in T, the footed and ring bases come in the greatest percentages. In Mellaart III-II the concave bottom base is the most commonly encountered, followed by the flat base and footed and ring base. According to what can currently be seen, there were different distributions of patterns relating to the areas that have yielded Late Neolithic material.

A footed vessel found in the IST area in a context contemporary with South S-T and 4040 J is both a rare vessel and also has this base type⁹⁸.

In the TP area all the base forms known from Mellaart material and South and North areas can be seen, but statistical data is not available.

In 2013 a very rare and out of the ordinary footed vessel was found in the TPC area⁹⁹ (Fig. 21a-c).

In the South, North and IST material no mention is made of bases of large vessels. However in the ceramic laboratory archive, among the IST and 4040 material are found bases, with thick walls, large diameter and some of which are oval, that might belong to large vessels.

The character of vessel bases at Çatalhöyük largely resembles the base forms from a wide geographical area. It only differs from that of the neighboring settlements in some ways. Generally little information is found about the base forms and their distribution within assemblages in other contemporary settlements. The high ring bases or pedestal bases from Erbaba Level I (ca. last quarter of 7th millennium BC) have not been encountered at Çatalhöyük. The concave bottom base, represented at Çatalhöyük in very low numbers, did not appear in settlements of the Lakes District. However, parallels between Çatalhöyük and Erbaba are seen in the frequency of major base forms, such as flat bases, raised bases, footed and ring bases, concave bottom bases, round and oval bases¹⁰⁰.

Lugs, Handles and Appendages

Another insight into the character of pottery production in the last centuries of the Çatalhöyük occupation is provided by the analysis of decoration: in particular the handle and lug additions. They were commonly used in the Middle Tradition¹⁰¹ and reduced in both number and variety during the Late Tradition. Vertically perforated lugs, the most common group of the earlier period, remain the largest group during the Late Tradition period at Çatalhöyük (see Figs. 4, 10-12). At Erbaba, while during the Middle Tradition period this classic lug type also makes up the most frequent group, in the following period it was replaced by vertically perforated loop handles, vertically perforated tubular lugs, and vertically perforated handles. These are still vertically perforated but with a changed form and they appear to be related to the pottery making in the Lake District and northwest Anatolia. These additions are seen as functional. A very small number of these large and strong lugs, often referred to as handles, was found at Çatalhöyük¹⁰² and appear to be alien here.

A small number of unperforated lugs, known as unperforated hooked lugs, appear in all areas at Çatalhöyük (Fig. 22). These types of lugs are also found at Erbaba and northwest Anatolian sites such as Barçın, Fikirtepe and Yenikapı, where they have a larger, practical, ledge handle form. Meanwhile, this type of handle is uncommon in the Lakes District.

⁹⁵ Özdöl 2006: Figs. 128: 5-6; 132: 3; 133: 1; 134: 5; 138: 1, 4; 139: 3; 140: 8.

⁹⁶ Özdöl 2006: Figs. 128: 2-4; 139: 4-6.

⁹⁷ Yalman/Tarkan/Gültekin 2013: Figs. 9.20 on CD; 9.59; 73-75.

⁹⁸ Özbaşaran/Duru 2014: Fig. 33.47.

⁹⁹ Özdöl/Tarkan 2013.

¹⁰⁰ Özdöl-Kutlu (in preparation).

¹⁰¹ Özdöl 2012a.

¹⁰² Özdöl/Tarkan 2014; Czerniak/Pyzel (in print).

Fig. 22: Unperforated Hooked Lug on a Holemouth Jar from Mellaart Level III / *Daralan Ağızlı Bir Çömlek Üzerindeki Deliksiz Kanca Tutamak, Mellaart III. Tabaka.*

The Çatalhöyük animal knobs (Fig. 23a-b) of some kind of unspecified symbolism are unknown at Erbaba and in northwest Anatolia settlements. However, they come on the scene in contemporary settlements of western Anatolia, such as those in the Lakes District or Hoca Çeşme. These also became popular in the final Neolithic and Early Chalcolithic levels at Köşk Höyük and Tepecik-Çiftlik.

Fig. 23a

Fig. 23b

Fig. 23 a-b: Çatalhöyük Animal Knob from Mellaart Level V / *Hayvan Biçimli Tutamak, Mellaart V. Tabaka.*

As to regards handles and lugs, the Çatalhöyük Middle Tradition reveals very close parallels to the Beyşehir-Suğla region, although they disappeared in the following period. The Beyşehir-Suğla basin became linked with the Lakes District tradition in the Late Neolithic. However, unperforated hooked lugs, crescent knobs, and vertically perforated lugs are a shared feature of the pottery industry of Çatalhöyük with Erbaba and northwest Anatolia. In both form and percentage Çatalhöyük's handles resemble the traditions of Beyşehir-Suğla and northwest Anatolia more than the Lakes District.

SPECIAL FORMS

Equally informative is the pattern of distribution of rare vessels. At Çatalhöyük, the special and unique vessel repertoire of the Late Neolithic period is made up of miniature vessels, barrel-like bowls, cornered boxes, the twin pot¹⁰³, the face pot, basket handled bull head relief bowl (Fig. 24a-b), perforated objects (like salt cellar), footed boxes, footed table/plate/oval oval vessels (Fig. 21a-c), and lids¹⁰⁴.

Fig. 24a

Fig. 24b

Fig. 24a-b: Basket Handled Bull Head Relief Bowl with Red-Slipped from Mellaart Level II / *Üzerinde Boğa Başını Andıran Bir Kabartma ve Sepet Kulbu Olan Kırmızı Astarlı Bir Çanak, Mellaart II. Tabaka.*

¹⁰³ Yalman/Özdöl 2003: Fig. 58.

¹⁰⁴ See Özdöl/Tarkan 2014.

Rare forms appeared in the middle levels such as South P, 4040 G and Mellaart V-IV¹⁰⁵ and later reached their peak in late levels such as South T and 4040 J¹⁰⁶ and Mellaart III-II Levels. In the TP Area, the rare forms are very uncommon: one box from TP-O, two lid fragments from TP N and TP M, barrel/deep closed bowls, one from TP M¹⁰⁷.

In the TPC area, an oval bowl with four square feet and with decorations that resemble bull horns, along with a basket handle is one of the unique artefacts¹⁰⁸ (Fig. 21a-c).

Compared with Çatalhöyük, the pottery from Erbaba lacks unique vessels except for a footed and lidded box form and a table/plate form¹⁰⁹. These forms are also encountered in the Lakes District and northwestern Anatolian sites such as Barçın and Fikirtepe. The Lake District settlements brought about an abundance of rare forms. This is particularly evident in the Höyücek Shrine Phase where a large number of special vessels, including anti-splash jars, kidney, shoe and bird form vessels, was found in the sacred building¹¹⁰.

Decoration

Eight decoration types are ascertained to have come from all the areas and levels at Çatalhöyük¹¹¹. Decoration types such as parallel incision (Figs. 25-26), incised, channelled, relief (Figs. 23a-b, 24a-b, 21a-c), incised and dotted decoration, burnishing with cross hatching, incrustated decoration, and red paint band decoration (Fig. 27) are represented in very small numbers of examples. However, from the point of view of embellishment variety Çatalhöyük is one of the richest settlements.

Fig.25

Fig.26

Figs. 25-26: Parallel Incised Bowl Fragments, from Mellaart Level III (25); from TPC area (20190) / Ağız Kenarında Üç Sıra Paralel Çizi Bezeme Uygulanmış Çanak Parçaları, Mellaart III. Tabaka (25) ve TPC alanı (20190) (26).

Fig. 27: Red Paint Band Decoration on the Inner Rim Surface of a Bowl from Mellaart Level II / İç Yüzdeki Ağız Kenarına Kırmızı Bant Boya Bezeme Uygulanmış Çanak Parçası, Mellaart II. Tabaka.

As at Çatalhöyük, incised decoration is encountered at northwest Anatolian settlements such as Fikirtepe and Yenikapı, but is not present in the Lakes District. The Lakes District pottery was decorated with geometric motifs as well as animal form reliefs and painted and grooved decoration. In this region, most of the variety of decoration types seen at Çatalhöyük is not present. In the Niğde-Aksaray region, pots in contemporary levels of Tepecik-Çiftlik and Köşk Höyük were decorated with spectacular narrative reliefs as well as using the innovative and demanding wiped-back technique¹¹². In the repertoire of Çatalhöyük Late Neolithic pottery, apart from relief and paint band decorations, there is no resemblance to decoration types of Erbaba¹¹³.

Particularly striking is a lack of painted pottery at Çatalhöyük East. Altogether, only a few painted fragments were found in the all areas at Çatalhöyük in addition to a

¹⁰⁵ Özdöl 2006.

¹⁰⁶ Yalman/Tarkan/Gültekin 2013: Fig. 9.39.

¹⁰⁷ Pyzel (in preparation).

¹⁰⁸ Özdöl/Tarkan 2013.

¹⁰⁹ Özdöl-Kutlu (in preparation).

¹¹⁰ Duru/Umurtak 2005.

¹¹¹ See Özdöl/Tarkan 2013; Yalman/Özdöl 2003.

¹¹² Bıçakçı/Godon/Çakan 2012; Öztan 2012.

¹¹³ Özdöl-Kutlu (in preparation).

small number of sherds from in mixed units on the surface¹¹⁴. However, painted vessels emerged towards the end of the 7th millennium BC both in the Lakes District¹¹⁵ and Upper Mesopotamia at the sites of the Pre-Halaf and Proto-Halaf stages¹¹⁶. Its small quantity appeared already in Hacilar IX–VII and became more frequent in Level VI. Simple painted decoration was also found in Bademağacı EN II, though only in small quantities. The most remarkable transformation in the region is of painted wares gradually becoming widespread. The proportion of painted wares, 20 per cent of the whole assemblage in Layer V Hacilar, increased to 45 per cent in Layer III, and later from 60 to 70 per-cent¹¹⁷. The painted decoration was red on cream; however, light-coloured decorations on dark surfaces are also observed, albeit rarely¹¹⁸. However, it should be noted that painted pottery was sporadic in central-west Anatolia and western Anatolia¹¹⁹ and was totally absent in Cappadocia and northwestern Anatolia in this period¹²⁰. These regions, similarly to Çatalhöyük East, have not added the painted vessels into their own pottery tradition. The Konya Plain with Çatalhöyük West is, however, a typical example of region of painted pottery, but only in the beginning of the sixth millennium cal BC.

CONCLUDING REMARKS

An evaluation suggested by many scholars is that after level V, in the Late Neolithic period, the “classic Çatalhöyük” of VI–V changed from the point of view of economy, society and material culture¹²¹. What evidence does pottery give on this subject?

The dating of Mellaart’s late levels and comment in relation to the other newly excavated areas is problematic. In the Hodder period excavations, Late Neolithic pottery comes from different areas on the mound. A small amount of ceramics from the South area comes from reliable contexts and levels, however, the correlation of these levels with other areas is not easy. Most of the late levels in the 4040 area are identified as midden and there are stratigraphic problems. The TP pottery has not been published yet and the contemporaneity of TP levels with the other areas still cannot be completely understood. Therefore

comparing the Late Neolithic pottery between areas is problematic. KOPAL, Summit, and Surface Scraping material includes large amounts of Late Neolithic pottery, however, these are not materials from safe contexts. In fact because the pottery assemblage of all areas was published largely in connection to database statistics, the form repertoire remains uncertain. Moreover, the widespread destruction of the upper levels by post-Neolithic activity leads to mixed, worn, and very broken Late Neolithic material.

The pottery of Çatalhöyük lived its most active period in the Middle Tradition period, particularly in levels VI–IV¹²². Including the basic jar and bowl forms, a number of the features seen to be specific to the Late Tradition are tried even if in very small numbers from Level VI onwards. For example, types of vessel, base and handle such as slightly S-profiled vessels, ring and footed base, animal lug, basket handle, vertically perforated cylindrical lug, square vertical and horizontal knobs, unperforated hooked lug, oval vessels, incised decoration, miniature vessels, and cornered vessels entered the repertoire from the Middle Tradition onwards.

During the Late Tradition period cooking vessels reduced significantly while many sizes of bowl showed an increase. The Middle Tradition’s typical “classic” Dark Gritty Ware holemouth jars are still the most dominant jar group in the Late Tradition period. S-profiled jars and bowls increased since the previous period, however again they were not dominant within the artefact assemblage. Yet from the second half of the 7th millennium BC onwards red slipped and S-profiled developed vessels came to be the most common and typical forms of pottery tradition in a wide region including the Lakes District, Beyşehir-Suğla basin, northwest Anatolia, west Anatolia, and the Aegean shores. In contemporary settlements such as Erbababa, along with a new ware type, red slipped and S-profiled vessels became the predominant ceramic tradition. Meanwhile although Çatalhöyük included certain elements of the ceramic tradition seen during the Late Tradition period in a wide geographical area, the amounts are very limited and it seems to be more involved in its own tradition. A large portion of the Late Neolithic pottery assemblage at the settlement is made up of straight-profiled vessel forms. There were some innovations in the repertoire such as developed S-profile, thinned everted rim, and well-adhering slip in various tones of red thick and large diameter vessels, but as discussed above these were not great in number.

Among the thousands of sherds at Çatalhöyük, the ex-curving necked form technique that is a property of the jars and bowls of the period is represented by only a cou-

¹¹⁴Özdöl/Tarkan 2013; Özdöl/Tarkan 2014; Czerniak/Pyzel (in print); Pyzel (in preparation).

¹¹⁵Mellaart 1970; Duru 2012: Fig. 65.

¹¹⁶Cruells/Nieuwenhuys 2004.

¹¹⁷Mellaart 1970: 100.

¹¹⁸Duru/Umurtak 2005: Pls. 107–109.

¹¹⁹Özdöl 2011; Çilingiroğlu 2012.

¹²⁰Özdoğan 2015: 48.

¹²¹Hodder 2013a; Hodder 2013b; Hodder 2014a; Hodder 2014b; Hodder 2014c; Marciniak/Czerniak 2007; Marciniak/Czerniak 2012; Marciniak/Barański/Bayliss/Czerniak/Goslar/Southon/Taylor 2015a; Marciniak/Asouti/Doherty/Henton 2015b.

¹²²Özdöl 2006; Özdöl 2012a.

ple of examples. The cylindrical necked jars with bead rim that are seen as being typical in this period have not been found at Çatalhöyük, excurving-profiled and sharply carinated bowls are also in small numbers.

In the period's contemporary cultures, developed forms are seen in the last quarter of the 7th millennium BC and at Çatalhöyük this period appears weak. In addition, while large jars are found at the closest contemporary site Erbaba, at Çatalhöyük they are so few as to be almost absent.

The Middle Tradition base types decreased during the Late Tradition, and only the "concave bottom base" appeared as a new type.

No new forms entered the handle repertoire, only knobs increased, moreover in Mellaart II no handles or lugs were found. The perforated cylindrical lug tradition that influenced nearly the whole of the Anatolian Plateau during this period did not impact Çatalhöyük at all.

Rare vessels are so few as to be virtually absent. However, the "facepot" alone establishes the pinnacle of the special-vessel tradition. Even though there was an increase in decoration variety, very few examples have come to hand.

What is more, although pottery increases with time at Çatalhöyük, it is never seen to be used as intensively as at regional centres. The second half of the seventh millennium is a period when the pottery of the regional contemporary centers became most developed and was used most intensively. At Çatalhöyük ceramics and particularly those in the latest level of the TP area, TP R reduced considerably.

Does the tableau presented above indicate that Çatalhöyük lagged behind the contemporary regional pottery trends and technology? If not, is it possible that the phenomena appearing to be regression and weakening were the choice of the people of Çatalhöyük.

Those making ceramics at Çatalhöyük appear not to have followed the regional trends but mostly followed their own traditions and the straight-profiled pottery manufacture traditions from the early period onwards also appear to be continued in a large proportion in the Late Tradition period. The finding of limited numbers of excurving-profiled vessels in the complete pottery assemblage at Çatalhöyük is a display of the lack of establishment of an influence seen in the ceramic tradition of a widespread geographical area in the second half of the second half of the 7th millennium BC. The failure to follow the period's advancements might result from the Çatalhöyük population's "conservative" and "traditionalist" demeanor in

the subject of their attachment to the old and the traditional¹²³. The lateness of the domestication of the bull at Çatalhöyük is one of the best examples of this situation. If the people of Çatalhöyük resist the domesticated bull culture their resistance to the intensive use of pottery and the entrance of new trends to the settlement appear plausible. A ceramic technology and symbolic foundations capable of producing the "face pot" suggest that this is a subject of choice. In other areas of material culture at Çatalhöyük the best display of a sufficient foundation in the artistic and technological sense of the wall paintings.

Meanwhile at other settlements such as Erbaba the forms continue to develop, particularly in Level I, until the end of the seventh millennium. Moreover, during the Late Neolithic period in the Niğde-Aksaray region, Beyşehir-Suğla basin, the Lakes District, northwest and west Anatolia pottery and other material culture elements continue to increase and accelerate in development. Particularly many symbolic and narrative elements of Çatalhöyük appear in the Late Neolithic and Early Chalcolithic ceramics of Niğde-Aksaray settlements such as Tepecik-Çiftlik and Köşkhöyük. Likewise, the material culture similarities between Çatalhöyük and Beyşehir-Suğla basin and northwestern Anatolian communities are very conspicuous.

These affinities between Çatalhöyük and its neighbours may have been of relevance in the dispersal of a part of this crowded metropolitan population from the middle of the Konya plain at the end of the Neolithic. Perhaps these Çatalhöyük communities carried on the symbolism and characteristic features of pottery seen in the early levels of Çatalhöyük in the other regions. Apparently, data obtained from pottery studies is a source of evidence to support a theory of the spread of farming populations from the core regions of the Neolithic, including Çatalhöyük, into northwestern Anatolia and Europe.

¹²³Hodder 2014a; Hodder 2014b; Hodder 2014c.

REFERENCES

- AKÇA, E/KAPUR, S/ÖZDÖL, S/HODDER, I/POBLOME, J/AROCENA, J/KELLING, G/BEDESTENCI, Ç. 2009.
“Clues of Production for the Neolithic Çatalhöyük (central Anatolia) pottery”, Scientific Research and Essays (online accepted 28 May 2009). Vol. 4/6: 612-625. (accessed June 2009).
<http://www.academicjournals.org/SRE>
- BAIRD, D. 2012.
“Pınarbaşı: From epi-Paleolithic Camp-Site to Sedentary Village in Central Anatolia”, Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Central Turkey (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 181-218.
- BALOSSIRESTELLI, F. 2006.
The Development of ‘Cultural Regions’ in the Neolithic of the Near East, The ‘Dark Faced Burnished Ware Horizon’. Oxford.
- BIÇAKÇI, E/GODON, M/ÇAKAN, Y.G. 2012.
“Tepecik Çiftlik”, Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Central Turkey (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 89-134.
- BORDAZ, J. 1973.
“Current Research in the Neolithic of South Central Turkey: Süberde, Erbaa and Their Chronological Implications”, American Journal of Archaeology 77: 282-88.
- BORDAZ, J/BORDAZ, L. 1976.
“Erbaa Excavations, 1974”, Türk Arkeoloji Dergisi 23/2: 39-43.
- BORDAZ, J/BORDAZ, L. 1982.
“Erbaa: The 1977 and 1978 Seasons in Perspective”, Türk Arkeoloji Dergisi 26/1: 85-92.
- CANEVA, I. 2012.
“Mersin-Yumuktepe in the Seventh Millennium BC: An Updated View”, Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Central Turkey (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 1-29.
- CESSFORD, C. 2005.
“Absolute Dating at Çatalhöyük”, Changing Materialities at Çatalhöyük Reports from the 1995-1999 Seasons (Ed. I. Hodder). Cambridge: 65- 99.
- CRUELLS, W/NIEUWENHUYSE, O. 2004.
“The Proto-Halaf Period in Syria. New Sites, New Data”, Paléorient 30/1: 47-68.
- CZERNIAK, L/PYZEL, J. (in print)
“Late Neolithic Pottery at Çatalhöyük East”, Painting Pots, Painting People. Investigating Decorated Ceramics from the Late Neolithic Near East (Eds. W. Cruells, I. Mateiciucová/O. Nieuwenhuyse). (Brno-Rejviz Workshop, 27-30 January 2012). Oxford.
- ÇİLİNGİROĞLU, Ç. 2012.
The Neolithic Pottery of Ulucak in Aegean Turkey, Organization of Production, Interregional Comparisons and Relative Chronology. Oxford.
- ÇİLİNGİROĞLU, A/ÇEVİK, Ö/ÇİLİNGİROĞLU, Ç. 2012.
“Towards Understanding the Early Farming Communities of Central-Western Anatolia: Contribution of Ulucak”, Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research Western Turkey (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 139-175.
- DERİN, Z. 2012.
“Yeşilova Höyük”, Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Western Turkey (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 177-195.
- DOHERTY, C/TARKAN, D. 2013.
“Pottery Production at Çatalhöyük: A Petrographic Perspective”, Substantive Technologies at Çatalhöyük: Reports from the 2000-2008 Seasons (Ed. I. Hodder). Los Angeles: 183-92.
- DURU, R. 2008.
From 8000 BC to 2000 BC. Six Thousand Years of the Burdur-Antalya Region. Antalya.
- DURU, R. 2012.
“The Neolithic of the Lakes Region Hacılar - Kuruçay Höyük – Höyücek – Bademağacı Höyük”, Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Western Turkey (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 1-65.
- DURU, R/UMURTAK, G. 2005.
Höyücek. 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları. Ankara.
- DURU, R/UMURTAK, G. 2008.
“Bademağacı Kazıları 2004, 2005 ve 2006 Yılları Çalışma Raporu (50 levha ile birlikte)”, Belleten LXXII/263: 193-250.
- DÜRING, B. 2006.
Constructing Communities: Clustered Neighbourhood Settlements of the Central Anatolian Neolithic ca. 8500-5500 Cal. BC. Leiden.

- EFE, T/GATSOV, I/NEDELICHEVA, P. 2012.
“Keçiçayırı. A Neolithic Settlement Near Seyitgazi, Eskişehir”, *Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Western Turkey* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 227-36.
- ERDOĞU, B. 2013.
“Uğurlu. A Neolithic Settlement on the Aegean Island of Gökçeada”, *Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research Northwestern Turkey and Istanbul* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 1-33.
- FILIPOWICZ, P/HARABASZ, K/HORDECKI, J. 2014.
“Excavations in the TPC Area”, *Çatalhöyük 2014 Archive Report: 72-79*.
http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2014.pdf
- GARSTANG, J. 1953.
Prehistoric Mersin. Yümük Tepe in Southern Turkey. Oxford.
- GERRITSEN, F/ÖZBAL, R/THISEN, L. 2013a.
“Barçın Höyük: The Beginnings of Farming in the Marmara Region”, *Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Northwestern Turkey and Istanbul* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 93-112.
- GERRITSEN, F/ÖZBAL, R/THISEN, L. 2013b.
“The Earliest Neolithic Levels at Barçın Höyük, Northwestern Turkey”, *Anatolica XXXIX*: 53-92.
- HODDER, I. 2013a.
(Ed.) *Humans and Landscapes of Çatalhöyük: Reports from the 2000–2008 Seasons*. Los Angeles.
- HODDER, I. 2013b.
(Ed.) *Substantive Technologies at Çatalhöyük: Reports from the 2000–2008 Seasons*. Los Angeles.
- HODDER, I. 2014a.
(Ed.) *Çatalhöyük Excavations: The 2000–2008 Seasons*. Los Angeles.
- HODDER, I. 2014b.
(Ed.) *Integrating Çatalhöyük: Themes from the 2000–2008 Seasons*. Los Angeles.
- HODDER, I. 2014c.
Çatalhöyük: The Leopard Changes Its Spots. A Summary of Recent Work. *Anatolian Studies* 64: 1-22.
- HOREJS, B. 2012.
“Çukuriçi Höyük: A Neolithic and Bronze Age Settlement in the Region of Ephesos”, *Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Western Turkey* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 117-31.
- KARUL, N. 2011.
“The Emergence of Neolithic Life in South and East Marmara Region”, *Beginnings: New Research in the Appearance of the Neolithic Between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin* (Ed. R. Krauß). *Menschen-Kulturen- Traditionen, Forschung Cluster 1, Band.1*. Westfallen: 57-65.
- KARUL, N/AVCI, M.B. 2013.
“Aktopraklık”, *Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Northwestern Turkey and Istanbul* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 45-68.
- KIZILTAN, Z/POLAT, M.A. 2013.
“The Neolithic at Yenikapı Marmaray-Metro Project Rescue Excavations”, *Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Northwestern Turkey and Istanbul* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 113-65.
- LAST, J. 1996.
“Surface pottery at Çatalhöyük”, *On the Surface: Çatalhöyük 1993-95* (Ed. I. Hodder). Cambridge: 115-171.
- LAST, J. 2005.
“Pottery from the East Mound”, *Changing Materialities at Çatalhöyük Reports from the 1995-1999 Seasons* (Ed. I. Hodder). Cambridge: 101-137.
- LAST, J/ÖZDÖL, S/KAPUR, S/AKÇA, E/SERDEM, M/KIZILARSLANOĞLU, A. 2005.
“Pottery from the East Mound, Production Properties of Çatalhöyük Pottery: Archaeometric Analyses of Some Sherds”, *Changing Materialities at Çatalhöyük Reports from the 1995-1999 Seasons, Volume 5 (CD)* (Ed. I. Hodder). Cambridge: 451-458.
- MARCINIAK, A/CZERNIAK, L. 2007.
“Social Transformations in the Late Neolithic and the Early Chalcolithic periods in Central Anatolia”, *Anatolian Studies* 57: 115-130.

MARCINIAK, A/CZERNIAK, L. 2012.

“Çatalhöyük unknown. The Late Sequence on the East Mound”, Proceedings of the 7th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East. Volume 1 Mega-cities & Mega-sites. The Archaeology of Consumption & Disposal Landscape, Transport & Communication (Eds. R. Matthews/J. Curtis). Wiesbaden: 3-16.

MARCINIAK, A/BARAŃSKI, M.Z/BAYLISS, A/CZERNIAK, L/GOSLAR, T/SOUTHON J/TAYLOR, R.E. 2015a.

“Fragmenting Times: Interpreting A Bayesian Chronology for the Late Neolithic Occupation of Çatalhöyük East, Turkey”, *Antiquity* 89/343: 154-176.

MARCINIAK, A/ASOUTI, E/DOHERTY, C/HENTON, E. 2015b.

“The Nature of Household in the Upper Level at Çatalhöyük: Smaller, More Dispersed and More independent Acquisition, Production and Consumption Unit”, *Assembling Çatalhöyük* (Ed. I. Hodder/A. Marciniak). Oxford.

MARCINIAK, A/FILIPOWICZ, P/JOHANSSON, E/MICKEL, A. J. 2013.

“The Excavations of the TPC Area in the 2013 season”, *Çatalhöyük 2013 Archive Report*: 74-91.
http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2013.pdf

MELLAART, J. 1961.

“Early Cultures of the South Anatolian Plateau”, *Anatolian Studies* 11: 159-184.

MELLAART, J. 1962.

“Excavations at Çatalhöyük, 1961: First Preliminary Report”, *Anatolian Studies* 12: 41-66.

MELLAART, J. 1963.

“Excavations at Çatalhöyük, 1962: Second Preliminary Report”, *Anatolian Studies* 13: 43-103.

MELLAART, J. 1964.

“Excavations at Çatalhöyük, Third Preliminary Report, 1963”, *Anatolian Studies* 14: 39-119.

MELLAART, J. 1966.

“Excavations at Çatal Hüyük, Fourth Preliminary Report, 1965”, *Anatolian Studies* 16: 165-191.

MELLAART, J. 1967.

Çatalhöyük: A Neolithic Town in Anatolia. London.

MELLAART, J. 1970.

Excavations at Hacilar I-II. Edinburgh.

ÖZBAŞARAN, M/DURU, G. 2014.

“Istanbul (IST) Area of the East Mound”, *Çatalhöyük Excavations: The 2000–2008 Seasons* (Ed. I. Hodder). Los Angeles: 621-659.

ÖZDOĞAN, E. 2015.

“Current Research and New Evidence for the Neolithization Process in Western Turkey”, *European Journal of Archaeology* 18/1: 33–59.

ÖZDOĞAN, M. 1999.

“Northwestern Turkey: Neolithic Cultures in between the Balkans and Anatolia”, *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilization. New Discoveries* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen). İstanbul: 203-24.

ÖZDOĞAN, M. 2010.

“Westward Expansion of the Neolithic Way of Life: Sorting the Neolithic Package into Distinct Packages”, *Near Eastern Archaeology in the Past, Present and Future. Heritage and Identity* (Eds. P. Matthiae/F. Pinnock/L. Nigro/N. Marchetti). Vol. 1. Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East, May, 5th–10th 2008, Sapienza—Università di Roma. Wiesbaden: 883–97.

ÖZDOĞAN, M. 2011.

“Archaeological Evidence on the Westward Expansion of Farming Communities from Eastern Anatolia to the Aegean and the Balkans”, *Current Anthropology* 52: 415–30.

ÖZDOĞAN, M. 2013.

“Neolithic Sites in the Marmara Region Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme, and Aşağı Pınar”, *Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Northwestern Turkey and Istanbul* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 167-269.

ÖZDÖL, S. 2006.

Anadolu’da Erken Neolitik Dönem Çanak Çömlek Kültürleri ve Çatalhöyük Örneği, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi/Unpublished Doctoral Thesis). İzmir.

ÖZDÖL, S. 2007.

“Anadolu Platosunda En Eski Çanak Çömlekli Neolitik: “Erken Gelenek”, Orta Anadolu ve Göller Yöresi Kanıtları”, *Arkeoloji Dergisi* X, 2007/2: 33-54.

ÖZDÖL, S. 2008.

“Anadolu Platosunda Çanak Çömlekli Neolitik Dönemin Gelişkin Evresi: Çatalhöyük ve Er Baba Kanıtları”, *Arkeoloji Dergisi* XI, 2008/1: 43-64.

- ÖZDÖL, S. 2011.
“Ege Bölgesi Nehir Havzalarında Çanak Çömlekli Neolitik Dönemin Başlangıcı Üzerine Kronoloji Tartışmaları”, *Kubaba* 17: 17-36.
- ÖZDÖL, S. 2012a.
The Development and Traditions of Pottery in the Neolithic of the Anatolian Plateau. Oxford.
- ÖZDÖL, S. 2012b.
Pottery Report, 2012. Çatalhöyük 2012 Archive Report: 184-88.
http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2012.pdf
- ÖZDÖL, S/CARTER, T/CZERNIAK, L/MARCINIAK, A. 2015 (in print)
“The End of the Neolithic Settlement: Çatalhöyük and Its Neighbors”, *Assembling Çatalhöyük* (Ed. I. Hodder/A. Marciniak). Oxford.
- ÖZDÖL, S/TARKAN, D. 2013.
East Mound Pottery, 2013. Çatalhöyük 2013 Archive Report, pp: 193-97.
http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2013.pdf
- ÖZDÖL, S/TARKAN, D. 2014.
Ceramics. Çatalhöyük 2014 Archive Report: 154-57.
http://www.catalhoyuk.com/downloads/Archive_Report_2014.pdf
- ÖZDÖL-KUTLU, S. (in preparation)
“The Late Neolithic in the Beyşehir-Suğla Basin: Pottery evidence from Erbaba”.
- ÖZTAN, A. 2012.
“Köşk Höyük A Neolithic Settlement in Niğde-Bor Plateau”, *Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Central Turkey and Istanbul* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 31-70.
- PYZEL, J. (in preparation)
“The pottery production in the TP Area”, *Late Neolithic at Çatalhöyük East. Excavations of the Upper Levels in the Team Poznań Area* (Eds. A. Marciniak and L. Czeraniak).
- ROODENBERG, J/VAN AS, A/JACOBS, L/WIJNEN, M.H. 2003.
“Early Settlement in the Plain of Yenisehir (NW Anatolia). The Basal Occupation Layers at Menteşe”, *Anatolica* 29: 17-59.
- SAĞLAMTİMUR, H. 2012.
The Neolithic Settlement of Ege Gübre. *Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Western Turkey* (M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 197-225.
- SEEHER, J. 1987.
Demircihöyük, Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978, III. 1, Die Keramik 1. Mainz.
- YALMAN, N/TARKAN, D/GÜLTEKİN, H. 2013.
“The Neolithic Pottery of Çatalhöyük: Recent Studies”, *Substantive Technologies at Çatalhöyük: Reports from the 2000–2008 Seasons* (Ed. I. Hodder). Los Angeles: UCLA Press, Cotsen Institute of Archaeology: 147–82.
- YALMAN, N/ÖZDÖL, S. 2003.
“Pottery Report” Çatalhöyük 2003 Archive Report,
http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/2003/index.html.

ÇİLEDİR HÖYÜK ERKEN TUNÇ ÇAĞI II BULGULARI

EARLY BRONZE AGE II FINDINGS AT ÇİLEDİR HÖYÜK

Metin TÜRKÜZÜN*

Serdar ÜNAN**

Semih ÜNAL***

Anahtar Sözcükler: Kuzeybatı Anadolu, Kütahya, Çiledir Höyük, ETÇ II, Mimari, Küçük Buluntu.

Keywords: Northwest Anatolia, Kütahya, Çiledir Höyük, EBA II, Architecture, Small Finds.

ÖZET

Kütahya İli, Merkez İlçesi, Asanlı Köyü (Ağızören Köyü sınırı), Çiledir Mevkii, Asanlı Deresi yakınında ve aynı zamanda TKİ Seyitömer Linyit İşletmeleri Müessesesi Müdürlüğü'nün çalışma ve kömür alma sahası içinde yer alan sahada, bazı mimari parça ve küçük buluntuların ortaya çıkması üzerine, belirtilen yerde Kütahya Müzesi Müdürlüğüne 2009 yılında kurtarma kazısı çalışmalarına başlanılmıştır. Çiledir Höyük'te yoğunluklu olarak Erken Doğu Roma Dönemi, Roma İmparatorluk Dönemi ve Erken Tunç Çağı II bulgularına rastlanmıştır. ETÇ II buluntuları; çanak çömlekler, pt tezgâh ağırlıkları, pt ağırşaklar, pt fırçalar, pt boncuklar, öğütme ve ezgi taşları, bileyi taşları, taş balta ve topuz başları, sapan taşları, taş kalıp ve üfleçler, kemik aletler, taş ve pt mühürler, insan ve hayvan figürinleri olarak sıralanabilir. Çiledir Höyük'te ETÇ II'ye tarihlenen buluntu ve mimari öğelerin bilim dünyasına tanıtılması ve Batı Anadolu ETÇ'ye tarihlenen bulgular ile karşılaştırılması, makalenin konusunu oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Rescue excavations were initiated in 2009 by Kütahya Museum Directorate in Kütahya Province, Central District, Asanlı Village (Ağızören Village border), Çiledir locality, Asanlı stream region which remains within the borders of TKİ Seyitömer Lignite Company's reserve zone after some architectural remains and small findings were encountered. The finds at Çiledir Höyük were mainly dated to Early Eastern Roman Period, Roman Imperial Period, and Early Bronze Age II. The EBA II findings include; pottery, baked clay loom weights, baked clay spindle whorls, baked clay brushes, baked clay beads, grinding stones, whetstones, stone axes and mace heads, sling stones, stone moulds and nozzles, bone tools, stone and baked clay seals, and human and animal shaped figurines. This study aims to introduce the archaeological findings and architectural elements discovered at Çiledir Höyük EBA II, and to compare them to the other Early Bronze Age findings from Western.

* Müze Müdürü, Kazı Başkanı, Metin TÜRKÜZÜN, Kütahya Müzesi Müdürlüğü, e-posta: metinturktuzun@hotmail.com

** Müze Uzmanı, Uzman Arkeolog Serdar ÜNAN, Kütahya Müzesi Müdürlüğü, e-posta: ser-un55@hotmail.com

*** Arkeolog, Semih ÜNAL, Kütahya Müzesi Müdürlüğü, e-posta: smhunal@hotmail.com.tr

GİRİŞ¹

Kütahya İli, Merkez, Seyitömer Linyit İşletmeleri Rezerv Sahası'nda yer alan Çiledir Höyük'te, kurtarma kazısı çalışmalarına 2009 yılında başlanılmıştır (Harita 1, 2)². Bu sahada, Seyitömer Höyük Kazısı çalışmalarının da sürdürüldüğü 2009 yılında, Aslanlı Deresi'nin geçtiği vadinin yamaçlarında, kömür çıkarma çalışmaları sırasında, bazı pişmiş toprak çanak-çömlek parçaları gün yüzüne çıkmıştır. Alanda yapılan inceleme neticesinde burada bir yerleşim yeri olduğu saptanarak 2009, 2010, 2011, 2012 ve 2014 yılları arasında kurtarma kazısı çalışmaları sürdürülmüştür. 2013 yılında TKİ Seyitömer Linyit İşletmeleri'nin özelleşmesi nedeni ile kazı çalışmalarına ara verilmiştir.

Çiledir Mevkii'nde yapılan incelemede, burada bir yamaç yerleşmesi³ olduğu tespit edilmiş ve kazısı öncesinde alanda uygulanacak arkeolojik kazı yönteminin belirlenmesine yönelik etüt çalışmaları sonucunda, kültür varlığı saptanan alanların, Aslanlı Deresi'nin batı ve doğusun-

Harita 1 / Map 1: (www.google.earth.com)

daki yamaçlarda yer aldığı tespit edilmiştir. Kültür varlıklarının çıktığı alanın geneli öncelikle 10.00x10.00m. ölçülerinde karelere ayrılarak plankareler oluşturulmuş ve numaralandırılmıştır.

Kazı çalışmalarının başlatılacağı alanların tespiti amacıyla, arazide TKİ Etüt Proje ve Tesis Dairesi Başkanlığı tarafından arkeojeofizik ölçümleri yapılmıştır. Bu ölçümler sonucunda; Çiledir Höyük'ün batı yamacında, yüksek öz direnç değerlerinin egemen olduğu anomali⁴ alanları belirlenmiştir. Yapılan ölçümlerde elde edilen veriler ışığında çalışmalara batı yamaçtan başlanmıştır (Res.1-2).

Çiledir Höyük'te 2009-2014 yılları arasında ulaşılan sonuçlara göre höyüğün mimari açıdan stratigrafisi geçen erkene doğru aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

I. Tabaka (Erken Doğu Roma Dönemi: MS 394-602)

II. Tabaka (Roma İmparatorluk Dönemi: MS 30-394)

III. Tabaka (Erken Tunç Çağı II: MÖ 2700-2400)

Harita 2 / Map 2: (www.google.earth.com)

ERKEN TUNÇ ÇAĞI II TABAKASI

Mimari

Höyüğün batı yamacında Erken Doğu Roma Dönemi (I. Tabaka) ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne (II. Tabaka) tarihlenen tabakaların alt kodlarında ETÇ II tabakası ile karşılaşmıştır. Mevcut verilere göre bu tabaka höyüğün en eski yerleşimini oluşturmaktadır. Çiledir Höyük'te ETÇ II yerleşimi, Roma İmparatorluk Dönemi mimari yapılarının hemen altında ortaya çıkmıştır. Erken Doğu Roma Dönemi (I. Tabaka) mimari yapılarının, Aslanlı Deresi'nin batı yamacında, ETÇ II yapılarını tahrip ederek

¹ Bu metin, 19-21 Mart 2014 tarihlerinde Dumlupınar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nce düzenlenen IV. Uluslararası Arkeoloji Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

² Çiledir Höyük Kurtarma Kazısı, 2009-2012 yılları arasında TKİ Seyitömer Linyit İşletmeleri Müessesesi Müdürlüğü finansörlüğünde gerçekleştirilmiştir. 2014 yılında ise Çelikler Holding Seyitömer Linyit İşletmeleri AŞ kazının finansmanını sağlamıştır.

³ Kazı çalışmaları adlandırılırken, her ne kadar "Çiledir Höyük" ibaresi kullanılmış olsa da, burada bir höyük tipi yerleşim söz konusu değildir. Ortasından Aslanlı Deresi'nin aktığı tepenin, doğu ve batı eteklerinde yapılan kazılarda ortaya çıkan mimari kalıntılar nedeniyle, burasının bir höyükten ziyade, arazinin topografik eğiminden istifade edilerek oluşturulmuş bir "yamaç tipi yerleşim" olduğu saptanmıştır. Ancak, 2009 yılı kazı çalışmalarında kullanılan "Çiledir Höyük" ifadesinin, kazının devamında bir kavram kargaşasına neden olmaması amacıyla aynen kullanılmasına devam edilmiştir.

⁴ Anomali: Manyetik veya gravite gibi bir jeofizik etüdün genel görünümünde farklı olan bölüm. bkz: Sheriff 2006: 13.

ÇİLEDİR HÖYÜK ERKEN TUNÇ ÇAĞI II BULGULARI

Res. 1: Çiledir Höyük'ün Kazılan Batı Yamacı, Ortadan Geçen Aslanlı Deresi ve Kazılması Planlanan Doğu Yamacın Görünümü / *The Western Slope of Çiledir Höyük, in the Middle of the Aslanlı Creek and the view of the Eastern Slope of the Planned Excavation.*

Res. 2: Çiledir Höyük'te Kazılan Batı Yamacın Hava Fotoğrafı / *Outraged Aerial Photographs of the Excavated the Western Slope of Çiledir Höyük.*

oluşturulduğu saptanmıştır. Çiledir Höyük'te ETÇ II'den Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar tabaka olarak adlandırılacak başka bir dönem mimarisine rastlanmamıştır.

Açığa çıkarılan ETÇ II mimarisi; mevcut hali ile Aslanlı Deresi'nin batı yamacında, Roma İmparatorluk Dönemi mimarisinin alt kodlarında tespit edilmiştir. ETÇ II'ye ait tabakada belirli bir plan oluşturmeyen mimari kalıntılar saptanmıştır. ETÇ II'de birbiri ardına örülmüş duvarlar tespit edilmiş ancak bir yapı bütünlüğü oluşturmadıkları anlaşılmıştır. Bu alanlarda birbirinden bağımsız üç oda ile bunların dışında bir fırın kalıntısı saptanmıştır. Birbiri ardına örülen duvarların, örgü tekniklerinin benzer oluşu, mimari kalıntıların içinde ve çevresinde ele geçen küçük buluntuların ETÇ II özelliği göstermeleri nedeniyle, yapıların bu döneme ait oldukları netleşmiştir. Bu mimari kalıntıların çevresini, mevcut hali ile yarım yay şeklinde teras duvarları çevrelemektedir. Birbirine paralel olarak inşa edilmiş iki teras duvarı bulunmakta iken, bu duvarlar yer yer başka duvarlarla da desteklenmiştir. Teras duvarlarının korunan yükseklikleri değişiklik göstermekte olup, yaklaşık olarak 2.00-3.00 m. arasındadır. Duvar kalınlıkları ise 0.70-1.00 m. arasında değişmekte olup, yıkıntıları ile birlikte 2.00 m. ölçülerindedir. Duvarların, yapılaşmanın tamamını çevrelediği, ancak Erken Doğu Roma Dönemi'ne tarihlenen yapıların batısında yoğunlukla tahrip edildiği tespit edilmiştir (Plan 1)⁵. ETÇ II'ye tarihlenen mimaride henüz bir bütünlük bulunmamasına rağmen, küçük buluntular açısından çeşitlilik söz konusudur.

Küçük Buluntular

ETÇ II'ye tarihlendirilen buluntular arasında çanak çömlekler, pt tezgâh ağırlıkları, pt ağırşaklar, pt fırçalar, pt boncuklar, öğütme ve ezgi taşları, bileyi taşları, taş balta ve topuz başları, sapan taşları, taş kalıp ve üfleçler, kemik aletler, taş ve pt mühürler, hayvan ve insan figürinleri, bu çağa ait buluntu gruplarını oluşturmaktadır⁶.

Çanak Çömlekler

Çiledir Höyük'de ETÇ II buluntuları incelendiğinde, çok sayıda çanak çömlek parçaları ele geçmiştir. Bu çanak çömlek parçalarının büyük bir çoğunluğu ETÇ II özellikleri göstermektedir. Ayrıca sınırlı sayıda ETÇ I (Res. 3-4) ve III özellikleri gösteren çanak çömlek parçaları da vardır.

ETÇ II'ye tarihlenen çanak çömlekler, hamur rengi olarak devetüyünden kahveye kadar çeşitlilik göstermekte olup, perdahlıdır. Kap formları arasında tek kulplu çanaklar ve testiler ile gergin kulplu testiler yer almaktadır. Benzerleri Beycesultan⁷ (Res. 5), Elmalı-Karataş⁸, Bade-

mağacı⁹ (Res. 6), Beycesultan¹⁰, Kaklık¹¹ ve Bademağacı'nda¹² (Res. 8) bulunmaktadır.

ETÇ II'ye tarihlenen kaplar el yapımı, perdahlı, deve-tüyü-kahve ve siyah yüzey renklerine sahiptirler. Kap formları bakımından üç ayaklı kaplar, fincanlar, tek kulplu testiler, küresel gövdeli testiler, sıg ve derin çanaklar, ilmik kulplu çanaklar, black-top olarak adlandırılan siyah ağız kenarlı çanaklar, minyatür kaplar ve dönemin sonlarında, tankard tipi kaplar da görülmekte olup, bunların günlük kullanım kapları oldukları düşünülmektedir. Açığa çıkarılan pişirme fırını ve üretim artığı parçaların yerleşim içerisinde ele geçmesi, ETÇ II'de sınırlı, kullanıma yönelik üretim yapıldığını göstermektedir. Benzerleri Demircihöyük¹³ (Res. 7), Limantepe¹⁴, Kusura¹⁵, Elmalı-Karataş¹⁶ (Res. 9), Beycesultan¹⁷ (Res. 10), Küllüoba¹⁸, Kusura¹⁹ (Res. 11), Karaoğlan-Kaklık²⁰, Elmalı-Karataş²¹ (Res. 14), Troya²² (Res. 13), Bağdemağacı²³ (Res. 12), Elmalı-Karataş²⁴ (Res. 15), Küllüoba²⁵ ve Beycesultan'da²⁶ görülmektedir.

ETÇ III'de sayıları çok olmasa da, kırmızı renk astarlı tankart ile kırmızı-siyah renk astarlı depas örnekleri de bulunmaktadır (Res. 16-17). Bu kapların benzerlerinin, yerleşime en yakın merkez olan Seyitömer'de²⁷ de ele geçmesi, bu kapların, önemli bir çanak çömlek üretim merkezi olduğu anlaşılan Seyitömer Höyüğü'nden geldiğini düşündürmektedir. Buna göre, Çiledir Höyük'teki ETÇ III yerleşiminin hemen terkedilmediği ve bu dönemde de iskana devam edildiğini ileri sürmek olasıdır.

İnsan ve Hayvan Figürinleri

Pişmiş topraktan yapılmış diğer buluntular ele alındığında, hiç şüphesiz en dikkat çeken grup kadın ve hayvan figürinleridir. Çiledir Höyük'te 14 adet pişmiş toprak kadın figürin ve 9 adet figürin başı parçası ele geçmiştir.

⁹ Duru 2008: 165, Fig. 334.

¹⁰ Lloyd/Mellart 1962: 124, Fig. 2.

¹¹ Efe/İlaslı 1995: 391, Fig. 26.

¹² Duru 2008: 166, Fig. 335.

¹³ Seheer 1992: 153, Abb 37. G 299 a.

¹⁴ Şahoğlu 2002: L 51, d.

¹⁵ Lamb 1937: P VII, 2.

¹⁶ Warner 1995: 162, c. KA 384

¹⁷ Lloyd/Mellaart 1962: 174, Fig. 38.

¹⁸ Sarı 2004: L 5, 2.

¹⁹ Lamb 1937: 243, 5.

²⁰ Topbaş/Efe 1998: 86, Fig. 66.

²¹ Warner 1994: 177, f. KA 65.

²² Blegen/Caskey 1950: L 223 b-c 1.

²³ Duru 2008: 166, Fig. 335.

²⁴ Warner 1994: 172, a. KA 409.

²⁵ Efe 2001: 73, Res. 21.

²⁶ Lloyd/Mellart 1962: 218, Fig. 17.

²⁷ Bilgen 2010: 551, Res. 741.

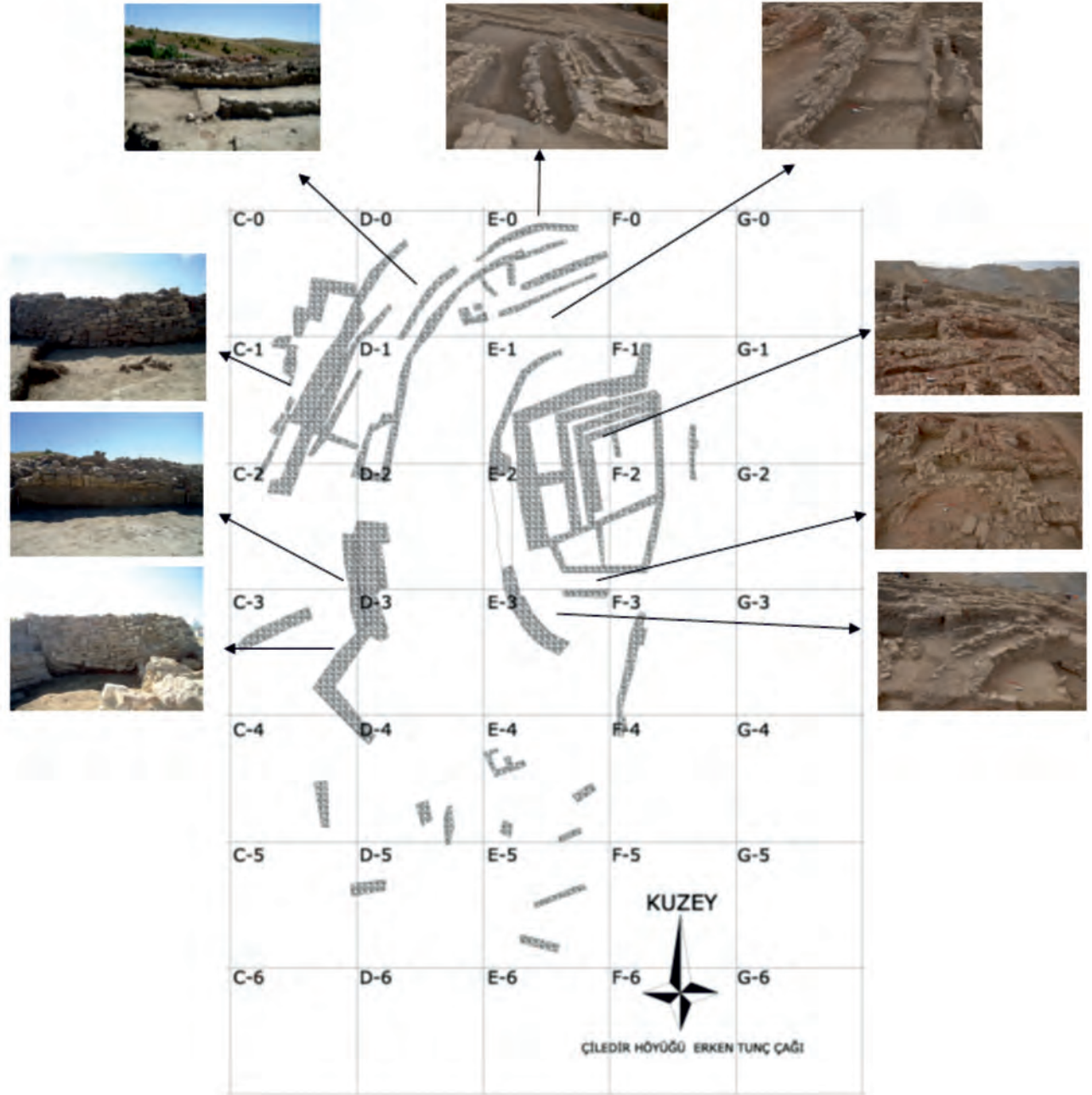
⁵ Türkütüzün/Ünan/Ünal 2014: 157.

⁶ Türkütüzün/Gürbüz/Kırım/Ünal 2015: 55.

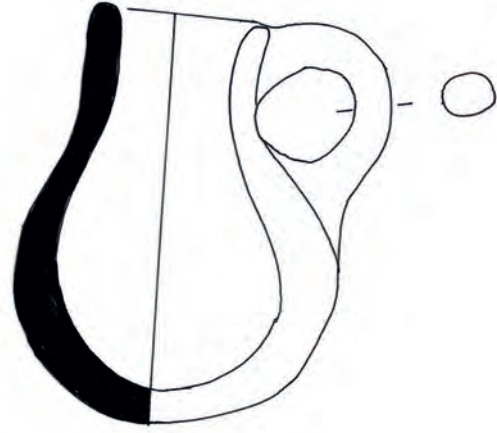
⁷ Lloyd/Mellart 1962: 118, Fig. 9.

⁸ Warner 1995: 165, f.KA 550.

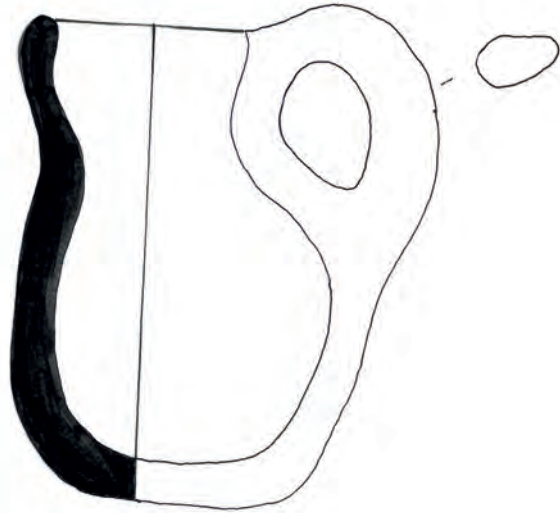
ÇİLEDİR HÖYÜK ERKEN TUNÇ ÇAĞI II BULGULARI

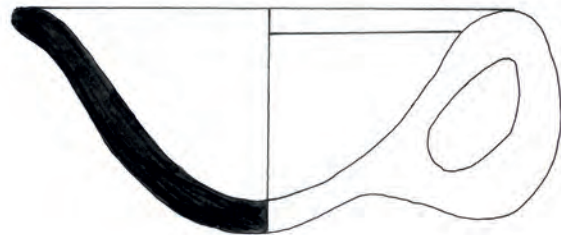
Plan 1: ETÇ II'ye Tarihlenen Mimari Kalıntıların Planı / The Plans of Architectural Remains that Dating to EBA II.

Res. 3/ Fig. 3

Res. 4 / Fig. 4

Res. 5 / Fig. 5

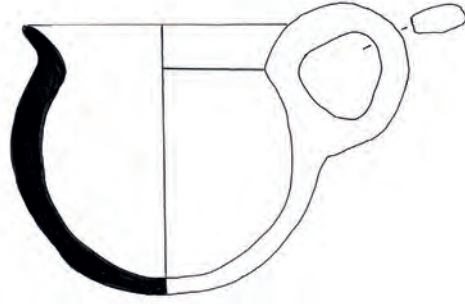
Res. 6 / Fig. 6

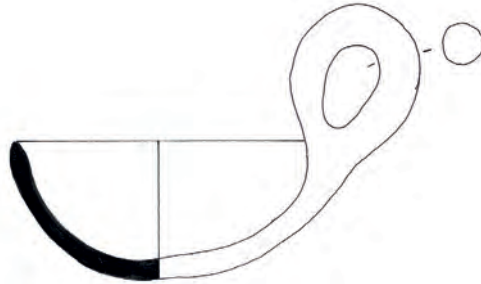
Res. 7 / Fig. 7

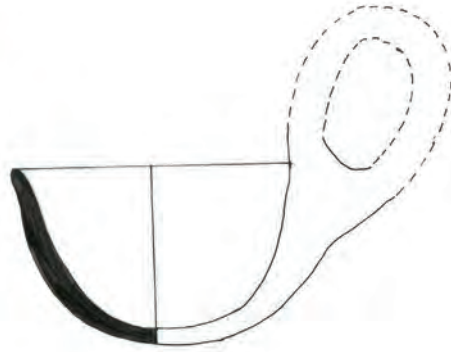
Res. 8 / Fig. 8

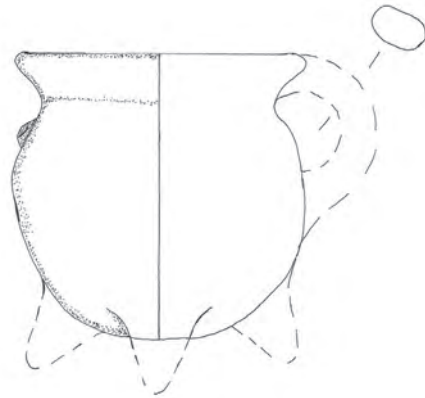
Res. 9 / Fig. 9

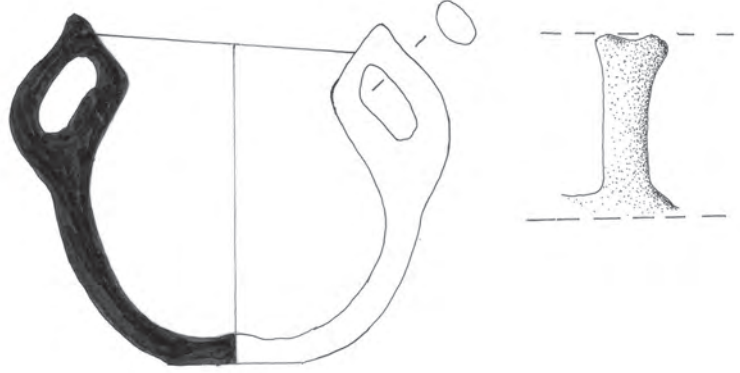
Res. 10 / Fig. 10

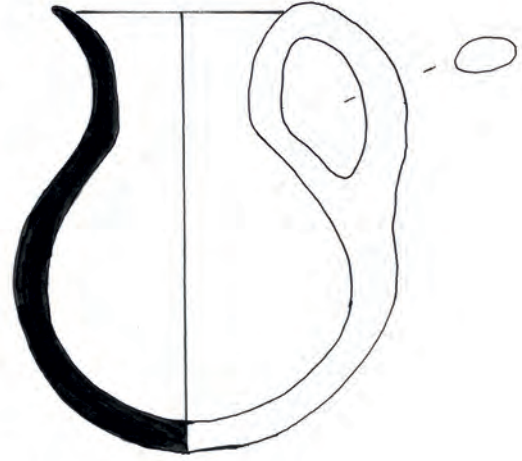
Res. 11 / Fig. 11

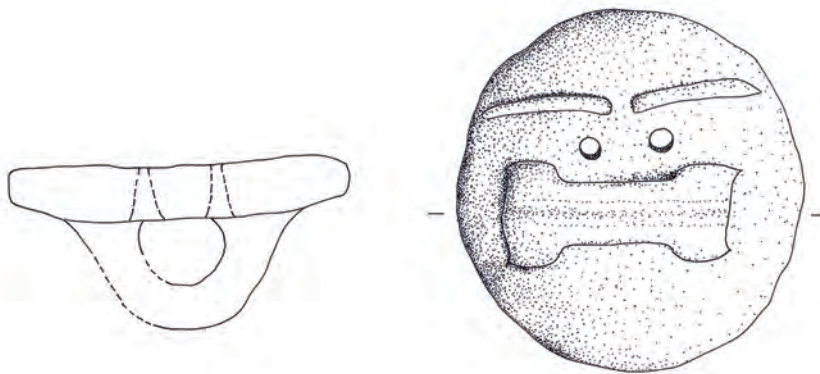
Res. 12 / Fig. 12

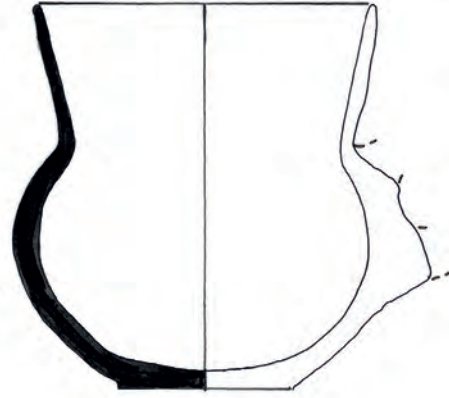
Res. 13 / Fig. 13

Res. 14 / Fig. 14

Res. 15 / Fig. 15

Res. 16 / Fig. 16

Res. 17 / Fig. 17

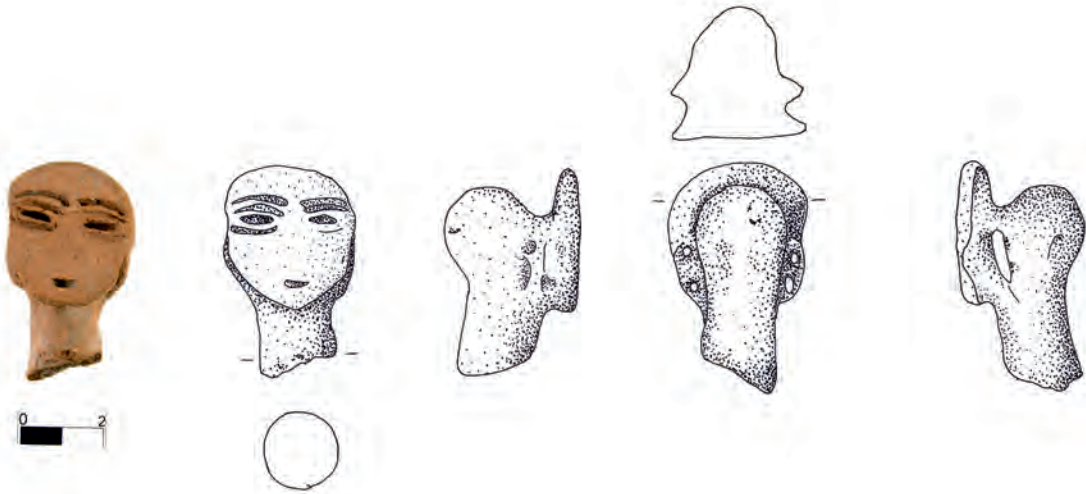
Çiledir Höyük'teki pt kadın figürin parçaları, baş ve gövde kısımlarından oluşmakta olup, tüm olarak 2 adet örnek ele geçmiştir. Tüm olarak ele geçen örneklerden biri, diğer figürin parçalarından biçimce ve boyut olarak farklılık gösterdiği için ayrıca değerlendirmek yerinde olacaktır.

Figürinler oturur vaziyette betimlenmiş olup, uzunca boyunlu, disk yüzlü ve arkada toplanmış saçları ile tasvir edilmiştir. Figürin başlarında saçlar baş arkasında toplanmış vaziyette, yüz disk şeklinde olup, bazı örneklerde yüz ile saç arasında kabartma olarak betimlenmiş kulaklar mevcuttur. Kulak üzerinde 1, 2 veya 3 adet küpe deliği bulunmaktadır. Yüz detayları kazıma çizgi, çukurluklar ve plastik olarak işlenmiştir. Gözler ve ağız, çukur veya kazıma çizgi ile burun ise kazıma çizgi veya plastik olarak görülmektedir. Uzun boyunlu olan parçaların bazılarında boyun üzerinde, kazıma çizgi ile yapılmış kolye betimlemeleri bulunmaktadır. Benzerleri Demircihö-

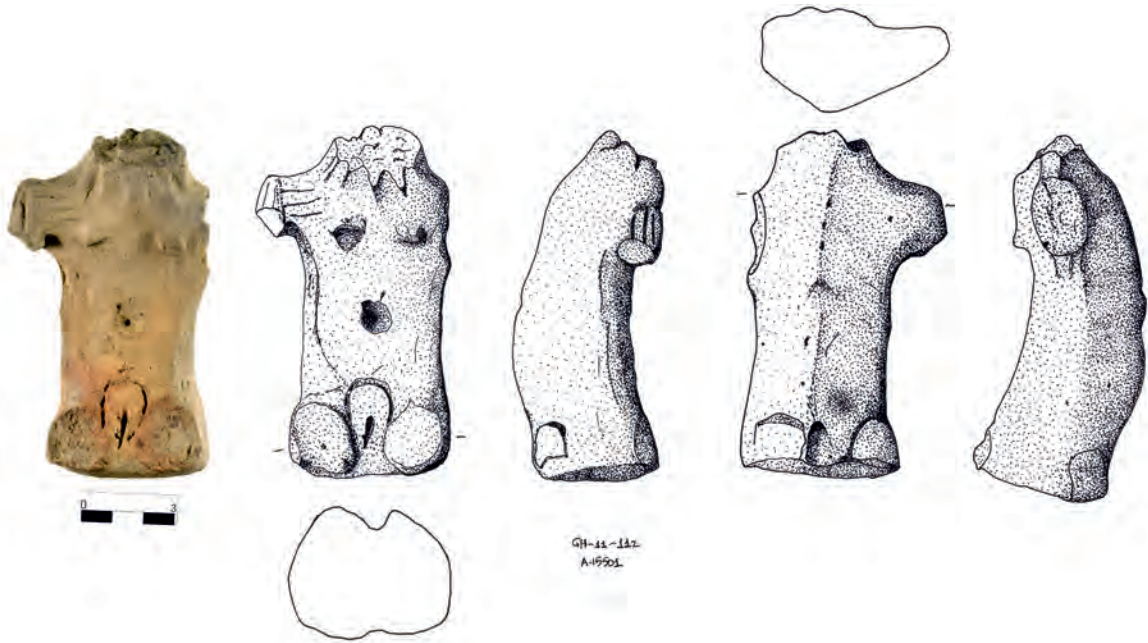
yük'te bulunmaktadır²⁸ (Res. 18). Gövde parçaları ise oturur vaziyette tasvir edilmiştir. Genel özellikleri itibari ile bazı gövde parçalarında omuz hizasında, kol üzerinde ve gerdan kısmında çizgi bezemeler görülmektedir. Gerdan kısmında görülen çizgi bezemeler, olasılıkla hayvan tırnaklarından yapılmış kolyeyi betimlemektedir. Benzerleri, İkiztepe'de²⁹ (Res. 19-20) görülmektedir. Ayrıca, yapılan çalışmalar sırasında ele geçen hayvan tırnaklarından yapılmış kolye uçları, bu görüşü destekler niteliktedir. Göğüsler kabartma, göbek deliği çukur, cinsel organı ise çizgi bezeme, nokta bezeme veya bir kontur çizgi içerisinde nokta bezeme ile belirtilmiştir. Ayaklar ise gövdeden ileri çıkmakta olup, ayak uçları dışbükey olarak işlenmiştir. Bir örnekte ise kollar tam olup, bacaklar üzerinde birleştirilmiştir. Bu figürin, duruşu ile Afyon yakınlarındaki Çıkrık Höyük ve Manisa'daki Akhisar

²⁸ Seeher 1996: 120, 5/7- 121, 9; Korfmann 1979 b: 17; Korfmann 1977/78: 18, 16; Korfmann 1979: I, 1-4.

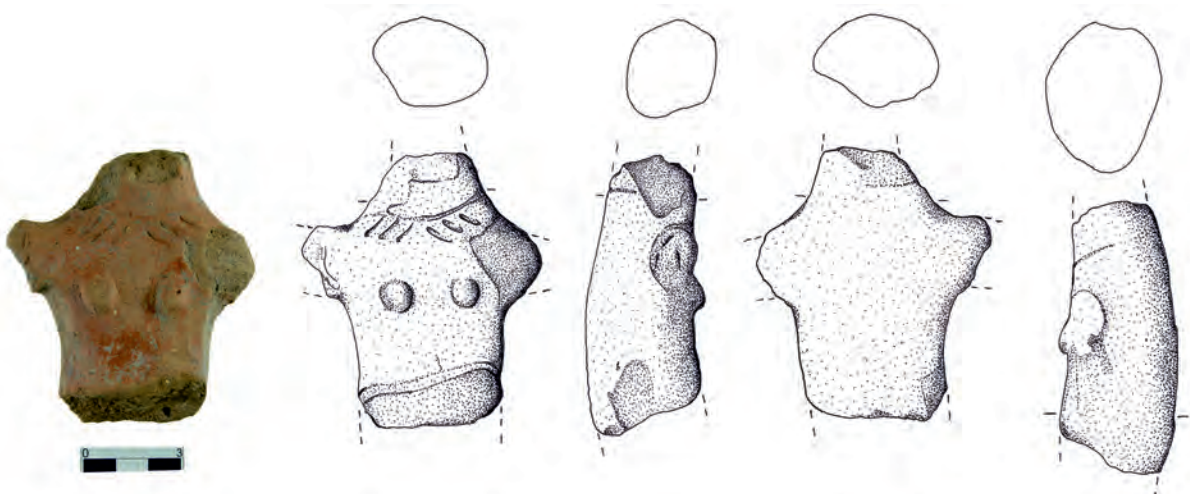
²⁹ Alkım/Alkım/Bilgi 1998: Lev. LXXV, 68; Alkım/Alkım/Bilgi 2003: Lev. CXXIII, 144.

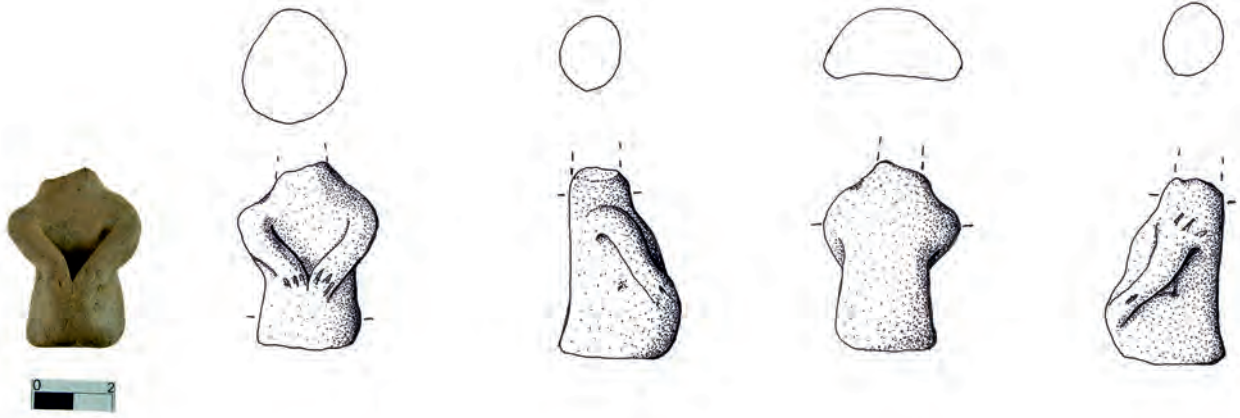
Res 18 / Fig. 18

Res 19 / Fig. 19

Res 20 / Fig. 20

Res. 21 / Fig. 21

Höyük'te ele geçen ana tanrıça figürinleri ile benzerdir. Çiledir Höyük'te ele geçen figürin başları, Kusura, Uşak Banaz Höyük, Afyon yakınındaki Çıkrık Höyük, Manisa-Akhisar Höyük, Demircihöyük ile Bozüyük'te ele geçmiş figürin ve figürin parçaları ile benzerdir³⁰ (Res. 18-21).

Pişmiş toprak figürinlerin dışında, kum taşı, mermer ve sabuntaşı malzemeli, idealize edilmiş olan figürinler³¹ ele geçmiştir. Bu figürinler yaklaşık olarak 6x4 cm. ölçülerindedir. İnsan anatomisinin soyutlaştırılmış halini yansıtan figürinler, çeşitli boyun uzunluklarına, sivri yuvarlak başlara ve armudi veya köşeleri yuvarlatılmış hatlara sahiptirler. Benzerleri Beycesultan'da³² (Res. 22-24) bulunmaktadır.

Hayvan figürinleri ise basitçe şekillendirilmiş olan, olasılıkla boğa betimlemeleri olup, bu figürinlerde ayrıntılar çok fazla işlenmemiştir. Ele geçen örneklerde ayaklar, baş, kuyruk, boynuz ve kulak, plastik olarak işlenmiştir. Çiledir Höyük'te ele geçen örneklerin benzerleri Kaklık Mevkii³³ (Res. 25) ve Elmalı-Karataş'ta³⁴ (Res. 26) bulunmuştur.

Ağırşak, Ağırlık ve Fırçalar

Çiledir Höyük'te ETÇ II'ye tarihlenen pt malzemeli diğer bir buluntu grubu, tezgâh ağırlıkları ile ip eğirmek için kullanılan ağırşaklardır. Ele geçen ağırşaklar basık küresel gövdeli, keskin veya yuvarlatılmış karınlı, dikey dairesel delikli olup, kazıma çizgi ve nokta bezeme ile bezenmiştir. Bazı örneklerde ise bezemelerin içerisi be-

yaz macun ile doldurulmuştur. Benzerleri; Demircihöyük³⁵, Karaoğlan³⁶, Elmalı-Karataş³⁷ yerleşmelerinde ele geçmiştir (Res. 27-28). Tezgâh ağırlıkları genel özellikleri ile üstte küt, piramidal gövdeli veya damla formu gövdeli olup, bazı örnekler üzerinde kazıma çizgi ile yapılmış "X" şeklinde bezemeler yer almaktadır (Res. 29-31).

ETÇ II'ye tarihlenen diğer bir buluntu grubunu ise pt fırçalar oluşturmaktadır. Bu fırçaların pt kapların yapım aşamasında, kapları boyamak için kullanıldıkları düşünülmektedir. Bu fırçalar, olasılıkla tezgâh tarakları olabilir. Bu buluntuların varlığı, yerleşimde tekstil konusunda sınırlı da olsa bir üretimin varlığını göstermektedir. Buna göre, Çiledir ETÇ II yerleşimcilerinin, kendi ihtiyaçları doğrultusunda, tekstile yönelik bir üretim yaptıkları ileri sürülebilir (Res. 32-33).

Mühürler

Çiledir Höyük'te 2 adet pişmiş toprak damga mühür ele geçmiştir. Pişmiş toprak mühür, üçgen formu gövdeli, baskı alanı kare formu ve dairesel kesitli tutamaklıdır. Baskı alanında kazı bezek tekniğinde geometrik bezemeler işlenmiştir. Tutamak kısmında, tepe kısmına yakın yerde, yatay dairesel deliklidir. Siyah renkte astarlı ve perdahlıdır (Res. 34). İkinci pişmiş toprak mühür ise tepe kısmı yuvarlatılmış baskı alanına doğru genişleyen gövdeli, oval baskı alanlıdır. Baskı alanının bir yatay kenarlarında dörder adet derin yiv bezemeli olup, pembemsi kahve renkte yüzeilidir (Res. 35). Diğer bir mühür ise benzer form ve bezemeye sahip olmakla birlikte, sabuntaşından yapılmıştır (Res. 36-37). Benzerleri; Elmalı-Karataş'ta³⁸ ele geçmiştir

³⁰ Bilgi 1979: 133-135.

³¹ Arkeoloji literatürüne "idol" olarak yer etmiş olan bu tip figürinlerin, herhangi bir varlık ya da nesnenin idealize edilmiş şeklini yansıttığı düşüncesi, yazısız dönemler için kesin olarak ispat edilemeyeceğinden, bu tipteki buluntuları genel olarak figürinler içinde değerlendirmek kanaatimizce daha doğrudur.

³² Lloyd/Mellart 1962: 266, Fig. 9-2-16

³³ Efe/İlaslı 1995: 392, Fig. 27-108.

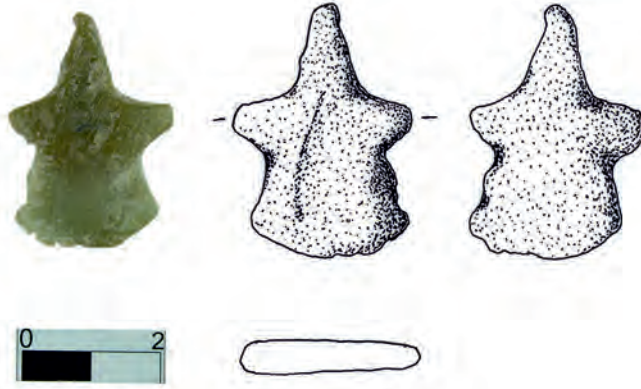
³⁴ Warner 1994: 197, e. KA 365.

³⁵ Seeher 2000: 172,

³⁶ Topbaş/Efe 1998: 87, Fig. 67-166/Fig. 67- 16 a.

³⁷ Warner 1994: 195-196, a. 323 e.

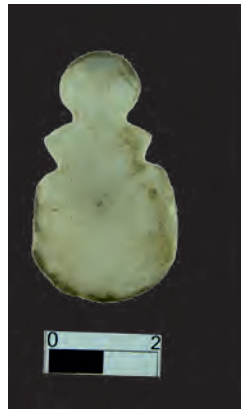
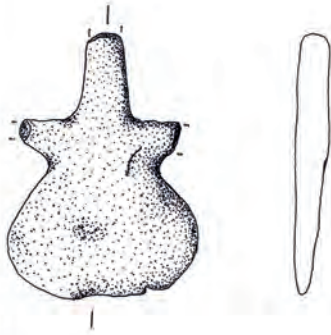
³⁸ Warner 1994: 187, a. KA 755.

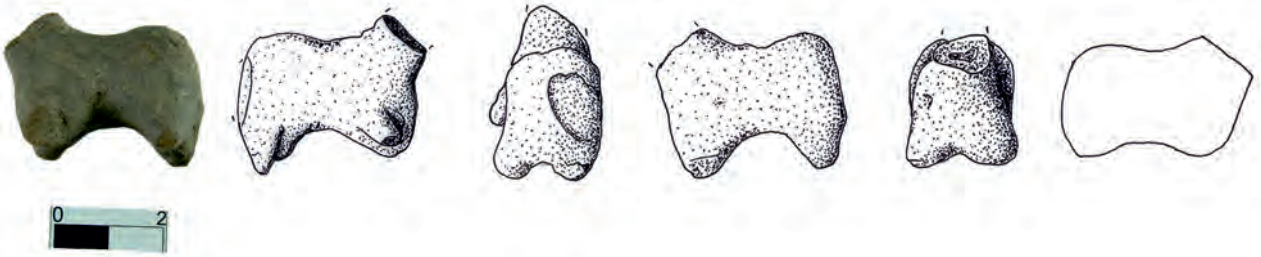
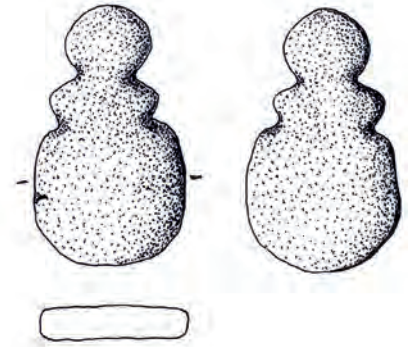
Res. 22 / Fig. 22

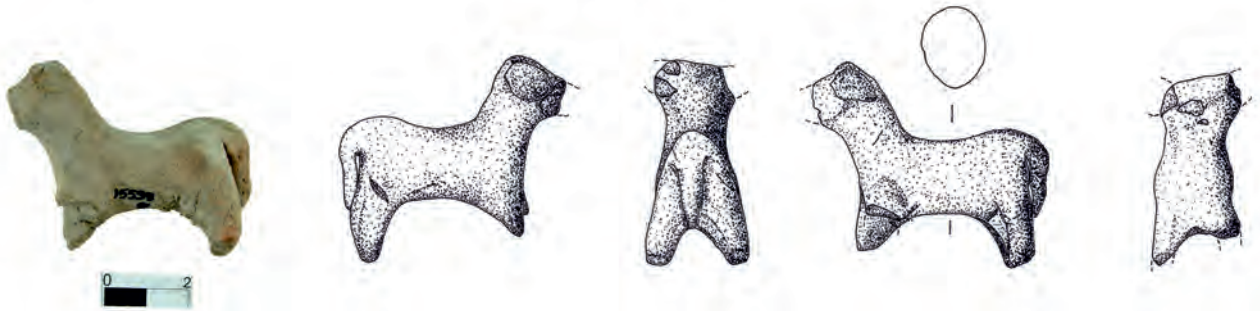
Res. 23 / Fig. 23

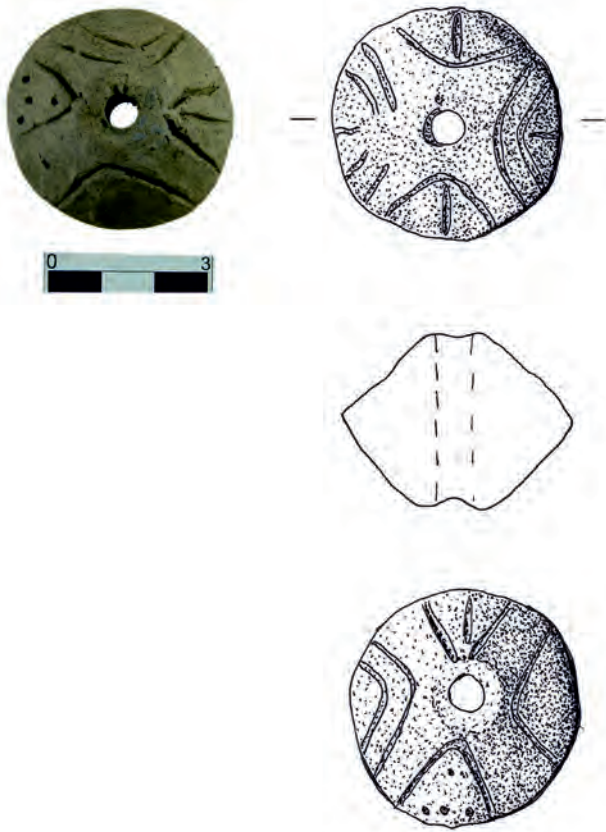
Res. 24 / Fig. 24

Res. 25 / Fig. 25

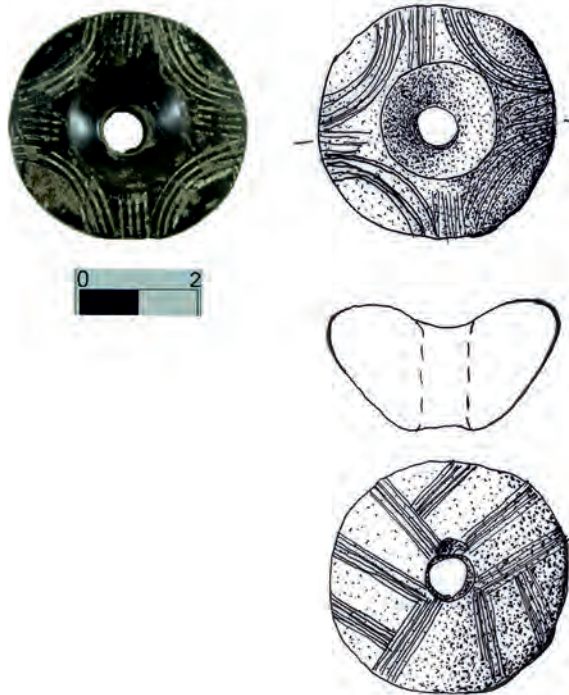
Res. 26 / Fig. 26

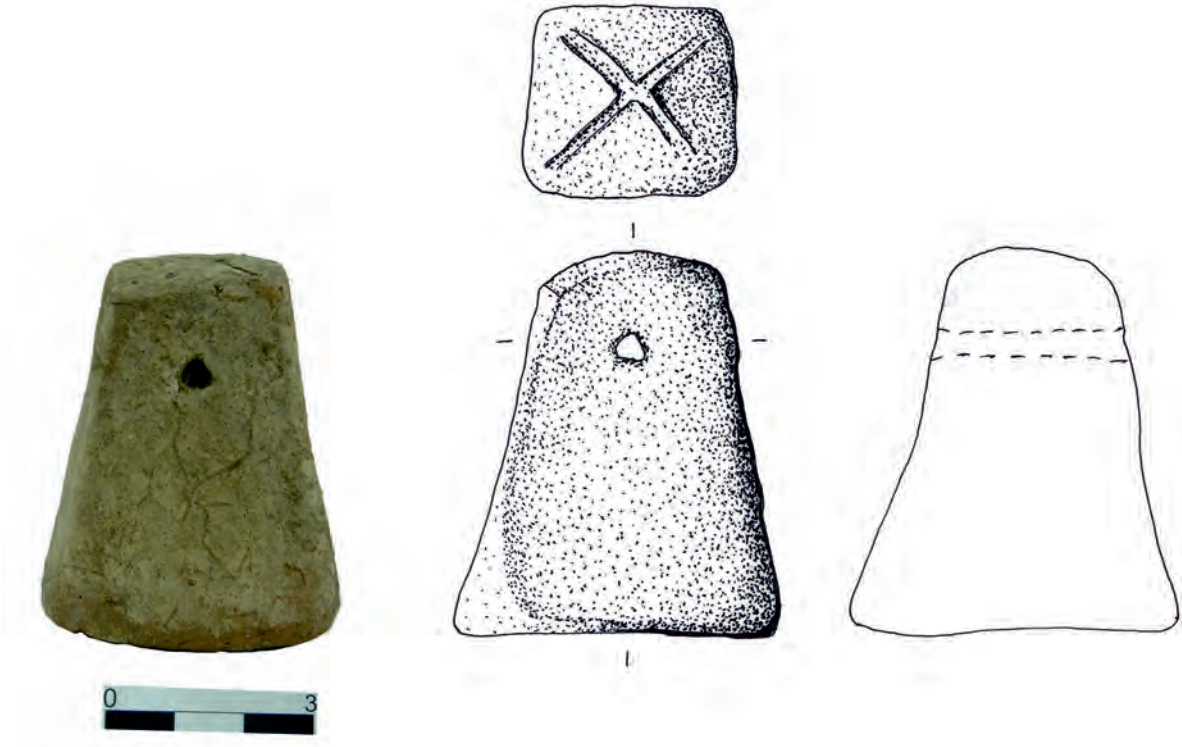
Res. 27 / Fig. 27

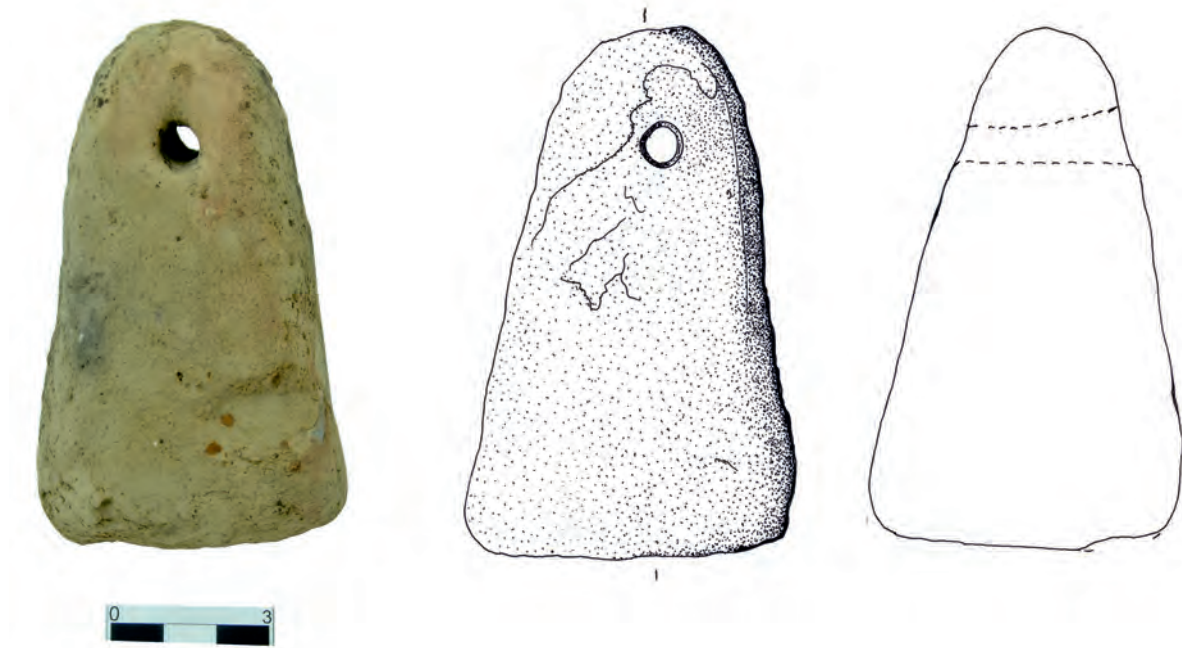
Res. 28 / Fig. 28

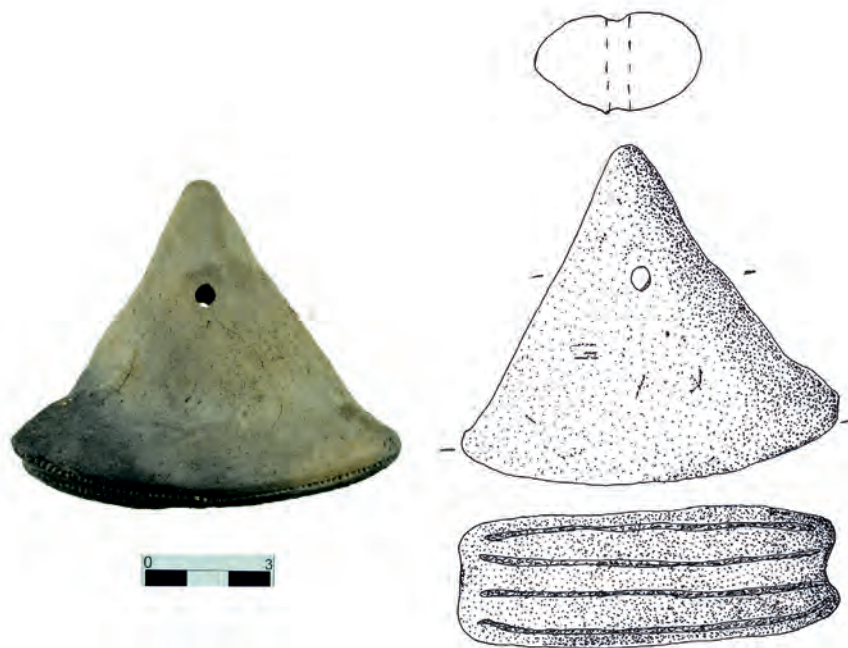
Res. 29 / Fig. 29

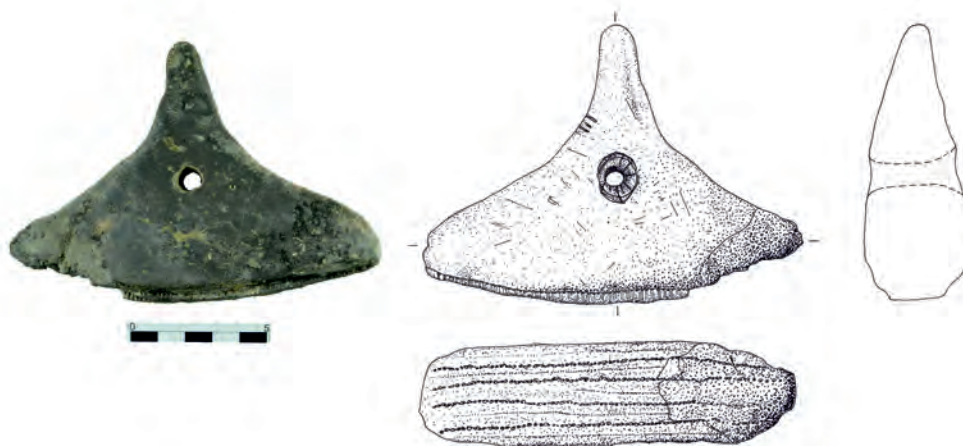
Res. 30 / Fig. 30

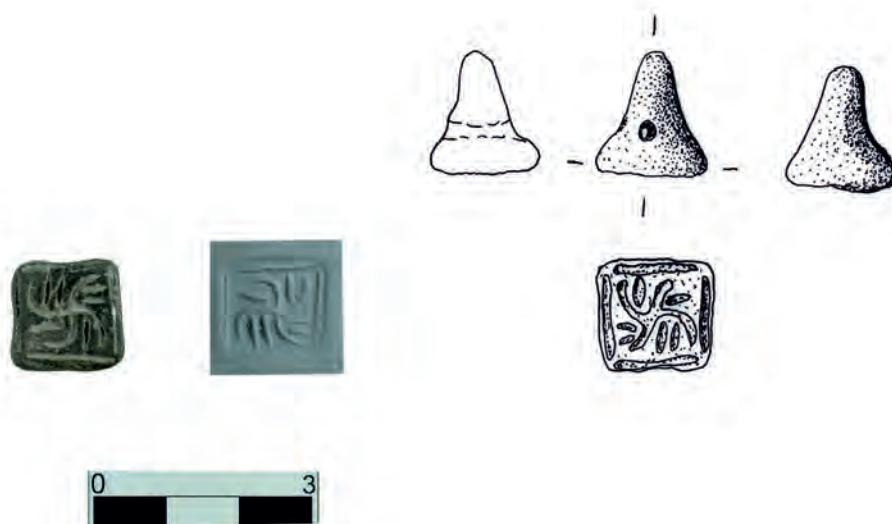
Res. 31 / Fig. 31

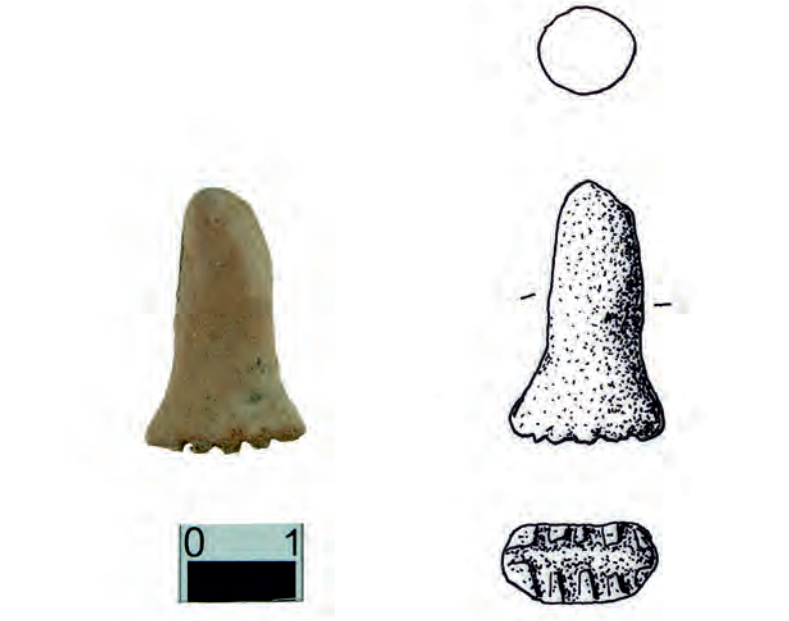
Res. 32 / Fig. 32

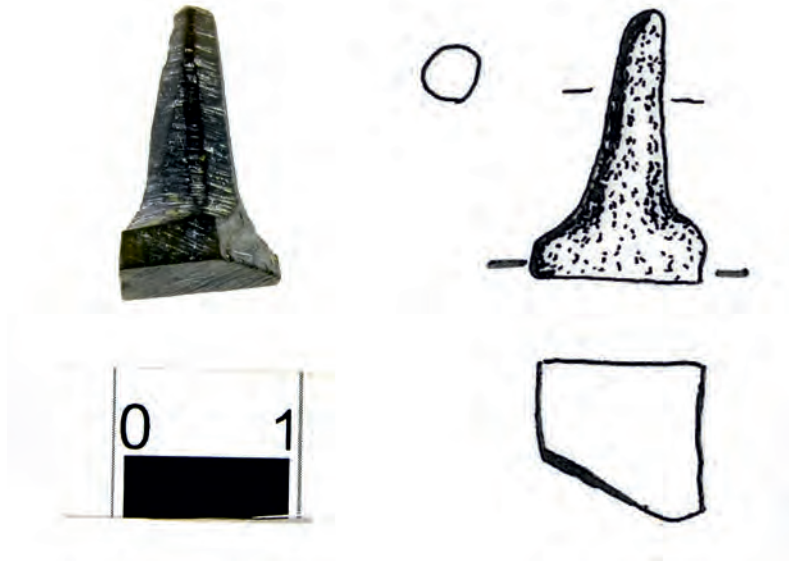
Res. 33 / Fig. 33

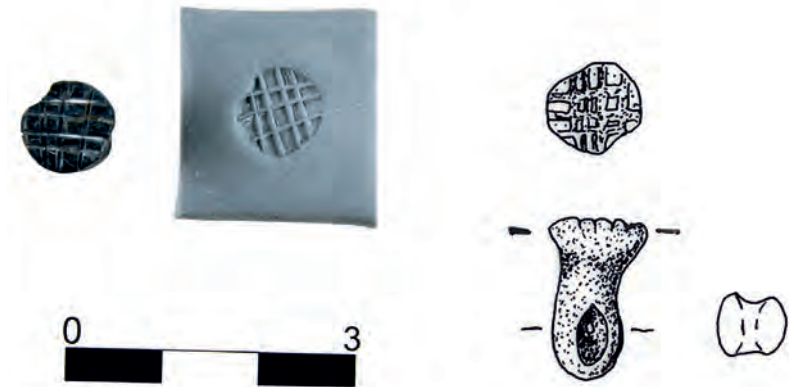
Res. 34 / Fig. 34

Res. 35 / Fig. 35

Res. 36 / Fig. 36

Res. 37 / Fig. 37

Metal İğneler ve Kalıp

Bu dönemle ilgili ele geçen metal eserler bronzdan yapılmış olup, bunlar 3 adet topuz başlı iğne, 1 adet spiral başlı iğne, 1 adet tek gözlü iğne ve 1 adet ok ucudur (Res. 38-39). Topuz başlı iğnelerin benzeri; Beycesultan³⁹, Kusura⁴⁰, Troya⁴¹, Bademağacı⁴² yerleşmelerinde bulunmuştur. Ayrıca, taştan yapılmış çok yüzölçümlü 1 adet kalıp, höyükte metal alet üretiminin sınırlı oranda yapıldığını kanıtlamaktadır (Res. 40). Ele geçen kalıp, dikdörtgene yakın formu, dikdörtgen kesitlidir. Her iki yüzeyi de düzeltilmiştir. Düz olan yüzlerden birinde, uca doğru sivrilmiş formda, uca doğru sivrilmiş piramidal formu bir oyuk ve dar uzun kenarların bir tanesinde, yine uca doğru daralan yuvarlak kesitli bir oyuk yer alır. Bu iki oyukun döküm için kullanıldığı düşünülmektedir. Yüzeyde yer yer yanık izleri vardır. Kalıp, muhtemelen mızrak kalıbıdır. Ayrıca, metal işlemede kullanılan üfleçler (tuyer) çalışmalar sırasında ele geçmiştir (Res. 41). Ele geçen üfleçlerin benzeri Keçiçayırı⁴³ ve Höyüktepe⁴⁴’de bulunmuştur.

Kemik Aletler

ETÇ yerleşimcileri, günlük ihtiyaçlarını karşılayacakları aletlerin yapımında pt, taş, ve bronzun yanı sıra, hayvan kemikleri ve boynuzlarından da yararlanmışlardır. Bu aletlerin büyük çoğunluğunu bız ve deliciler oluştururken, kemikten yapılmış iğne, ağırşak ve tutamak örneklerine de rastlanmıştır. Hayvan boynuzlarından yaptıkları çekiçleri ise ezme, deri tabaklama ve kazıma gibi işlemlerde kullanmışlardır (Res. 42). Ele geçen bazı çekiç örneklerinin tutamak kısmı ahşapken, bazılarında ise boynuz uzantıları tutamak olarak kullanmıştır. Ayrıca, yarı işlenmiş boynuz parçaları da çalışmalar sırasında ele geçmiştir. Kemik delicilerin benzerleri Troya⁴⁵, Kusura⁴⁶ ve Beycesultan⁴⁷ (Res. 43-44) yerleşmelerinden bilinmektedir.

Taş Aletler

Çakmaktaşıdan üretilmiş tek veya çift yüzölçümlü baltalar, sırtlı veya düz dilgiler; sabuntaşıdan boncuk, figürin, mühür ve piramidal biçimli objeler; bazalttan ezme taşları; marndan ağırlık ve söve taşları ile mermerden figürinler, Çiledir Höyük’de taş eser grubunu oluşturmaktadır. Ayrıca az sayıda obsidyenden yapılmış dilgiler de ele geçmiştir. Taş baltaların benzerleri Troya⁴⁸, Kusura⁴⁹ (Res. 45) Karaoğlan⁵⁰, Demircihöyük⁵¹, Beycesultan⁵², Kusura⁵³, Küçükhöyük⁵⁴ ve Demircihöyük⁵⁵ (Res. 46) yerleşimlerinde bulunmuştur. Ayrıca, yapılan çalışmalar sırasında, ETÇ II’ye tarihlenen teras duvarları içerisinde, bir talk⁵⁶ türevi olan sabuntaşıdan işlenmiş ve yarı işlenmiş figürinler, piramidal biçimli objeler, mühürler ve çok sayıda boncuk ele geçmiştir (Res. 47). Ele geçen buluntuların yarı işlenmiş olması, belirli bir alanda yoğunluk kazanması ve çok sayıda işlenmemiş sabuntaşı parçasının ele geçmesi, söz konusu alanın işlik-atölye olarak kullanıldığının kanıtıdır.

Kazı alanı çevresinde yukarıda bahsi geçen talk madeni ile ilgili araştırmalar yapılmasına rağmen, talk madenine rastlanmamıştır. Araştırmalardan sonuç alınamamasının sebebi olarak, alanın kömür alma çalışmalarından kaynaklı topografik yapısının değişikliğe uğramış olması gösterilebilir. Kütahya ve çevresi, talk madeni açısından zengin olup, günümüzde Merkez, Turgutlar Köyü, Taşvanlı İlçesi, Gazelyakup Köyü ve Arifler Köyü ile Merkez, Enne Köyü civarında talk madeni çıkarılmaktadır. Söz konusu maden alanları Çiledir Höyük ile yakın konumda olup, Çiledir Höyük ETÇ II yerleşimcileri, bu maden alanlarını veya yakın çevresini hammadde kaynağı olarak kullanmış olmalıdırlar.

³⁹ Lloyd/Mellart 1962: 288, Fig. 2.

⁴⁰ Lamb 1937, 259- 20.

⁴¹ Blegen/Caskey 1950: 125, 1.

⁴² Duru 2008: 176, Fig. 351.

⁴³ Efe/Sarı/Fidan 2011: 15 Eskişehir’in Frig Yaylası olarak bilinen dağlık güney kesiminde yer alan Keçiçayırı’nda da ETÇ II’ye tarihlenen bir mekân içerisinde, metal işçiliğinde kullanılan 2 adet kalıp ve 7 adet üfleç (tuyer) *in situ* ele geçmiştir.

⁴⁴ Kütahya Müzesi Müdürlüğüne 2014 yılında kurtarma kazısı gerçekleştirilen, Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları’nın bir bölümünü teşkil eden Höyüktepe’de, ETÇ II’ye tarihlenen 5 adet üfleç ele geçmiştir.

⁴⁵ Blegen/Caskey/Rawson/Sperling 1950: 126, 5.

⁴⁶ Lamb 1937: 271, Fig. 27-2.

⁴⁷ Lloyd/Mellart 1962: 270, 17.

⁴⁸ Blegen/Caskey/Rawson/Sperling 1950: 217-35-64.

⁴⁹ Lamb 1937: 262, Fig. 23-3.

⁵⁰ Topbaş/Efe 1998: 65, Fig. 50.

⁵¹ Seeher 2000: 145, G. 192.

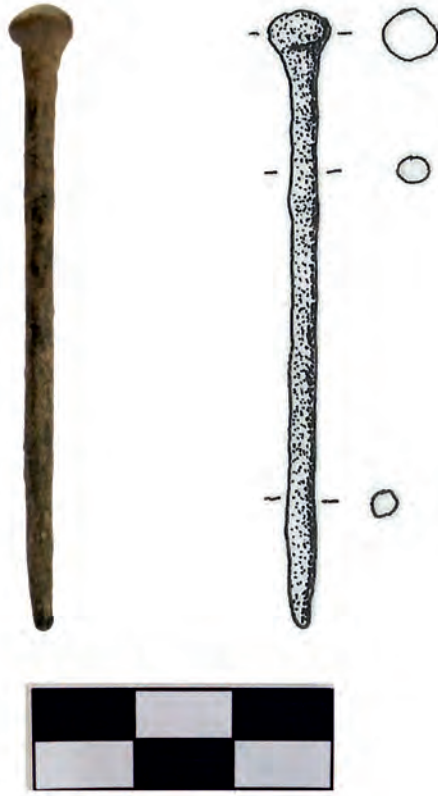
⁵² Lloyd/Mellart 1962: 270, Fig. 1.

⁵³ Lamb 1937: 264, Fig. 24-2b.

⁵⁴ Gürkan/Seeher 1992: 93, 1.

⁵⁵ Seeher 2000: 164, G. 485 a- 173, 5.

⁵⁶ Talk doğada bulunan en yumuşak minerallerden biridir. Tırnakla kolayca çizilir ve sertliği 1’dir. Talk, magnezyum, silis ve oksijenden oluşmuş sulu bir silikattır. Kimyasal formülü $Mg_3Si_4O_{10}(OH)_2$ ’dir. Teorik olarak %63.5 SiO_2 , %31.7 MgO ve %4.8 H_2O içerir. Bu kompozisyon içinde sınırlı miktarlarda izomorf maddeler bulunabilir. Bunlar, çok az miktarlarda alüminyum, demir, mangan ve titanyumdur ve bunların bileşimine bağlı olarak da talk; beyaz, yeşil, gri renklerde bulunabilir. Talkın yoğunluğu 2,6-2,8 g/cm 3 arasındadır. Talkın ısı ve elektrik iletkenliği zayıftır ancak ateşe dayanıklıdır. Yüksek sıcaklıklarda ısıtıldığında sertleşir, katılaşır ve asitlerle bozulmaz. bkz: (-Gence/Özbay/Yerel 2005: 13).

Res. 38 / Fig. 38

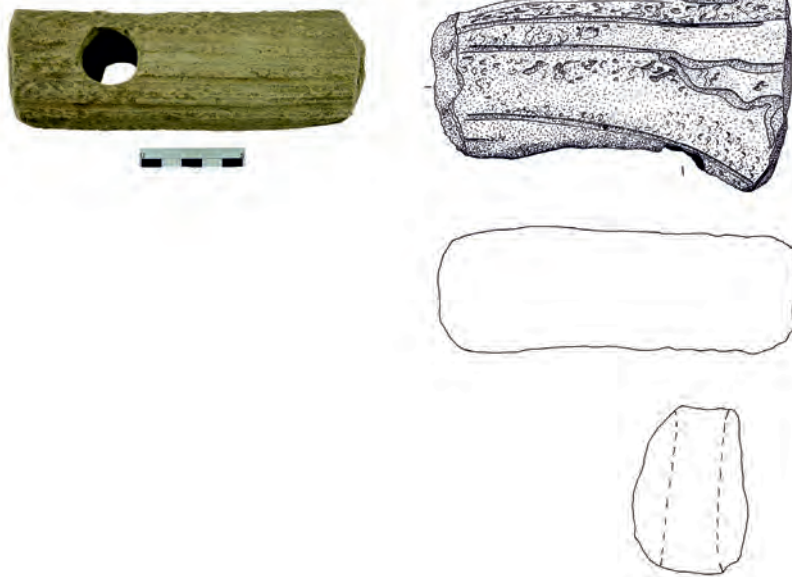
Res. 39 / Fig. 39

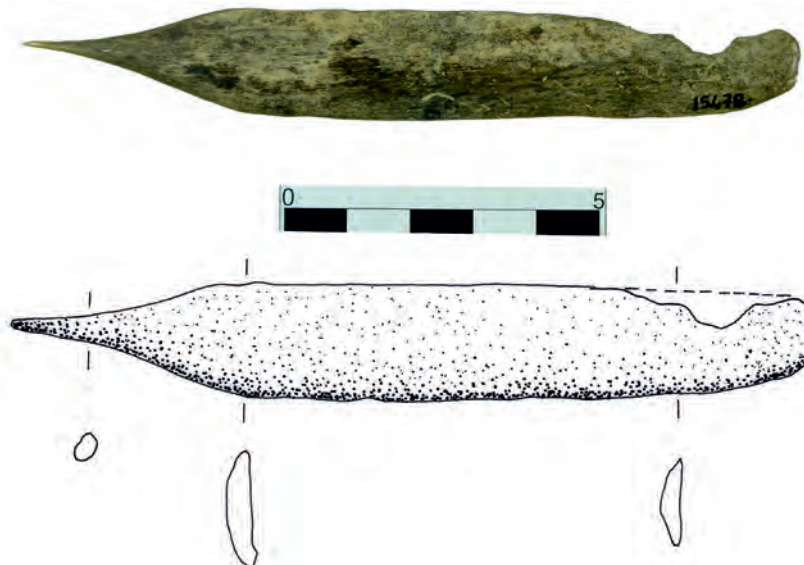
Res. 40 / Fig. 40

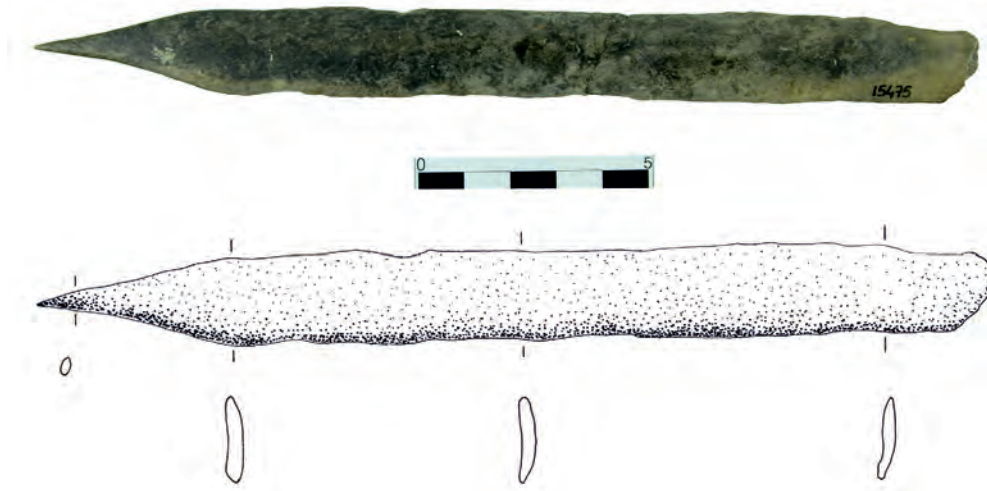
Res. 41 / Fig. 41

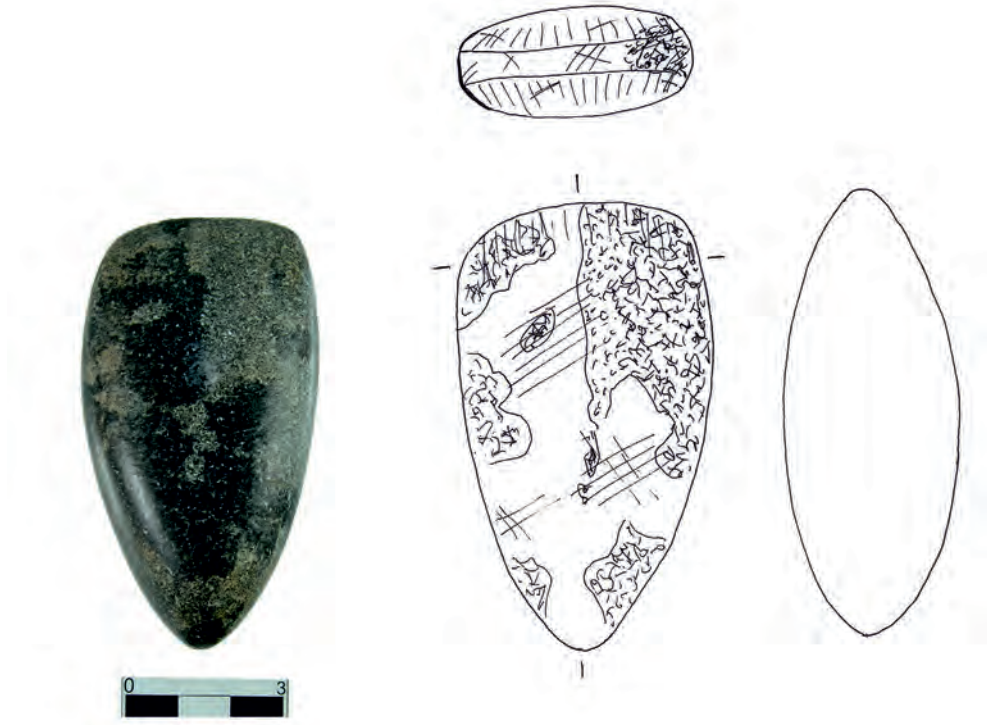
Res. 42 / Fig. 42

Res. 43 / Fig. 43

Res. 44 / Fig. 44

Res. 45 / Fig. 45

Res. 46 / Fig. 46

Res. 47 / Fig. 47

Çiledir Höyük Antropolojik İncelemeleri

Çiledir Höyük'te yerleşim içi gömü söz konusu olmamasına rağmen, yapılan çalışmalar sırasında insan kemiklerine rastlanmıştır. Ele geçen insan iskeletleri parçalar halinde olup, çukurlar içerisine bırakıldığı saptanmıştır. Çalışmalar sırasında ele geçen insan ve hayvan kemikleri üzerinde yapılan incelemeler sonucunda⁵⁷, ana kayaya oyulmuş çukurlar içinden ele geçen iskeletlerin 9, 10 ve 15 yaşlarında olan genç ve erişkin bireylere ait olduğu tespit edilmiştir. Bu bireylerin yanlarına herhangi bir ölü sunusu bırakılmamıştır. Erişkin bireylere ait iskelet veya parçalarının, yerleşim içinde bulunmaması sebebiyle, yetişkinlerin yerleşim dışına gömüldükleri söylenebilir. Hayvan iskeletlerinin analizi sonucunda ise at, keçi, domuz ve köpek popülasyonuna ait oldukları anlaşılmıştır.

SONUÇ

Çiledir Höyük'te ETÇ II'ye tarihlenen tabakada günümüze kadarki çalışmalarda, yerleşimin batı yamacındaki kalıntılar genel olarak ortaya çıkarılmıştır. Doğu yamaçta yer alan yerleşimde ise sadece birkaç plankare açılabilmiştir. Çiledir Höyük'te ETÇ II'ye ait mimariye bakıldığında, balıksırtı tekniğinde örülen duvarlar ve birbirinden bağımsız odalar tespit edilmiş, ancak bu duvarların bir yapı bütünlüğü göstermediği saptanmıştır. Mimari açıdan en belirgin unsurlar teras-sur duvarlarıdır. Önümüzdeki yıllarda yapılacak olan çalışmalarda mimari ile ilgili ayrıntılı bilgilere sahip olunacağı düşünülmektedir. Mimarinin belirsizliğine karşın, buluntu grupları ve yoğunluğu, tarihlemeye bize yardımcı olmaktadır. Az sayıda ETÇ I ve ETÇ III'e ait buluntu tespit edilmiş olup, buluntu yoğunluğu ve çeşitliliği gözönüne alındığında, uzun süreli ve güçlü yerleşimi ETÇ II'ye tarihlendirmek mümkündür. Gerek çanak çömlek, gerekse diğer küçük buluntular açısından, Çiledir Höyük ETÇ II yerleşiminin Demircihöyük, Küllüoba, Karaoglan, Kusura, Beycesultan, Elmalı- Karataş ve Bademağacı yerleşimleriyle benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir.

⁵⁷ İskeletlerin yaş tayinleri hususunda bkz. Surul/Erkman/Türktüzün/Alkan/Sağır/Şimsek 2012: 179 vd.; Erkman/Alkan/Omar 2015: 166 vd.

Kütahya ili çevresinde, son on yılda gerçekleştirilen ve kurtarma kazıları niteliğindeki kazılarla, kömür havzaları ve baraj sahalarında kalan, tescilli sit alanlarından Çiledir Höyük ve Höyüktepe'de, ETÇ II'ye ait önemli bulgulara ulaşılmıştır. Zorunluluktan da olsa bu kazılarla, yörede daha önce genel olarak yüzey araştırmaları ile tespit edilen, ancak uzun süreli kazı gerçekleştirilemeyen höyüklerdeki çalışmalarla, Kütahya ve çevresi, Tunç Çağı açısından, ülkemizde en çok çalışılan ve bulgular ortaya konulan yerlerden birisi haline gelmiştir.

Seyitömer Höyük'te ortaya çıkarılan Tunç Çağı yerleşimi, Çiledir Höyük'teki Tunç Çağı yerleşimi ile yine aynı kömür rezerv sahasındaki tescilli höyüklerden birisi olan ve sadece OTÇ'na ait nekropolünün bir kısmı kazılabilen Ağızören-Höyüktepe⁵⁸ ile yörenin, Tunç Çağı'nda yoğun bir iskan gördüğü belirlenmiştir. Bu bakımdan, Kureyşler Barajı Kurtarma Kazıları'nın bir bölümünü teşkil eden ve 2014 yılında yine Kütahya Müzesi Müdürlüğünce kurtarma kazısına başlanılan Aslanapa-Dereköy'deki Höyüktepe'de elde edilen ETÇ II bulguları, yöredeki bu güçlü Tunç Çağı iskanının bir diğer kanıtını teşkil etmektedir. Kütahya Müzesi Müdürlüğü envanterine kayıtlı bulunan, satınalma, hibe, müsadere yolları ile elde edilen eserlere baktığımızda da, bu eserlerin önemli bir bölümünün Tunç Çağı'na ait olduğu görülmektedir. Tüm bu sonuçlar dikkate alındığında, genelde Anadolu'da, özelde ise Kuzeybatı Anadolu'da, Tunç Çağı yerleşimlerindeki sayısal ve bulgulardaki oransal çokluk, günümüzde arkeologlarca halen tartışılan ve belirgin bir kanaate varılamayan, bu çağa ait sorunsallara cevap verebilecek ölçüde yeni bilgiler içermektedir.

KAYNAKÇA

- ALKIM, U. B/ALKIM, H/BİLGİ, Ö. 1998. İkiztepe I. Ankara.
- ALKIM, U.B/ALKIM, H/BİLGİ, Ö. 2003. İkiztepe II. Ankara.
- BİLGİ, Ö. 1979. "M.Ö. 3. Bin Yılına Tarihlenen Bir Grup İnsan Figürini ve Bunların Anadolu'da Dağılışı", *Anadolu Araştırmaları* VI: 133-141.
- BİLGİN, A.N. 2011. Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2006-2010). Kütahya.
- BİLGİN, A. N. 2015. Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2013-2014). Kütahya.
- BLEGEN, C/CASKEY, W/RAWSON, M/SPERLING, J. 1950. TROY I. General Introduction The First and Second Settlements, 2. Plates. London.
- DURU, R. 2008. From 8000 BC to 2000 BC: Six Thousand Years of the Burdur-Antalya Region. Antalya.
- EFE, T/AY-EFE D. Ş. M. 2001. "Küllüoba: İç Kuzey Batı Anadolu'da Bir İlk Tunç Çağı Kenti: 1996-2000 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Genel Bir Değerlendirilmesi", *TÜBA-AR IV*: 43-78.
- EFE, T/SARI, D/FİDAN, E. 2011. "The Significance of the Keçiçayırı Excavations in the Prehistory of Inland Northwestern Anatolia", *Archaeological Research in Western Anatolia*, (Eds. A. N. Bilgin/R. von den Hoff/S. Sandalcı/S. Silek). Kütahya: 9-28.
- EFE, T/İLASLI, A/TOPBAŞ, A. 1995. "Salvege Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part I: Kaklık Mevkii, A Site Transitional to The Early Bronze Age", *Studia Troica* 5: 357-400.
- ERKMAN, A.C/ALKAN, Y/OMAR, L. 2015. "Çiledir Höyük ve Tokul Köyü Şapel Kazılarında Paleoantropolojik ve Zooarkeolojik Analizleri", *Kütahya Müzesi 2014 Yıllığı* (Ed. S. Ünan). Ankara: 166-178.

⁵⁸ Türktüzün 2002: 241-250.

GENCE, N/ÖZBAY, N/YEREL, S. 2005.

“Talk ve Kullanım Alanları”, Celal Bayar Üniversitesi, Soma Meslek Yüksek Okulu Teknik Bilimler Dergisi 4/2: 12-19.

GÜNGÖR, G/SEEHER, J. 1992.

“Die Frühbronzezeitliche Nekropole von Küçükhöyük bei Bozüyük”, *Istanbul Mitteilungen* 41: 39-95.

KORFMANN, M. 1977-1978.

“Demircihöyük”, *Istanbul Mitteilungen* 27/28: 5-59.

KORFMANN, M. 1979.

“Eine Weibliche Gottheit in der Frühbronzezeit Anatoliens”, *Prähistorische Zeitschrift* 54: 187-200.

KORFMANN, M. 1979b.

“Demircihöyük, eine Frühbronzezeitliche Festung an der Phrygisch-Bithynischen Grenze. Vorberichte über die Ergebnisse der Grabungen von 1976 und 1977”, *Istanbul Mitteilungen* 29: 9-64.

LAMB, W. 1937.

Excavation at Kusura Near Afyon Karahisar. London.

LLOYD, S/MELLAART, J. 1962.

Beycesultan Vol. I The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels. London.

SARI, D. 2004.

Küllüoba İlk Tunç Çağı II Çanak Çömleği (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.

SEEHER, A.B/OBLADEN-KAUDER, J. 1996.

“Frauen Figuren” Demirci Höyük IV: Die Kleinfunde. Mainz am Rhein.

SEEHER, J. 1992.

“Die Nekropole von Demircihöyük – Sarıket”, *Istanbul Mitteilungen* 42: 5-19

SEEHER, J. 2000.

Die Bronzezeitliche Nekropole Von Demircihöyük-Sarıket. Tübingen.

SURUL, Ö/ERKMAN, A. C/TÜRKTÜZÜN, M/ALKAN, Y/SAĞIR, S/ŞİMŞEK, Ö. 2012.

“Çiledir Höyük ve Tokul Şapel Kazısı İskeletlerinin Paleantropolojik Açısından Değerlendirilmesi”, 27. Arkeometri Sonuçları Toplantısı. Ankara: 179-190.

TOPBAŞ, A/EFE, T/İLASLI, A. 1998.

“Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part. 2. The Settlement of Karaoğlan Mevkii and the Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii”, *Anatolia Antiqua* VII: 21-94.

TÜRKTÜZÜN, M. 2002.

“Kütahya İli, Merkez, Ağızören Köyü’ndeki Hitit Nekropolü Kurtarma Kazısı”, 12. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu. Ankara: 241-250.

TÜRKTÜZÜN, M/ÜNAN, S/ÜNAL, S. 2014.

“Çiledir Höyük Kurtarma Kazısı, Sondaj ve Temizlik Çalışmaları”, Kütahya Müzesi 2013 Yıllığı (Ed. S. Ünan). Ankara: 147-185.

TÜRKTÜZÜN, M/GÜRBÜZ, S/KIRIM, G. Z/ÜNAL S. 2015.

“Çiledir Höyük Kurtarma Kazısı”, Kütahya Müzesi 2014 Yıllığı (Ed. S. Ünan). Ankara. 51-66.

WARNER, J. L. 1994.

Elmalı-Karataş II: The Early Bronze Age Village of Karataş. Oxford.

SEYİTÖMER HÖYÜK ERKEN TUNÇ ÇAĞI III OCAKLARI

EARLY BRONZE AGE III OVENS AT SEYİTÖMER HÖYÜK

Nazan ÜNAN*

Anahtar Sözcükler: Kuzeybatı Anadolu, Kütahya, Seyitömer Höyük, ETÇ III, Mimari, Ocak, Boğa Kültü.
Keywords: Northwest Anatolia, Kütahya, Seyitömer Höyük, EBA III, Architecture, Heart, Bull Cult.

ÖZET

Eskiçağlardan yakın geçmişe kadar evin ocağı veya aile ocağı kutsallığını sürdürmüştür. İnsanlar ocağın ve dola-yısıyla ateşin veya ateşle ilgili tanrıların evi koruduğuna, bereketi ve uğuru temsil ettiğine inanmışlardır. Yazının kullanılmaya başladığı dönemlerden itibaren edindiğimiz bilgilere göre ocağın bir tanrı, tanrıça veya koruyucu bir güçle eşleştirdiğini söylemek mümkündür. Seyitömer Höyük'te bulunan boğa başlı ocaklar da bu kapsamda kutsal ocaklar olarak değerlendirilmektedir. Ocağın önünde yer alan dairesel kısım boğanın başı, ocağın başında iki kısa kenarında yer alan çıkıntılar boğanın boynuzlarına benzetildiği için bu ocaklar boğa başlı ocaklar olarak adlandı-rılmaktadırlar. Bu ocaklar Seyitömer Höyük'te üç evreli olarak ortaya çıkarılan Erken Tunç Çağı III tabakasında görülmektedirler. Bu çalışmada 2013 kazı sezonu sonuna kadar ortaya çıkarılan ocakların, yapım teknikleri ve boyut özellikleri hakkında bilgi verilmiş ve evre ayrımı yapılmaksızın özelliklerine göre sınıflandırılmışlardır. Yapım tek-nikleri ve boyut özellikleri hakkında bilgi verilmiş mekân boyut ve işlevleri açısından değerlendirilmişlerdir. Ayrıca benzer örnekleriyle karşılaştırılarak kullanım amaçlarına değinilmiştir.

ABSTRACT

The ovens inside the house and the family hearth have been sacred from the ancient times onwards. People have be-lieved that the oven thus fire and the Gods related to fire protected the household, and represented fertility and good luck. It is possible to assert that as early as the invention of writing, the hearth was associated with a god, goddess, or another protective force. The bull-horned ovens discovered at Seyitömer Höyük also fall into this category. These ovens are named as bull-horned ovens since the circular part before the oven resembled the head of a bull and the two bulges on the two short sides at the top of the oven were taken as the horns. These ovens were observed at Sey-itömer Höyük in Early Bronze Age layer, which was identified in three phases. This study provides information on the building techniques and dimensions on the ovens discovered during 2013 excavations and the ovens were classified without emphasis on the phase they were discovered. They were also evaluated with regard to their functions. More-over, they were compared to their parallels with particular emphasis on their use.

* Öğr. Gör. Nazan ÜNAN. Dumlupınar Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon Bölümü, e-posta: nyuzbasioglu@mynet.com

GİRİŞ¹

Kütahya İli'nin 25 km kuzeybatısında bulunan Seyitömer Höyüğü, Seyitömer Köyü'nün kuzeybatısındaki Seyitömer Çelikler Linyit İşletmesi'nin arazisi içinde bulunmaktadır. Höyükte ilk dönem kazıları 1989 yılında Eskişehir Arkeoloji Müzesi tarafından, 1990- 1995 yılları arasında Afyon Arkeoloji Müzesi tarafından gerçekleştirilmiştir. İkinci dönem kazılarına ise 2006 yılında Dumlupınar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tarafından Prof. Dr. A. Nejat Bilgen başkanlığındaki ekiple başlanmış olup, arkeolojik kazılar halen devam etmektedir. Höyükte tabakalanma şu şekilde tespit edilmiştir: I. Roma, II. Hellenistik (A-B), III. Akhaemenid (A-B), IV. Orta Tunç Çağı (A-B-C), V. Erken Tunç Çağı².

Seyitömer Höyük'te Erken Tunç yerleşimi ETÇ III döneme tarihlendirilmiş ve şimdiye kadar yapılan çalışmalarda üç evresi açığa çıkarılmıştır³. Evreler yeniden eskiye doğru A, B ve C olarak isimlendirilmiştir. ETÇ III tabakasının her üç döneminde yerleşim, höyüğün doğal yapısıyla bağlantılı olarak üçgen (damla) şeklinde düzenlenmiş olup yapı grupları Batı, kuzey-doğu ve güney- doğu doğrultulu olarak yerleştirilmişlerdir. Yerleşimin batısı daima farklı plan ve kullanım amacına hizmet etmiştir. Erken Tunç Çağı'nın A, B ve C evrelerinde yapılar, konut, atölye ve depo olarak kullanılmışlardır. Mekânların içlerinde fırınlar, ocaklar ve sekiler bulunmaktadır⁴.

Erken Tunç III tabakasının en erken yerleşimi olan C evresi'nde yalnızca höyüğün kuzey-batısında yer alan mekânlar düzenli bir plan göstermektedir. Yerleşimin güney doğusunda yer alan mekânlar ise planlı olarak inşa edilmişlerdir. Yerleşimin batısında yer alan yapılar kuzey – güney doğrultulu uzanan teras duvarına bitişik olarak yapılmışlardır. Burada yer alan mekânlar kare ve dikdörtgen planlı olup bir yapı kompleksi dikkati çekmektedir. Bu yapı kompleksi 7 odalı olarak yapılmış olup odalar arasında geçişler mevcuttur ayrıca bu kompleksin odaları arasında seviye farkı bulunup geçişi sağlamak için dokuz basamaklı bir merdiven inşa edilmiştir. Bu odaların bir kısmı depo odası olarak kullanılmıştır. Bu özel oda ve mekanın konumu, oda sayısı değerlendirildiğinde bu yapının da bir yöneticiye ait olabileceği düşünülmektedir (Plan 1).

Erken Tunç Çağı'nın B evresinde atölye ve konut olarak kullanılan sivil mimari yapılarının yanı sıra, yerleşimin merkezinde bir tapınak ve yerleşimin batısında bir saray yer alır. Diğer mekanlar, yerleşimin merkezinde yer alan megaron planlı tapınak etrafında dikdörtgen planlı, ortak duvar kullanılarak birbirine paralel şekilde inşa edilmiş-

lerdir⁵. Bu evrede tapınağın kuzeyinden başlayarak, höyüğün kuzeydoğusuna kadar uzanan bir sokak yer almak-tadır⁶. Mekanların birbirine olan konumları, kapı girişleri ve geçiş alanları (sokak) değerlendirildiğinde yerleşimin düzenli bir plan gösterdiği anlaşılmıştır⁷ (Plan 2).

A evresinde ise mekanların konumları B evresi ile aynı olup bazı yapılarda tamirat ve yapının işlevini değiştirmek amaçlı yenilemeler yapıldığı tespit edilmiştir. Yalnızca yerleşimin batısında yer alan saray kompleksi yerine atölye ve depo mekanları inşa edilmiştir. Tapınağın kullanımına da yenilemeler yapılarak devam edilmiştir (Plan 3).

A ve B evreleri plan ve yapı malzemeleri açısından bir birlik göstermekte, C evresinin ise yalnızca plan açısından değil malzeme kullanımı açısından da diğer evrelerden farklı olduğu tespit edilmiştir. A ve B evrelerinde mekanlar ağırlıklı olarak taş kullanılmışken C evresinde taş ve kerpicin aynı oranda kullanıldığı söylenebilir⁸. C evresinde dini bir yapı bulunmamakta, yöneticiye ait olduğu düşünülen yapı gerek plan gerekse buluntuları açısından B evresinde olduğu gibi net değildir ayrıca bu dönemde düzensiz bir yerleşim görülmektedir. C evresinin bir yangınla sona erdiği ve B evresinin planlanarak inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu evre bir dini ve bir yöneticiye ait yapının bulunması ayrıca planlı bir yerleşim olması sebebiyle bu dönemde yerleşim bir kent niteliği kazanmıştır. A evresi B evresinin değişikliklerle tekrar kullanılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Erken Tunç Çağı III tabakasının her üç evrede de kilden şekillendirilmiş ve boğa başlı olarak adlandırılan ocaklar yer almaktadır. Bu ocakların önünde taban seviyesinden hafifçe yükseltilerek oluşturulmuş yuvarlak bir platform ve bu platformun gerisinde dikdörtgen bir yükseltinin (platform) kısa kenarlarında iki adet boynuz şeklinde çıkıntıdan oluşmaktadır⁹ (Res. 1). Ayrıca bazı ocaklarda dikdörtgen platformun önünde bu kısma paralel olarak ve orta kısmına gelecek şekilde yerleştirilmiş, elips şeklinde bir çıkıntı daha yer almaktadır ve bu kısım ocak başı arasında boşluk bulunmaktadır. Bu ocakların, dairesel kısımları boğanın başı, kısa kenarlarında yer alan çıkıntılar boğanın boynuzları, elips şeklindeki çıkıntı ise boğanın alını olarak değerlendirilmektedir. Ocakların, yapım aşamaları incelendiğinde üç şekilde yapıldıkları anlaşılmıştır. Bir kısmı tamamen sarı kilden şekillendirilmiş, bazılarının baş kısmına plaka şekilli taşların yerleştirilmesinden sonra kille sıvanmış veya ocağın şeklini oluşturacak biçimde plaka şekilli taşlar örülmüş ve sonra kille sıvanmışlardır¹⁰.

⁵ Bilgen/Coşkun/Bilgen/Yüzbaşıoğlu/Kuru 2011: 371.

⁶ Bilgen/Coşkun/Bilgen/Ünan/Silek/Çırakoğlu/Özcan/Kuru/Kuzu 2013: 204.

⁷ Bilgen, 2011c: 209.

⁸ Ünan 2013: 11.

⁹ Bilgen/Coşkun/Bilgen/Ünan/Silek/Çırakoğlu/Özcan/Kuru/Kuzu 2013: 205.

¹⁰ Bilgen 2013: 99.

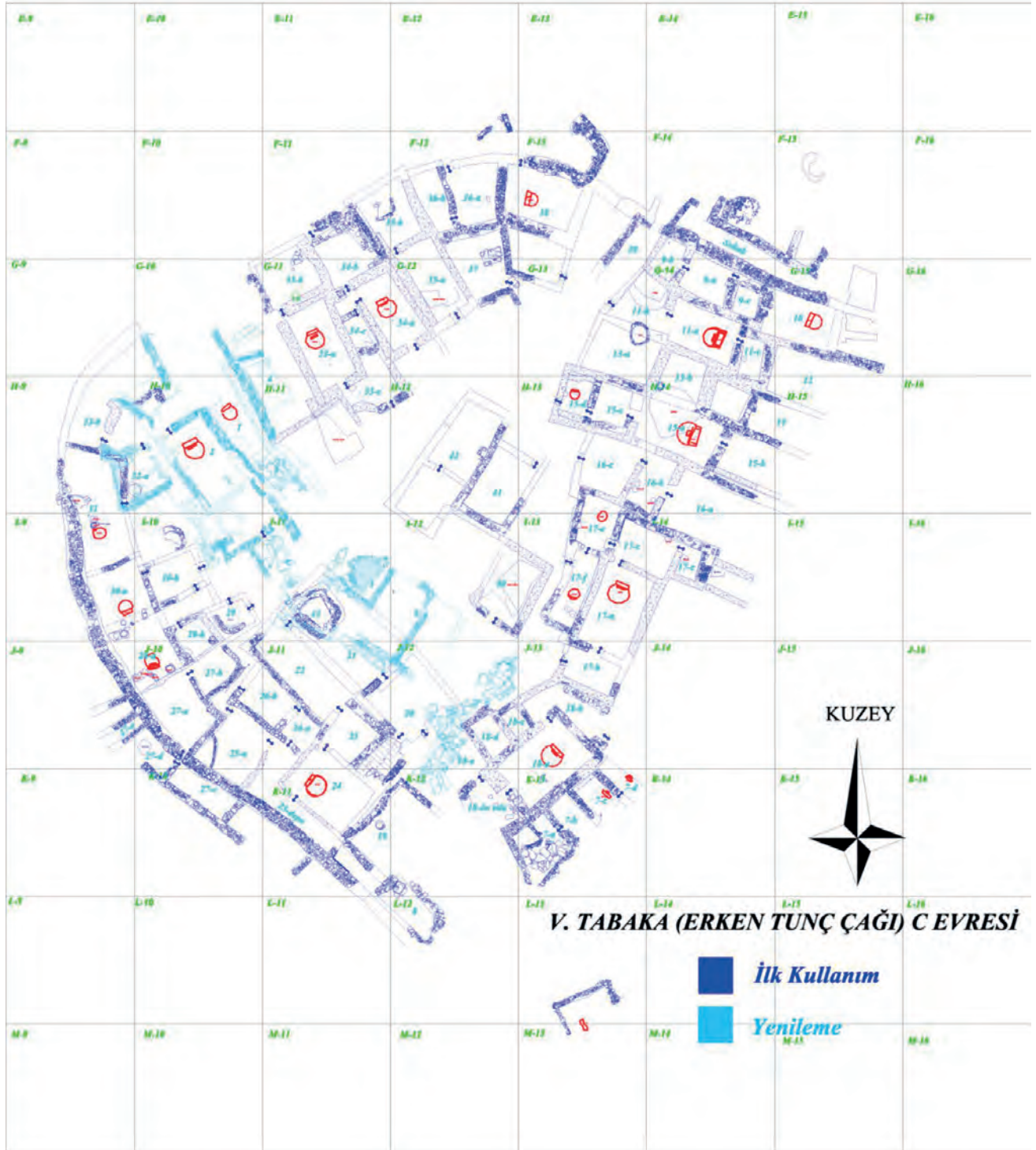
¹ Bu makale, 19-21 Mart 2014 tarihlerinde Dumlupınar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nce düzenlenen IV. Uluslararası Arkeoloji Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

² Bilgen 2011b: 46.

³ Bilgen/Coşkun/Bilgen/Kuru/Yüzbaşıoğlu/Özcan/Çırakoğlu/Silek 2013: 242.

⁴ Bilgen 2011c: 2009.

SEYİTÖMER HÖYÜK ERKEN TUNÇ ÇAĞI III OCAKLARI

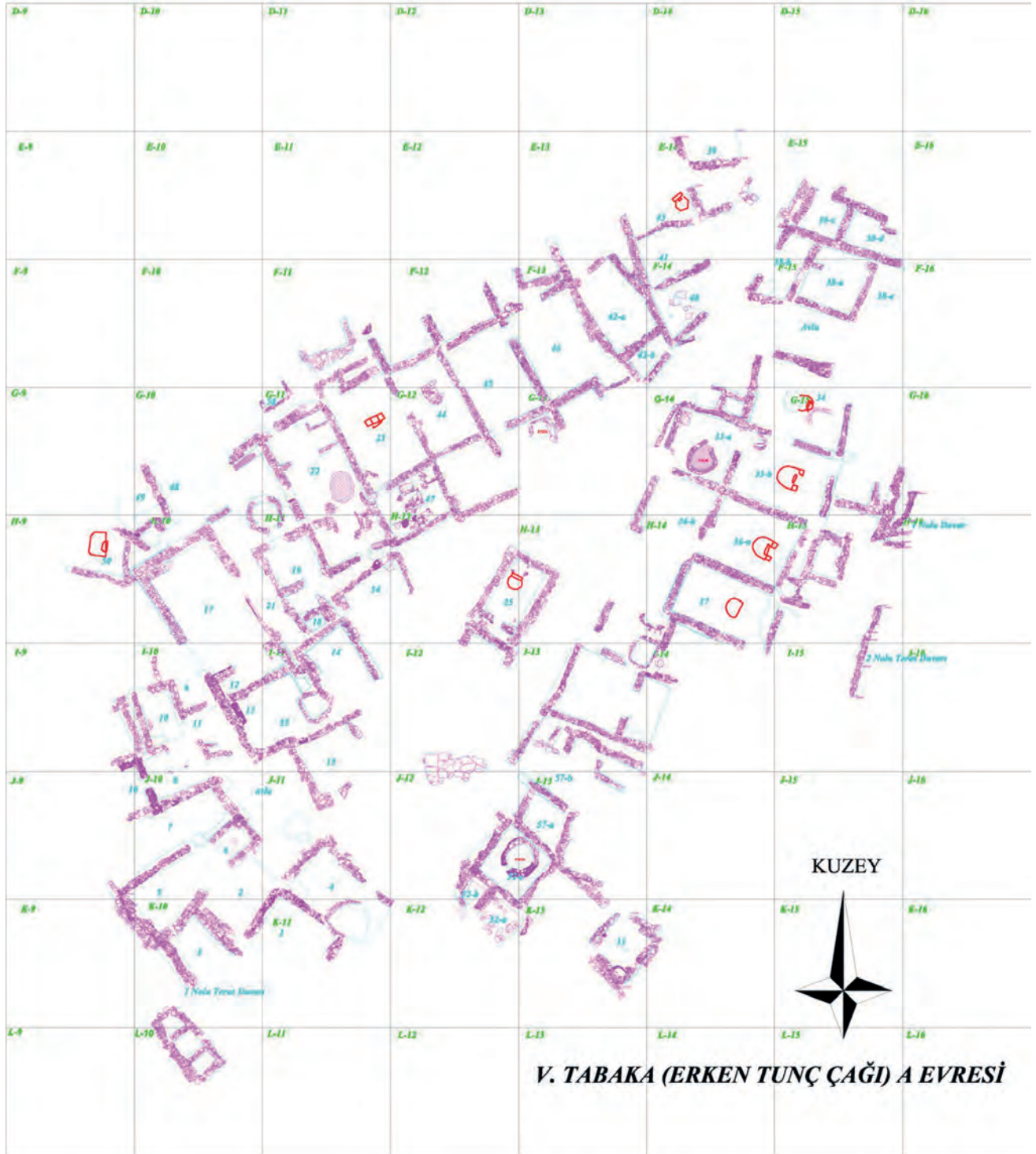

Plan 1

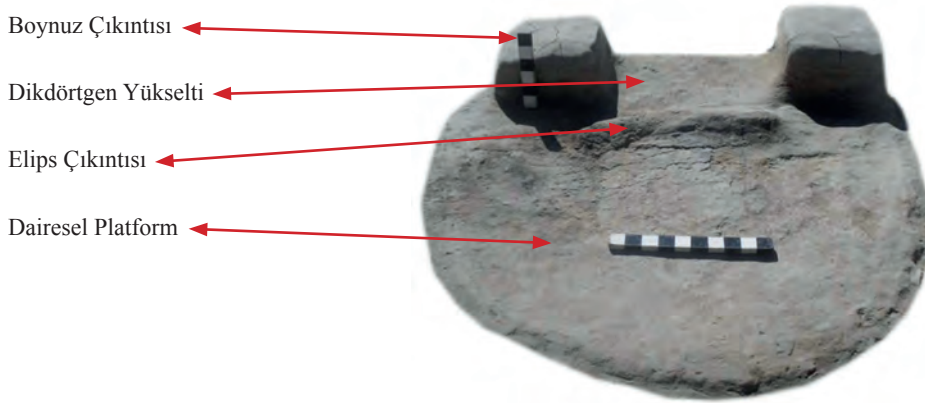

Plan 2

SEYİTÖMER HÖYÜK ERKEN TUNÇ ÇAĞI III OCAKLARI

Plan 3

Res. 1 / Fig. 1

Boğa başlı ocaklar konut olarak kullanılan mekanlarda, saray kompleksinin yaşam odalarında ve tapınakta bulunmaktadır. Atölye ve depo mekanlarında kubbeli fırınlar bulunmakta olup bu tip ocaklarla karşılaşmamıştır. Ayrıca aynı odada hem boğa başlı ocak hem de fırının olduğu bir örnekte yer almamaktadır. Ancak sadece birkaç örnekte aynı mekanın farklı odalarında fırın ve ocak bulunmaktadır bu mekanlarda atölye- konut olarak adlandırılmıştır. Ocakların tamamı bir mekan içinde yer almakta olup, avlu veya boş bir alanda ocaklara rastlanmamıştır. Erken Tunç Çağı'nda genellikle dikdörtgen plan özelliği gösteren yapıların kapı girişleri mekanların kısa duvarları ortasında yer almaktadırlar. Ocaklar ise bu kapı girişinin tam karşısında ana odanın gerisinde bulunmaktadır (Res. 2). A evresinde mekanlarda tek ocak bulunmakta iken B evresinde yalnızca on üç odası bulunan Saray kompleksinde ana odada büyük bir ocak, yaşam alanı olarak kullanılan diğer dört odada da birer küçük ocak yer almaktadır. Bu ocakların üç farklı tip (2-4-5) gösterdiği tespit edilmiştir. C evresinde ise birden fazla odaya sahip olan üç mekanda birden fazla ocak tespit edilmiştir. C evresinde bir mekanda, biri ana odada diğerleri ise küçük odalarda olmak üzere üç ocak bulun-

makta ve bu ocaklar da iki farklı tip (3-4) göstermektedir. İki mekanda ise biri ana odada diğeri başka bir odada olmak üzere iki ocak tespit edilmiştir. Bu mekanlardan birinde ocağın birinin tahrip olmasından dolayı tipi belirlenememiştir. Diğerinde bulunan iki ocağın ise farklı tiplerde (2-4) olduğu anlaşılmıştır. Aynı mekanın farklı odalarında farklı ocakların yapılmasının bilinçli bir uygulama düşünülmektedir. Ayrıca bu mekanlarda ana oda ve bu odada olan ocaklar diğer odada olan ocaklara göre daha büyüktürler.

Bu tip ocaklar boynuz çıkıntılarının şekillerine göre beş farklı tipte incelenmiştir. Yukarıda bahsedildiği gibi boynuz kısmı ocağın arkasında bulunan dikdörtgen platformun kısa kenarlarında yer alır. Buna göre;

1. tipte yer alan örneklerin boynuz çıkıntıları birer kare kesitli yükselti şeklindedirler. Bu tip dokuz örnekle temsil edilmektedir (Res. 3).
2. tipte, bu çıkıntı dikdörtgen kesitlidir ve diğer örneklerle kıyaslandığında boynuz çıkıntıları daha yüksektir. Bu tip on dört örnekle temsil edilmektedir (Res. 4).

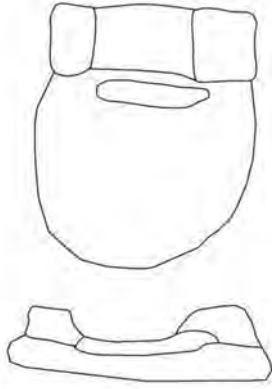
Res. 2 / Fig. 2

3. tip örnekleri boynuz çıkıntıları hafif yükseltilmiş ve yarım daire oluşturacak şekilde birbiriyle bağlantılıdır. Bu tip altı örnekle temsil edilmektedir (Res. 5).

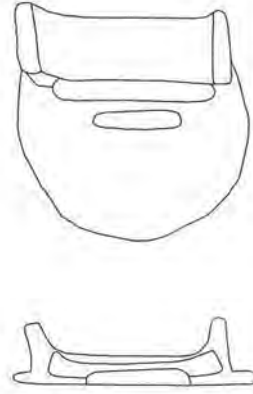
4. tipte yer alan örneklerde ise dikdörtgen platform yapılmıştır ancak köşelerde boynuz çıkıntıları yer almamaktadır. Bu tip on yedi örnekle temsil edilmektedir (Res. 6).

5. tip bir örnekle temsil edilmekte olup tip 2 ocağının boynuz çıkıntıları arasında ikinci bir boynuz çıkıntılı kısım bulunmaktadır (Res. 7).

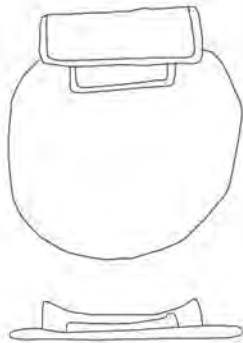
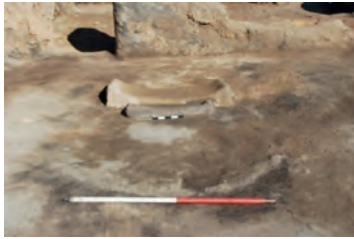
SEYİTÖMER HÖYÜK ERKEN TUNÇ ÇAĞI III OCAKLARI

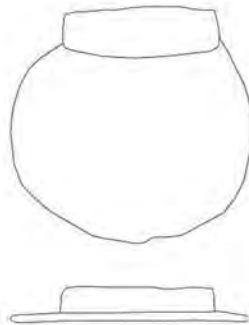
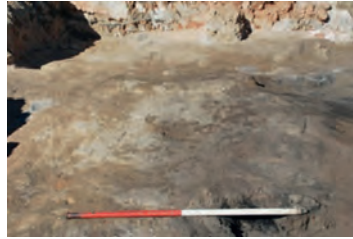
Res. 3 / Fig. 3

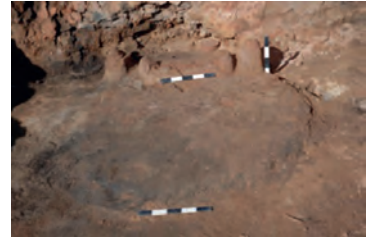
Res. 4 / Fig. 4

Res. 5 / Fig. 5

Res. 6 / Fig. 6

Res. 7 / Fig. 7

Bunların dışında kalan yedi ocak tahrip olmasından dolayı bir tipe dahil edilmemiştir. Bazı ocak örneklerinde ise boynuz bulunan dikdörtgen platformun minyatürü ocak başına paralel olarak yapılmıştır. Bu örnekler farklı tiplerde görüldüğü için herhangi bir tipe dahil edilmemiştir. Ocağın önünde yer alan dairesel platform kısmında ateşin ısınma ve pişirme amaçlı kullanıldığı, boynuz kısmının ise herhangi bir işlevinin olmadığı ancak boğa kültüyle ilişkili kutsal ocaklar olduğu düşünülmektedir¹¹.

Ocakların boyutları ise mekanın boyutu ve kullanım amacına göre değişmekte olup, en büyük ocak saray kompleksinin ana odasında bulunmaktadır. Ocakların baş uzunlukları 2.53 m ile 0.51 m arasında değişmekte, önlerinde yer alan platform kısmı ise ocak başının ölçüsünden daha fazla olup 2.58 ile 0.62 m arasında değişiklik göstermekte, yarım daire veya tam daire biçiminde yapılmışlardır. Bu platformların yüksekliği ise boyutlarıyla orantılı olarak 0.10 m'yi bulabilmektedirler. Büyük ve küçük ocaklar arasında da bazı farklar görülmektedir; büyük ocaklarda boynuz çıkıntıları ve ocak yükseltisinin önündeki dikdörtgen çıkıntı belirgin bir şekilde görülürken küçük boyutlu ocaklarda boynuz çıkıntısı ve dikdörtgen çıkıntı olmayan 3 ve 4. tip örnekleri çoğunluktadır. Büyük ocaklarda boynuz çıkıntısı platformdan 0.54 m yüksekliği bulurken boynuzlar arasında yer alan yükselti ise 0.26 m'yi bulabilmektedir. Platformun gerisinde bulunan dikdörtgen şekilli çıkıntı ise yaklaşık olarak ocak başının yarısı ölçülerinde ortalama 0.10 m genişliğinde ve yüksekliğindedir. Ocakların dairesel platformun üstünde görülen ateş izleri ve bir kısmında in situ ele geçirilen üç ayaklı kaplardan yola çıkarak, ateşin burada yandığı ve pişirme amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir. Boynuz kısmının ise herhangi bir işlevinin olmadığı ancak boğa kültüyle ilişkili kutsal ocaklar olduğu düşünülmektedir¹².

Bu tip ocaklar, Tarsus- Gözlükule, Karataş-Semahöyük, Beycesultan Höyüğü, Limantepe ve Çeşme Bağarası'nda bulunmuşlardır. Erken Tunç II'ye tarihlendirilmişlerdir. Tarsus- Gözlükule'de bulunan örnekler, Seyitömer örneklerinin 1. ve 3. tipleriyle benzerlik göstermektedirler. Konut olarak kullanılan mekanlarda bulunmuşlardır¹³. Karataş-Semahöyük örneği atölye mekanında bulunmuştur ve Beycesultan örneklerinde olduğu gibi arkasında stel yer almaktadır¹⁴. Beycesultan Höyüğü, Erken Tunç Çağı II tabakasında ise XVI, XV ve XIV. tabakalarda bulunmakta ve altar olarak adlandırılmaktadırlar. Bu altarlara, tapınak olarak adlandırılan dikdörtgen bir mekan içinde bulunmaktadır. Bu altarlara kompozit sunak olarak tanımlanmış olup, kilden şekillendirilmiş çift boynuz kısmın arkasında iki stel, stellerin gerisinde

ise iki çömlek yer almaktadır¹⁵. Sunağın önünde ise bir adet ahşap dikme deliği bulunmaktadır. Bu örneklerle Seyitömer ocakları arasında birkaç fark bulunmaktadır; Seyitömer'de bulunan ocaklar arkasında bir stel bulunmadan kullanılmışlardır. Beycesultan ocak örnekleri boyut açısından değerlendirildiğinde ortalama 0.75 cm uzunluğunda olup Seyitömer ocaklarından daha küçük boyuta sahiptirler. En önemli fark ise Beycesultan'da bu ocakların yer aldığı mekanlar gerek bu ocaklar gerekse diğer buluntular göz önüne alınarak tapınak olarak adlandırılmıştır. Seyitömer Höyük'te bulunan ocaklar ise bu görüşü destekler nitelikte değildir. Bu ocaklar, A ve B evrelerinde yer alan tapınağın içinde bulunmakla birlikte, bu örnek dışında konut olarak kullanılan mekanlarda da yer almaktadırlar. Ayrıca tespit edilen en büyük boyutlu ocak tapınağın içinde değil saray yapısının ana odasında yer almaktadır. Ancak konutlarda da kutsal işlevinin olduğu düşünülmektedir. Limantepe'de ise Erken Tunç Çağı I'ın geç evresinde uzun evlerin içinde 4. tip ocaklar yer almaktadır¹⁶. Çeşme Bağarası'nda ise Erken Tunç II'de 1. tip ocaklar ortaya çıkarılmıştır¹⁷.

Ocak hemen hemen bütün toplumlarda kutsal sayılır. Bereketi, ekonomiyi, uğuru temsil eden ocağın kutsallığının ateşle ilgili olduğu düşünülmektedir¹⁸. Ocağın kutsallığı ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmıştır¹⁹. Bu örneklerde boğa başlı ocakların pişirme işlevlerinin yanı sıra kutsal ocaklar olarak kullanıldıklarını destekler niteliktedir.

Seyitömer Höyük Erken Tunç III tabakasının evrelerinde yer alan mekan ve ocak sayıları karşılaştırıldığında

¹⁵ Lloyd/Mellaart 1962: 27-55.

¹⁶ Verdiği bilgilerden dolayı Limantepe kazı başkanı Prof. Dr. Hayat Erkanal ve Doç. Dr. Ayşegül Aykurt'a teşekkürlerimi sunarım.

¹⁷ Şahoğlu 2013: 491.

¹⁸ Koşay 1976: 27.

¹⁹ Diamant/Rutter 1969: "Horned Object in Anatolia and the Near East and Possible Connexions with the Minoan Horns of Consecration" isimli makalede Anadolu'daki ocaklar ve boynuz biçimli objeler üç tip altında incelenmiş, Beycesultan ocak örnekleri kutsal ocak olarak değerlendirilmiş ve 1. gruba dahil edilmişlerdir. Bu grupta yer alan ocakların yalnızca Anadolu'da bulunduğu dair görüşlerini bildirmişlerdir. Smogorzewska 2004: "Androns and Their Role in Early Transcaucasian Culture" isimli makalesinde Erken Tunç Çağı ocak tiplerini incelemiş, ritüel amaçlı kullanımlarına da değinmiştir. Taş 2011: "Hitit Çivi Yazılı Belgelere Göre Ocak Kültü ve Ocağın Kutsallığı Üzerine Bazı Gözlemler" adlı makalesinde özellikle Hitit metinlerinde geçen ilgili kısımlara dayanarak Hititler Döneminde ocağın kullanımı ve kutsallığı üzerine bilgiler vermiş ve modern çağlardaki kullanım örneklerini sunmuştur; Darga 1985: Hitit Mimarlığı I adlı kitabının "Ocaklar ve Fırımlar" bölümünde yalnızca Hititlerde değil diğer Anadolu Uygarlıklarında da ocağın kullanımı ve anlamı üzerine bilgiler vermiştir. Koşay 1979: "Keban'ın Pulur Höyüğü Kazısında Bulunan Kutsal Ocaklar" adlı makalesinde Pulur ocaklarının yanı sıra ocağın kutsallığı ile ilişkili bilgiler vermiştir. Lamb 1956: "Some Early Anatolian Shrines" adlı makalesinde Erken ve Orta Tunç Çağı ocaklarına değinmiştir.

¹¹ Bilgen 2011: 548.

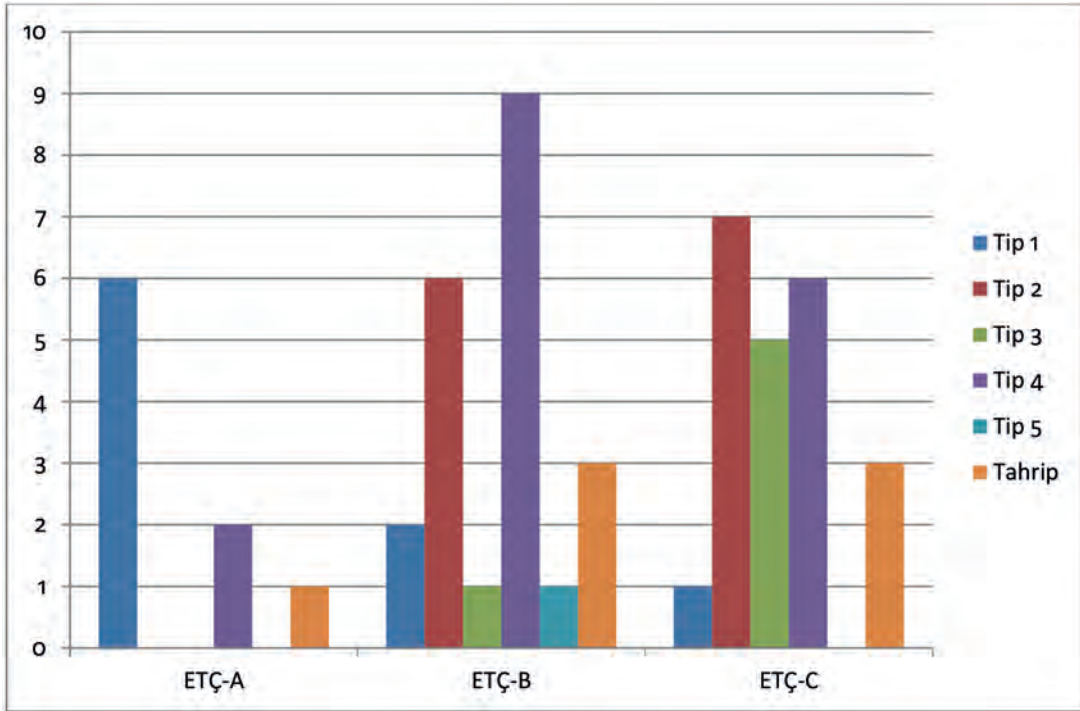
¹² Ünan 2014: 205.

¹³ Goldman 1940: 71.

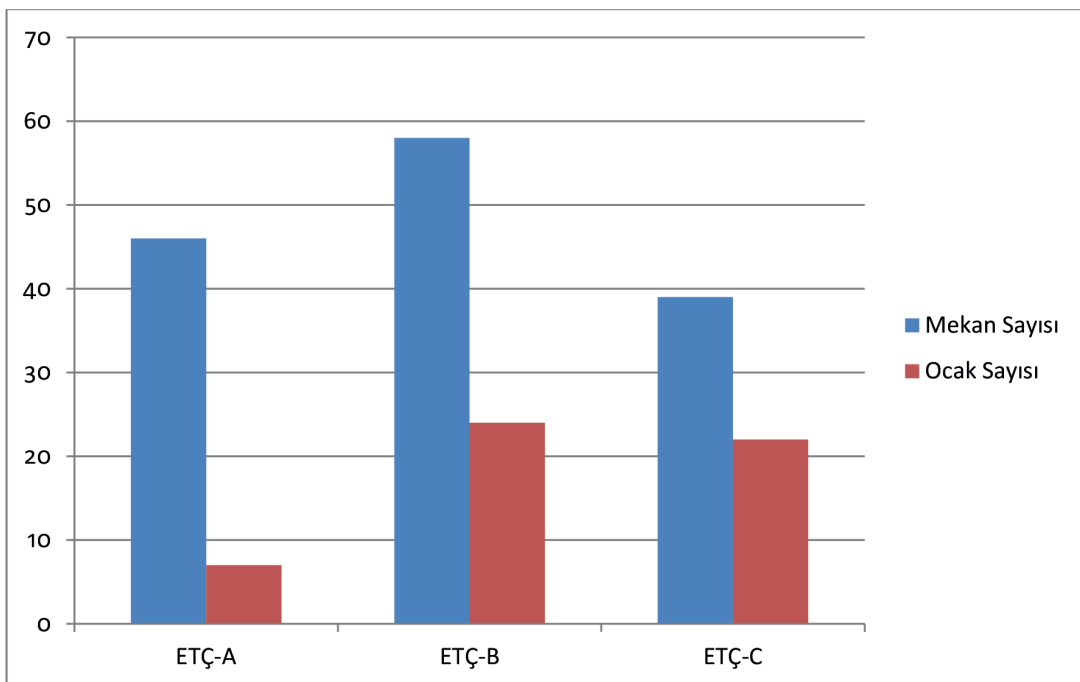
¹⁴ Mellink 1971: 246.

da dikkat çekici veriler ortaya çıkmaktadır. Yerleşimin C evresinde şu ana kadar yapılan çalışmalar sonucunda 39 mekan bulunmasına karşın 22 adet boğa başlı ocak, B evresinde 58 mekan bulunmakta iken 24 adet ocak, A evresinde ise 46 mekan ve 7 ocak yer almaktadır (Grafik 1-2). En erken evre olan C evresinde henüz dini bir yapı ile karşılaşılmemiştir ve tapınak bulunan B ve C evrelerine oranla mekan sayısı az olmasına rağmen en fazla ocak bu evrede yer almaktadır. Bu da ocakların C evresinde

kutsal/ tapınım amaçlı kullanıldığını düşündürmektedir. B ve A evrelerinde kent planıyla da bağlantılı olarak dini bir yapı bulunsu bile konut içlerinde kutsal ocakların kullanımından vazgeçilmemiştir. A evresinde ise mekan sayısının fazla ocak sayısının az olması bu evrede bulunan fırınların aynı zamanda ısınma amaçlı kullanıldıklarını göstermektedir. Yerleşimin her üç evresinde de başka tipte bir ocağa da yer verilmemiş olması bilinçli olarak sadece bu tip ocakların kullanıldığını göstermektedir.

Grafik 1

Grafik 2

KAYNAKÇA

- BİLGİN, A.N. 2011a.
Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2006-2010).
Kütahya.
- BİLGİN, A.N. 2011b.
“The Excavations at Seyitömer Mound”, *Archaeological Research in Western Central Anatolia*. Kütahya: 46-58
- BİLGİN, A.N. 2011c.
“Seyitömer Höyük”, *Karşıdan Karşıya MÖ 3. Bin’de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu*. İstanbul: 208-213.
- BİLGİN, A.N./COŞKUN, G./BİLGİN, Z./YÜZBAŞIOĞLU, N./KURU, A. 2011.
“Seyitömer Höyüğü 2009 Yılı Kazısı”, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Ankara: 367-380.
- BİLGİN, A.N. 2013.
Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu (2011-2012).
Kütahya.
- BİLGİN, A.N./COŞKUN, G./BİLGİN, Z./KURU, A./YÜZBAŞIOĞLU, N./ÖZCAN, F.Ç./ÇIRAKOĞLU, S./SİLEK, S. 2013.
“Seyitömer Höyük 2010 Yılı Kazısı”, 33. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Ankara: 233-256 .
- BİLGİN, A.N./COŞKUN, G./BİLGİN, Z./ÜNAN, N./SİLEK, S./ÇIRAKOĞLU, S./ÖZCAN, F.Ç./KURU, A./KUZU, Z. 2013.
“Seyitömer Höyük 2011 Yılı Kazısı” 34. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Çorum: 201-216.
- BİLGİN, A.N. 2014.
“Recent Developments from the Seyitömer Mound”, 115. Annual Meeting Abstracts. Chicago: 204.
- DARGA, M. 1985.
Hitit Mimarlığı I. İstanbul.
- DIAMANT, S./RUTTER, J. 1969.
“Horned Objects in Anatolia and The Near East and Possible Connexions with The Minoan ‘Horns of Consecration’”, *Anatolian Studies* 19: 147-177.
- GOLDMAN, H. 1940.
“Excavation at Gözlu Kule, Tarsus, 1938”, *American Journal of Archaeology* 44/1: 60-86.
- KOŞAY, H.Z. 1976.
Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-1970. Ankara.
- KOŞAY, H.Z. 1979.
“Kebanın Pulur Höyüğü Kazısında Bulunan Kutsal Ocaklar”, VIII. Türk Tarih Kongresi 1. Cilt. Ankara: 77-80.
- LAMB, W. 1956.
“Some Early Anatolian Shrines”, *Anatolian Studies* 6: 87-94.
- LLOYD, S./MELLAART, J. 1962.
Beycesultan Vol. 1 The Chalcolithic and Early Bronze Age. London.
- MELLINK, M.J. 1971.
“Excavations at Karataş - Semayük and Elmalı, Lycia, 1970”, *American Journal of Archaeology* 75/3: 245-255.
- SMOGORZEWSKA, A. 2004.
“Andirons and Their Role in Early Transcaucasian Culture”, *Anatolica* XXX: 151-177.
- ŞAHOĞLU, V./ERKANAL, H./BÖYÜKULUSOY, Ü.Ç./ERBİL, Y. 2013.
“Çeşme Bağlararası 2010 Yılı Kazıları”, 33. Kazı Sonuçları Toplantısı 4. Ankara: 489-508.
- TAŞ, İ. 2011.
“Hititçe Çivi Yazılı Belgelere Göre Ocak Kültü ve Ocağın Kutsallığı Üzerine Bazı Gözlemler”, *Kubaba* 18: 7-18.
- ÜNAN, N. 2013.
“Seyitömer Höyük Mimarisinin Malzeme ve Teknik Açısından Değerlendirilmesi”, *Kubaba* 22: 7-20.
- ÜNAN, N. 2014.
“Early Bronze Age III Ovens and Kilns at Seyitömer Mound”, 115. Annual Meeting Abstracts, Chicago: 205-206.

GÜNCEL ARKEOLOJİK BULGULAR IŞIĞINDA MÖ 2. BİNYILDA AMASYA BÖLGESİ

AMASYA REGION IN SECOND MILLENNIUM BC IN THE LIGHT OF CURRENT ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE

Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT*

Anahtar Sözcükler: Amasya, Oluz Höyük, Doğantepe, Ayvalıpınar, Hitit Dönemi

Keywords: Amasya, Oluz Höyük, Doğantepe, Ayvalıpınar, Hittite Period

ÖZET

Anadolu Arkeolojisinin en az araştırılmış bölgelerinden biri olan Orta Karadeniz Bölgesi, son yıllarda yapılan kazılar ve yüzey araştırmaları ile Anadolu'nun pek bilinmeyen bölgesine dair bilgilerimizin artmasını sağlamıştır. Özellikle Amasya Bölgesi'nde yer alan ve söz konusu yörenin en büyük höyüklerinden biri olan Oluz Höyük yerleşmesinde 2007 yılından beri yürütülmekte olan kazı çalışmaları bölgenin Geç Kalkolitik Çağ'dan Pers Dönemi'ne kadar kesintisiz iskan gördüğünü kanıtlamıştır. Oluz Höyük'ün 7 ve 8. mimari tabakaları Hitit Büyük Krallık Dönemi'ne tarihlenmektedir. Bazı mimari bulgular dışında Hitit Dönemi kalıntılarına tam olarak ulaşılamamış olsa da, söz konusu mimari tabakalarda ele geçmiş olan taş bir mühür, tunç bir orak, pişmiş toprak tezgah ağırlığı parçası ile çanak-çömlek parçaları, Oluz Höyük'ün önemli bir Hitit yerleşmesi olduğuna işaret etmektedir.

ABSTRACT

Recent excavations and surveys in the Central Black Sea Region expanded our knowledge on this, one of the least researched regions of Anatolian Archaeology. Especially the excavations continuing since 2007 in Oluz Höyük, which is situated in Amasya and one of the largest mounds of the said region, proved the uninterrupted inhabitation from Late Chalcolithic to the Persian Period in the region. 7th and 8th architectural layers of Oluz Höyük dated to the Hittite Kingdom Period. Although the Hittite Period remains are not fully recovered yet, stone seals, a bronze sickle, fragment of a baked-clay loom weight and pottery fragments points out that Oluz Höyük was an important Hittite settlement.

* Yrd. Doç. Dr. Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 34453 İstanbul, e-posta: aslihanbeyazit@gmail.com
Oluz Höyük Kazısı Hitit dönemi buluntularını yayınlamama izin veren Prof. Dr. Şevket Dönmez'e, Doğantepe buluntularını çalışmama izin veren Amasya Müzesi Müdürü Celal Özdemir'e, desinatör Nurcan Koç ile arkeolog Fidane Abazoglu'na teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje No: 24442 ve 34866). Destek için İÜ Bilimsel Araştırma Proje Koordinatörlüğü Birimi'ne teşekkür ederim.

Kuzey-Orta Anadolu Bölgesi'nde yer alan Amasya ili sınırları içindeki arkeolojik çalışmalar, H.H. Von der Osten'in Kızılırmak'ın batısı ile kavsi içinde gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları ile başlamıştır¹. Daha sonra H. Frankfort Suluova ilçesinde yer alan Kümbet Tepe yerleşmesinden gelen bazı buluntuları arkeoloji dünyasına tanıtmıştır.² 1940 ve 1941 yıllarında Kılıç Kökten, Nimet Özgüç ve Tahsin Özgüç'ten oluşan ekip, Samsun ve Amasya-Suluova'da yüzey araştırmaları gerçekleştirerek çok sayıda yerleşme saptamıştır³. 1987-1988 ve 1997-1999 yıllarında ise Ö. Bilgi, bakır ve arsenik yataklarını saptamak amacıyla Samsun ve Sinop illeri dışında Amasya ili Merzifon ve Gümüşhacıköy ilçelerinde yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir⁴. M. Özsait tarafından 1986 yılında başlatılan yüzey araştırmalarında Amasya'da çok sayıda yerleşme bulunmuş⁵, 1997-1999 yıllarında ise Ş. Dönmez tarafından yoğun olarak araştırılan Amasya Bölgesi'nde birçok Protohistorik Çağ yerleşmesi saptanarak arkeoloji dünyasına tanıtılmıştır⁶.

Erken Tunç Çağı'nda Hatti uygarlığının ortaya çıktığı bölge olarak bilinen Orta Anadolu Bölgesi aynı zamanda MÖ 2. Binyıl'da Hitit Devleti'nin kurulduğu, büyüdüğü ve bir imparatorluk haline geldiği bölgeyi oluşturmaktadır. Horoztepe⁷, Mahmatlar⁸, Oymaağaç Mezarlığı⁹, Kayapınar¹⁰, İkiztepe¹¹ gibi zengin Erken Tunç Çağı mezarlıklarının ve yerleşmelerinin bulunduğu Orta Karadeniz Bölgesi kültürel açıdan Orta Anadolu Bölgesi ile bütünlük oluşturmaktadır. İkiztepe dışında, son yıllarda Vezirköprü yakınlarında yer alan Oymaağaç Höyük ve Amasya'da Oluz Höyük yerleşmelerinde geliştirilen sistemli kazılarda Kuzey Anadolu'nun MÖ 2. Binyıl'da da önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Amasya'nın batı ve güneybatısındaki bölgenin Hititler açısından önemi bugüne değin arkeolojik ve filolojik yayınlarda hiç vurgulanmamıştır.

Tüm Orta-Kuzey Anadolu Bölgesi arkeolojik açıdan gözlemlendiğinde, kuzey-güney aksında yaklaşık 5 km aralıklarla sıralanmış üç büyük yerleşme yalnızca bu böl-

Res. 1: Ayvalıpınar Höyük, Genel Görünüm, Amasya / *Ayvalıpınar Höyük, General View, Amasya.*

¹ Osten 1927: 73-176.

² Frankfort 1927.

³ Kökten/Özgüç 1940a: 413-419; Kökten/Özgüç 1940b: 25-28.

⁴ Bilgi 1998: 63-75; Bilgi 2001: 1-35.

⁵ Özsait 1989: 287-300; Özsait 1990a: 367-380; Özsait 1990b: 124-130; Özsait 1991: 45-54; Özsait 1998: 143-162; Özsait 2002: 191-206; Özsait 2003: 127-140; Özsait 2004: 273-284; Özsait 2006: 249-258; Özsait 2009: 373-390; Özsait/Dündar 1997: 171-192; Özsait/Koçak 1996: 273-292; Özsait/Özsait 1998: 457-468; Özsait/Özsait 2002a: 79-95; Özsait/Özsait 2002b: 527-552.

⁶ Dönmez 1999: 513-536; Dönmez 2000a: 229-244; Dönmez 2002a: 243-293; Dönmez 2002b: 873-903; Dönmez 2008: 85-104.

gede yer almaktadır (Harita). Kuzeyden güneye doğru sıralandığında, Doğantepe, Oluz Höyük ve Ayvalıpınar Höyüğü'nden oluşan bu üç büyük ve önemli yerleşmenin ortak özellikleri, birbirleri ile ilişkili konumları ve boyutlarının yanı sıra, güneyden yani Hatti Ülkesi içlerinden gelen iki önemli yolun kuzeydeki güzergâhını oluşturmalarıdır. Güneyden gelen bu iki yolun kesişme noktası ise Ayvalıpınar Höyüğü'dür (Res. 1).

⁷ Özgüç/Akok 1958: 26-32.

⁸ Koşay/Akok 1950: 481-485.

⁹ Özgüç 1978: 31-36.

¹⁰ Temizer 1954: 317-330.

¹¹ Bilgi 2004: 25-50.

Res. 2: Silindir Mühür, Taş, Assur Ticaret Kolonileri Çağı, Ayvalıpınar Höyük / *Cylinder Seal, Stone, Assyrian Trade Colonies Period, Ayvalıpınar Höyük.*

Burada rastlanan çok sayıda çanak çömlek parçalarından Ayvalıpınar'da Assur Ticaret Kolonileri ve Hitit dönemleri yerleşmelerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bej, portakal ve kahverengi hamurlu bu örnekler, ince mineral katkılıdır. Çarkta şekillendirilmiş ve çok iyi açkılanmış keramiklerin yüzey renkleri bej, portakal, kırmızı ve kızıl kahverengi renklerde. Formlara baktığımızda, çoğunluğu Anadolu'da MÖ 2. Binyılı'na geçiş döneminde ortaya çıkan ve özellikle Assur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde çok sayıda merkezden bildiğimiz dışta kalınlaştırılmış dudaklı (bead-rim) çanak (Res. 3-4, Lev. 1/2-4; Lev. 2/1-5) ve çömlekler (Lev. 3/2-5) oluşturur. Diğer çanak tipleri içe dönük ağızlı, oval gövdeli (Lev. 1/1) ve hafif içte kalınlaştırılmış dudaklı, omurgalıdır (Lev. 1/5). Çömlekler içinde düz yükselen ağızlılar ikinci tipi oluşturur (Lev. 3/1). Çanak ve çömlek formları dışında yuvarlak ağızlı bir testi parçası da ele geçmiştir (Res. 5).

Res. 3: Çanak Ağız Parçası, Pt, Assur Ticaret Kolonileri Çağı, Ayvalıpınar Höyük / *Bowl Rim Sherd, Clay, Assyrian Trade Colonies Period, Ayvalıpınar Höyük.*

Res. 4: Çanak Ağız Parçası, Pt, Assur Ticaret Kolonileri Çağı, Ayvalıpınar Höyük / *Bowl Rim Sherd, Clay, Assyrian Trade Colonies Period, Ayvalıpınar Höyük.*

Res. 5: Testi Ağız Parçası, Pt, Assur Ticaret Kolonileri Çağı, Ayvalıpınar Höyük / *Pitcher Rim Sherd, Clay, Assyrian Trade Colonies Period, Ayvalıpınar Höyük.*

Yerleşme, Erken Tunç Çağı'ndan beri kullanıldığı bilinen bakır yataklarına sahip olan Merzifon'a yaklaşık 60 km uzaklıktadır. Assurlu tüccarların önemli bakır üretim merkezlerinden biri olan *Turhumit* kentinin, bakır yataklarına yakın bir konumda olması gerektiği düşünülürse, Ayvalıpınar yerleşmesinin *Turhumit* için önemli bir aday olabileceği akla gelmektedir.¹³ (Harita 1) *Turhumit*'in Hitit dönemi yazılı belgelerinde adı geçen Durmitta ile aynı yer olma olasılığı da güçlü bir ihtimal olarak gözükmemektedir.

Amasya İli'nde çeşitli yıllarda farklı bilim adamları tarafından yapılmış olan yüzey araştırmaları sonucunda çok önemli Hitit merkezleri saptanmıştır. Bunlardan biri, Amasya Müzesi tarafından çok kısa süreli kurtarma kazısı gerçekleştirilmiş olan Doğantepe yerleşmesidir (Res. 6). Amasya'nın yaklaşık 25 km güneybatısındaki Doğantepe yaklaşık 40 m yüksekliğinde ve 400 x 300 m boyutunda büyük bir yerleşmedir. Doğantepe, Geç Tunç Çağı'na tarihlenen Hitit Dönemi eserleri ile dikkati çekmektedir. Burada bir rastlantı sonucu bulunan tunçtan yapılmış tanrı heykelciği ile tunçtan bir damga mühür¹⁴, Hitit İmparatorluk Dönemi'nin bu bölgedeki önemli buluntularını oluşturur (Res. 7a-7b). Korunagelmış yüksekliği 21.5 cm olan tunç heykelciğin, kalıpta döküm tekniği ile yapıldığı, eksik olan kol ve bacaklarının ise perçinlerle tutturulduğu anlaşılmıştır¹⁵. Söz konusu eserin yapım tekniği, bölge madencilerinin ileri bir madencilik bilgisine ve teknolojisine sahip olduğunu göstermektedir. Başındaki sivri külahı, etekliği ile Hititlerin en önemli tanrılarından Fırtına Tanrısı'na ait olduğu düşünülen heykelcik, Doğantepe yerleşmesinin Orta Karadeniz Bölgesi'nde çok önemli bir kült merkezi olabileceğini düşündürmektedir. Söz konusu buluntuları ve büyüklüğü ile MÖ 2. Binyıl'da Kuzey-Orta Anadolu'nun en önemli yerleşmelerinden biri olduğu görülen Doğantepe'nin lokalizasyonu ile ilgili öneriler dikkati çekmektedir. Ş. Dönmez, ele geçen Fırtına Tanrısı heykelciğinin

¹³ Barjamoviç 2005: G. Barjamoviç ve R. Kuzuoğlu doktora tezlerinde *Turhumit*'in lokalizasyonu için Merzifon-Göynücek arasında işaret etmişlerdir.

¹⁴ Alp 1963: 91-126.

¹⁵ Alp 1963: 191-243.

¹² Doğan-Alparslan/Alparslan/Özdemir 2010: 91-96.

Res. 6: Doğantepe, Genel Görünüm, Amasya / *Doğantepe, General View, Amasya.*

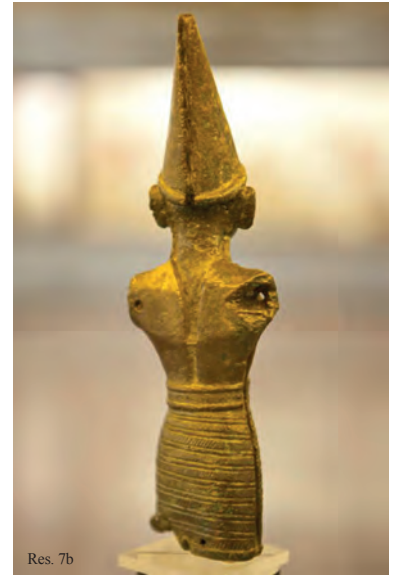
Doğantepe'nin *Hakmiş* ile eşitlenmesinde bir ipucu olabileceğini söylemektedir.¹⁶ A. Ünal da, Doğantepe'nin *Hakmiş* ile lokalize edilebileceğini belirtmektedir.¹⁷

I. Derece arkeolojik SİT alanı olan Doğantepe'de, 2007 yılı kazı sezonunda ilk kez, mevcut SİT alanının sınırlarının kontrol edilmesi için Amasya Müzesi tarafından 5 adet 5 x 5 m boyutlarında sondajlar açılmıştır. Bu sondajlarda Assur Ticaret Kolonileri Çağı ile Hitit Dönemi'ne ait mimari kalıntılara ulaşılamamış ancak bu dönemlere ait düğme şeklinde taş bir mühür (Res. 8) ile çok sayıda çanak-çömlek parçası ele geçmiştir¹⁸.

İki gruba ayrıldıkları gözlenen bu dönemin çanak-çömleklerinden birinci grubun daha kaliteli olarak üretilmiş olduğu anlaşılmaktadır. İyi elenmiş temiz bir hamura sahip olan ve çarkta şekillendirilmiş bu çanak-çömlekler ince mineral ve çok ince bitki katkılıdır. Genellikle iyi ya da orta açkılı olan keramiklerin yüzey renkleri portakaldan koyu kırmızıya kadar değişmektedir. Bunlar içinde gaga ağızlı testilere

Res. 7a

Res. 7b

Res. 7a-b: Fırtına Tanrısı Heykelciği, Tunç, Hitit Büyük Krallık Dönemi, Doğantepe / *The Storm God Statuette, Bronze, Hittite Great Kingdom Period, Doğantepe.*

Res. 8: Düğme Biçimli Mühür, Taş, Hitit Büyük Krallık Dönemi, Doğantepe / *Button Shaped Seal, Stone, Hittite Great Kingdom Period, Doğantepe.*

¹⁶ Doğantepe-*Hakmiş* eşitliği için bkz. Dönmez/Özdemir 2010: 230.

¹⁷ Ünal 2014: 327 vd.

¹⁸ Dönmez/Özdemir 2010: 227-244; Doğan-Alparslan/Alparslan 2011: 41-47.

Res. 9: Gaga Ağızlı Testi Parçası, Pt, Hitit Dönemi, Doğan-tepe / Spouted Pitcher, Clay, Hittite Period, Doğan-tepe.

Res. 11: Çanak, Pt, Hitit Dönemi, Doğan-tepe / Bowl, Clay, Hittite Period, Doğan-tepe.

Res. 10: Akıtacak Parçası, Pt, Hitit Dönemi, Doğan-tepe / Spout Sherd, Clay, Hittite Period, Doğan-tepe.

Res. 12: Çanak, Pt, Hitit Dönemi, Doğan-tepe / Bowl, Clay, Hittite Period, Doğan-tepe.

(Res. 9; Lev. 5/2) ve çaydanlıklara ait akıtacaklar dikkat çekicidir (Res. 10; Lev. 5/3). İkinci grup ise kaba ve daha özensiz olarak, ancak yine çarkta üretilmişlerdir. Bunlar içinde Orta Anadolu'da Kültepe, Boğazköy gibi koloni çağı merkezlerinden bildiğimiz dipleri çömlekçi çarkından ince bir ip yardımıyla ayrılmış kısa ve kalın kaideli sığ çanaklar (Res. 11-12; Lev. 4/1, 2) oldukça fazla sayıdadır.

Doğan-tepe'de bulunmuş yuvarlak ağızlı bir testi parçası, tarihlleme açısından önemli bir buluntudur (Res. 13; Lev. 5/1). Bej renk hamurlu, mineral katkılı, kırmızı astarlı ve iyi pişirilmiş bu örneğin bulunabilen kısmı 26.8 cm yüksekliğindedir. Söz konusu örneğin, Boğazköy¹⁹, Ortaköy/Şapinuwa²⁰, Oymağaç Höyük²¹, Maşathöyük²², Kuşaklı/Sarissa²³ gibi önemli Hitit merkezlerinden bilinen ve bu dönemin en karakteristik çanak çömlek formlarından biri olan yuvarlak ağızlı, uzun boyunlu, oval gövdeli büyük boy testileri ile benzerliği dikkat çekicidir.

¹⁹ Neve 1970-1971: 41, Abb. 23; Schoop 2009: 151, 166/Fig. 13, 1.

²⁰ Süel 1996: 350, Res. 13.

²¹ Czichon 2009: Res. 22 a-b.

²² Özgüç 1982: 25, şek. C/15-17.

²³ Müller-Karpe 2006: 178, Res. 6: 3-6.

Res. 13: Testi Ağız Parçası, Pt, Hitit Dönemi, Doğan-tepe / Pitcher Sherd, Clay, Hittite Period, Doğan-tepe.

Res. 14: Oluz Höyük, Genel Görünüm, Amasya / *Oluz Höyük, General View, Amasya.*

Arkeolojik araştırmalarda ihmal edilmiş olan Amasya Bölgesi'nde, ilk sistematik kazılar 2007 yılında Prof. Dr. Şevket Dönmez başkanlığında Oluz Höyük yerleşmesinde başlamıştır²⁴. Amasya'nın 25 km güneybatısında bugün verimli Geldingen Ovası'nın batı kenarında yer alan Oluz Höyük ve yakın çevresinde gerçekleştirilen çalışmalar, yerleşmenin bugün ovaya dönüşmüş bir göl kenarında uzun bir süre iskan görmüş olduğunu belgelemiştir (Res. 14). Oluz Höyük'te sürdürülmekte olan kazılarda, şimdilik Geç Kalkolitik Çağ'dan Ortaçağ'a kadar devam eden toplam 9 mimari tabaka saptanmıştır. Oluz Höyük'ün Üçüncü (III) Kültür Katı Hitit Büyük Krallık Dönemi'ne tarihlenmektedir²⁵.

Henüz Hitit Dönemi mimari kalıntılarına ulaşılammış olsa da, bu kültür katında ele geçen taş bir mühür (Res. 15), tunç bir orak (Res. 16), hilal biçimli pişmiş toprak tezgâh ağırlığı (Res. 17) ile çanak-çömlek parçaları, ayrıca Pers dönemine tarihlendirilen 2B ve 2A tabakalarında bulunan taş bir damga mühür (Res. 18) ve hilal biçimli pişmiş toprak tezgâh ağırlığı (Res. 19), Oluz Höyük'ün önemli bir Hitit yerleşmesi olduğuna işaret etmektedir²⁶.

Res. 16: Orak, Tunç, Hitit Büyük Krallık Dönemi, Oluz Höyük / *Sickle, Bronze, Hittite Great Kingdom Period, Oluz Höyük.*

Res. 18: Damga Mühür, Taş, Hitit Dönemi, Oluz Höyük / *Stamp Seal, Stone, Hittite Period, Oluz Höyük.*

²⁴ Dönmez/Naza-Dönmez 2008: 49-74; Dönmez/Naza-Dönmez 2009a: 395-421; Dönmez/Naza-Dönmez 2009b: 125-170; Dönmez 2010; Dönmez 2011: 103-129; Dönmez 2012: 151-179; Dönmez/Yurtsever Beyazıt 2013: 165-192.

²⁵ Dönmez/Yurtsever Beyazıt 2013: 176.

²⁶ Söz konusu buluntular ile ilgili bkz. dipnot 23.

B Açması'nda basamaklı açmalar şeklinde geliştirilen çalışmalarda tam bir plan vermeyen, yamaçta olduğu için tahrip olmuş şimdilik iki mekânı saptanabilen taş temelli, kerpiç duvarlı bir yapı kalıntısına rastlandı (Res. 20). Yapının doğu duvarına bitişik konumda 1.60 x 1.25 m boyutlarında oval planlı bir fırın tabanı olduğu anlaşıldı

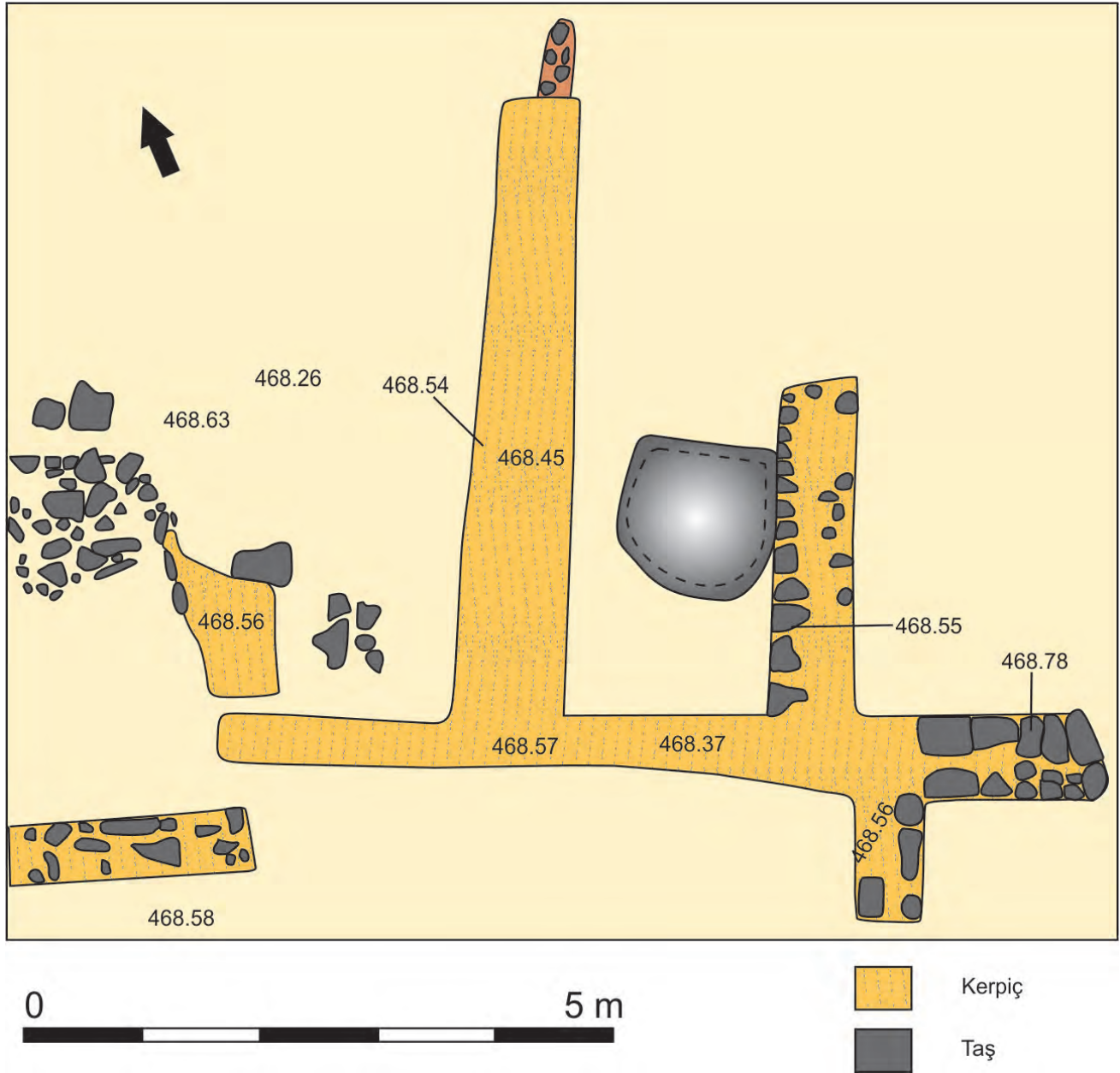
(Res. 21). Ayrıca bu mekânın güneye doğru devam ettiği görülmektedir (Çiz.1). Söz konusu yapının içinde ve etrafında çok sayıda çark yapımı çanak çömlek parçaları ile tunçtan yaprak biçimi namlulu bir okucu ele geçmiştir (Res. 22; Lev. 7/3).

Res. 20: B Açması, Basamak Tekniğinde Açma, Oluz Höyük / Trench B, Step Trench, Oluz Höyük.

Res. 21: B Açması, Hitit Büyük Krallık Dönemi Yapısı, Oluz Höyük / Trench B, Hittite Great Kingdom Period Structure, Oluz Höyük.

Çiz. 1: B Açması, Hitit Büyük Krallık Dönemi Yapısı, Oluz Höyük / B Trench Hittite Great Kingdom Period, Oluz Höyük.

Res. 22: Okucu, Tunç, Hitit Büyük Krallık Dönemi, Oluz Höyük/ Arrow head, Bronze, Hittite Great Kingdom Period, Oluz Höyük.

B Açması'nda 6. Mimari tabakanın dolgusu içinde bulunmuş olan mühür taştan yapılmış, düğme şeklinde ve ip deliklidir²⁷ (Res. 15a, 15b; Lev. 6/2). Mühürün A yüzünde, kenar süslemesi olarak zikzak bandı ve dış kısmı taralı üçgenler görülmektedir.

Kenar süsleri ile çevrelenmiş ve basit bir daire ile sınırlanmış orta alan boş bırakılmıştır. B yüzünde ise bir çerçeve içerisinde merkezde bir geyik, sağ tarafta bir ağaç, sol tarafta başak benzeri bir bitki, sahnenin üst kısmında ise bir yıldız ile üçgen betimi yer almaktadır. Yakın benzerleri Boğazköy, Kuşaklı ve Kaman-Kalehöyük'te bulunmuş olan mühür, Hitit Büyük Krallık Dönemi'ne tarihlenmektedir. B Açması'nda sözkonusu yapının içinde ve etrafında ele geçen özellikle çark yapımı tabaklar, mühür ve tunçtan buluntular bu tabakanın Hitit Büyük Krallık Dönemi'ne tarihlendirilmesi gerektiğini kanıtlamaktadır.

²⁷ Doğan-Alparslan/Alparslan 2010: 87-90

Res. 15 a-b: Düğme Biçimli Mühür, Taş, Hitit Büyük Krallık Dönemi, Oluz Höyük / Button Shaped Seal, Stone, Hittite Great Kingdom Period, Oluz Höyük.

Mühür dışında, benzerlerini Orta Anadolu Hitit yerleşmelerinden bildiğimiz tunç bir orak (Res. 16, Lev. 7/4) ile hilal biçimli pişmiş toprak tezgâh ağırlıkları (Res. 17, 19; Lev. 7/1-2) diğer önemli Hitit Dönemi buluntularını oluşturmaktadır.

Res. 17: Hilal Biçimli Tezgâh Ağırlığı, Pt, Hitit Dönemi, Oluz Höyük / Crescent Shaped Loom Weight, Clay, Hittite Period, Oluz Höyük.

Res. 19: Hilal Biçimli Tezgâh Ağırlığı, Pt, Hitit Dönemi, Oluz Höyük / Crescent Shaped Loom Weight, Clay, Hittite Period, Oluz Höyük.

Oluz Höyük'te bulunan Hitit Dönemi'ne ait çanak çömlekler, hızlı çarkta şekillendirilmiş, hamuru ince mineral katkılı, çok iyi astarlanmış ve iyi pişirilmiştir. Yüzey renkleri açık portakaldan koyu devetüyüne kadar çeşitli tonlardadır. Oluz Höyük Hitit Dönemi kapları içinde form olarak tabaklar (Res. 23-24) çoğunluğu oluşturmaktadır. Dışa açılan ağızlı, sığ bir örnek dışında (Lev. 10/6) hepsi içte kalınlaştırılmış dudaklıdır (Lev. 9/1-6; Lev. 10/1-5; Lev. 11/1-6). Bu tip tabaklar, içindeki maddenin dökülmesini önlemek amacı ile yapılmış olup Hitit dönemi yerleşmelerinde sıklıkla görülmektedir. Çanaklar hafif içe dönük ağızlı ve oval gövdelidir (Lev. 8/1-6). Çömlekler kalınlaştırılmış dudaklı, açılan ağızlı, oval gövdeli ve dışa devrik ağızlı örneklerden oluşmaktadır (Lev. 12/2-4). Bir çömlek parçası kısa, dik boyunlu ve küresel gövdelidir (Lev. 12/6). Tabak, çanak ve çömlek formları dışında yuvarlak ağızlı bir şişe parçası (Lev. 12/5) ile çok sayıda yatay kulp parçaları ele geçmiştir (Res. 24).

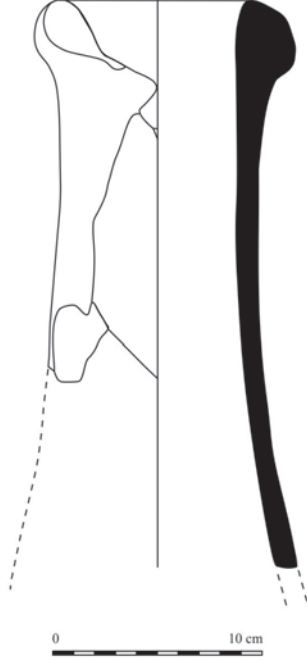
Res. 23: Tabak Ağız Parçası, Pt, Hitit Büyük Krallık Dönemi, Oluz Höyük / Plate Rim Sherd, Clay, Hittite Great Kingdom Period, Oluz Höyük.

Res. 24: Çeşitli çanak çömlek parçaları, Hitit Büyük Krallık Dönemi, Oluz Höyük / Various Pottery Sherds, Hittite Great Kingdom Period, Oluz Höyük.

Oluz'da parçalar halinde bulunan bir şişe dikkat çekicidir. Portakal renk hamurlu, parlak kırmızı astarlı ve çok iyi açkılanmış, yuvarlak ağızlı, silindirik boyunlu, oval

gövdeli ve sivriltilmiş dipli olan bu örnek, Hitit merkezlerinden iyi bilinmektedir (Res. 25).

Res. 25: Şişe, Pt, Hitit Büyük Krallık Dönemi, Oluz Höyük / Bottle, Clay, Hittite Great Kingdom Period, Oluz Höyük.

Söz konusu çanak çömlek içerisinde şimdiye kadar bezemeli örneklerle rastlanmamıştır. Hitit çanak-çömleğinin dışında, herhangi bir mimari tabakaya bağlı olmadan karışık biçimde gelen bazı çanak-çömlek parçaları çok büyük olasılıkla Orta Tunç Çağı I-II'ye yani Assur Ticaret Kolonileri Çağı'na aittir. Bunların hemen hepsi çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir. İyi elenmiş temiz bir hamura sahip olan bu çanak-çömlekler ince mineral ve çok ince bitki katkıdır (Res.26-27). Genellikle iyi ya da orta açıklı olan örneklerin yüzey renkleri açık portakaldan koyu kırmızıya kadar değişmektedir. Bunlar içinde hiç tüm kap ele geçmemiş olmasına karşın, özellikle Kültepe²⁸, Boğazköy²⁹ ve İkiztepe³⁰'den bilinen kırmızı astarlı, çok kaliteli ağız ve gövde parçaları Oluz Höyük'ün Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda da yerleşim gördüğüne işaret etmektedir.

Oluz Höyük kazı çalışmalarında ele geçen çanak-çömlekler, hilal biçimli tezgah ağırlıkları, tunç aletler ve mühürler, Amasya'nın bu en büyük yerleşmesindeki Hitit varlığını –daha söz konusu mimari tabakalara tamamıyla ulaşılmamasına karşın- ortaya koymaktadır.

Res. 26: Çanak Ağız Parçası, Pt, Assur Ticaret Kolonileri Dönemi, Oluz Höyük / Bowl Rim Sherd, Clay, Assyrian Trade Colonies Period, Oluz Höyük.

Res. 27: Kulp Parçası, Pt, Assur Ticaret Kolonileri Dönemi, Oluz Höyük / Handle Sherd, Clay, Assyrian Trade Colonies Period, Oluz Höyük.

²⁸ Emre 1963: 87-99; Emre: 1989: 111-128.

²⁹ Orthmann 1963.

³⁰ Alkım/Alkım/Bilgi 1988; Alkım/Alkım/Bilgi 2003.

Sonuç

Günümüze değin, Orta Karadeniz Bölgesi kıyı kesiminin uzun soluklu tek kazısı durumunda olan İkiztepe yerleşmesinin bilimsel sonuçları, Assur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan sonra Geç Demir Çağı'na kadar yerleşmenin ıssızlaştığını göstermektedir.³¹ Hitit Dönemi'nde Orta Karadeniz Bölgesi kıyı kesiminin sessizleşmesinin nedeni olarak, Hititlerin en büyük düşmanı olan savaşçı *Kaşkaların* bu bölgeye hâkim olmaları gösterilmektedir³². Ancak, Kaşkalar ile ilgili herhangi bir arkeolojik kalıntıya şimdiye kadar rastlanmamıştır. Orta Karadeniz Bölgesi'nde gerçekleştirilmiş yüzey araştırmalarında ele geçen ve yukarıda tanıtilan buluntulardan, Erken Hitit ve Hitit İmparatorluk Dönemi yerleşmelerinin bölgenin kara kesiminde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (bkz. dipnot 1-6). Son yıllarda bölgede yapılmakta olan bilimsel kazılar ile kurtarma kazıları Hitit kültürünün Kuzey Anadolu'nun kara kesiminde varolduğu görüşünü desteklemektedir.

Katalog

Levha 1

1. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Portakalımsı bej hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açıklı. Ç 12 cm Y 2.5 cm K 0.4 cm
2. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Bej hamur renkli ve açık kahve renk astarlı. İyi açıklı. Ç 18 cm Y 4.5 cm K 1.2 cm
3. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Kiremit hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açıklı. Ç 27 cm Y 2.5 cm K 0.5 cm
4. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Bej hamur renkli ve hamur renginde astarlı. İyi açıklı. Ç 25 cm Y 2.5 cm K 0.4 cm
5. Ağız parçası. Pt. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Sarımsı bej hamur renkli ve kiremit renk astarlı. Orta açıklı. Ç 15 cm Y 2 cm K 0.3 cm

Levha 2

1. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Kiremit hamur renkli ve hamur renginde astarlı. İyi açıklı. Ç 12 cm Y 3 cm K 0.5 cm
2. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Bej hamur renkli ve açık kahve renk astarlı. İyi açıklı. Ç 15 cm Y 2 cm K 0.4 cm
3. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Portakalımsı bej hamur renkli ve hamur renginde astarlı. İyi açıklı. Ç 16 cm Y 3 cm K 0.4 cm

4. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Bej hamur renkli ve hamur renginde astarlı. İyi açıklı. Ç 18 cm Y 3 cm K 1 cm
5. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Kırmızımsı kiremit hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açıklı. Ç 18 cm Y 3 cm K 0.7 cm

Levha 3

1. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Koyu bej hamur renkli ve portakal renk astarlı. Orta açıklı. Ç 18 cm Y 5.5 cm K 1 cm
2. Ağız parçası. Pt. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Sarımsı bej hamur renkli ve kiremit renk astarlı. Orta açıklı. Ç 10 cm Y 2.5 cm K 0.2 cm
3. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral ve bitkisel katkılı. Açık kiremit hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta pişmiş. Ç 14 cm Y 3.5 cm K 0.4 cm
4. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. İyi derecede pişmiş. Mineral katkılı. Devetüyü hamur renkli ve kiremit rengi astarlı. İyi açıklı. Ç 12 cm Y 3.5 cm K 1.3 cm
5. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Kiremit hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açıklı. Ç 8 cm Y 5 cm K 1.2 cm

Levha 4

1. Çanak. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Sarımsı bej hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Açık yok. AÇ 8.8 cm Y 3.4 cm DÇ 5.2 cm
2. Çanak. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Koyu devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Açık yok. AÇ 7.4 cm Y 2.2 cm DÇ 4.4 cm

Levha 5

1. Testi ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Portakalımsı bej hamur renkli ve kiremit renginde astarlı. Açık yok. AÇ 8 cm Y 23 cm
2. Gaga ağızlı testi parçası. Pt. Çark yapımı. İyi derecede pişmiş. Mineral katkılı. Koyu bej renk hamurlu ve kırmızımsı kiremit renk astarlı. İyi açıklı. Y 3.8 cm
3. Akıtacak parçası. Pt. El yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Koyu bej hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Açık yok. Ç 2.7 cm U 7.5 cm

Levha 6

1. Damga Mühür. Taş. Siyah renkli. İp delikli. Konik gövdeli. Yuvarlak baskı yüzeyinde hayvan figürleri görülmektedir. Y 2.2 cm Ç 2.1 cm K 1.3 cm
2. Düğme mühür. Taş. Yassı silindirik gövdeli, yatay ip delikli, koyu gri renkli, kenarları iç bükey kesitli. Ç 2.2 cm K 1.0 cm

³¹ Alkim/Alkim/Bilgi 1988: 57-58; Bilgi 1998: 63-75.

³² von Schuler 1965; Yakar/Dinçol 1974: 85-99. Götze 1930-32: 24 vd.

Levha 7

1. Tezgâh ağırlığı. Pt. El yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Sarımsı bej hamur renkli ve astarsız. Hilal formunda uçlara doğru yuvarlak dönüş yaparak daralmaktadır. Uca yakın kısımda deliği bulunmaktadır. U 8.0 cm G 3.6 cm K 3.4 cm
2. Tezgâh ağırlığı. Pt. El yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Açık kiremit hamur renkli ve astarsız. Hilal formunda ve uç kısımlara doğru daralmaktadır. Uca yakın kısımda deliği bulunmaktadır. U 10.5 cm Y 4.7 cm K 2.4 cm
3. Okucu. Tunç. Üç yapraklı namlulu, sap kısmı kovanlı. U: 4.4 cm G: 0.8 cm
4. Orak. Tunç. Kavisli gövdeli. Küt uclu. Ensesi kıvrık. U 21 cm G 2.2 cm K 1.1 cm

Levha 8

1. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 4.4 cm AÇ 18.0 cm K 0.6 cm
2. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 6.6 cm AÇ 24.0 cm K 0.7 cm
3. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve devetüyü renkte astarlı. Orta açkılı. Y 5.2 cm AÇ 20.0 cm K 0.9 cm
4. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 2.7 cm AÇ 30.0 cm K 0.8 cm
5. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 3.8 cm AÇ 30.0 cm K 0.7 cm
6. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve devetüyü renkte astarlı. Orta açkılı. Y 13.5 cm AÇ 22.0 cm K 0.7 cm

Levha 9

1. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 6.1 cm AÇ 18.0 cm K 0.7 cm
2. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 3.7 cm AÇ 16.0 cm K 0.7 cm
3. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 5.4 cm AÇ 22.0 cm K 0.8 cm

4. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 4.7 cm AÇ 22.0 cm K 0.6 cm
5. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve devetüyü renkte astarlı. Orta açkılı. Y 5.8 cm AÇ 20.0 cm K 0.8 cm
6. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 4.7 cm AÇ 24.0 cm K 0.7 cm

Levha 10

1. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve devetüyü renkte astarlı. Orta açkılı. Y 5.3 cm AÇ 25.0 cm K 0.8 cm
2. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve devetüyü renkte astarlı. Orta açkılı. Y 4.3 cm AÇ 20.0 cm K 0.5 cm
3. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 8.6 cm AÇ 32.0 cm K 1.1 cm
4. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta derecede pişmiş. Orta açkılı. Y 4.1 cm AÇ 22.0 cm K 0.7 cm
5. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve devetüyü renkte astarlı. Orta açkılı. Y 5.7 cm AÇ 24.0 cm K 0.8 cm
6. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve devetüyü renkte astarlı. Orta açkılı. Y 4.2 cm AÇ 20.0 cm K 1.1 cm

Levha 11

1. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 2.5 cm AÇ 18.0 cm K 0.6 cm
2. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve devetüyü renkte astarlı. Orta açkılı. Y 4.7 cm AÇ 22.0 cm K 0.7 cm
3. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve devetüyü renkte astarlı. Orta açkılı. Y 2.6 cm AÇ 22.0 cm K 0.6 cm
4. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve devetüyü renkte astarlı. Orta açkılı. Y 4.1 cm AÇ 24.0 cm K 0.7 cm

5. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve devetüyü renkte astarlı. Orta açkılı. Y 5.0 cm AÇ 24.0 cm K 0.6 cm
6. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 5.7 cm AÇ 20.0 cm K 0.7 cm

Levha 12

1. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 3.8 cm AÇ 20.0 cm K 1.1 cm
2. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 2.9 cm AÇ 26.0 cm K 0.8 cm
3. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve devetüyü renkte astarlı. Orta açkılı. Y 4.7 cm AÇ 30.0 cm K 0.5 cm
4. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. Mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve devetüyü renkte astarlı. Orta açkılı. Y 16.8 cm AÇ 30.0 cm K 0.9 cm
5. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Pembemsi devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 3.5 cm AÇ 7.0 cm K 0.7 cm
6. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mineral katkılı. Kırmızımsı kiremit hamur renkli ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı. Y 6.4 cm AÇ 8.0 cm K 0.8 cm

KAYNAKÇA

- ALKIM, U.B./ALKIM, H./BİLGİ, Ö. 1988. İkiztepe I. Birinci ve İkinci Dönem Kazıları (1974-1975). Ankara.
- ALKIM, U.B./ALKIM, H./BİLGİ, Ö. 2003. İkiztepe II. Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Dönem Kazıları (1976-1980). Ankara.
- ALP, S. 1963. "Amasya Civarında Zara Bucağında Bulunan Hitit Heykeli ile Diğer Hitit Eserleri/Eine Hethitische Bronzestuetzte und andere Funde aus Zara bei Amasya", *Anadolu/Anatolia VI*: 191-243.
- BARJAMOVİÇ, G. 2005. A Historical Geography of Ancient Anatolia in the Assyrian Colony Period (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Copenhagen.
- BİLGİ, Ö. 1998. "MÖ 2. Binyılda Orta Karadeniz Bölgesi", III. Uluslararası Hititoloji Kongresi. Ankara: 63-75.
- BİLGİ, Ö. 2001. "Orta Karadeniz Bölgesi Protohistorik Çağ Maden Sanatının Kökeni ve Gelişimi", *Belleten LXV/242*. Ankara: 1-35.
- BİLGİ, Ö. 2004. "İkiztepe Mezarlık Kazıları ve Ölü Gömme Gelenekleri; 2000-2002 Dönemleri", *Anadolu Araştırmaları XVII*: 25-50.
- CZÍCHON, R. 2009. "Oymağaç Höyük-Nerik Raporu 2009", www.nerik.de
- DOĞAN-ALPARSLAN, M./ALPARSLAN, M./ÖZDEMİR, C. 2010. "Amasya Müzesinde Bulunan Bir Grup Mühür", *Veysel Donbaz'a Sunulan Yazılar/ Studies Presented in Honour of Veysel Donbaz* (Ed. Ş. Dönmez). İstanbul: 91-96.
- DOĞAN-ALPARSLAN, M. 2011. "Ein hethitisches Hieroglyphensiegel aus der Notgrabung in Doğan-tepe-Amasya", *Colloquium Anatolicum X*: 41-47.
- DÖNMEZ, Ş. 1999. "Sinop-Samsun-Amasya İlleri Yüzey Araştırması, 1997", XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II, Ankara: 513-536.

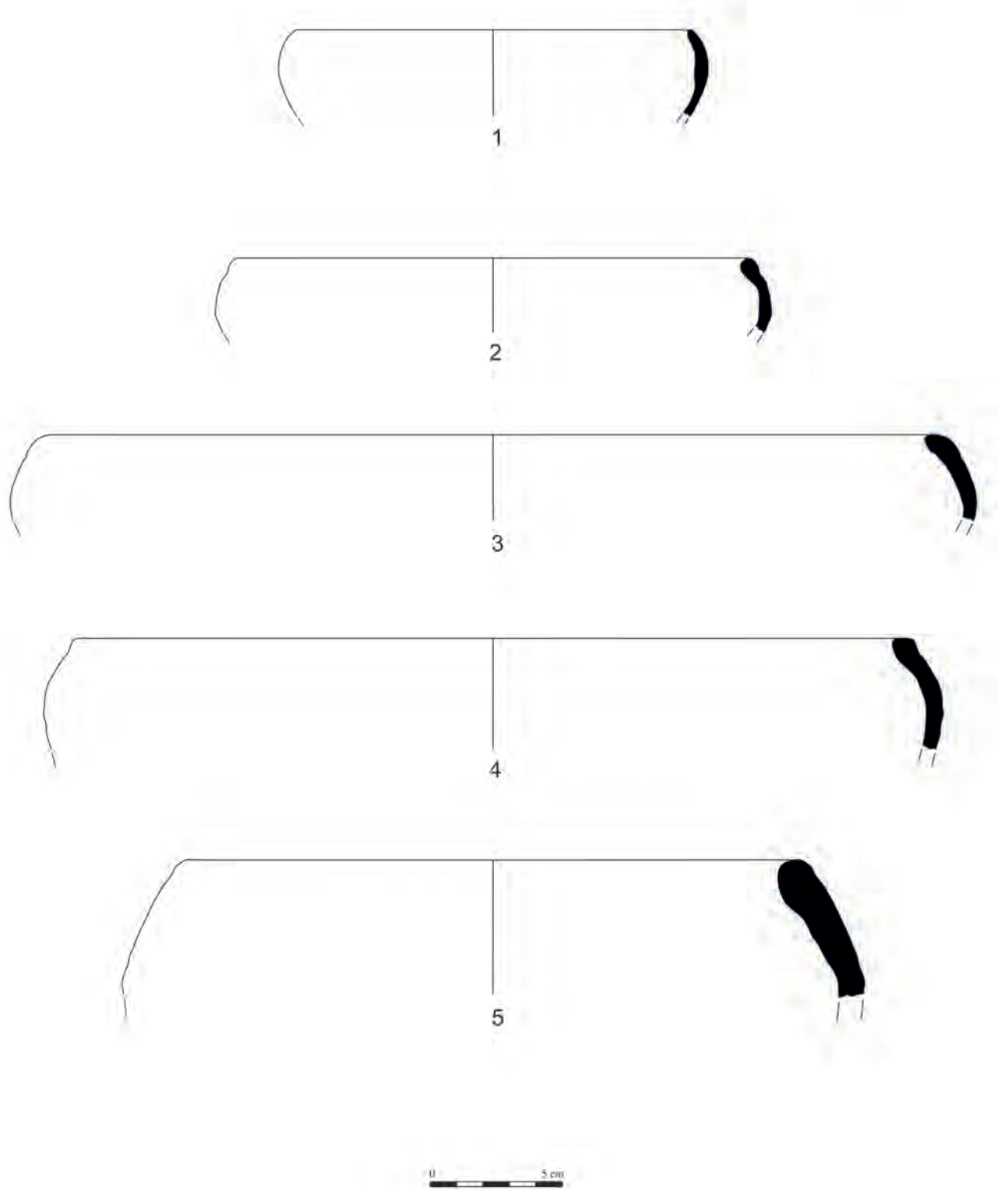
- DÖNMEZ, Ş. 2000.
“Sinop-Samsun-Amasya İlleri 1998 Yüzey Araştırması”, 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı-2. Ankara: 229-244.
- DÖNMEZ, Ş. 2002a.
“The 2nd Millennium BC Settlements in Samsun and Amasya Provinces, Central Black Sea Region, Turkey”, *Ancient West& East* 1/2: 243-293.
- DÖNMEZ, Ş. 2002b.
“1997-1999 Yılları Yüzey Araştırmalarında İncelenen Samsun-Amasya İlleri İ.Ö. 2. Binyılı Yerleşmeleri”, *Belleten* LXV/244: 873-903.
- DÖNMEZ, Ş. 2008.
“An Overview of the 2nd Millennium BC Cultures of the Central Black Sea Region in the Light of New Research”, *TÜBA-AR* 11: 85-104.
- DÖNMEZ, Ş. 2010.
Kaşku Ülkesi'nin Önemli Kenti Amasya-Oluz Höyük, 2007 ve 2008 Dönemi Çalışmaları, Genel Değerlendirmeler ve Ön Sonuçlar. Ankara.
- DÖNMEZ, Ş. 2011.
“Oluz Höyük Kazısı Dördüncü Dönem (2010) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçlar”, *Colloquium Anatolicum* X: 103-129.
- DÖNMEZ, Ş. 2012.
“Oluz Höyük Kazısı Beşinci Dönem (2011) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçlar”, *Colloquium Anatolicum* XI: 151-179.
- DÖNMEZ, Ş./NAZA-DÖNMEZ, E. 2007.
“Amasya-Oluz Höyük Kazısı 2007 Dönemi Çalışmaları: İlk Sonuçlar”, *Colloquium Anatolicum* VI: 49-74.
- DÖNMEZ, Ş./NAZA-DÖNMEZ, E. 2009a.
“Amasya-Oluz Höyük Kazısı 2007 Dönemi Çalışmaları: İlk Sonuçlar”, *Belleten* LXXIII/267: 395-421.
- DÖNMEZ, Ş./NAZA-DÖNMEZ, E. 2009b.
“Oluz Höyük Kazısı İkinci Dönem (2008) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçlar”, *Colloquium Anatolicum* VIII: 125-170.
- DÖNMEZ, Ş./ÖZDEMİR, C. 2010.
“Amasya İlinde Yeni Araştırmalar: Oluz Höyük ve Doğantepe Kazıları”, VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi/VII. International Congress of Hititology/Bildiri Özetleri/Abstracts (25-31 Ağustos 2008 Çorum). Ankara: 13.
- DÖNMEZ, Ş./YURTSEVER-BEYAZIT, A. 2013.
“Oluz Höyük Kazısı Altıncı Dönem (2012) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Ön Sonuçlar”, *Colloquium Anatolicum* XII: 165-192.
- FRANKFORT, H. 1927.
Studies in Early Pottery of the Near East II. Liverpool.
- GÖTZE, A. 1930-32.
“Bemerkungen zu dem Hethitischen Text AO 9608 des Louvre”, *RHA* I: 24.
- KOŞAY, H.Z./AKOK, M. 1950.
“Amasya-Mahmatlar Köyü Definesi”, *Belleten* XIV/5: 481-485.
- KÖKTEN, K./ÖZGÜÇ, T. 1940a.
“Samsun'da Prehistorik Araştırmalar (1)”, *Ülkü* XV/89: 413-419.
- KÖKTEN, K./ÖZGÜÇ, T. 1940b.
“Samsun'da Prehistorik Araştırmalar”, 19 Mayıs V/50: 25-28.
- KUTLU, E. 1963.
“The Pottery of Assyrian Colony Period According to the Building Levels of the Kaniş Karumu”, *Anadolu/Anatolia* VII: 87-99.
- KUTLU, E. 1989.
“Pottery of Levels III and IV at the Karum of Kanesh”, *Anatolia and the Ancient Near East, Studies in Honor of Tahsin Özgüç*. Ankara: 111-128.
- MÜLLER-KARPE, V. 2006.
“Anadolu'da Bronz Çağı'nda Bira”, *Uluburun Gemisi, 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, Bochum: 173-186.
- NEVE, P. 1970-1971.
“Funde aus dem Grabungen 1970 und 1971”, *Boğazköy V*. Berlin: 41.
- OSTEN, H.H. VON DER 1927.
“Explorations in Hitite Asia Minor”, *American Journal of Semitic Languages and Literatures* 43/2: 73-176.
- ÖZGÜÇ, T. 1978.
Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar. Ankara.
- ÖZGÜÇ, T. 1982.
Maşat Höyük II. Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi. Ankara.

- ÖZGÜÇ, T/AKOK, M. 1958.
Horoztepe, Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskan Yeri. Ankara.
- ÖZSAİT, M. 1989.
“1987 Yılı Amasya-Suluova Tarihöncesi Araştırmaları”, VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara: 287-300.
- ÖZSAİT, M. 1990a.
“1988 Yılı Gümüşhacıköy Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları”, VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara: 367-380.
- ÖZSAİT, M. 1990b.
“Orta Karadeniz Bölgesi’nde Yeni Prehistorik Yerleşmeler”, Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri II-1. Samsun: 124-130.
- ÖZSAİT, M. 1991.
“1989 Yılı Göynücek Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları”, VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara: 45-54.
- ÖZSAİT, M. 1998.
“1995 ve 1996 Yıllarında Amasya Merzifon ve Gümüşhacıköy Yüzey Araştırmaları”, XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II. Ankara: 143-162.
- ÖZSAİT, M. 2002.
“1999-2000 Yıllarında Amasya-Merzifon ve Ordu-Kumru Yüzey Araştırması”, 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Ankara: 191-206.
- ÖZSAİT, M. 2003.
“2001 Yılı Samsun ve Amasya Yüzey Araştırmaları”, 20. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Ankara: 127-140.
- ÖZSAİT, M. 2004.
“2002 Yılı Samsun-Amasya Yüzey Araştırmalarının İlk Sonuçları”, 21. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Ankara: 273-284.
- ÖZSAİT, M. 2006.
“2004 Yılı Samsun ve Amasya İlleri Yüzey Araştırmaları”, 23. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Ankara: 249-258.
- ÖZSAİT, M. 2009.
“2007 Yılı Amasya-Suluova Yüzey Araştırmaları”, 26. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Ankara: 373-390.
- ÖZSAİT, M/DÜNDAR, A. 1997.
“1995 Yılı Amasya-Gümüşhacıköy ve Hamamözü Yüzey Araştırmaları”, XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II. Ankara: 171-192.
- ÖZSAİT, M/KOÇAK, Ö. 1996.
“1994 Yılı Amasya-Taşova Yüzey Araştırmaları”, XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II. Ankara: 273-292.
- ÖZSAİT, M/ÖZSAİT, N. 1998.
“Amasya’da M.Ö. II. Bin Yılı Yerleşmeleri”, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi. Ankara: 457-468.
- ÖZSAİT, M/ÖZSAİT, N. 2002a.
“Les Ceramiques du Fer Ancien (“L’Age Obscur”) dans la Region Amasya-Merzifon”, *Anatolia Antiqua* X: 79-95.
- ÖZSAİT, M/ÖZSAİT, N. 2002b.
“Amasya-Merzifon Araştırmaları”, *Anadolu Araştırmaları/ Jahrbuch für Kleinasiatiscche Forschung* XVI: 527-552.
- SCHOOP, U.D. 2009.
“Indications of Structural Change in the Hittite Pottery Inventory at Boğazköy-Hattuša”, *Central-North Anatolia in the Hittite Period*. Roma: 145-167.
- SÜEL, A. 1996.
“1995 Yılı Ortaköy-Şapinuva Kazı Çalışmaları”, 18. Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara: 339-351.
- TEMİZER, R. 1954.
“Kayapınar Höyüğü Buluntuları”, *Belleten* XVIII/71: 317-330.
- ÜNAL, A. 2014.
Eskiçağ Anadolu Topluluklarında Puduhepa ve Zamanı. Kadın Anayanlı Bir Hitit Kraliçesi. Hitit Üniversitesi Yayınları. Çorum.
- VON SCHULER, E. 1965.
Die Kaşkäer. Ein Beitrag Zur Ethnographie des Alten Kleinasien. Berlin.
- YAKAR, J/DİNÇOL, A.M. 1974.
“Remarks on the Historical Geography of North-Central Anatolia during the Pre-Hittite and Hittite Periods”, *Tel Aviv* 1/3: 85-99.

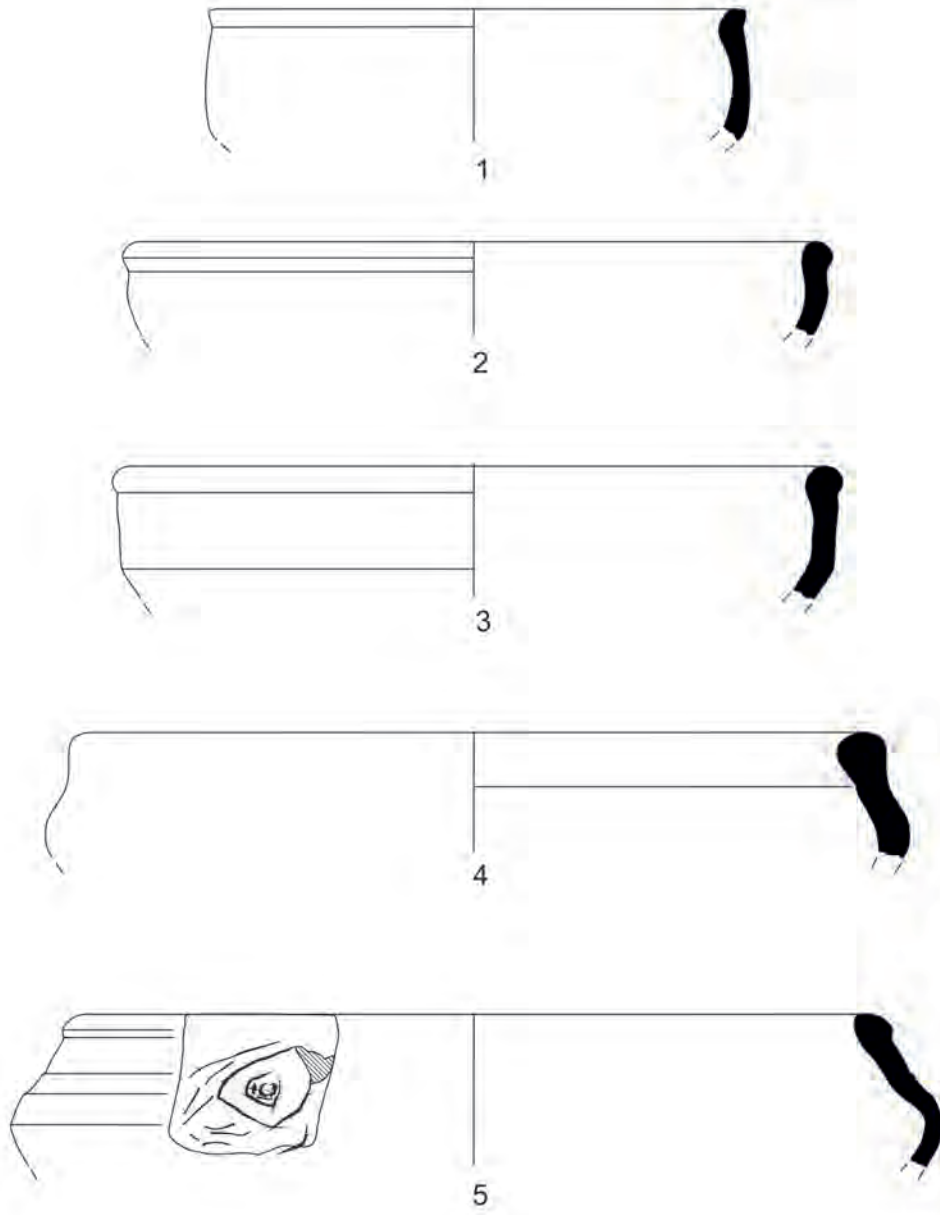

Harita: Hitit Dönemi'nde Amasya ve Yakın Çevresi / Amasya and Its Vicinity during the Hittite Period

Levha 1

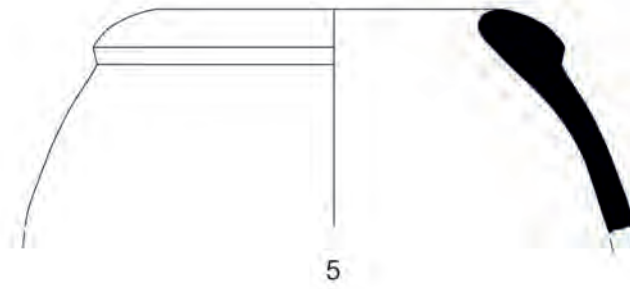
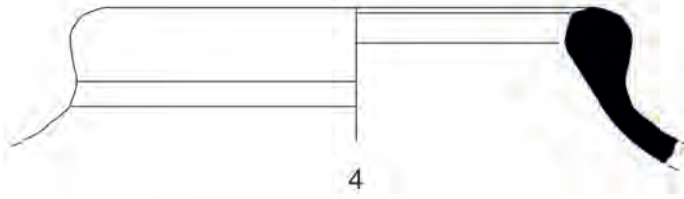
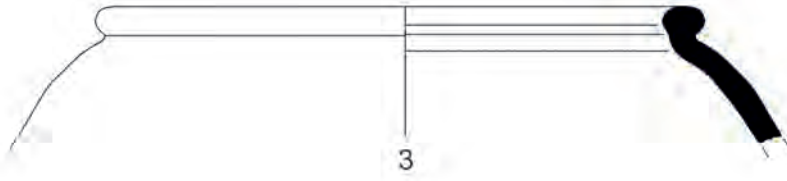
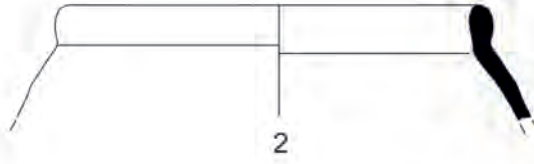
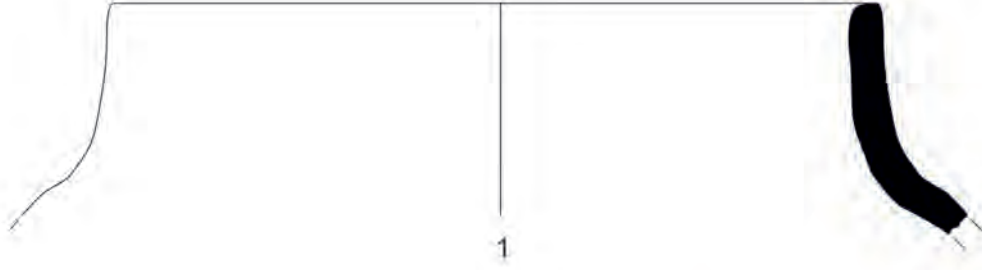

Levha 2

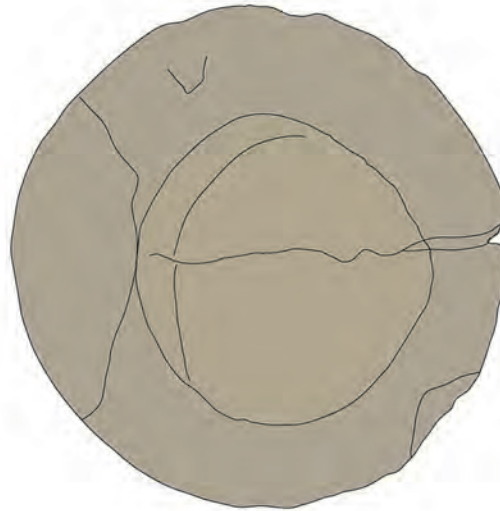
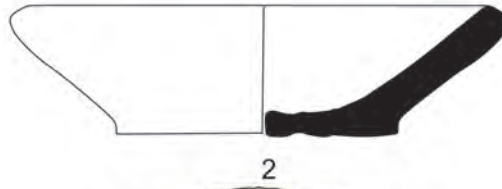
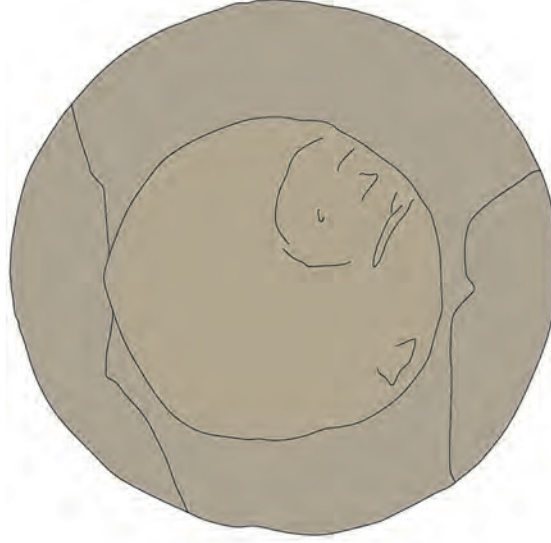
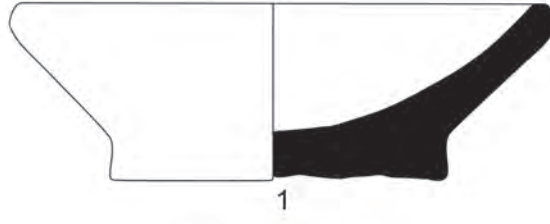

0 5 cm

Levha 3

0 5 cm

Levha 4

Levha 5

Levha 6

OLZ 11 49

1

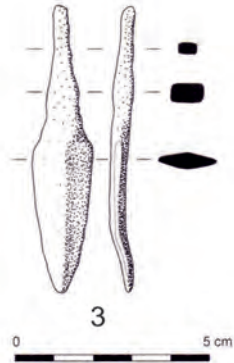
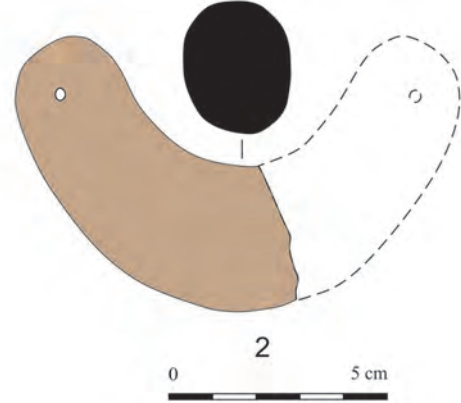
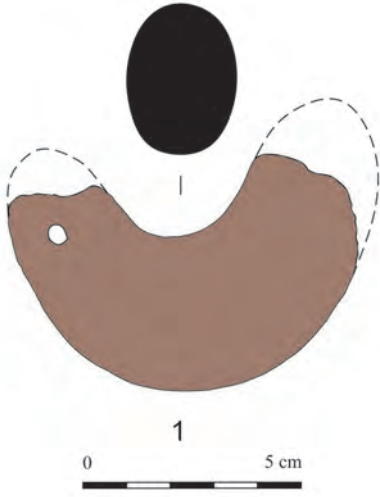

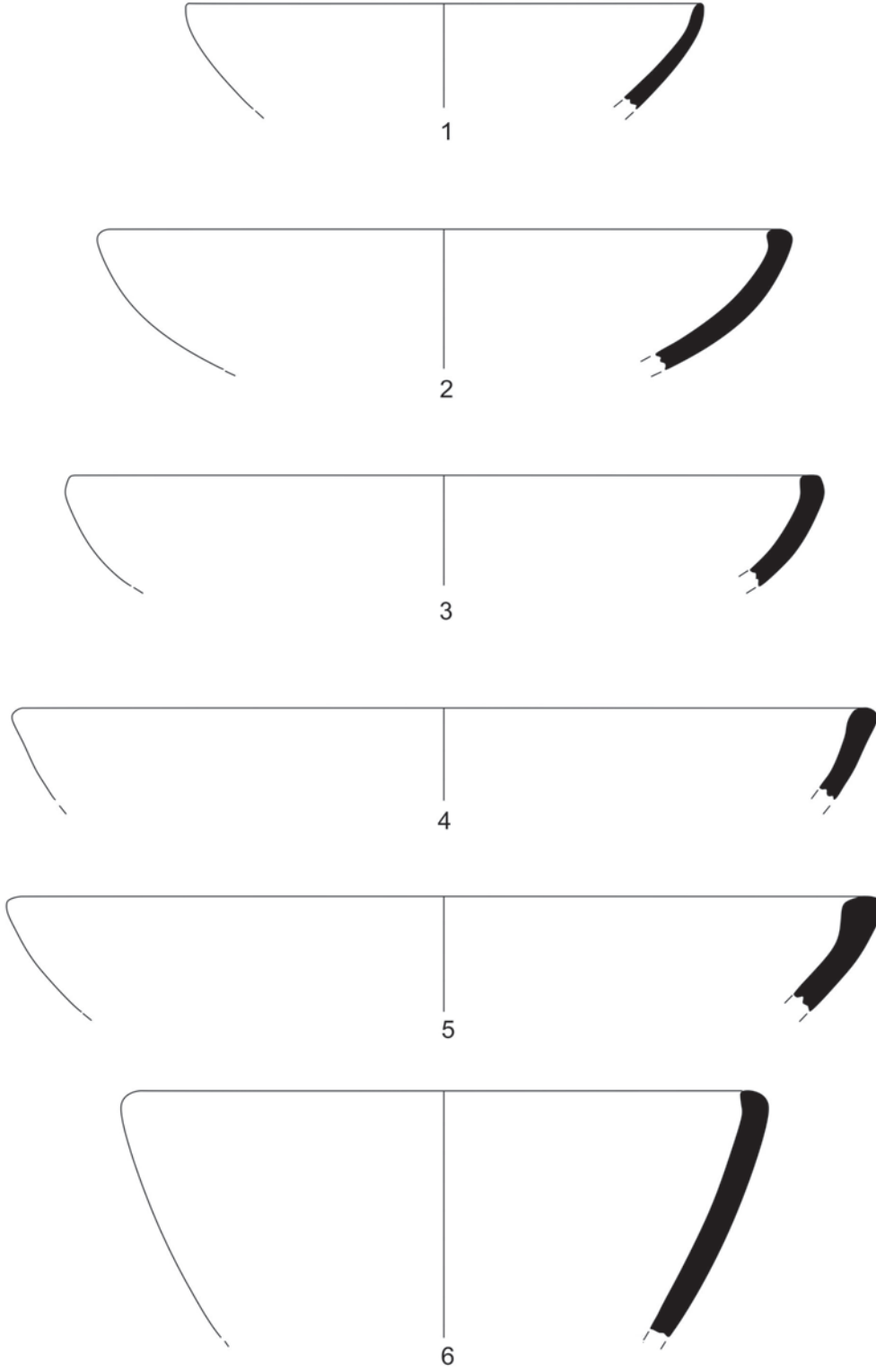
Oluz -'07- 23

2

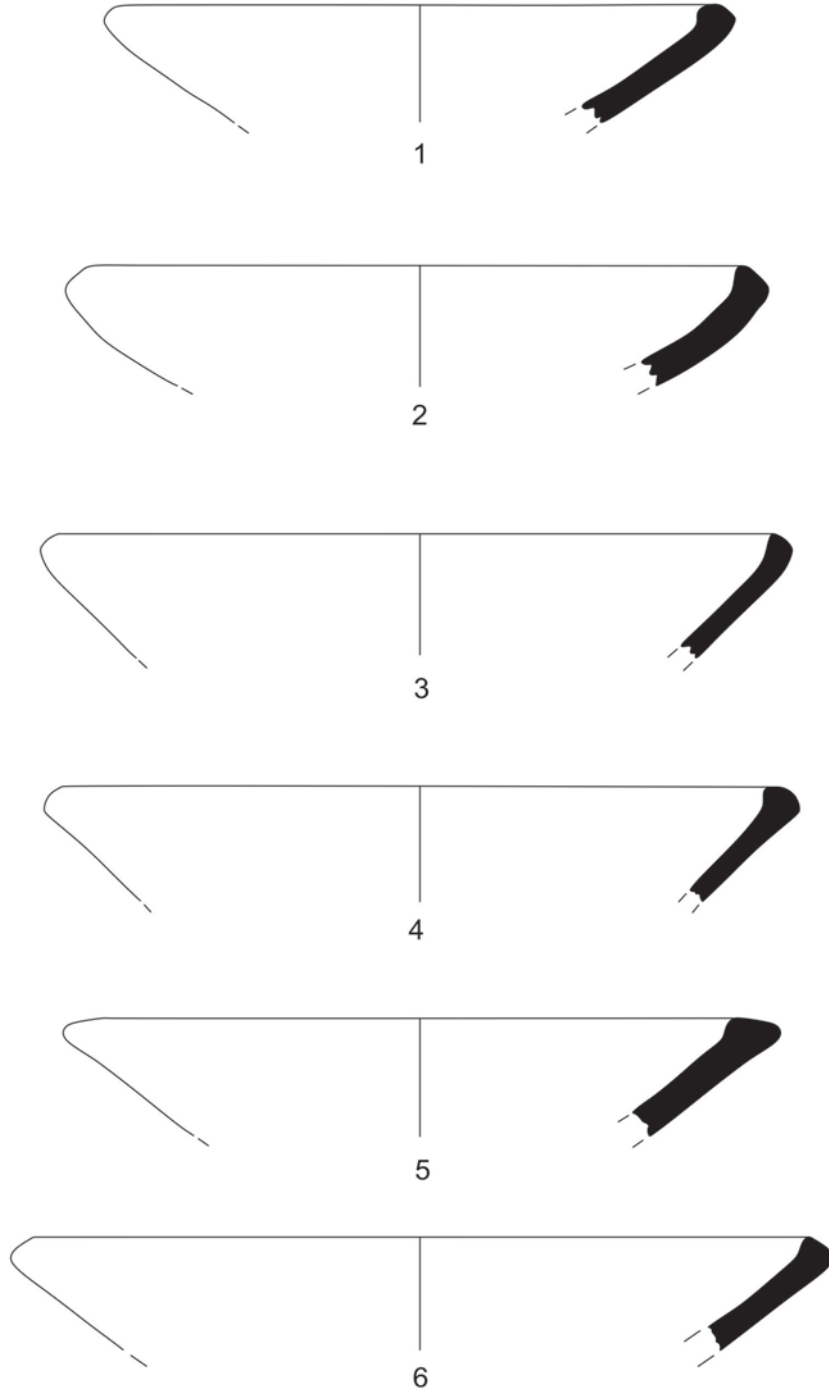
Levha 7

Levha 8

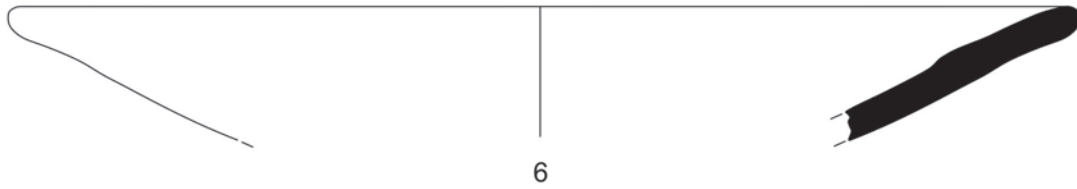
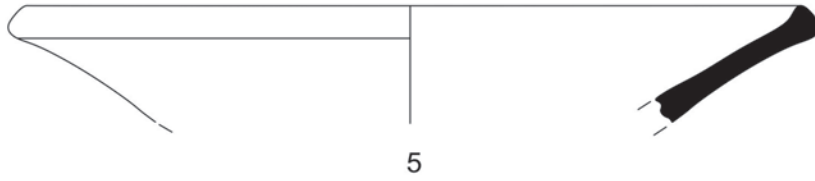
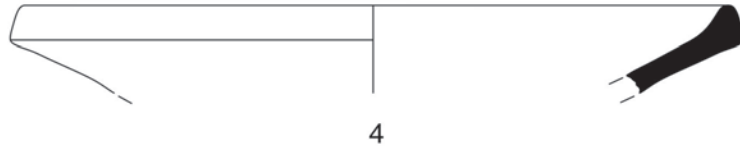
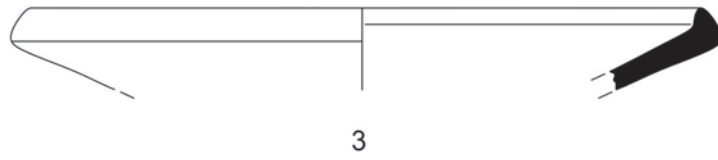
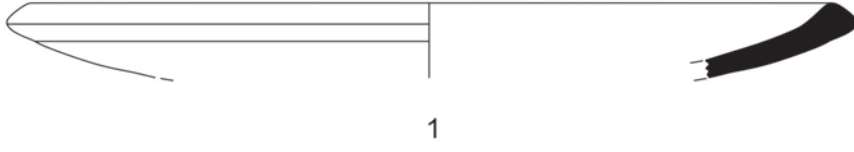
0 5 cm

Levha 9

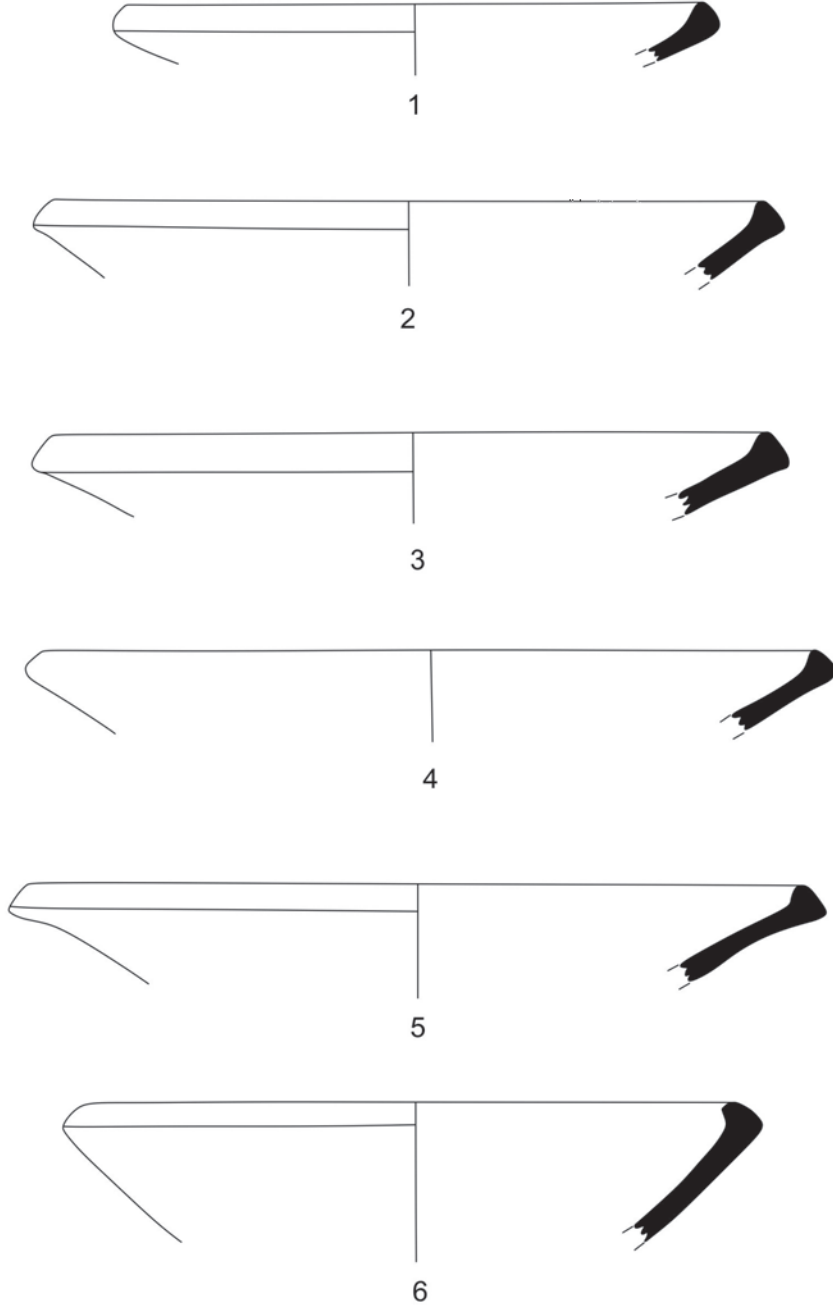

0 5 cm

Levha 10

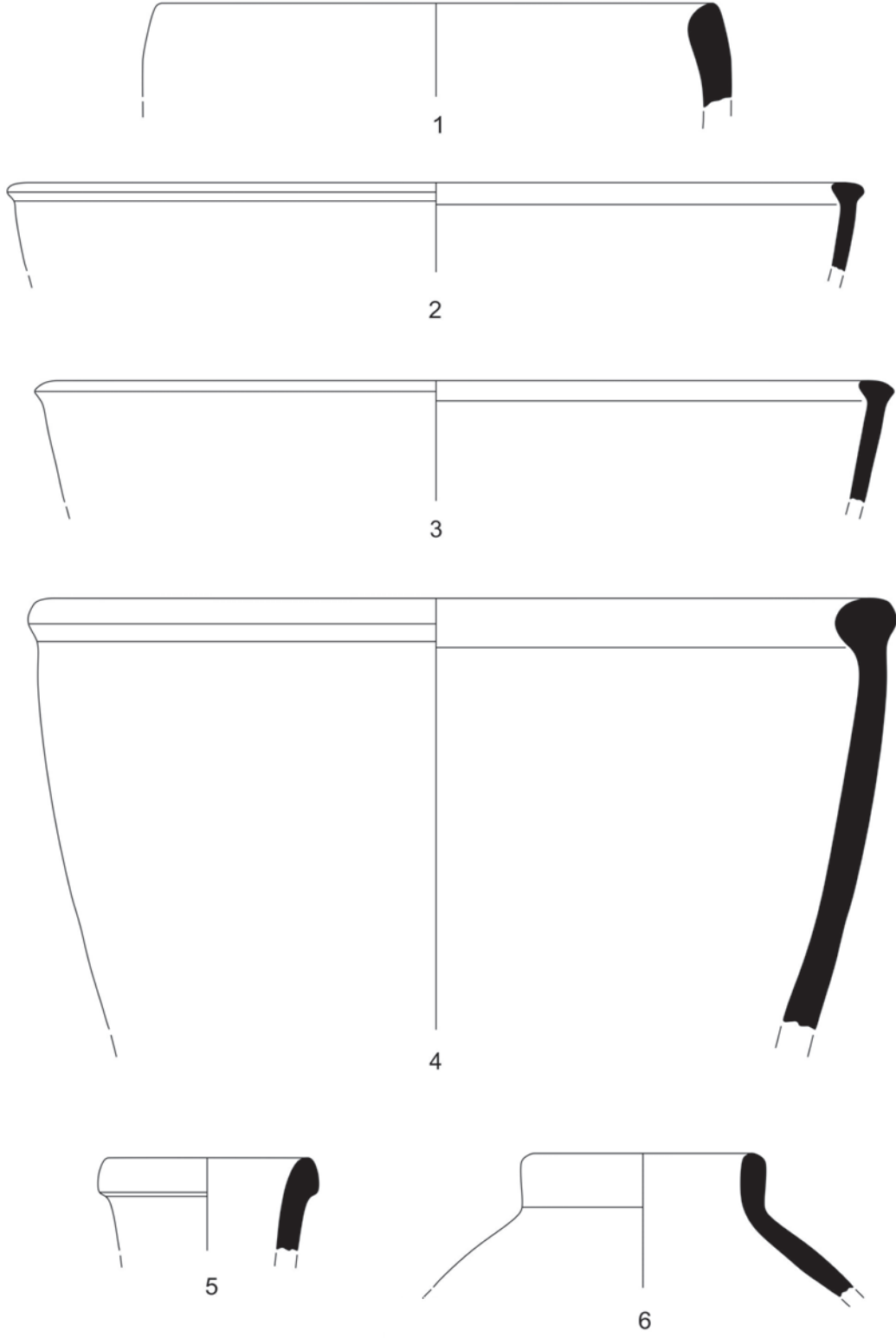

Levha 11

0 5 cm

Levha 12

BÖRÜKÇÜ NEKROPOL ALANINDAN BİR ARKAİK MEZAR

AN ARCHAIC TOMB FROM BÖRÜKÇÜ NECROPOLIS

Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER*

Anahtar Kelimeler: Karia, Börükçü, Mezar, Arkaik Seramik, Orientalizan Seramik, Oinokhoe, Skyphos, Lydion, Lotus-Tomurcuk.

Keywords: Caria, Börükçü, Tomb, Archaic pottery, Orientalizan pottery, Oinochoe, Skyphos, Lydion, Lotus-Bud.

ÖZET

Güney Ege Linyit İşletmeleri dekupaj alanı içinde kalan Börükçü mevki, Stratonikeia ile Lagina arasında yer alan kutsal yol üzerindeki antik köy yerleşimlerinden biridir. Burada yapılan kazı çalışmaları, alanın Geç Geometrik Dönem'den Erken Bizans Dönemi'ne kadar kesintisiz iskan gördüğünü ortaya koymuştur. Bu çalışmada Börükçü'de 2003 yılında kazısı yapılan ve buluntularından hareketle Arkaik Dönem içinde değerlendirilebilecek 03BM04 numaralı mezar ele alınmış, mezarın mimarisi, gömü şekilleri ve mezar hediyeleri değerlendirilerek, elde edilen sonuçların bölgede yapılacak olan çalışmalara ışık tutabilmesi amaçlanmıştır.

03BM04 numaralı mezarda açığa çıkan üç iskelet, mezarın Arkaik Dönem'de üç kez kullanım gördüğünü ortaya koymuştur. Mezar hediyesi olarak bırakılan bir skyphos, bir yonca ağızlı oinokhoe ve bir lydion son gömüye ait olduğu anlaşılmıştır. Yonca ağızlı oinokhoenin omuz kısmında oluşturulan ana bezeme alanına lotus-tomurcuk motifi işlenmiştir. Bu bezeme zincirinde lotusların aşağıya, tomurcukların yukarıya doğru bakacak şekilde farklı yönlerle yerleştirilmesi, Kariyalı ressamların stildir. Konik kaideli derin skyphos ile lydion, Lydia seramiğine özgü formlardır. Bezeme stilleri de yine Lydia seramiği etkisi göstermektedir. Mezar hediyelerinden yola çıkarak son gömünün M.Ö. 590-570 yıllarında yapıldığı önerilmiştir.

ABSTRACT

The region of Börükçü in the South Aegean Lignite Facilities excavation area is one of the ancient village sites on the sacred way between Stratonikeia and Lagina. Excavation in this area has revealed continuous inhabitation from the Late Geometric to the Early Byzantine periods. This study will examine the burial gifts and architecture of the archaic Tomb 03BM04 excavated in Börükçü in 2003.

Tomb 03BM04 contained three skeletons. The tomb was used for three times in Archaic Period. This last burial contained mortuary offerings, including a skyphos, a trefoil-mouth oinochoe, and a lydion. The trefoil-mouth oinochoe was decorated with a lotus-bud motif on its shoulder. A common feature of the Carian artists' style is the placement of the lotus flowers faced downwards with the buds faced upwards in the ornamentation chain. The conical-base deep skyphos and lydion forms are characteristic of Lydian ceramics. The decoration styles of the skyphos and lydion are also typical of Lydian production. The style and form of the burial gifts suggest that the last burial was made between BC 590-570.

* Dr. Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE. e-posta: zgider@gmail.com
Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü'nün 13401065 numaralı projesi ile desteklenmiştir. Bu çalışmada desteğini esirgemeyen ve malzemeleri yayınlamama izin veren hocam Sn. Prof. Dr. Ahmet A. Tırpan'a teşekkür ederim. Ayrıca çalışmada emeği geçen Dr. A. Büyüközer, Dr. W. Bruce, Arkeolog E. Işınak-Bruce ve H. Süzer'e de teşekkürler.

Börükçü mevkii, Muğla ili, Yatağan ilçesi sınırları içindeki Stratonikeia antik kenti ile Lagina Hekate Kutsal Alanı arasında varlığı bilinen kutsal yol üzerinde yer alan antik köy yerleşimlerinden biridir (Fig. 1)¹. Güney Ege Linyit İşletmeleri dekupaj alanı içerisinde kalan bu yerleşim yerinde 2003 yılında A. A. Tırpan başkanlığında kurtarma kazıları başlamış ve bu kazılar 2009 yılına kadar devam etmiştir². Bu çalışmalarda Geç Geometrik Dönem'den Erken Bizans Dönemi'ne kadar kesintisiz kullanım görmüş nekropol alanları (Fig. 2), farklı dönemlere ait sivil mimari örnekleri ve atölyeler açığa çıkmıştır³. Burada uzun süre yürütülen sistemli kazılar sayesinde Börükçü, bölgenin tarihi, mimarisi, endüstriyel faaliyetleri, ölü kültü ve sosyal yaşantısı hakkında detaylı verilerin elde edilebildiği en önemli yerleşimdir.

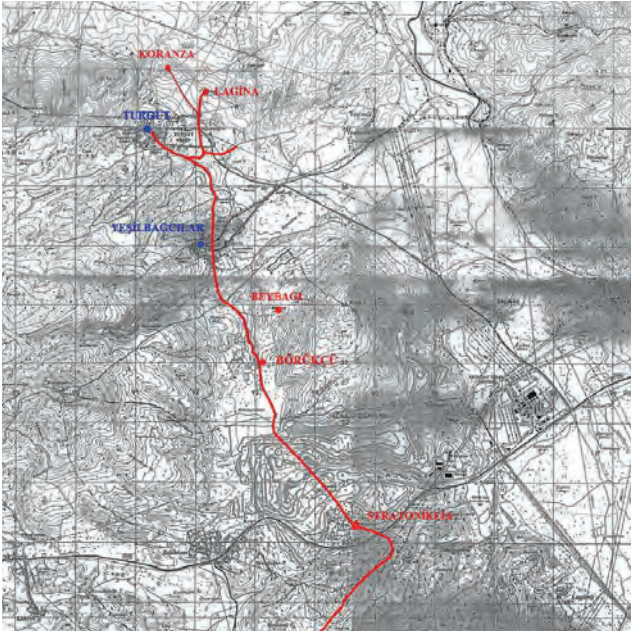

Fig. 1: Lagina ile Stratonikeia Arasındaki Kutsal Yol Üzerinde Bulunan Yerleşimler / Settlements Located on the Sacred Way Between Lagina and Stratonikeia.

Fig. 2: Börükçü Nekropol Alanından Genel Görünüm / General view of Börükçü Necropolis Area.

Bu çalışmada Börükçü'de kazısı yapılmış ve buluntularından hareketle Arkaik Dönem içinde değerlendirilebilecek 03BM04 numaralı mezar ele alınmış, mezarın mimarisi, gömü şekilleri ve mezar hediyeleri değerlendirilerek, elde edilen sonuçların bölgede yapılacak olan çalışmalara ışık tutabilmesi amaçlanmıştır.

Börükçü'nün doğu yamacında açığa çıkan 03BM04 numaralı mezar, doğu-batı doğrultulu inşa edilmiştir. Örgü tekne tipindeki mezarın uzun kenarlarında, küçük boyutlu kireçtaşı plakaların düzgün yüzeyleri içe gelecek şekilde üst üste yerleştirilmesiyle oluşan duvar örgüsünde, birleştirici malzeme olarak çamur harç kullanılmıştır (Fig. 3). Mezarın her iki kısa kenarında, en alta büyük boyutlu bir kireçtaşı plaka dik yerleştirilmiş ve bu bloklar üzerinde, küçük boyutlu plaka taşlardan oluşan duvar örgüsü devam ettirilmiştir (Fig. 4). Mezarın üst örtüsünde, yerel kireçtaşından yapılmış, üç bloktan oluşan kapak taşları kullanılmıştır. Kapak taşlarının, mezarın içine bakan yüzleri düzgün işlenmiş iken, diğer kısımları kabaca tıraşlanmıştır. Mezarın içten içe uzunluğu 190 cm, genişliği 75 cm, derinliği ise 86 cm'dir.

Fig. 3: 03BM04 Numaralı Mezar / Tomb 03BM04, General View from the West After Excavation.

¹ Bu çalışmada kullanılan figürlerin tamamı Lagina Kazı Arşivi'nden alınmıştır.

² Bu kazılarda elde edilen veriler için bkz. Söğüt 2004: 24-31; Tırpan/Söğüt 2005: 371-386; Tırpan/Söğüt 2006: 257-270; Tırpan/Söğüt 2007: 591-612; Tırpan/Söğüt 2008: 387-410; Tırpan/Söğüt 2009: 243-266; Tırpan/Söğüt 2010: 505-527; Tırpan/Büyüközer 2010: 227-240; Söğüt 2012a: 553-586; Büyüközer 2012: 127-146; Büyüközer 2014: 37-48.

³ Tırpan/Büyüközer 2010: 227-240; Büyüközer 2012: 127-146; Söğüt 2012a: 553-586.

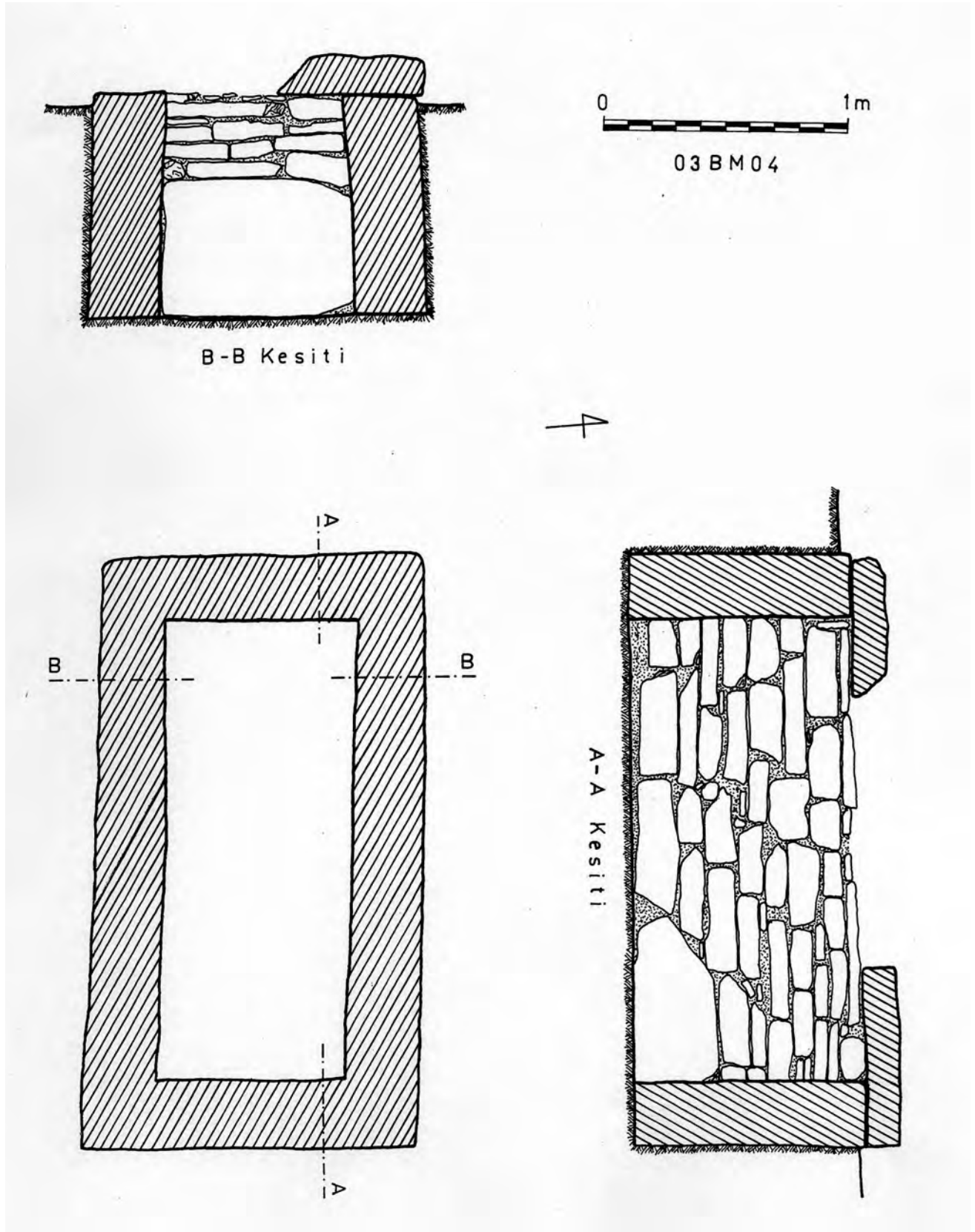

Fig. 4: 03BM04 numaralı Mezarın Çizimi / Tomb 03BM04, Plan and Cross-Section.

“Kist mezar” olarak da tanımlanan⁴ örgü tekne mezarlar bölgede Geç Geometrik Dönem ve sonrasında yoğun kullanılmıştır. Yerel kireçtaşı plakalardan, kuru duvar örgü tekniğinde oluşturulan dikdörtgen planlı bu basit mezarların örgü tekniği bölgede Submyken Dönemi’nden itibaren bilinmektedir⁵. Bunun yanı sıra Protogeometrik Dönem’in tholos mezarlarında da yine aynı örgü tipini görmek mümkündür⁶. Börükçü’nün yakın çevresindeki yerleşim alanlarından Aldağ ile Bozukbağ’da Geç Geometrik Dönem’e, Emirler ile Koranza’da ise Klasik Dönem’e tarihlenen örgü tekne tipi mezarlar tespit edilmiştir⁷. Ayrıca bu tip mezarların Beçin⁸, Mylasa⁹, Iasos¹⁰, Belentepe ve Mengefe’nde¹¹ de örnekleri belgelenmiştir.

03BM04 numaralı mezarda üç *inhumasyon* gömü tespit edilmiştir. Ölen bireyler, baş kısmı doğuya gelecek şekilde sırtüstü yatırılmış olup, yüzleri kuzeye dönüktür. Kollar yanlara doğru uzatılmıştır. Börükçü’deki mezarların çoğunluğunda ikinci hatta üçüncü kullanımlarda bir önceki gömüye ait iskeletler mezarın bir köşesine toplanmış ve açılan yeni alana ölen birey yatırılmış iken, 03BM04 numaralı mezardaki üç iskelet de ilk yatış pozisyonlarını korumuş olup, ikinci ve üçüncü gömüye ait bireyler diğer iskeletlerin üstüne, sırtüstü yatırılmıştır. En altta yer alan ilk gömüye ait iskelet büyük oranda tahrip olmuş durumda iken, diğer iki iskelet daha sağlamdır. Börükçü’de açılan Arkaik mezarların büyük bir kısmında *inhumasyon* gömü tespit edilmiştir. *Kremasyon* gömünün yapıldığı tek mezar, yetişkin bir bireye aittir¹². Mezarların çoğunluğu doğu-batı ve kuzey-güney gibi ana yönler doğrultusunda inşa edilmiştir. Ölen bireylerin başı, doğu-batı doğrultulu mezarlarda doğuda, kuzey-güney doğrultulu mezarlarda ise kuzeyde yer almaktadır.

03BM04 numaralı mezarda üç adet pişmiş toprak vazo, bir adet dört parçaya ayrılmış bronz iğne, bir adet de altın halka bulundu. Mezar hedyelerinden PT01 numaralı

skyphos en son gömüye ait 1. iskeletin bacakları arasında; PT02 numaralı *oinokhoe*, 1. iskeletin sağ bacağının hemen yanında, PT03 numaralı *lydion* ise 1. iskeletin güney yanında, mezar duvarının hemen önünde tespit edildi (Fig. 5). Eserlerin bulunuş şekli, bunların zaman içinde doğa olaylarından kaynaklı olarak *in situ* durumlarını kaybettiklerini göstermektedir. Mezar kazısı esnasında, zemine yakın bir seviyede, ikinci iskelet ile üçüncü iskelet arasında, yüzeyinde yoğun korozyon tabakası olan, dört parçaya ayrılmış bronz iğne bulundu. Zemin temizliği sırasında ise oldukça küçük boyutlu, iki ucu birbirini geçen altın bir halka ele geçti (Fig. 12). Sözü edilen bu iki eserin buluntu kodu, bunların ilk gömüye ait olduğunu göstermektedir. Mezar hedyelerinden hareketle, iskeleti fazlaca tahrip olmuş ilk gömünün kadın birey olduğu söylenebilir.

Fig. 5: 03BM04 Numaralı Mezarda Açığa Çıkan İskeletler ve Buluntular / *Skeletons and Other Finds from Tomb 03BM04.*

Börükçü’de yapılan kazı çalışmalarında Arkaik Dönem’e tarihlenen yerleşim kalıntılarının yanı sıra farklı tipte mezarlar da açığa çıkmıştır¹³. Bu mezarlardan sadece 12 tanesi buluntuları yardımıyla net olarak belirlenebilmektedir. Bunlardan altısı örgü tekne, dördü plaka tekne,

⁴ Boysal 1970: 76; Akarca 1971: 3, 15; Boysal 1998: 155; Levi 1987: 8.

⁵ Boysal 1969: 11-12; Boysal 1970: 77.

⁶ Paton/Myres 1896: 242-264; Bass 1963: 82, Fig. 14 a-c.

⁷ Boysal 1970: 65-78, Lev. 2-8; Boysal 1979: 389-390; Boysal 1987: 54, dn. 13; 68, dn. 38; Boysal 1998: 155; Tırpan/Gider 2011: 385. Börükçü’de açılan bu tip mezarlar için bkz. Tırpan/Söğüt 2005: 377-378, Fig. 9, 12; Tırpan/Söğüt 2006: 258, Fig. 1-2; Tırpan/Söğüt 2007: 593, 602, Fig. 2; Tırpan/Söğüt 2008: 398; Tırpan/Söğüt 2010: 512; Tırpan/Tekocak/Ekici 2013: 252-253, Fig. 26-30; Büyüközer 2014: 37-48.

⁸ Akarca 1971: 10-15, Lev. IV-V; Kızıl 2009: 398, Fig. 4.

⁹ Kızıl 2009: 400-401, Fig. 47, 53.

¹⁰ Levi 1987: 8, Lev. IVc.

¹¹ Tırpan 2008: 3-12, Fig. 3-4, 6-7, 29-34; Tırpan/Söğüt 2009: 254-258, fig. 14-15; Tırpan/Söğüt 2010: 516-519.

¹² Antik dönemde çocuklar için kremasyon gömü çok yaygın değildir (Hürmüzlü 2008: 8-9). Nitekim Börükçü’de açılan Arkaik mezarlardan dördünde çocuk iskeleti bulunmuş olup, bunlarda *inhumasyon* gömü uygulanmıştır. Tek kremasyon gömünün tespit edildiği 06BM19 numaralı mezar ise yetişkin bir bireye aittir.

¹³ Börükçü’de tespit edilen Arkaik Dönem kalıntıları için bkz. Söğüt 2012a: 556, 558, 561, 565, Fig. 6, 8, 10, 26. Zeytinyağı işliği için bkz. Büyüközer 2012: 128, Fig. 3.

ikisi ise toprağa oygudur¹⁴. Dört çocuk mezarından ikisi toprağa oygu olup, üzeri tek plaka taş ile kapatılmıştır. Diğer iki çocuk mezarı plaka tekne tipinde yapılmıştır. Buna karşın yetişkinlerin mezarları daha özenlidir. Arkaik mezarlardan sadece üçünde çoklu gömü tespit edilmiştir. 05BM10 numaralı mezarda 16 gömü açığa çıkmıştır. Mezar hediyesi olarak bırakılan dokuz bronz *fibula*nın formu, bu mezarın ilk kullanım evresinin Geç Geometrik Dönem'e kadar gittiğini göstermektedir. 06BM55 numaralı mezara ise 11 gömü yapılmıştır. Mezar hediyesi olarak bırakılan pişmiş toprak eserler, mezarın Arkaik ve Hellenistik Dönem'de kullanım gördüğünü kesinleştirmektedir. Üç *inhumasyon* gömünün tespit edildiği 03BM04 numaralı mezarda bulunan bronz iğne ile altın halka için bir tarih önerisinde bulunmanın zorluğu nedeniyle mezarın ilk inşa evresi kesin olarak saptanamamaktadır. Ancak mevcut veriler, 03BM04 numaralı mezarın, Arkaik Dönem'de son gömünün yapıldığı, çoklu gömü geleneğini yansıtan bir aile mezarı olduğu yönündedir.

Börükçü'de açılan tek gömüye sahip Arkaik mezarlardan üçünde sadece üç adet pişmiş toprak vazo, birinde üç pişmiş toprak vazo ile bir bronz *fibula*, birinde iki pişmiş toprak vazo ile bir bronz iğne, birinde ise iki adet pişmiş toprak vazo bulunmuştur. Çocuk mezarlarından birinde beş, birinde üç, ikisinde ise tek pişmiş toprak vazanın bulunması, hediye sayısında kesin bir istikrarın olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte her mezarda belli bir kap formu da tespit edilememiştir. Mezar hediyesi olarak kullanılan kapların formunda bir genelleme yapacak olursak, tek kulplu testiler, *skyphos*lar, ayaklı tabaklar ve fincanlar önceliklidir. 03BM04 numaralı mezar ile birlikte toplam beş mezarda üç pişmiş toprak vazo bulunması, Börükçü'deki Arkaik mezarların genel eğilimini yansıtmaktadır. Bu doğrultuda, 03BM04 numaralı mezarda bulunan *skyphos*, *oinokhoe* ile *lydionun* -buluntu kodları da dikkate alınarak- son gömüye ait olduğu düşünülebilir.

MEZAR HEDİYELERİ:

PT01- Skyphos

Yük: 9,1 cm, Ağ. Çap: 9,6 cm, Ka. Çap: 4,9 cm, Cid. Kal: 0,3 cm¹⁵.

Açık kahverengi renkte (7,5YR/6/3), yüzeye yakın yer-

lerde patlamalar ve pul pul dökülmeler yapan, küçük kireç tanecikleri ile gümüş mika katkılı hamur yapısına sahiptir. Ağız kısmındaki çok küçük atıklar dışında tumdür. Geniş, içe dönük ağızlı, yüksek konik kaidelidir. U biçimli çift yatay kulp ağız kenarına eklenmiştir. Kabın ağız kenarında ince, gövde ve kaide kısmında kalın, koyu kırmızımsı griden (2,5YR/3/1) koyu kırmızıya (2,5YR/3/6) dalgalanmalar yapan *firnis* bant vardır. Bu renk bant kulp yüzeylerinde de görülmekte olup, yer yer dökülmüştür. Gövdedeki kalın *firnis* bandın üst kısmına yakın yerde, kabın bir yüzünde daha belirgin görünen iki bant sırası vardır; bunlardan kalın olanı ek beyaz boya ile (1/8) oluşturulmuş olup, bu alan bir çeşit fon gibi kullanılarak ortasından koyu kırmızı renkte (10R/3/4) bir bant daha geçirilmiştir. Kabın iç yüzeyi koyu kırmızımsı griden (2,5YR/3/1) koyu kırmızımsı kahverengiye (2,5YR/3/5) dalgalanmalar yapan *firnis*li olup, iki sıra koyu kırmızı renkte (10R/3/4) ek boya ile yapılmış ince *firnis* bantlara sahiptir (Fig. 6-7). Bu bantlardan bir tanesi üst-iç kısma, diğeri ise alt-iç kısma yakın yeredir.

Fig. 6: PT01 numaralı skyphos / Skyphos (PT01).

Fig. 7: PT01 numaralı skyphos / Skyphos (PT01).

¹⁴ Börükçü'de yapılan kazılar sonucunda, bu alanda MÖ 8. yüzyıl sonundan MÖ 5. yüzyıla kadar örgü tekne mezarların daha yoğun kullanıldığı tespit edilmiştir. Mezar tipleri arasında ikinci sırayı plaka tekne mezarlar almaktadır (Bkz. Söğüt 2012a: 564-569, dn. 71). Arkaik Dönem'de de bu durum değişmemiştir.

¹⁵ Bu çalışmada kullanılan kısaltmalar; Yük: Yükseklik; Ağ. Çap: Ağız Çapı; Göv. Çap: Gövde Çapı; Ka. Çap: Kaide Çapı; Cid. Kal: Cidar Kalınlığı. Ayrıca kil rengi ve boyalar için "Munsell Renk Katalogu" kullanılmıştır.

Kotyle olarak da adlandırılan derin *skyphos*lar Karia'da Geç Geometrik Dönem'de oldukça yaygın kullanılan bir formdur¹⁶. Bunların büyük bir kısmı alçak konik kaidelidir. PT01 numaralı *skyphos*un formu Geç Geometrik Dönem örneklerinin devamı olarak nitelendirilebilir ancak yüksek konik kaidesi ve bezeme tekniğiyle bu örneklerden ayrılmaktadır. Yüksek konik kaideli, derin *skyphos*lar, Lydia seramiğinde en yaygın görülen kap formlarındandır¹⁷. Bu *skyphos*ların bir kısmında kulplar arasında rezerv alan bırakılarak, kabın geri kalan yüzeyinin koyu kahverengi renkte boyanmış olması Börükçü *skyphos*u ile benzerdir¹⁸. Damarlı boyalı seramik grubunu oluşturan bu kaplar üzerinde çoğu zaman beyaz ek boyayla yapılmış ince *firnis* bantlar kullanılmıştır¹⁹. Fakat PT01 numaralı *skyphos*ta bu beyaz bandın üzerine, koyu kırmızı renkte ek boya ile yapılmış daha ince bir bant çekilmiştir. Bunun yanı sıra gövdenin alt yarısında da geniş bir rezerv alan oluşturulmuştur.

Börükçü nekropolünde kazısı yapılan Arkaik Dönem mezarlarından beşinde derin *skyphos* bulunmuştur. Bunlardan 06BM55 ile 08BM05 numaralı mezarda bulunan *skyphos*lar, kulplar arasında rezerv alan bırakılarak, kabın geri kalan yüzeyinin koyu kahverengi renkte boyanmış olması bakımından Lydia seramiği örnekleriyle benzerdir. Bu tip *skyphos*, 04BM12 numaralı mezarda, *lydion* ile birlikte bulunmuştur²⁰. 04BM29 numaralı mezarda bulunan *skyphos*ta ise kabın yüzeyinde iki rezerv alan bırakılmıştır. Bunlardan biri kulplar arası diğeri ise gövdenin ortasıdır. Sözü edilen bu dört *skyphos*, kap formu bakımından PT01 numaralı *skyphos* ile aynıdır. Ancak kabın yüzeyindeki *firnis* bantlar üzerinde kullanılan beyaz ve koyu kırmızı renkte ek boyanın varlığı bakımından da farklıdır. PT01 numaralı *skyphos*

hosta görülen farklılıklar, bu kabın yerel bir atölyede, Lydia seramiği etkisinde şekillendirilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Çünkü MÖ 6. yy'ın 2. çeyreğine ait Karia üretimi vazoların Kuzey Ionia ve Lydia etkisine fazlaca maruz kaldıkları bilinmektedir²¹. Bununla birlikte R. M. Cook, Karia orientalizan seramiğinde mor boyanın az, beyaz boyanın ise hiç kullanılmadığını aktarmaktadır²². Kil analizlerinin yoksunluğu, *skyphos*un üretim yeri konusunda kesin bir sonuca ulaşmayı güçleştirmektedir.

Derin *skyphos* formu MÖ 8. yy'da Korinth seramiğinde oldukça popülerdir²³. Bu formun Anadolu'da MÖ 7. yy'dan örnekleri olmasına karşın, asıl yaygın kullanıldığı dönem MÖ 6. yüzyıl'dır²⁴. Sardis'te bulunan, kulplar arasında rezerv bırakılmış, ek beyaz boyalı *skyphos*lar MÖ 6. yy ortalarına²⁵; Daskyleion'da bulunan *skyphos*lar ise M.Ö. erken 6. yüzyıl'a tarihlendirilmiştir²⁶. Form ve boyama tekniği açısından Börükçü *skyphos*una yakın olan bu örneklerden yola çıkarak PT01 numaralı *skyphos*u MÖ 6. yy'ın ilk yarısı içinde değerlendirmek yerinde olacaktır.

PT02- Oinokhoe

Yük: 22,5 cm, Ağ. Çap: 10,2 cm, Göv. Çap: 15,3 cm, Ka. Çap: 10,2 cm.

Açık kırmızimsı kahverengi (2,5YR/7/3) renkte, az miktarda kireç tanecikleri ve gümüş mika katkılı hamur yapısına sahiptir. Parçalar halinde bulunup, tümlenebilmiştir. Yonca ağızlı, kısa geniş boyunlu, oval gövdeli, halka kaidelidir. Ağzın iç kısmından omuza bağlanmış, çift şeritli dikey kulp vardır. *Oinokhoen*in yüzeyi pembemsi beyaz renkte (7,5YR/8/2), homojen *firnis*li olup, bezemeler koyu kırmızimsı gri renkte (5YR/4/2) yapılmıştır. Ağz kısmının tamamı *firnis*lidir. Boyunda paralel çizilmiş dört adet ince *firnis* bant vardır. Bunlardan en altta, boyundan omuza geçiş kısmında yer alan bant diğerlerine nazaran daha kalındır. Omuz kısmında oluşturulan frize *lotus*-tomurcuk dizisi işlenmiştir. Benzerlerinden farklı olarak *lotus*lar aşağıya, tomurcuklar yukarıya doğru devam eder şekildedir. *Lotus* çiçeğinin ortasında, düşey

¹⁶ Akarca 1971: 5-6, no. 4, 33-35, Lev. 2, 8, 25, 29; Özgünel 1976: 34-36, no. 6, Lev. 26; Özgünel 1977: 8-13, no. 1-2, 6-7, Fig. 1-2, 6-7; Boysal 1987: 54-56, Fig. 2-5; Evren 1991: 200, Fig. 4; Bulba 2005: 53-65, no. Ko1-41; Özgünel 2006: 55-56, no. 41-54, 73-78, 99, 104, 109, Lev. 43-53a.

¹⁷ Gürtekin-Demir 2002: 123, 139, Fig. 11-12; Greenewalt 2010a: 108; Greenewalt 2010b: 129. Sardis'te bulunan konik kaideli derin *skyphos*lar için bkz. Butler 1914: 433, Fig. 5; Chase 1921: 114-115, Fig. 2; Butler 1922: 79, Fig. III. 75a, 118, Fig. III. 124, 119, Fig. III. 125; Greenewalt 1978: 16; Greenewalt 2010a: 108, no. 40, 44, 77-80, 147-148, Fig. 6.

¹⁸ Kulplar arasında rezerv alan bırakılan *skyphos*lardan Sardis başta olmak üzere (Greenewalt 2010a: 110, no. 77-78), Daskyleion (Gürtekin-Demir 2002: 122-127, Fig. 11-12) ve Gordion (Schaus 1992: 170, no. 47, Fig. 4) gibi Lydia Krallığı'nın etkisi altındaki kentlerde de bulunmuştur.

¹⁹ Gürtekin-Demir 2002: 122-123; Greenewalt 2010a: 110, no. 77-80. Ek beyaz boyalı Lydia seramikleri için bkz. Butler 1922: 119, Fig. III. 125; Shear 1922: 396-405; Richter 1953: 119, Lev. 32; Oliver 1968: 199, Fig. 8; Muscarella 1971: Lev. 5.12; Hanfmann/Mierse 1983: 58, Fig. 113; Gürtekin 1998: 250-255.

²⁰ Küçük bir çocuğa ait olan bu toprağa oygu mezarda *lydion*, *skyphos*un içine konarak, mezara bırakılmıştır. Bkz. Tırpan/Söğüt 2006: 259, Fig. 3; Söğüt 2012a, 565, Fig. 26.

²¹ Fazlıoğlu 2007: 257-258; Fazlıoğlu 2009: 472.

²² Cook/Dupont 1998: 66.

²³ Amyx 1988: 457-459.

²⁴ MÖ 6. yüzyıla tarihlenen *skyphos*lardan Labraunda (Jully 1981: 84-87, 126-135, 156), Sardis (Greenewalt 1978: Lev. 31; Greenewalt 2010a: 108, no. 40, 44, 77-80), Smyrna (Cook 1958/59: 29, Lev. 4a), Daskyleion (Gürtekin-Demir 2002: 122-127, Fig. 10-11), Gordion (Schaus 1992: 170, no. 45-57, Fig. 4) ve Tarsus-Gözlükule'de (Goldman 1963: 146) bulunmuştur. Tire Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılan konik kaideli derin bir *skyphos* A. Evren tarafından Karia üretimi olarak değerlendirilmiş ve MÖ 7. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir. bkz. Evren 1991: 198-199, Fig. 2.

²⁵ Greenewalt 2010a: 110, no. 77-80.

²⁶ Gürtekin-Demir 2002: 141.

ayrık ışın şeklinde çizilmiş tek yaprak vardır. Bu yaprağın dip kısmıyla taç yaprakları arasında oluşan *rezerv* alana *firnis* boyayla çok ince paralel iki çizgi çekilmiş ve devamına içi dolu üçgen yerleştirilmiştir. Tomurcukların her iki taç yaprağı üzerine mor renkte ek boya sürülmüştür. *Oinokhoen*in gövdesi bantlarla bezenmiştir. Omuzdaki bezeme alanının bitiminde, koyu kırmızımsı griden (5YR/4/2) kırmızımsı kahverengiye (5YR/4/3) dalgalanmalar yapan tek kalın *firnis* bant bulunmaktadır.

Fig. 8: PT02 Numaralı Oinokhoe / Oinochoe (PT02).

Bunun üzerine mor renkte ek boya ile üç sıra ince *firnis* bant çekilmiştir. Gövdenin alt kısmında ise yine koyu kırmızımsı griden (5YR/4/2) kırmızımsı kahverengiye (5YR/4/3) dalgalanmalar yapan iki sıra ince *firnis* bant vardır. Kulpun tamamı, gövdenin bantlarıyla aynı renkte olup, dalgalanmalar yapmaktadır. Kulpun dış yüzeyinde ise koyu kırmızımsı kahverengi (5YR/2,5/2) boyayla yapılmış iki sıra nokta bezek görülmektedir (Fig. 8-9).

Fig. 9: PT02 Numaralı Oinokhoe / Oinochoe (PT02).

Geometrik Dönem’de ortaya çıkan yonca ağızlı *oinokhoe*²⁷, Orientalizan Dönem’de, özellikle Yaban Keçisi Stili’nde çok tercih edilen bir formdur²⁸. PT02 numaralı *oinokhoe*, hafif yukarıya doğru daralan boynu, düz omzu, keskin omuz-gövde geçişi ve geniş halka kaidesiyle, Arkaik Dönem’de Kariyalı ressamların en çok çalıştığı formu yansıtmaktadır²⁹. MÖ 7. yüzyıl sonlarında Güney İonia’dan alınan bu *oinokhoe* formunda, omuz-gövde ge-

çişlerindeki keskin hat, Kariyalı çömlekçilere özgüdür³⁰. Benzer forma sahip Karia üretimi *oinokhoeler* dünyanın farklı yerlerindeki pek çok müze ve özel koleksiyonda vardır. Genellikle geliş yeri Milas civarı olarak kayde-

²⁷ Goldstream 1968: Lev. 1d-e, m.

²⁸ Cook/Dupont 1998: 65-66; Cook 1999: 79.

²⁹ Keskin omuz-gövde geçişine sahip bu tip *oinokhoeleri* P. Gercke “orta grup” başlığı altında değerlendirmiş (Gercke 1981: 28), İ. Fazlıoğlu ise Tip III’e dahil etmiştir (Fazlıoğlu 1998: 125-126, 174-177, 259, Şek. Lev. 4).

³⁰ Cook/Dupont 1998: 65; Fazlıoğlu 1998: 259; Cook 1999: 79; Fazlıoğlu 2007: 256; Fazlıoğlu 2009: 469-470. P. Gercke, Karia kökenli kaplar üzerine yaptığı çalışmada *oinokhoeleri* üç gruba ayırarak, bu tipin kökenini Rhodos Yaban Keçisi stilinde bezenmiş *oinokhoelere* bağlar (Gercke 1981: 28; Gercke 1983: 493-494, no. 19, Fig. 30-31). E. A. Hemelrijk ise keskin omuz-gövde geçişine sahip, kalın cidarlı *oinokhoelerin* MÖ geç 7. yüzyıl-erken 6. yüzyılda Rhodos örneklerinden taklit edilmeye başlandığını düşünmektedir. Bkz. Hemelrijk 1987: 45-48.

dilen bu *oinokhoeler*den Tire³¹, İzmir³², Fethiye³³, Bodrum³⁴ ve Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi'nde³⁵ de bulunmaktadır. Kassel Müzesi, Karia üretimi *oinokhoelerin* en zengin olduğu müzedir³⁶. Bunun yanı sıra Bochum³⁷, Amsterdam³⁸, New York³⁹, Freiburg⁴⁰, Utrecht⁴¹, Londra⁴² ve Bloomington'da⁴³, PT02 numaralı *oinokhoe* ile benzer forma sahip, Karia üretimi *oinokhoelerin* varlığı bilinmektedir.

Boyun Bezemesi: PT02 numaralı *oinokhoenin* boynunda yer alan paralel çizilmiş *firnis* bantlar, Kariyalı ressamlar tarafından M.Ö. 6. yy'ın ilk çeyreğinde Güney İonia üretimi "bodur *oinokhoe*" grubuna ait vazolardan alınarak Karia orientalizan seramiğine dahil edilmiştir⁴⁴. Börükçü örneğinde olduğu gibi, Karia üretimi *oinokho-*

elerin boyun kısmındaki *firnis* bantların sayısı dörttür⁴⁵. Omuza geçişte işlenen son bant ya kalın tek bant ya da çift *firnis* banttan oluşmaktadır (Fig. 8). Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi'nde sergilenen *oinokhoe*⁴⁶ ile Londra *oinokhoesi*⁴⁷, boyun kısmının bezemesi bakımından Börükçü *oinokhoesi* ile oldukça benzerdir⁴⁸.

Omuz Bezemesi: *Oinokhoenin* omuz kısmına işlenen *lotus*-tomurcuk motifinin, MÖ 6. yüzyıl başlarında, Güney İonia üretimi "Orta Yaban Keçisi II" örneklerinden esinlenilerek yapılmaya başlandığı düşünülmektedir⁴⁹. Güney İonia üretimi *oinokhoelerin* omuz kısmına işlenen *lotus*-tomurcuk zincirinde *lotus* çiçekleri genellikle üç yapraklıdır⁵⁰. Bu motif Kuzey İonia, Rhodos ve Aiolis orientalizan seramikleri üzerinde de görülmektedir⁵¹. Fakat sözü edilen bu merkezlerdekiyle Karia'da üretilen vazolar üzerine çizilmiş *lotus*-tomurcuk motifinde farklılıklar vardır. Diğer merkezlerde üretilen vazolarda *lotus* ve tomurcuk motifinin her ikisi de tek bir yöne, genellikle aşağıya doğru çizilmiş iken⁵², Kariyalı ressamlar tomurcuklar yukarıya, *lotuslar* aşağıya bakacak şekilde bu motifleri farklı yönlerde yerleştirmiştir (Fig. 8-9). *Lotus*-tomurcuk motifinin bu şekli bölgede Erken *Fikellura* Dönem'e kadar kullanılmıştır⁵³.

Karia üretimi vazolardan beş *oinokhoe*, iki tek kulplu testi, iki boyundan kulplu *amphora* ve bir *olpenin* omuz kısmına, bir *skyphosun* ise kulpları arasında oluşturan

³¹ MÖ 6. yüzyıl başına tarihlendirilen bu *oinokhoeler* için bkz. Evren 1991: 205-207, Fig. 16-18, Çiz. 13.

³² Fazlıoğlu 2007: 256, lev. 34.6. İzmir Müzesi'nde bulunan benzer *oinokhoeler* için bkz. Evren 2000: 34-36, Lev. 31-32a, 34a. Börükçü *oinokhoesinin* kulpu, A. Evren tarafından MÖ 7. yüzyıl'ın son çeyreğine tarihlendirilen bu *oinokhoelere* nazaran daha yüksek işlenmiştir.

³³ 1.782/1637 envanter numaralı *oinokhoe* için bkz. Fazlıoğlu 1998: no. GO.72, Lev. 129; Fazlıoğlu 2009: 472, Fig. 12.

³⁴ Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nde (env. no. 4815) bulunan eser için bkz. Fazlıoğlu 1998: no. GO.26, Lev. 85.

³⁵ Fazlıoğlu 1998: no. GO.74, Lev. 130b-131; Arslan 2004: 40-41, Fig. 4a-c.

³⁶ Bkz. Kassel Alg 33 (Gercke 1981: 41, no. 10; Hemelrijk/Hemelrijk 1989/90: 30-31, Fig. 9a-b; Cook 1999: 84, no. 23), Kassel Alg 24 (Gercke 1981: 46, no. 15; Cook 1993: 110, no. 10; Cook 1999: 87, no. 32), Kassel Alg 276 (Gercke 1981: 48, no. 16; Cook 1999: 87, no. 55), Kassel Alg 48 (Gercke 1981: 51, no. 18; Cook 1999: 87, no. 56), Kassel Alg 46 (Gercke 1981: 57, no. 22; Cook 1999: 87, no. 39), Kassel Alg 30 (Gercke 1981: 58, no. 23; Cook 1999: 87, no. 34), Kassel T 73 (Gercke 1981: 60-61, no. 25; Gercke 1983: 493, no. 19, lev. 30-31), Kassel Alg 27 (Gercke 1981: 59, no. 24; Cook 1999: 84, no. 14).

³⁷ S 988 envanter numaralı *oinokhoe* (Cook 1993: 112, Fig. 6; Carstens 2002: 134, Fig. 39) ile S 989 numaralı *oinokhoe* (Cook 1993: 109, no. 2, Fig. 1) benzer örneklerdir.

³⁸ Allard Pierson Müzesi'ndeki *oinokhoe* (env. no. 9367) için bkz. Hemelrijk 1987: 36-39, Fig. 7-9, 26.

³⁹ S. White – L. Levy Koleksiyonu'nda yer alan (no. 100) *oinokhoe* için bkz. von Bothmer 1990: no. 100, Cook 1993: 109, no. 1, Fig. 4.

⁴⁰ Galerie Günter Puhze'deki *oinokhoe* için bkz. Catalogue 1985: no. 192; Ede 1988: no. 24.

⁴¹ Utrecht 577 ve 580 numaralı *oinokhoeler* için bkz. Hemelrijk 1987: 36, Fig. 4-6, 25; 39, Fig. 10-12, 28; Cook 1993: 110, no. 14, 112; Fazlıoğlu 1998: no. GO.78, Lev. 135a; no. GO.27, Lev. 86; Cook 1999: 84, no. C17; 87, no. C59.

⁴² Ede 1976b: no. 29; Fazlıoğlu 1998: no. GO.17, lev. 74a; no. GO.73, Lev. 130a.

⁴³ Indiana Üniversitesi Müzesi'ndeki (env. no. 72.144.2) *oinokhoe* için bkz. Hemelrijk 1987: 50, Fig. 27; Fazlıoğlu 1998: no. GO.30, Lev. 89a.

⁴⁴ Fazlıoğlu 1998: 263-264.

⁴⁵ Rhodos'ta bulunan *oinokhoelerin* boyun kısmına iki ince *firnis* bant işlenmiş olup, üçüncü bant omuzdaki bezeme alanının sınırını oluşturmaktadır (Jacopi 1933: 85-86, 89, no. 3, Fig. 96; Mayence/Verhoogen 1949: II D, lev. 4.1; Kunisch 1971: 21, Lev. 160.5-6; Walter-Karydi 1973: 133, no. 535, lev. 64; Kerschner/Schlotzhauer 2005: 35, no. 80, fig. 36). Form ve bezeme açısından Rhodos örnekleriyle benzer *oinokhoe* Histria (Alexandrescu 1978: lev. 3) ve Berezan adasında (Solovyov 2007: 534, Lev. 67.2) bulunmuştur.

⁴⁶ Fazlıoğlu 1998: no. GO.74, Lev. 130b-131; Arslan 2004: 40-41, Fig. 4a-c.

⁴⁷ Fazlıoğlu 1998: no. GO.73, Lev. 130a.

⁴⁸ Kassel Alg 36 ve Martin von Wagner Müzesi'nde bulunan H 6044 numaralı *oinokhoelerin* boyun kısmında yer alan dört *firnis* bant Börükçü *oinokhoesine* nazaran daha kalın işlenmiştir. Bkz. Gercke 1981: 45, no. 14; Lenz 1997: 36-37, Fig. 9-10.

⁴⁹ Hemelrijk 1987: 49; Fazlıoğlu 1998: 265; Fazlıoğlu 2007: 258-259; Fazlıoğlu 2009: 472.

⁵⁰ Hemelrijk 1987: 49; Cook/Dupont 1998: 46, Fig. 8.13; Kerschner/Schlotzhauer 2005: 46, Fig. 46-47, 52.

⁵¹ Söz konusu merkezlerde bulunan seramikler için bkz. Boehlau/Schefold 1942: 64-65, Lev. 22.10-11; Walter-Karydi 1973: 77-78, Lev. 115, no. 939, 941, Lev. 116, no. 1022, Lev. 123, no. 1003, Lev. 130, no. 1043, lev. 138, no. 1079, 1102; Walter-Karydi 1970: Lev. 5.2-5; Cook 1972: 123, Fig. 19c-d; İren 2003: 111-112, Fig. 55-56; Aytaçlar 2005: Çiz. 23.1-6.

⁵² Cook/Dupont 1998: 46, Fig. 8.13; Kerschner/Schlotzhauer 2005: 46, Fig. 46-47, 52; İren 2003: 111-112, Fig. 55-56; Aytaçlar 2005: Çiz. 23.1-6.

⁵³ Fazlıoğlu 1998: 265-266; Fazlıoğlu 2007: 258-259.

metop yüzeyine⁵⁴ farklı yönler bakan *lotus*-tomurcuk zinciri çizilmiştir. San Antonio Müzesi'ndeki boyundan kulplu *amphoranın* sadece bir cephesine işlenen *lotus*-tomurcuk bezemesi, her iki kulpun kenarlarına dikey çizilen ince bir *firnis* bantla oluşturulan panel içine yerleştirilmiştir⁵⁵. Karia Bölgesi'nde bulunan vazolardan Fethiye Müzesi'ndeki *oinokhoe*⁵⁶ ile biri Manisa⁵⁷, diğeri Afyon Arkeoloji Müzesi'nde⁵⁸ sergilenen iki tek kulplu testinin omuz kısmındaki *lotus*-tomurcuk zincirinin tüm omzu kaplayacak şekilde işlenmesi, Börükçü örneğiyle benzerdir. Bu bezeme Kassel koleksiyonundaki *oinokhoe*⁵⁹, Londra *oinokhoesi*⁶⁰ ve Utrecht 577 numaralı *oinokhoe*⁶¹ vazunun ön cephesinde oluşturulan panel içine yerleştirilmiştir. İzmir'de Mehmet Özbaş koleksiyonunda yer alan *amphora*⁶² ile Würzburg *oinokhoesin*-de⁶³ ise sadece bağımsız *lotus* çiçekleri işlenmiştir.

Gövde Bezemesi: PT02 numaralı *oinokhoenin* gövdesi *firnis* bantlarla bezenmiştir. Omuzdaki bezeme alanının bitiminde tek kalın *firnis* bant, gövdenin alt yarısında ise iki ince *firnis* bant vardır. Omuz bitimindeki kalın *firnis* bantın üzerine, mor renkte ek boya ile üç sıra ince *firnis* bant çekilmiştir. Bölgede Geç Geometrik Dönem'den itibaren kullanılan *firnis* bant bezemesinin⁶⁴ Geç Orientalizan Dönem'de fazlaca tercih edilmesindeki etken, Güney İonia üretimi "bantlı *oinokhoe*" ve "bodur *oinokhoe*" gruplarına ait vazolarda bu bezemenin yoğun kullanımıdır⁶⁵. Karia üretimi *oinokhoelerin* gövdesini süsleyen bu bezemede genellikle üstteki ilk bant kalın, gövdenin alt yarısındaki bantlar incedir⁶⁶. Kalın *firnis* bant üzerin-

de yer alan ek mor boyayla yapılmış üç sıra ince *firnis* bandın aynısı, Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi'ndeki *oinokhoe* de vardır⁶⁷. Formunun yanı sıra boyun ve gövde bezemesi bire bir aynı olan bu iki vazo, aynı ressam tarafından şekillendirilmiş olmalıdır.

Değerlendirme: PT02 numaralı *oinokhoenin* omuz kısmında yer alan *lotus*-tomurcuk motifinin biçimi bölgede bulunan Karia üretimi vazolarla aynıdır. Bu vazolarda *lotus* ve tomurcukların detaylarında bazı farklılıklar dikkati çekmektedir. Börükçü *oinokhoesine* işlenen *lotus*-tomurcukların biçimi ve birbirleriyle oranı San Antonio Müzesi 86.33 numaralı *amphora* ile benzerdir⁶⁸. *Lotus* çiçeğinde taç yapraklarının iç konturu kavisli, ortadaki düşey ayrık ışın şeklinde çizilmiş tek yaprağın alt bitimi ise düz işlenmiştir. Orta yaprağın dip kısmıyla taç yaprakları arasında kalan boşluğa *firnis* boyayla çok ince iki çizgi çekilmiş ve devamına içi dolu üçgen yerleştirilmiştir. Orta kısmı ayrık işlenen tomurcukların filizle bağlantı bölümü fazla yüksek değildir. *Lotus* çiçekleri ile tomurcuklar yaklaşık aynı yüksekliğe sahiptir. Börükçü *oinokhoesi*, San Antonio *amphorası* ve Manisa vazosunda⁶⁹ bezeme alanının alt sınırına dayandırılan uzun taç yaprakları görülmekte iken, Afyon vazosunda⁷⁰ bu taç yaprakları kısa işlenmiştir. Fethiye *oinokhoesinde*⁷¹ bezemelerin fazlaca tahrip olmasına karşın, tomurcukların daha ince ve uzun çizildiği görülebilmektedir. Londra *oinokhoesinde*⁷² tomurcukların incelenmesiyle birlikte boyları da küçülmeye başlamış ve tomurcuğun filizle bağlantı bölümü fazlaca yüksek işlenmiştir. *Lotus* çiçeklerinin ortasında yer alan düşey ayrık ışın şeklindeki orta yaprağın alt bitimi düzdür. Fakat önceki örneklerde görülen orta yaprağın bitimi ile taç yaprakları arasında kalan boşlukta yer alan, *firnis* boyayla çizilmiş iki ince çizgi ve içi dolu üçgenin yerini tek ince çizgi ve nokta bezek almıştır. Bunun nedeni, önceki örneklerle nazaran daha ince ve uzun çizilen *lotus* çiçeğinde, taç yaprakları arasındaki boş alanın daralmasıdır.

Kassel *oinokhoesi*, *lotus* ve tomurcuk motiflerinde dejenasyonun belirginleşmeye başladığı örneklerdir⁷³. Önceki örneklerde çok ince kavislerle her iki yana açılan taç yaprakları bu kavislerini yitirerek metalik bir görünüm kazanmıştır. Ortada yer alan tek yaprağın alt bitimi ka-

⁵⁴ Milas Gencik Tepe'de bulunan skyphos için bkz. Säve-Söderbergh/Hellström 1997: 102, Fig. 33, no. 26; Fazlıoğlu 1998: no. GO.79, Lev. 135b.

⁵⁵ San Antonio Müzesi'nde bulunan 86.33 numaralı amphora için bkz. Ede 1976a: 9, 12, no. 26; Ede 1984: no. 22; Shapiro/Picon/Scott 1995: 60, no. 20; Fazlıoğlu 1998: no. GO.24, lev. 82-83, 128a; Cook 1999: 84, no. C9.

⁵⁶ Fazlıoğlu 1998: no. GO.72, Lev. 129; Fazlıoğlu 2009: 472, Fig. 12.

⁵⁷ 6176 envanter numaralı tek kulplu testi için bkz. Hemelrijk 1987: 49, no. 34, Fig. 29; Cook 1993: 110, no. 15; Fazlıoğlu 1998: no. GO.75, Lev. 132; Cook 1999: 84, no. C20; Fazlıoğlu 2009: 472, Fig. 13.

⁵⁸ E 7534 envanter numaralı tek kulplu testi için bkz. Fazlıoğlu 1998: no. GO.76, Lev. 133; Fazlıoğlu 2007: 257, 258-259, Lev. 35.4.

⁵⁹ Kassel Alg. 25 numaralı eser için bkz. Gercke 1981: 64, no. 28; Cook 1993: 110, no. 13; Fazlıoğlu 1998: no. GO.71, Lev. 128b; Cook 1999: 84, no. C19.

⁶⁰ Fazlıoğlu 1998: no. GO.73, Lev. 130a.

⁶¹ Hemelrijk 1987: 39, Fig. 10-12, 28; Cook 1993: 110, no. 14; Fazlıoğlu 1998: no. GO.78, Lev. 135a; Cook 1999: 87, no. C59.

⁶² Mehmet Özbaş koleksiyonundaki eser (no. 11) için bkz. Fazlıoğlu 1998: no. GO.77, Lev. 134; Fazlıoğlu 2007: 257-258, Lev. 35.5.

⁶³ Lenz 1997: 36-37, Fig. 9-10.

⁶⁴ Fazlıoğlu 2009: 467.

⁶⁵ Schiering 1957: 25-26, 81; Fazlıoğlu 1998: 267; Fazlıoğlu 2009: 472.

⁶⁶ Fazlıoğlu 2009: Fig. 3.13.

⁶⁷ Arslan 2004: 40-41, Fig. 4a-c.

⁶⁸ Karşılaştırma için bkz. Ede 1976a: 9, 12, no. 26; Ede 1984: no. 22; Shapiro/Picon/Scott 1995: 60, no. 20; Fazlıoğlu 1998: no. GO.24, Lev. 82-83, 128a; Cook 1999: 84, no. C9.

⁶⁹ Hemelrijk 1987: 49, no. 34, Fig. 29; Cook 1993: 110, no. 15; Fazlıoğlu 1998: no. GO.75, Lev. 132; Cook 1999: 84, no. C20; Fazlıoğlu 2009: 472, Fig. 13.

⁷⁰ Fazlıoğlu 1998: no. GO.76, Lev. 133; Fazlıoğlu 2007: 257, 258-259, Lev. 35.4.

⁷¹ Fazlıoğlu 1998: no. GO.72, Lev. 129; Fazlıoğlu 2009: 472, Fig. 12.

⁷² Fazlıoğlu 1998: no. GO.73, Lev. 130a.

⁷³ Gercke 1981: 64, no. 28; Cook 1993: 110, no. 13; Fazlıoğlu 1998: no. GO.71, Lev. 128b; Cook 1999: 84, no. C19.

vislendirmiş ve orta yaprağın dip kısmına *firnis* boyayla dört adet çizgi çekilmiş, içi dolu üçgen ya da nokta bezek işlenmemiştir. Tomurcuklarda başlayan küçülme daha da belirgindir. Utrecht 577 numaralı *oinokhoen*in *lotus*-tomurcuk zincirinde iyice küçülen tomurcuklar dikkat çekmektedir⁷⁴. E. A. Hemelrijk tarafından MÖ 550 civarına tarihlendirilen bu vazoda *lotus* çiçeklerinin taç yaprakları her iki yana açılarak, yayvanlaşmış ve kavisleri neredeyse yok olmuştur⁷⁵. Genişleyen bu taç yaprakları ile orta yaprak arasında oluşan geniş boşluklara tek nokta bezek işlenmesi de yeniliktir. Orta yaprağın dip kısmında oluşan boşluğun tamamına *firnis* boyayla ince çizgiler çekilmesi, Kassel *oinokhoes*inden bir sonraki aşamadır. Bunun yanı sıra *lotus* ve tomurcukların filizle bağlantıları da değişmiştir⁷⁶. Tüm bu geç özellikler Erken *Fikellura* Dönemi içinde değerlendirilen San Antonio *olpes*inde net bir şekilde görülmektedir⁷⁷. Würzburg *oinokhoes*inde çengel *meandere* asılı duran *lotus* çiçeğinde, taç yapraklarının birbiriyle bağlantısı koparılmış, düşey ayırık ışın şeklindeki orta yaprak kısa işlenmiş ve bu orta yaprağın her iki yanındaki boşluklara rozet motifi yerleştirilmiştir. R. M. Cook tarafından yayınlanan Beverley Hills *oinokhoes*inin omuz kısmına işlenen *lotus*-tomurcuk bezeme zincirinde *lotus* çiçeklerinin taç yaprakları oldukça açık, ortada ayırık düşey ışın şeklinde verilen orta yaprak geniş ve kısa işlenmiş, orta yaprağın dip kısmıyla taç yaprakları arasında oluşan geniş boşluğa *firnis* boyayla düzgün kenarlı üçgen yerleştirilmiştir⁷⁸. Tomurcuk motifi ise yukarıda sözü edilen vazoların aksine yukarıya doğru genişleyen bir formdadır⁷⁹.

Lotus-tomurcuk bezemesine sahip vazolarda *lotus*-tomurcuk motifinin biçiminin yanı sıra vazoların omuz kısmında oluşturulan bezeme alanlarının biçimi de değişmektedir. San Antonio Müzesi 86.33 numaralı *amphorada* omuz kısmının bir cephesine *lotus*-tomurcuk motifi, diğer cephesine hayvan *protomu* işlenmiştir. Londra *oinokhoes*inin omuz kısmında bir panel oluşturularak, bezeme bu panel içine çizilmiş, panelin her iki yanında oluşan boşluklar saç örgüsü ve ayırık düşey ışın motifleriyle doldurulmuştur⁸⁰. Kassel *oinokhoes*inde *lotus*-to-

murcuk motifi yine bir panel içine çizilmiş, panelin her iki yanına, kenarları sınırlandırılmış saç örgüsü ve üçgen düşey ışınlar işlenmiştir⁸¹. Diğer örneklerden farklı olarak bu vazoda panelin üst sınırına yatay saç örgüsü motifi yerleştirilmiş, böylece bezeme alanı iyice daraltılmıştır. Utrecht 577 numaralı *oinokhoede* de yine bezeme panel içine çizilmiş, panelin her iki yanına üç adet ayırık düşey ışın işlenmiştir⁸². Bu *oinokhoede* bezeme alanı diğer iki örneğe nazaran daha dardır. Fethiye *oinokhoesi*⁸³, Manisa vazosu⁸⁴ ve Afyon vazosunda⁸⁵ *lotus*-tomurcuk zincirinin vazonun omuz kısmını kaplayacak şekilde işlenmesi, Börükçü *oinokhoesi* ile benzerdir (Fig. 8).

E. A. Hemelrijk, farklı yönlerde yerleştirilmiş *lotus*-tomurcuk motifinin Kariyalı resamlara özgü olduğunu aktarmakta, ortası ayırık işlenen *lotus*-tomurcukların Geç Rhodos vazolarının kaide kısmında görülen *lotus*-tomurcuk motifinden geliştirilmiş olabileceğini düşünmektedir⁸⁶. Omuz kısmına *lotus*-tomurcuk bezeme zinciri işlenmiş vazolar, İ. Fazlıoğlu tarafından Karia'nın Geç Orientalizan Dönemi içinde, "*lotus*-tomurcuk grubu" başlığı altında değerlendirilmiş ve bu bezemeye sahip vazoların San Antonio Ressamı tarafından boyandığı ileri sürülmüştür⁸⁷. İ. Fazlıoğlu, *lotus*-tomurcuk frizinin Karia Orientalizan Dönem vazolarında MÖ 6. yüzyıl başlarında, Güney İonia üretimi "Orta Yaban Keçisi II" örneklerinden esinlenilerek yapılmaya başlandığını aktarmakta ve Kassel *oinokhoesi*, Londra *oinokhoesi*, Fethiye *oinokhoesi* ile Würzburg H 6044 numaralı *oinokhoeyi*, *lotus*-tomurcuk zincirinin bezendiği erken örnekler arasında saymaktadır⁸⁸. O'na göre Manisa ve Afyon vazoları MÖ 580 civarında başlayan Kuzey İonia etkisinde; Beverley Hills *oinokhoesi* ile San Antonio *olpesi* ise MÖ 560-550 yıllarında, Güney İonia etkisiyle başlayan *Fikellura* stilinde şekillendirilmiştir⁸⁹. R. M. Cook ise mızrak ucu şeklinde, ayırık işlenmiş orta yaprağa sahip *lotus* çiçeklerinin kısa ve geniş işlenmesini Bochum Grubu'nun stil özellikleri arasında saymaktadır⁹⁰. Ayrıca geniş kaideli *oinokhoeyi* ve *lotus*-tomurcuk bezemesine sahip vazolar üzerinde

⁷⁴ Hemelrijk 1987: 39, Fig. 10-12, 28; Cook 1993: 110, no. 14; Fazlıoğlu 1998: no. GO.78, Lev. 135a; Cook 1999: 87, no. C59.

⁷⁵ Hemelrijk 1987: 50.

⁷⁶ *Lotus* çiçeklerinde genişleyen taç yaprakları *Fikellura* stili özelliği olarak kabul edilmektedir (Cook 1933/34: 69-70, 76, Fig. 13.6, 13.8; Hemelrijk 1987: 49).

⁷⁷ San Antonio Müzesi'nde yer alan 86.134.25 envanter numaralı eser için bkz. Cook 1993: 110, no. 16; Shapiro/Picon/Scott 1995: 58-60, no. 19; Fazlıoğlu 1998: no. F.2, Lev. 149b; Cook 1999: 90, no. D4. R. M. Cook, omzundaki doldurucu bezeklerden hareketle bu vazoyu Bochum Ressamı'nın boyadığını ileri sürmüştür (Cook 1993: 110; Cook 1999: 89-90). Fakat İ. Fazlıoğlu bu düşünceye katılmamaktadır (Fazlıoğlu 1998: 293-294).

⁷⁸ Cook 1993: 110, no. 11; Cook 1999: 84, no. C18, Fig. 5.

⁷⁹ Cook 1993: Fig. 8a; Cook 1999: Fig. 5.

⁸⁰ Fazlıoğlu 1998: no. GO.73, Lev. 130a.

⁸¹ Gercke 1981: 64, no. 28; Cook 1993: 110, no. 13; Fazlıoğlu 1998: no. GO.71, Lev. 128b; Cook 1999: 84, no. C19.

⁸² Hemelrijk 1987: 39, Fig. 10-12, 28; Cook 1993: 110, no. 14; Fazlıoğlu 1998: no. GO.78, Lev. 135a; Cook 1999: 87, no. C59.

⁸³ Fazlıoğlu 1998: no. GO.72, Lev. 129; Fazlıoğlu 2009: 472, Fig. 12.

⁸⁴ Hemelrijk 1987: 49, no. 34, Fig. 29; Cook 1993: 110, no. 15; Fazlıoğlu 1998: no. GO.75, Lev. 132; Cook 1999: 84, no. C20; Fazlıoğlu 2009: 472, Fig. 13.

⁸⁵ Fazlıoğlu 1998: no. GO.76, Lev. 133; Fazlıoğlu 2007: 257, 258-259, Lev. 35.4.

⁸⁶ Hemelrijk 1987: 49.

⁸⁷ Fazlıoğlu 1998: 265-273. Ancak İ. Fazlıoğlu sonraki çalışmalarında *lotus*-tomurcuk grubu vazoları değerlendirirken ressam ismi zikretmemektedir (Fazlıoğlu 2007: 258-259; Fazlıoğlu 2009: 472).

⁸⁸ Fazlıoğlu 2007: 258-259; Fazlıoğlu 2009: 472, dn. 30.

⁸⁹ Fazlıoğlu 2009: 472-473, dn. 31-32.

⁹⁰ Cook 1993: 110, 114, no. 11, Fig. 8a.

görülen doldurucu bezekleri de Bochum Ressamı'na vermektedir⁹¹. R. M. Cook, *lotus*-tomurcuk bezemesinin işlendiği vazolardan sadece San Antonio *olpesini Fikellura* stile dahil etmekte, diğer örneklerin tamamını Bochum Grubu tarafından boyanan "Karia Yaban Keçisi Stili" başlığı altında değerlendirmektedir⁹². Karia Bölgesi'nde bulunan *lotus*-tomurcuk bezemeli vazolar üzerinde görülen motifin biçimi tüm örneklerde aynı olduğundan, yukarıda sözü edilen bu vazoların tamamının tek bir ressamın stilini yansıttığı söylenebilir. Vazolar yüzeyinde görülen doldurucu motiflerin Bochum Ressamı'nın eserleri ile yakın benzerliği, bunların da Bochum Ressamı tarafından boyanmış olabileceğini düşündürmektedir. Mevcut örnekler, *lotus*-tomurcuk motifinin erken örneklerde özenli yapılmasına karşın, geç örneklerde, özellikle *Fikellura* stiline etkisinde kalan vazolarda dejenere olduğunu ortaya koymaktadır. Bu gelişim, ressamın erken eserleri ile geç eserlerinin ayrımında bir çıkış noktası olarak kabul edilebilir. Bu doğrultuda Börükçü *oinokhoesi*, ressamın erken eserleri arasında yerini almaktadır.

Keskin gövde geçişine sahip, yonca ağızlı *oinokhoeler* MÖ 6. yüzyılın ilk çeyreğinde yaygındır. MÖ 580 yılında başlayan Kuzey İonia etkisiyle birlikte daha çok yuvarlak ağızlı, tek kulplu testiler boyanmıştır⁹³. *Oinokhoe-*

lerin omuz kısmındaki bezeme alanında ana motif olarak *lotus*-tomurcuk zincirinin kullanılması, özellikle MÖ 6. yy'ın ilk çeyreğinde görülen Güney İonia etkisinin bir yansımasıdır⁹⁴. Börükçü *oinokhoesinde lotus*-tomurcuk zincirinin vazunun omzunun tamamını kaplayacak şekilde yerleştirilmiş olması, *lotus*-tomurcuk motifinin özenli ve kaliteli işçiliği, bu vazunun MÖ 6. yy'ın ilk çeyreği içinde boyanmış olabileceğini düşündürmektedir.

PT03- Lydion

Yük: 10,4 cm, Ağ. Çap: 8,3 cm, Göv. Çap: 10,5 cm, Ka. Çap: 3,8 cm, Cid. Kal: 0,7-1,2 cm.

Açık kahverengi renkte (7,5YR/6/3), az miktarda kireç tanecikleri ve gümüş mika katkılı hamur yapısına sahiptir. Küçük kireç tanecikleri yüzeye yakın birkaç yerde patlamalar meydana getirmiştir. Ağız kenarında küçük bir kırık ve yer yer görülen çok küçük atıklar dışında tumdur. Geniş, dışa açılan ağızlı, düz dudaklı, aşağıya doğru daralan geniş boyunlu, hafif basık oval gövdeli, konik kaidelidir. Gövde kısmı yatay yivli olup, çark izleri belirgindir. Kabın dış yüzeyinde, astarın homojen uygulanamamasından dolayı çok koyu griden (5YR/3/1) koyu kırmızımsı kahverengi (5YR/3/4) tonlarında dalgalanmalar olmuştur (Fig. 10-11).

Fig. 10: PT03 Numaralı Lydion / Lydion (PT03).

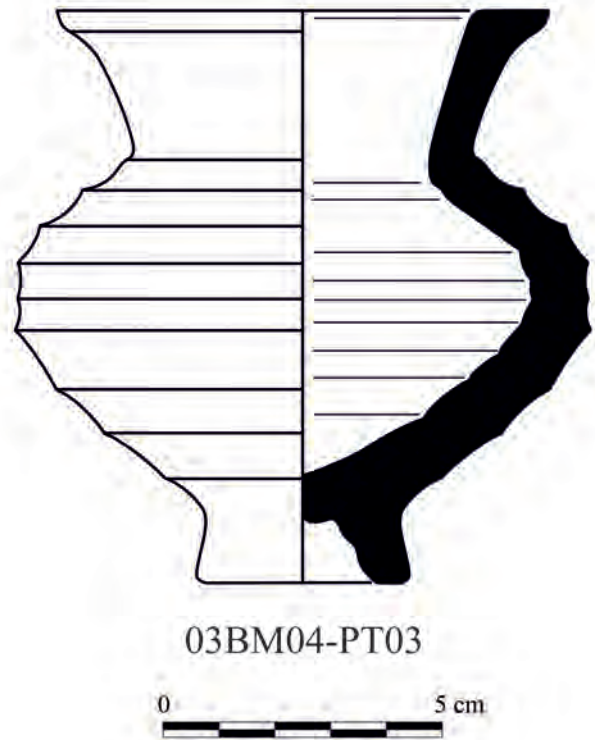

Fig. 11: PT03 Numaralı Lydion / Lydion (PT03).

⁹¹ Cook 1999: 89. Karia üretimi vazolar üzerinde görülen motifler ve bunların orijini için bkz. Hemelrijk 1987: 48-50.

⁹² Cook 1993: 110, no. 11, 13-15; Cook 1999: 84, no. 9, 18-20; 87, no. 58-59.

⁹³ Fazlıoğlu 2007: 258-259; Fazlıoğlu 2009: 472-473.

⁹⁴ Fazlıoğlu 2007: 258-259; Fazlıoğlu 2009: 472.

Fig. 12: 03BM04 Numaralı Mezarın Kontekst Buluntuları / Contexts of Tomb 03BM04.

Lydia’da imal edilen özel bir parfümün ihracatı için tasarlanan *lydion*lar, Lydia seramiğine özgü bir kap formudur⁹⁵. *Lydion*, Lydia Krallığı’nın etkisi altında kalan Batı Anadolu’daki yerleşim alanlarının⁹⁶ yanı sıra Kıta Yuna-

nistan ile İtalya, Sicilya, İspanya ve Fransa’daki koloni kentlerinde de bulunmuştur⁹⁷. Atina, Sparta, Etruria ve doğu Grek merkezlerinde yerel üretim *lydion*ların varlığı saptanmıştır⁹⁸. Bu nedenle *lydion*, Anadolu dışına ihraç edilen ve kısa sürede taklitleri yapılmaya başlanan Lydia seramiğine özgü tek kap formu olarak tanımlanmaktadır⁹⁹.

Mevcut örnekler doğrultusunda yapılan form tipolojisine göre *lydion*lar erken örneklerde şişkin küresel gövdeli ve

⁹⁵ Rumpf 1920: 163-170; Greenewalt 1966: 103-116; Greenewalt 1973: 38; Greenewalt 2010c: 205.

⁹⁶ *Lydion*lar Batı Anadolu’da Marmara Gölü kenarındaki Kırcaclar Köyü, Tire, Pitane, Phokaia, Eski Smyrna, Samos, Rhodes, Amyzon, Labraunda, Mylasa, Daskyleion, Afyon, Midas Şehri, Kütahya, Gordion ve Burdur-Düver’de bulunmuştur (Greenewalt 1966: 7). Ayrıca Stratonikeia (Tırpan 1997: Fig. 16-17) ve Burdur Uylupınar nekropolünde yapılan kazı çalışmalarında bulunan seramikler arasında *lydion*lar da vardır (Çokay-Kepçe 2009: 35, no. 19-21, Fig. 17-19).

⁹⁷ Greenewalt 1966: 7.

⁹⁸ Boardman 1980: 99.

⁹⁹ Gürtekin-Demir 2002: 131.

fazla yüksek olmayan konik kaideli iken, geç örneklerde gövde basık oval forma dönüşmüş, kaide yükselmiştir¹⁰⁰. C. H. Greenewalt şişkin gövdeli *lydion*ların MÖ 7. yüzyıl sonunda yapılmaya başlandığını ve MÖ 6. yüzyıl sonuna kadar kullanımının devam ettiğini belirtmektedir¹⁰¹. MÖ 6. yüzyıl ortalarından sonra *lydion*ların formları değişmeye başlamıştır. Geçiş dönemi olarak adlandırılan ve MÖ 530-510 yılları arasında değerlendirilen bu evrede *lydion*ların boyları küçülmüş, boyun incelmış, gövde basıklaşmış ve kaide yükselmiştir¹⁰². Bu formlarıyla *lydion*lar MÖ 6. yüzyıl sonunda başlayan ve MÖ 4. yüzyıl içlerine kadar kullanımı devam eden ince formlu geç *lydion*lar¹⁰³ ile şişkin gövdeli *lydion*lar arasındaki form değişimini yansıtmaktadır. PT03 numaralı *lydion*, kısa geniş boynu, hafif basık oval gövdesi ve fazla yüksek olmayan konik kaidesi ile erken örnekleri anımsatmaktadır. Börükçü *lydion*unda gövdenin tamamında görülen yatay yivlerin ilk ne zaman uygulanmaya başlandığı bilinmemektedir¹⁰⁴. Gövdesi yivli *lydion*ların, şişkin gövdeli *lydion*larla birlikte aynı mezarlarda *kontekst* olarak bulunmuş olması, bu bezemenin erken dönemlerden itibaren uygulandığını göstermektedir.

Zengin bezemeli *lydion*lar arasında sayılan gövdesi yivli *lydion*ların yüzeyi genellikle koyu kahverengi ya da kırmızımsı kahverengi *firnis*lidir¹⁰⁵. Yivli örneklerin bir kısmında bu yivler dönüşümlü olarak beyaza boyanmıştır¹⁰⁶. Yalın *firnis*li yivli *lydion*lardan Pitane nekropolündeki bir mezarda bulunmuş ve *kontekst*ler yardımıyla MÖ 590-570 yıllarına tarihlendirilmiştir¹⁰⁷. Daskyleion'da bulunan yivli *lydion*lar ise şişkin gövdeli grup başlığı altında değerlendirildiğinden, MÖ 7. yüzyıl sonu-MÖ 6. yüzyıl sonuna tarihlenmektedir¹⁰⁸. Börükçü *lydionu* ile form açısından oldukça yakın örnekler olan İstanbul Kocabaş Koleksiyonu'nda yer alan düz yüzeyli üç *lydion* ise MÖ 625-550 yıllarına tarihlendirilmiştir¹⁰⁹. PT03 numaralı *lydionun* formu ve bezeme tekniği MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına işaret etmektedir.

SONUÇ

Börükçü'de açılan 03BM04 numaralı mezar, örgü tekne tipinde, doğu-batı doğrultulu konuşlandırılmıştır. Bölgede oldukça köklü bir geçmişe sahip bu tip mezarlar Arkaik Dönem'de de sıklıkla tercih edilmiştir. Mezarda açığa çıkan üç *inhumasyon* gömü ve iskeletlerin sırt üstü yatırılması, Börükçü'deki Arkaik mezarlarla paraleldir. Yeni gömü esnasında bir önceki gömüye ait iskeletlerin bozulmadan korunması, ölen kişilere duyulan saygının göstergesi olmalıdır. 03BM04 numaralı mezarın, çoklu gömü geleneğini yansıtan bir aile mezarı olduğu düşünülmektedir.

Mezarda bulunan üç pişmiş toprak kabın bulunuş şekli ve stil özellikleri bakımından bunların son gömüye ait mezar hediyeleri olduğu söylenebilir. PT01 numaralı konik kaideli derin *skyphos* ile PT03 numaralı *lydion*, Lydia seramiğine özgü formlardır. Bezeme stilleri de yine Lydia seramiği etkisi göstermektedir. PT01 numaralı derin *skyphosun* benzerleri, 04BM12, 04BM29, 06BM55 ve 08BM05 numaralı mezarlarda, PT03 numaralı *lydionun* benzerleri ise 04BM12, 05BM13 ve 05BM32 numaralı mezarlarda bulunmuştur. Bu örnekler, Börükçü'deki Arkaik mezarlarda Lydia seramiğine özgü olan kapların, sıkça mezar hedyesi olarak tercih edildiğini göstermektedir.

PT02 numaralı *oinokhoen*in formu ve omuz kısmına işlenen *lotus*-tomurcuk motifi, bu vazunun Karia üretimi olduğu konusunda kesin veriler sunmaktadır. Bezeme stili ve motifler, vazunun Bochum Ressamı tarafından boyanmış olabileceğini düşündürmekte ve benzer örneklerinden hareketle vazo, MÖ 590-570 yıllarına tarihlenmektedir. Bu da mezarda açığa çıkan son gömünün bu tarihlerde yapıldığına işaret etmektedir.

Karia'da bulunan seramiklerin stilistik analizleri, bölgede bir ya da iki büyük atölyenin var olabileceğini göstermektedir¹¹⁰. E. A. Hemelrijk bu atölyelerin Mylasa civarında yer aldığını önermiştir¹¹¹. Karia seramiği ile ilgili henüz kil analizlerinin yapılmamış olması, bu konudaki kesin sonuçları güçleştirmektedir. Börükçü'de yapılan kazı çalışmalarında Klasik Dönem'e ait seramik fırınları

¹⁰⁰ Lydionların form gelişimi için bkz. Greenewalt 1966: 6, 35-40; Greenewalt 2010c: 207.

¹⁰¹ Greenewalt 1966: 6-18; Greenewalt 1968: 148.

¹⁰² Greenewalt 1966: 38-40.

¹⁰³ Greenewalt 1966: 35-37.

¹⁰⁴ Greenewalt 1966: 20.

¹⁰⁵ Greenewalt 2010c: 207.

¹⁰⁶ Yivlerin beyaz boyandığı *lydion*lardan Bin Tepe'deki Tümülüs mezarda (Bilgin/Dinç/Önder 1996: 216-217, Fig. 13a-b9, Daskyleion'da (Gürtekin-Demir 2002: 137, no. 194, Fig. 19) ve Roma'da Villa Giulia Müzesi'nde (env. no. 20836) bulunmaktadır (Helbig 1969: 577; Greenewalt 2010c: 207, Fig. 3).

¹⁰⁷ Greenewalt 1966: 187-189, Lev. I.e, VIII.a-b; İren 2003: no. 341, Lev. 68.

¹⁰⁸ Gürtekin-Demir 2002: 131, 139, no. 192-193, Fig. 18.

¹⁰⁹ Greenewalt 1968: 146-150, Lev. 2.3.

¹¹⁰ Karia Bölgesi'nde Geç Protogeometrik Dönem'den itibaren bölgeye özgü karakterlere sahip seramikler üretilmeye başlanmış ve bu üretimde, MÖ 8. yüzyılın sonlarından itibaren gözle görülmür bir artış yaşanmıştır (Özgünel 2006: 88-92; Lenz 1997: 58).

¹¹¹ Hemelrijk 1987: 54. R. M. Cook, Mylasa merkezli yerel üretime şüphesiz yaklaşmaktadır. Bkz. Cook/Dupont 1998: 66; Cook 1999: 92. Iasos ve Aphrodisias'ta bulunan Orientalizan Dönemi seramikler, bölgedeki diğer merkezlerde bulunan örneklerden farklıdır. Bu da bölgedeki farklı kentlerde yerel üretim merkezlerinin olabileceğini göstermektedir. Bkz. Levi 1972: 506-507, fig. 58; La Rocca 1987: 35-38; Benjamin 1986: 409-411. J. J. Jolly, bölgede MÖ 6. yüzyılda hizmet vermeye devam eden yerel bir atölyenin var olduğunu savunmaktadır (Jolly 1981: 34).

açığa çıkmıştır¹¹². Yerleşim alanında ve mezarlarda bulunan çok sayıda pişmiş toprak vazonun bu seramik fırınlarında üretildiği söylenebilir¹¹³. Ancak Orientalizan Dönem'e tarihlenebilecek buluntu sayısının azlığı, bunların Stratonikeia'ya en yakın merkezde, belki Mylasa'daki atölye ya da atölyelerde üretildiğini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- AKARCA, A. 1971.
"Beçin", *Belleten* XXXV/137: 1-37.
- ALEXANDRESCU, P. 1978.
La céramique d'époque archaïque et classique (VIIe – IVe s.), Histria IV. Paris.
- AMYX, D. A. 1988.
Corinthian Vase-Painting of the Archaic Period. Berkeley.
- ARSLAN, N. 2004.
"Koyunoğlu Müzesi'ndeki Karya Kökenli Seramikler", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 4: 39-44.
- AYTAÇLAR, M. N. 2005.
Klazomenai Orientalizan Seramiği (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir.
- BASS, G. F. 1963.
"Mycenaean and Protogeometric Tombs in the Halicarnassus", *American Journal of Archaeology* 61: 353-361.
- BENJAMİN, A. S. 1986.
"The 'Carian' Jar", *Prehistoric Aphrodisias: An Account of the Excavations and Artifact Studies* (Ed. M.S. Jouskowsky): 408-412.
- BİLGİN, A.İ./DİNÇ, R./ÖNDER, M. 1996.
"Lydia'daki İki Tümülüs'te Temizlik Kazısı Çalışmaları", *Arkeoloji Dergisi* 4: 207-222.
- BOARDMAN, J. 1980.
The Greeks Overseas. London.
- BOEHLAU, J./SCHEFOLD, K. 1942.
Larisa am Hermos III: Die Kleinfunde. Berlin.
- BOYSAL, Y. 1969.
"Karya Bölgesinde Yeni Araştırmalar", *Anatolia* 11: 1-29.
- BOYSAL, Y. 1970.
"Turgut Kazısı 1969 Yılı Raporu", *Anatolia* 12: 63-78.
- BOYSAL, Y. 1979.
"Lagina Kazıları", VIII. Türk Tarih Kongresi. Cilt I. Ankara: 389-390.
- BOYSAL, Y. 1987.
"Stratonikeia Nekropolünün Tarihsel Süreci", *Remzi Oğuz Arık Armağanı* (Ed. H. R. Çongur). Ankara: 51-69.

¹¹²Söğüt 2012a: 561, Fig. 19.

¹¹³Klasik Dönem içinde özellikle Hekatomnidler Dönemi'nde Stratonikeia'da yeni yapılanma ve imar faaliyetleri başlamıştır (Söğüt 2012b: 398-399). Börükçü'deki Klasik mezarlarda yerel üretim malzemelerin yanı sıra ithal malzemelerin de tespit edilmesi, bölgeyle paralel olarak bu küçük köy yerleşiminde de refah düzeyinin arttığını göstermektedir.

- BOYSAL, Y. 1998.
“1996 Yılı Stratonikeia Çalışmaları”, 19. Kazı Sonuçları Toplantısı-II. Ankara: 153-160.
- BULBA, M. 2005.
Geometrische Keramik Kariens (Universität Hamburg, Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hamburg.
- BUTLER, H. C. 1914.
“Fifth Preliminary Report on the American Excavations at Sardes in Asia Minor”, *American Journal of Archaeology* 18/4: 425-437.
- BUTLER, H. C. 1922.
Sardis I. The Excavations. Part 1: 1910-1914. Leiden.
- BÜYÜKÖZER, A. 2012.
“Börükçü’deki Atölyeler Mahallesi ve Zeytinyağı Üretimi”, (Ed. B. Söğüt). İstanbul: 127-146.
- BÜYÜKÖZER, A. 2014.
“A Tomb from Börükçü Necropolis”, *Anodos. Studies of the Ancient World* 11: 37-48.
- CARSTENS, A. M. 2002.
“Archaic Karian Pottery – Investigating Culture?”, *Pot For Living, Pots for the Dead* (Eds. A. Rathje/ M. Nielsen/B. Bungaard Rasmussen). *Acta Hyperborea* 9: 127-143.
- CATALOGUE 1985.
Galerie Günter Puhze, Kunst der Antike. Catalogue 6. Freiburg.
- CHASE, G. H. 1921.
“Two Vases from Sardis”, *American Journal of Archaeology* 25/2: 111-117.
- ÇOKAY-KEPÇE, S. 2009.
Çokay-Kepçe, S., “The Pottery from Burdur Uylupınar Necropolis”, *Adalya* 12: 29-76.
- COOK, R. M/DUPONT, P. 1998.
East Greek Pottery. London.
- COOK, R. M. 1933/34.
“Fikellura Pottery”, *ABSA* 34: 1-98.
- COOK, J. M. 1958/59.
“Old Smyrna, 1948-1951”, *ABSA* 53/54: 1-34.
- COOK, R. M. 1972.
The Greek Painted Pottery 2. London.
- COOK, R. M. 1993.
“A Carian Wild Goat Workshop”, *OJA* 12/1: 109-115.
- COOK, R. M. 1999.
“A List of Carian Orientalizing Pottery”, *OJA* 18/1: 79-93.
- EDE, C. 1976a.
Collecting Antiquities, An Introductory Guide. London.
- EDE, C. 1976b.
Collecting Antiquities 11.1-2. London.
- EDE, C. 1984.
Collecting Antiquities 11.4-5. London.
- EDE, C. 1988.
Collecting Antiquities 11.6. London.
- EVREN, A. 1991.
“Tire Müzesi’deki Karia Kökenli Kaplar”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 29: 193-224.
- EVREN, A. 2000.
Efes Müzesi’deki Karya Bölgesi Kapları. İzmir.
- FAZLIOĞLU, İ. 1998.
Karia Orientalizan Seramiği (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- FAZLIOĞLU, İ. 2007.
“Relations Between Caria and Ionia on the Basis of Orientalizing Pottery”, *Frühes Ionien Eine Bestandsaufnahme, Panionion, Symposion Güzelçamlı*, 26 September – 1 October 1999 (Eds. J. Cobet/V. von Graeve/W.D. Niemeier/K. Zimmermann) *Milesische Forschungen* 5: 253-261.
- FAZLIOĞLU, İ. 2009.
“Damlıboğaz Finds: Inland Carian Archaic Pottery and Related Regions”, *Die Karer und die Anderen. Internationales Kolloquium an der Freien Universität Berlin*, 13-15 Oktober 2005 (Eds. F. Rumscheid), Bonn: 463-477.
- GERCKE, P. 1981.
Funde aus der Antike. Sammlung Paul Dierichs. Kassel.
- GERCKE, P. 1983.
“Erwerbungen der Staatliche Kunstsammlungen Kassel, Antikenabteilung 1972-1982”, *AA* 98: 479-538.
- GOLDMAN, H. 1963.
Excavations at Gözlü Kule, Tarsus III. The Iron Age. Princeton.

- GOLDSTREAM, N. 1968.
Greek Geometric Pottery. London.
- GREENEWALT Jr., C. H. 1966.
Lydian Pottery of the Sixth Century B.C. The Lydion and Marbled Ware (University of Pennsylvania, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- GREENEWALT Jr., C. H. 1968.
"Lydian Vases from Asia Minor", California Studies in Classical Antiquity 1: 139-154.
- GREENEWALT Jr., C. H. 1973
"Ephesian Ware", California Studies in Classical Antiquity 6: 91-122.
- GREENEWALT Jr., C. H. 1978.
"Lydian Elements in the Material Culture of Sardis", Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology (Ed. E. Akurgal). Ankara: 37-45.
- GREENEWALT Jr., C. H. 2010a.
"Lidya'da Çömlekçilik", Lidyalılar ve Dünyaları (Ed. N. D. Cahill). İstanbul: 107-124.
- GREENEWALT Jr., C. H. 2010b.
"Afiyet Olsun!", Lidyalılar ve Dünyaları (Ed. N. D. Cahill). İstanbul: 125-133.
- GREENEWALT Jr., C. H. 2010c.
"Lidya Kozmetiği", Lidyalılar ve Dünyaları (Ed. N. D. Cahill). İstanbul: 201-216.
- GÜRTEKİN, R. G. 1998.
Lydia Seramiğinde Yabancı Etkiler (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- GÜRTEKİN, R. G. 2002.
"Lydian Painted Pottery at Daskyleion", Anatolian Studies 52: 111-143.
- HANFMANN, G. M. A/MIERSE, E. 1983.
Sardis from Prehistoric to Roman Times. Results of the Archaeological Explorations of Sardis 1958-1975. Cambridge.
- HELBIG, W. 1969.
Führer durch die öffentlichen Sammlungen klassischer Altertümer in Rom III. Die Staatlichen Sammlungen. Tübingen.
- HEMELRIJK, E.A./HEMELRIJK, J.M. 1989/90.
"A Homeless Billy Goat in Missouri", Muse 23-24: 30-47.
- HEMELRIJK, E. A. 1987.
"A Group of Provincial East-Greek Vases from South Asia Minor" BABesch 62: 33-55.
- HÜRMÜZLÜ, B. 2008.
Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri. İstanbul.
- İREN, K. 2003.
Aiolische Orientalisierende Keramik. İstanbul.
- JACOPI, G. 1933.
Esplorazione archeologica di Camiro II, Clara Rhodos 6-7. Bergamo.
- JULLY, J. J. 1981.
Labraunda. Swedish Excavations and Researches II.3: Archaic Pottery. Stockholm.
- KERSCHNER, M./SCHLOTZHAUER, U. 2005.
"A New Classification System for East Greek Pottery", Ancient West & East 4/1: 1-56.
- KIZIL, A. 2009.
"1990-2005 Yılları Arasında Mylasa'da Kurtarma Kazıları Yapılan Mezarlar ve Buluntuları Üzerinde Genel Bir Değerlendirme", Die Karer und die Anderen, Internationales Kolloquium an der Freien Universität Berlin, 13-15 Oktober 2005 (Ed: F. Rumscheid). Bonn: 397-461.
- KUNISCH, N. 1971.
Corpus Vasorum Antiquorum, Deutschland Band 33: Berlin Antiquarium 4. München.
- LA ROCCA, E. 1987.
"Mileto e Iasos nel VII secolo a.C.: un'oinochoe del "Middle Wild Goat Style I", BA Suppl. 31-32: 35-46.
- LENZ, D. 1997.
"Karische Keramik im Martin von Wagner-Museum, Würzburg", JÖAI 66: 29-61.
- LEVI, D. 1972.
"Iasos. Le campagne di scavo 1969-70", ASAA 47/48 (1969/70): 479-532.
- LEVI, D. 1987.
"Venticinque anni di scavi a Iasos, BA Suppl. 31-32: 1-17.
- MAYENCE, F./VERHOOGEN, V. 1949.
Corpus Vasorum Antiquorum, Belgique Band 3: Musées Royaux d'Art et d'Histoire (Cinquanteenaire) 3. Bruxelles.

- MUSCARELLA, O. W. 1971.
“Phrygian or Lydian?”, *Journal of Near Eastern Archaeology* 30: 49-63.
- OLIVER, Jr. A. 1968.
“Lydia”, *BMM* 25.5: 197-199.
- ÖZGÜNEL, C. 1976.
“Dirmil’de (Gökçebel) Bulunmuş Geometrik Kaplar”, *Belleten* XV/157: 3-48.
- ÖZGÜNEL, C. 1977.
“Spätgeometrische Gefäße aus Karien“, *AA* 92: 8-13.
- ÖZGÜNEL, C. 2006.
Karia Geometrik Seramiği. İstanbul.
- PATON, W. R/MYRES, J. L. 1896.
“Karian Sites and Inscriptions”, *JHS* 16: 188-211.
- RICHTER, G. M. A. 1953.
Handbook of the Greek Collection. The Metropolitan Museum of Art. Cambridge.
- RUMPF, A. 1920.
“Lydische Salbgefäße”, *MDAI(A)* 45: 163-170.
- SÄVE-SÖDERBERGH, T/HELLSTRÖM, P. 1997.
“Excavations at Gencik Tepe, 1938”, *Acta Archaeologica* 68: 75-107.
- SCHAUS, G. P. 1992
“Imported West Anatolian Pottery at Gordion”, *Anatolian Studies* 42: 151-177.
- SCHIERING, W. 1957
Werkstätten Orientalisierender Keramik auf Rhodos. Berlin.
- SHAPIRO, H.A/PICON, C.A/SCOTT, G. A. 1995.
Greek Vases in the San Antonio Museum of Art. San Antonio.
- SHEAR, T. L. 1922.
“Sixth preliminary report on the American Excavations at Sardis in Asia Minor”, *American Journal of Archaeology* 26/4: 389-409.
- SÖĞÜT, B. 2004.
“Kömür, Dinamit ve Yeni Bir Yerleşim”, *İdol* 21: 24-31.
- SÖĞÜT, B. 2012a.
“Börükçü 2003-2006 Yılları Kazıları”, *Stratonikeia’da Lagina’ya, A. A. Tırpan’a Armağan* (Ed. B. Söğüt). İstanbul: 553-586.
- SÖĞÜT, B. 2012b.
“Stratonikeia’da 2010 Yılı Çalışmaları”, 33. Kazı Sonuçları Toplantısı-IV. Ankara: 395-419.
- SOLOVYOV, S. L. 2007.
“Archaic Berezan: Results of Recent Archaeological Investigations and Its historical Interpretation”, *Frühes Ionien Eine Bestandsaufnahme, Panionion, Symposion Güzelçamlı, 26 September – 1 October 1999* (Eds. J. Cobet/V. von Graeve/W. D. Niemeier/K. Zimmermann) *Milesische Forschungen* 5: 531-540.
- TIRPAN, A. A. 1997.
“Buluntular Işığında Lagina ve Yakın Çevresinin Tarihi Süreci”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi* 11: 75-98.
- TIRPAN, A. A. 2008.
“Geç Geometrik Dönem’den İki Yeni Yerleşim: Belentepe ve Mengefe”, *İdol* 35-36: 3-12.
- TIRPAN, A. A/BÜYÜKÖZER, A. 2010.
“Börükçü 2 Numaralı Zeytinyağı Atölyesi”, *Uluslararası Antik Çağda Anadolu’da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Sempozyumu, 06-08 Kasım 2008, Mersin* (Eds. Ü. Aydınnoğlu/A.K. Şenol). İstanbul: 227-240.
- TIRPAN, A. A/GİDER, Z. 2011.
“Lagina ve Börükçü 2009 Yılı Çalışmaları”, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı-II. Ankara: 374-395.
- TIRPAN, A. A/SÖĞÜT, B. 2005.
“Lagina ve Börükçü 2003 Yılı Çalışmaları”, 26. Kazı Sonuçları Toplantısı-I. Ankara: 371-386.
- TIRPAN, A. A/SÖĞÜT, B. 2006.
“Lagina ve Börükçü 2004 Yılı Çalışmaları”, 27. Kazı Sonuçları Toplantısı-II. Ankara: 257-270.
- TIRPAN, A. A/SÖĞÜT, B. 2007.
“Lagina ve Börükçü 2005 Yılı Çalışmaları”, 28. Kazı Sonuçları Toplantısı-II. Ankara: 591-612.
- TIRPAN, A. A/SÖĞÜT, B. 2008.
“Lagina ve Börükçü 2006 Yılı Çalışmaları”, 29. Kazı Sonuçları Toplantısı-III. Ankara: 387-410.
- TIRPAN, A. A/SÖĞÜT, B. 2009.
“Lagina ve Börükçü 2007 Yılı Çalışmaları”, 30. Kazı Sonuçları Toplantısı-IV. Ankara: 243-266.
- TIRPAN, A. A/SÖĞÜT, B. 2010.
“Lagina, Börükçü, Belentepe ve Mengefe 2008 Yılı Çalışmaları”, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı -III. Ankara: 505-527.

TIRPAN, A. A/TEKOCAK, M/EKİCİ, M. 2013.

“Two Tombs from Börükçü Necropolis”, *Euploia. La Ly-cie et la Carie Antiques. Dynamiques des territoires, éc-hanges et identités, Actes du colloque de Bordeaux (5-7 novembre 2009)*. Bordeaux: 241-256.

VON BOTHMER, D. 1990.

Glories of the Past. Ancient Art from the Shelby White and Leon Levy Collection. New York.

WALTER-KARYDİ, E. 1970

“Aolische Kunst. In *Studien zur Griechischen Vasenma-lerei*”, *AK Beiheft* 10: 3-18.

WALTER-KARYDİ, E. 1973

Samische Gefässe des 6. Jahrhunderts v. Chr., Samos VI.1. Bonn.

ANTANDROS MEZAR TAŞLARI

THE TOMB STONES FROM ANTANDROS

Kahraman YAĞIZ*

Anahtar kelimeler: Mezar, Stel, Herme, Heykel, Sütun, Alınlık

Keywords: Grave, Stele, Herme, Statue, Pediment.

ÖZET

Antandros nekropolisinde müze kurtarma kazıları ve sonrasında başlayan sistemli kazılarda açığa çıkarılan mezar stelleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın içeriğini işlenmemiş doğal taşlar, herme formlu steller, üçgen alınlıklı stelleri, dairesel kesitli stel ile mezar işareti olarak kullanılmış bir kouros parçası oluşturmaktadır.

Kronolojik olarak erkenden geçe doğru ele alınan stel grupları arasında herme formlu olanları ön plana çıkmaktadır. Bu grupta yer alan stellerin genel özelliği boylamasına dikdörtgen bir gövde, kısa dar bir boyun ve stilize insan başı şeklinde bir üst bölüme sahip olmalarıdır. Ancak baş ve gövde üzerinde insan uzuvlarının hiç biri işlenmemiştir. Erken örnekleri MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına ait olan bu grubun stelleri Klasik dönemde de kullanılmıştır. Steller her iki dönemde de altlık kullanılmadan doğrudan toprağa yerleştirilmiştir.

Arkaik dönemin herme formlu stelleri dışında tespit edilen diğer mezar işaretleri bir kourosa ait baş parçası ve dairesel kesitli steldir. Dairesel kesitli stel olasılıkla iki boyutlu herme formlu stellerin üç boyutlu bir versiyonu olmalıdır.

Antandros'un var olan stel grupları arasından Herme formlu örnekler, Hellenistik döneme kadar en azından bu grup için bir devamlılığın bulunduğunu göstermiştir. Hellenistik dönemle birlikte hem Herme formlu steller hem de diğer grupların kullanımı son bulmuş, bunlarını yerini stel altlıklarına yerleştirilen üçgen alınlıklı mermer steller almıştır.

ABSTRACT

The grave steles uncovered during the salvage excavations done by the museum and the following systematic excavations at the Antandrus necropolis are the topic of this work. The content of this study is unprocessed natural stones, herme shaped stelai, stelai with triangular pediments, a stela with a circular cross-section, and a kouros fragment, which had been used as a grave marker.

Among the stela groups that have been classified chronologically, the herme shaped stelai stand out. The common characteristic of this group is having vertically a rectangular body, a short and narrow neck, and an upper structure in a stylized head shape. However, none of the human organs is elaborated neither on the head nor the body. Early samples dating to the second half of the seventh century BC of this group were also in use during the Classical period. In both periods, steles were placed directly on ground without using bases.

Apart from the herme shaped stelai, the grave markers that date to the Archaic Period are a kouros head fragment and a stela with a circular cross-section. The latter was possibly a three dimensional version of the usual two dimensional herme shaped stela.

The sustainability can only be followed among the Herme shaped steles in Antandrus. They were used both in the Archaic and Classical periods and then replaced by steles with triangular pediments and bases in the Hellenistic period.

* Yrd. Doç. Dr. Kahraman YAĞIZ. Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Adıyaman-Türkiye. e-posta: kyagiz@adiyaman.edu.tr, kahramanyagiz@hotmail.com

İnsanoğlunun evrim sürecinde Neandertallerle başlayan ölümlerini gömme geleneği farklı kültürlerde farklı mezar tipleri ve uygulamalarla günümüze kadar devam etmiştir. Bununla birlikte gelişen ve değişen inanç sistemleri içinde insanlar sadece ölümlerini gömmekle yetinmemiş, aynı zamanda öbür dünyada ruhun huzur içinde varlığını sürdürmesi için, bağlı bulundukları kültürlerin inanç sistemleri dahilinde, belli ritüelleri uygulama ihtiyacı da hissetmişlerdir. Bunu gerçekleştirmenin ilk ve belki de en önemli adımı, mezarın yerini gösterecek işaret veya işaretlerin kullanılmasıdır. Bu işaretler en basit şekliyle mezarın üzerine küçük bir tepelik oluşturacak şekilde toprağın yığılmasından devasa tümülüslerle, işlenmemiş doğal bir taş kütlesinden figürlü ve motifli mezar stellerine, pişmiş toprak kaplardan insan heykellerine ve anıtsal mezar yapılarına kadar çok farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Mezar işaretleri açısından farklı uygulamaların görüldüğü merkezlerden biri de Antandros Nekropolisi'dir. Antandros, Balıkesir İli, Edremit İlçesine bağlı Altınoluk mahallesi sınırları içinde yer alır. Kentin yerleşim alanı, Edremit Körfezi'nin kuzeyinde, İda Dağı'nın güney eteklerinde, denize dik uzanan 215 m. rakımlı Kaletası Tepesi'nin zirve ve batı yamaçlarına konumlanmıştır¹. Kentin nekropolisi ise yerleşimin bulunduğu Kaletası Tepesi'nin yaklaşık 400 m. batısında, sahil şeridi ile ona paralel uzanan tepe arasında yaklaşık 50-60 m. genişliğindeki yamaç ve düzlükte yer alır². Nekropoliste ilk çalışmalar alanın imara açılması ile başlayan inşaa faaliyetleri sırasında mezarlara rastlanması sonucunda başlamıştır. 1991-1995 yılları arasında aralıklarla Bursa Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazıları, nekropolisin MÖ 7. yüzyıldan MÖ 2. yüzyıla kadar kesintisiz bir kullanıma sahip olduğunu ortaya koymuştur³. Daha sonra 2001 yılında başlayan sistemli kazılarla birlikte nekropolisin MÖ 8. yüzyılın sonlarından Hellenistik dönemin sonlarına kadar kesintisiz kullanım gördüğü belirlenmiştir⁴.

ANTANDROS NEKROPOLİSİ VE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Yaklaşık 700 yıl gibi uzun bir zaman aralığında kullanım gören Antandros nekropolisinin ilk kullanım evresi MÖ 8 yüzyılın sonları ile MÖ 7. yüzyılın ilk yarısını kapsamaktadır. İlk kullanım evresine dair veriler sadece iki mezardan gelir. Bunlardan ilki MÖ 8. yüzyılın sonlarına tarihlenen inhumasyon tarzında yapılmış bir çocuk gömüsüdür⁵. İkincisi ise birincil kremasyon tarzında olup MÖ

7. yüzyılın ilk yarısına tarihlenir⁶. Bu iki mezar nekropolisin erken dönem ölü gömme geleneklerine dair net veriler sunmaktan uzaktır. Buna karşın MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısı ile 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen mezarlar, yaklaşık yüz yıllık zaman sürecinde hakim gömü şeklini kremasyonların oluşturduğunu ortaya koymuştur. Buna rağmen yüz yıllık sürecin tamamında homojen bir yapı gözlenmez. Bu yüzyıllık sürecin ilk elli yılında, 6,5 yaşın üzerindeki bireylerin birincil veya ikincil kremasyonlar şeklinde gömüldüğü, 6,5 yaşın altındaki bebek ve çocukların ise inhumasyon tarzında pithos, amphora, hydria, khytra kapları içinde veya basit toprak gömüler şeklinde gömüldüğü görülür⁷. MÖ 6. yüzyılın ilk yarısını kapsayan ikinci elli yıllık zaman diliminde ise yüzyılın başında pithos gömüler içinde yetişkin inhumasyon mezarları ve ikinci çeyreğinden itibaren taş lahit mezarlardaki inhumasyonlar, ölü gömme geleneğinde değişimin başladığını göstermektedir⁸. Ancak yüzyılın ortalarına kadar hakim gömü şekli hala kremasyonlardır. MÖ 6. yüzyılın ortalarından sonra ibre kremasyondan inhumasyona doğru değişir ve Klasik dönemde bu değişim süreci tamamlanır. Özellikle taş lahit mezarlara yapılan inhumasyon gömülerle artık hakim gömü şeklini inhumasyonlar oluşturmuştur. Ancak sayıları çok az olmakla beraber MÖ 5. ve 4. yüzyıla tarihlenen ikincil kremasyon örneklerine de rastlanmıştır. Bu durum Hellenistik dönemin başlarına kadar devam etmiş, MÖ 4. yüzyılın sonları-3. yüzyılın başlarıyla birlikte kremasyon sayısında ani bir yükseliş yaşanmıştır. Bu dönemde birincil ve ikincil kremasyon örneklerinin dışında inhumasyon tarzında yapılmış çok sayıda çatı kiremidi ve basit toprak mezar da açığa çıkarılmıştır. Bu nedenle hakim gömü şeklini belirlemek bugün itibarıyla mümkün değildir.

Görüldüğü gibi Antandros Nekropolisi'nin uzun süreli kullanımı toplumun zaman içinde değişen mezar tiplerini ve ölü gömme geleneklerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu değişim sadece mezar türleri ve gömü geleneklerinde yaşanmamış aynı zamanda mezar işaretleri açısından da benzer bir durum ortaya çıkmıştır. En sade şekliyle mezar üzerine yığılan toprak ki bu toprak zaman içinde yok olmuş geriye ise toprağın kaymasını önlemek için çevresini sınırlayan taş dizileri kalmıştır. Bunun dışında daha özenli yapılmış dış yüzü sıvalı dikdörtgen formlu yapılar, anıtsal nitelikli at nalı planlı yapılar ve hem işlenmiş hem de işlenmemiş mezar taşlarından oluşan işaretlere rastlanmıştır.

Yukarıda kısaca söz edilen mezar işaretleri arasında bulunan mezar taşları çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Söz konusu bu çalışmanın içeriği işlenmemiş doğal taşlar, herme formlu steller, üçgen alınlıklı steller, dai-

¹ Polat 2003: 21.

² Polat/Polat 2007: 1; Polat 2008: 272.

³ Yalman 1993: 449-469; Özeren/Ünal/Üner 1997: 161-177.

⁴ Polat/Polat 2007: 7.

⁵ Polat/Polat 2007: 1-2, Res. 4. Yağız 2015: 707.

⁶ Polat/Polat 2007: 2, Res. 5. Yağız 2015: 707.

⁷ Yağız 2015: 709-712, 714-715.

⁸ Yağız 2015: 711.

Res. 1: 320 no.lu Mezar Yapısı / *Burial Cluster no. 320* (Antandros Kazı Arşivi).

resel kesitli stel ile yine mezarın yerini işaretlemek için kullanılmış olduğu anlaşılan kouros parçası oluşturmaktadır. Çalışmada resimlerde gösterilen stellerin tamamı değerlendirilmemiş olup, benzer özellikler taşıyan stel gruplarından belli başlı örnekler detaylı ele alınmıştır. Aynı özellikler gösteren diğer stellerin ise sadece çizim ve resimleri yer almaktadır. Ayrıca müze kurtarma kazılarında ortaya çıkarılan stellerin çizimleri yapılamadığından sadece resimleri kullanılmıştır.

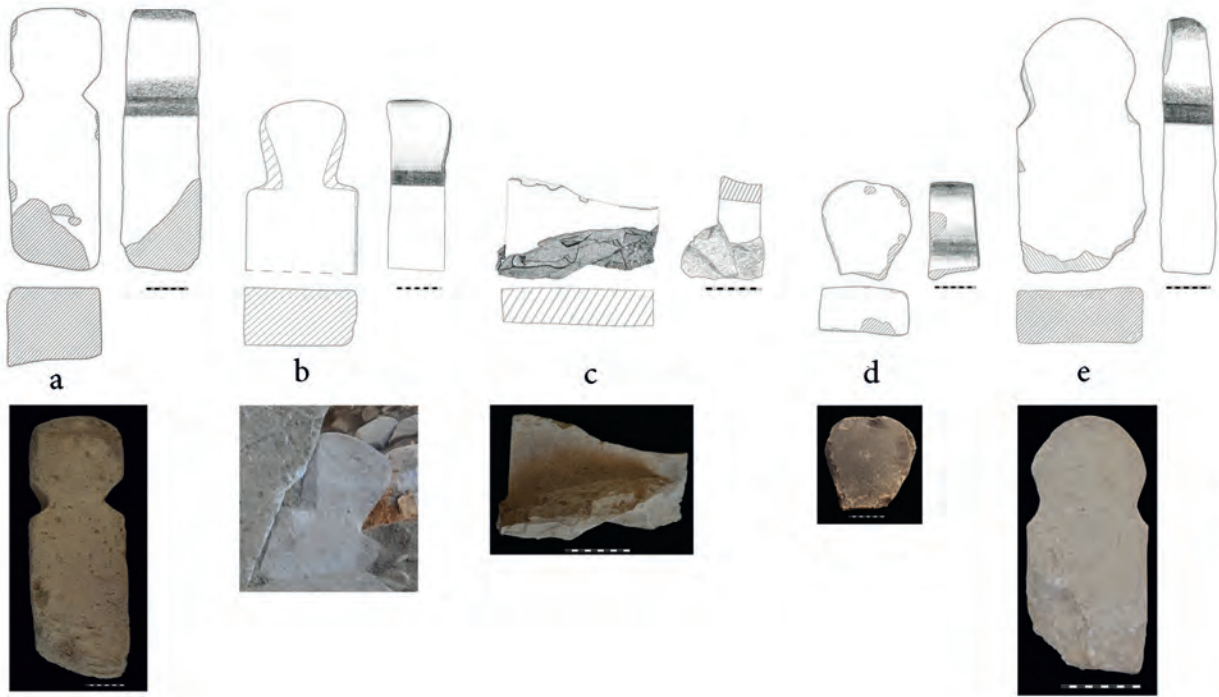
Antandros mezar taşları, kronolojik olarak erkenden geçe doğru bir dizin oluşturulduğunda, en iyi ve yerinde korunmuş örneklerin Arkaik döneme ait olduğu görülür. Bunlardan 320 no.lu mezar yapısı Arkaik dönemin *in situ* örneklerinden biridir. Doğu-batı doğrultulu uzunluğu 2,50 m. olan yapının kuzey-güney doğrultulu genişliği 1,90 m.dir. Yapı, büyük boyutlu şekilsiz taşların dikdörtgen bir bölme oluşturacak şekilde tek sıra halinde dizilmesiyle oluşturulmuştur. Bölmenin iç kısmı ise gömüler yapıldıktan sonra orta boy şekilsiz taşlar ve çakıllarla doldurulmuştur. Bölme içinde MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen yetişkin bir bireye ait bir birincil kremasyon (326 no.lu mezar), yine yetişkin bir bireye ait bir ikincil kremasyon (323 no.lu mezar) ve inhumasyon tarzında yapılmış iki bebeğe ait iki amphora mezar (324 ve 325 no.lu mezarlar) açığa çıkarılmıştır. Mezarları işaretlemek için mezar yapısının doğu kısa kenarının orta kısmına herme formlu bir stel ile stelin kuzey ve güneyi-

ne birer şekilsiz taş yan yana dikilmiştir. Ayrıca stellerin hemen batısına mezar bölmesinin içine gelecek şekilde yer düzlemine paralel olarak, üst bölümleri düz iki adet taş yerleştirilmiştir (Res. 1)⁹. Stellerin önüne yerleştirilmiş olan bu taşlar, olasılıkla yılın belli dönemlerinde mezar başında yapılan seramonilerde sunuların bırakılmasına yönelik olmalıdır¹⁰. Mezar yapısının boyutları ve içerisinde dört bireye ait mezarın ve üzerinde birisi herme formlu ikisi doğal taştan oluşan üç mezar taşının ele geçmesi, bu mezar yapısının bir aile mezar olduğunu ortaya koymuştur.

320 no.lu mezar yapısını işaretlemek için kullanılan herme formlu stel, tuf taşından yapılmış olup, 0,634 m. yüksekliğinde, 0,22 m. genişliğinde, 0,192 m. kalınlığındadır. (Res. 2a). Söz konusu stel köşeli hatlara sahip stilize bir başa, kısa dar boyuna ve kare kesitli, uzun dar dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Stel üzerinde kazıma, kabartma ve

⁹ Polat/Polat/Yağız/Aktaş/Açar 2011: 105-106, Res. 9-10; Yağız 2011: 16.

¹⁰ Benzer bir uygulama Assos Batı Nekropolisi mezarlarında da görülmektedir. Burada urne mezarlar için kullanılan dikdörtgen blok mezar taşların önünde, bir kenarı yuvarlatılmış kare formlu taşlar bulunmaktadır. Stupperich 1992: 26, 28, Taf. 11, No:1. Stupperich 1990: 20-21, Taf. 5, No: 3-4; Utili 1999: 114-116, Abb. VII-VIII. Ayrıca Pompei'de açığa çıkarılan Herme formlu stellerinde de benzer bir uygulama dikkat çekmektedir. Bkz. Kockel 1987: 190, Tafel 29d.

Res. 2: Arkaik Dönem Herme Formlu Steller / *Herme Shaped Stelai of Archaic Period* (Antandros Kazı Arşivi).

boya ile yapılmış herhangi bir ize rastlanmamıştır. Arkaik döneme tarihlenen bire bir örneği bulunamamış olan stelin yakın bir örneği Assos Batı nekropolisinde açığa çıkarılmıştır. Ancak Assos örneği, andezitten yapılmış olması, tam daire şeklindeki baş bölümü ve yüz detaylarının kazımayla işlenmiş olmasıyla Antandros örneğinden ayrılmaktadır¹¹. Assos dışında Tanais Nekropolisi'nden benzer üç örnek ele geçmiştir. MÖ 3. -2. yüzyıla tarihlenen Tanais stellerinden en iyi korunanın üzerinde kazıma ile yapılmış on üç adet konsantrik daire yer alır¹². Antandros örneklerine en yakın benzerler Pompei nekropolislerinden gelmektedir¹³. Tüf taşından yapılmış herme formlu Pompei örnekleri, M.Ö. 1. yüzyıla tarihlenmekte olup, Antandros stellerinden oldukça geç bir tarihe aittir.

320 no.lu mezar bölmesini işaretlemek için kullanılan şekilsiz taşlardan Herme formlu stelin kuzeyinde yer alanı, 0,33 m yüksekliğinde, 0,30 m genişliğinde ve 0,12 m kalınlığındadır. Güneyinde yer alan ise 0,16 m yüksekliğinde, 0,34 m genişliğinde ve 0,10 m ile 0,34 m arasında değişen kalınlıktadır.

Arkaik dönemin diğer *in situ* mezar taşı örnekleri 320 no.lu mezar yapısının benzeri bir mezar bölmesini işaretlemek için kullanılmıştır. 2,50 x 2,00 m. boyutlarındaki bu mezar bölmesi 320 no.lu gibi büyük boy şekilsiz taşların tek sıra halinde dikdörtgen oluşturacak şekilde dizilmesiyle oluşturulmuştur (Res. 3). Bölme içinde tamamı yetişkin bireylerden oluşan ve MÖ 7. yüzyılın sonları – 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen dört mezar yer alır¹⁴. Mezarlardan biri (415 no.lu mezar) birincil kremasyon, üçü (424, 425 ve 426 no.lu mezarlar) ikincil kremasyon şeklinde yapılmıştır. Gömüler yapıldıktan sonra bölmenin iç kısmı küçük boy moloz taş ve çakıl taşlarıyla doldurulmuştur. 320 no.lu mezarda olduğu gibi doğu kısa kenara bir herme formlu stel, bunun kuzeyine iki doğal plaka taş¹⁵, güneyine ise sadece alt bölümü korunmuş başka bir stel yerleştirilmiştir. Her bir mezar taşının batısına birer adet üst kısmı düz taş, yatay olarak yerleştirilmiştir. Bu taşlardan herme formlu ve dikdörtgen kesitli stellerin önüne yerleştirilenler kare formlu olup düzgün

¹¹ Stupperich 1996b: 29-30, Taf. 12, No: 5-6; Stupperich 1996a: 54, Abb. 7; Uthli 1999: 116, Abb. VIII.

¹² Şelov 1961: 12, Fig. XXXI. 1-3.

¹³ Pompei antik kenti nekropolislerinde 400'ün üzerinde Herme formlu stel açığa çıkarılmıştır. Bu steller tüf ve mermer taşından yapılmış olup, tüf taşından örnekler MÖ 1. yüzyıla, mermer örnekler ise Augustus dönemine tarihlenmiştir. Bu stellerin 170'i üzerinde bireyin ismi yer alırken yazıtlı olanların tamamı mermer örneklerden oluşur. Tüf taşı örneklerinde yazıt yer almamaktadır. Ayrıca kadın bireylere ait olduğu tespit edilen birkaç örnekte stel başının arka kısmında iki bukle halinde örülmüş saç tasviri yer alır. Kockel 1987: 189, Tafel 29 a, d); Nagel 2007: 14-15, Abb. 3 a-c.

¹⁴ 426 no.lu mezardan ele geçen Kuşlu Skyphos, Coldstream'in Grup IV altında topladığı MÖ 615 sonrasında üretildiğini söylediği Kuşlu Skyphos grubundandır. Bkz. Coldstream 1968: 300-301. Yakın bir örnek Klazomenai Akpınar Nekropolis'i'nden ele geçmiştir ve MÖ 620-600 yıllarına tarihlenmiştir. Bkz. Hürmüzlü 2003: 26-27, 280, Fig. 25, 112/12-112/13. 424 ve 425 no.lu mezarların gri hamurlu omuzdan kulplu amphoralarının benzer örnekleri daha önce Antandros nekropolisinde açığa çıkarılmış ve MÖ geç 7. - erken 6. yüzyıl ile MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiştir. Bkz. Yağız 2008: 89, Kat No. 9-10, Res. 9-10.

¹⁵ Neandrea Nekropolis'i'nde MÖ 7. yüzyıla tarihlenen ve yükseklikleri 2 ile 4 m arasında değişen kabaca işlenmiş taşlar mezar işareti olarak kullanılmıştır. Bkz. Koldewey 1891: 17, Abb. 30; Philipp 1981: 157.

bir işçilik gösterirken, doğal taşlardan oluşan mezar taşlarının batısına yine şekilsiz plaka taşların yerleştirildiği gözlenmiştir¹⁶.

Res. 3: 415, 424-246 no.lu Mezarların Yer Aldığı Mezar Yapısı / Burial Cluster including 415, 424-426 nos. Tombs (Antandros Kazı Arşivi).

Bu mezar yapısını işaretleyen stellerden herme formlu olanı yine tüf taşından yapılmıştır. Kazı alanından kaldırılmadığı için boyutları tam olarak ölçülememiştir. Ancak açığa çıkarıldığı kadarıyla yüksekliği 0,385 m., genişliği 0,253 m ve kalınlığı 0,125 m dir. Genel hatları itibarıyla 320 no.lu mezar yapısında ele geçen herme formlu stel ile benzerdir (Res. 2b). Ancak baş bölümü 320 no.lu örneğe göre armudi bir forma sahip olup, başın arka bölümü hafif şişkindir. Ayrıca başın üst bölümünde küçük bir oyuk bulunmaktadır. Stelin gövdesi dikdörtgen kesitli olup, 320 no.lu mezar bölümünün Herme formlu stelin gövdesine göre daha geniş ve incedir.

Herme formlu stelin güneyinde bulunan diğer stel korunmuş kadarıyla 0,173 m yüksekliğinde, 0,289 m. genişliğinde ve 0,066 m kalınlığındadır. Ön ve arka yüzü herme formlu örneğe göre daha özenli bir işçilik sergilemektedir. Toprağa yerleştirilen alt bölümü ise işlenmeden bırakılmıştır. Herme formlu stele göre daha ince bir işçiliğin

görüldüğü bu stelin üst bölümü korunmadığı için formu anlaşılamamıştır (Res. 2c).

Yapının işlenmemiş taşlardan/dikitlerden oluşan diğer mezar işaretleri ise 320 no.lu mezar bölümünün işlenmemiş taşlarına göre daha büyük boyutlu ve plaka şeklindedir. Plaka taşların her ikisi de herme formlu stelin kuzeyinde yer almaktadır. Bunlardan en kuzeyde yer alanı 0,63 m yüksekliğinde, alt bölümü 0,34 m, üst bölümü 0,32 m genişliğinde ve 0,09 m kalınlığındadır. Diğer şekilsiz plaka taş en kuzeydekine göre daha büyük boyutlu olup, 1,30 m yüksekliğindedir. Taşın genişliği toprağa yerleştirilmiş alt kısımda 0.60 m üst kısımda ise 0.47m'dir. Kalınlığı ise 0,09 m ile 0,115 m arasında değişmektedir.

Tespit edilen bir başka Arkaik dönem mezar işareti yine herme formlu bir stele ait baş bölümüdür. İn situ ele geçen diğer iki örneğin aksine bu stel başı MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen 42, 44, 45 ve 46 no.lu mezarları çevreleyen büyük boyutlu taşların içinde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır¹⁷. Yine tüf taşından yapılmış bu örnek korunmuş kadarıyla 0,24 m yüksekliği, 0,22 m genişliğinde, 0,115 m kalınlığındadır. İkinci örnekte olduğu gibi boyuna doğru daralan armudi bir formda olup, boyuna bağlandığı yerden kırılmıştır (Res. 2d). Her ne kadar *in situ* ele geçmemiş olsa da MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen 42, 45 ve 46 no.lu mezarlar bu stel için terminus oluşturmaktadır. Dolayısıyla en geç bu mezarlarla aynı tarihe ait olmalıdır.

Tamamına yakın korunmuş bir başka herme formlu stel örneği olasılıkla 460 no.lu pithos mezarı işaretlemek için kullanılmıştır. Stel, MÖ 6. yüzyıl sonları ile 5. yüzyılın başlarına tarihlenen pithosun doğuya bakan ağız bölümünde, baş bölümü güneye gelecek şekilde toprağa yatmıştır. 460 no.lu mezarın bu herme formlu steli Arkaik dönemin erken örneklerine göre daha geniş ve daha incedir (Res. 2e). Stelin baş bölümü erken örneklerle göre daha geniş ve daha yuvarlak bir yapıya sahipken, Klasik dönem örneklerine göre ise daha keskin bir açı ile boyuna doğru daralmaktadır. Stelin gövdesi toprağa yerleştirilen alt bölümüne doğru hafif genişleyerek devam etmektedir. Alt tarafında gövdenin bir bölümü kırık ve eksiktir. Üzerinde boya veya kazıma olarak hiçbir bezeme ve yazının yer almadığı stelin yüksekliği 0,581 m'dir. Baş bölümü 0,26 m, omuz bölümü 0,29 m gövdenin alt bölümü 0,32 m genişliğindedir. Kalınlığı ise 0,105 m'dir.

Stelin özellikleri, bu grubun form gelişimi açısından kilit rol oynamaktadır. Ne Arkaik dönemin armudi başlı, kalın ve dar gövdeli örneklerine, ne de Klasik dönemin yuvar-

¹⁶ 320 no.lu mezar yapısında olduğu gibi bu taşlar da olasılıkla sunuların bırakılması için yerleştirilmiş olmalıdır.

¹⁷ 42, 45 ve 46 no.lu mezarlar için bkz. Yağız 2008: 87, 93-94, Şekil 6a (45 no.lu mezar), 89, 94, Şekil 10, Res. 10 (42 no.lu mezar), 90, 94-95, Şekil 13a (46 no.lu mezar).

lak başlı, dikdörtgen kesitli, ince ve geniş gövdeli örneklerine tam olarak benzemektedir. Daha çok iki dönem arasında bir geçiş örneği gibi durmaktadır. Bu nedenle oldukça önemlidir. Ayrıca pithos mezarların da herme formlu steller ile işaretlendiğini göstermesi açısından da anlamlı bir örnektir.

Herme ve işlenmemiş taş plakalar dışında dairesel kesitli stel ile kouroso ait baş parçası dönemin diğer mezar işaretlerini oluşturur. Bunlardan dairesel kesitli stel, nekropolisin güneydoğusunda açığa çıkarılan 387 no.lu pithos mezarın ağız kısmını kapatan başka bir pithos parçasını desteklemek için kullanılmış destek taşı düşüncesi uyandırmaktadır. İlk bakışta sütun tamburuna benzeyen bu parçanın, dikkatli incelendiğinde tüf taşından yapılmış silindirik şeklinde bir stel olduğu görülür. Korunan yüksekliği 0,48 m olan stelin baş bölümü kırık ve eksiktir. Stelin alt bölümü üst bölümüne göre daha geniştir ve yukarı doğru daralarak yükselmektedir. Üst bölümünde ise çapı 0,17 m olan daire formunda bir kırık bulunmaktadır (Res. 4). Söz konusu kırıktan burada baş şeklinde bir ekentinin bulunması gerektiği düşünülmüştür. Stel bu şekliyle herme formlu stellerin dairesel kesitli bir versiyonu gibi durmaktadır. Stelin arazideki konumu göz önünde bulundurulduğunda ilk etapta devşirme olarak kullanıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Ancak 460 no.lu pithos mezarın herme formlu steli dikkate alındığında, 387 no.lu pithos mezarın da bu dairesel kesitli stel ile işaretlenmiş olabileceği akla gelmektedir. Stelin tartışmaya açık konumu nedeniyle tarihi konusunda kesin bir yargıda bulunmak mümkün olmasa da, MÖ 6. yüzyılın ikici yarısına ait 387 no.lu pithosun ağız bölümünü kapatmak için kullanıldığı düşünüldüğünde, en geç MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına ait olmalıdır.

Res. 4: Dairesel Kesitli Stel / Stele with A Circular Cross-Section (Antandros Kazı Arşivi).

Heykel parçası, tüf taşından yapılmış bir kouros heykeline ait başın yarısıdır. Korunduğu kadarıyla 0,225 m yüksekliğinde, 0,205 m genişliğinde ve 0,15 m kalınlı-

ğındadır. Ölçüler göz önünde bulundurulduğunda bu heykel orijinalde yaklaşık olarak 1,50-1,60 m yüksekliğinde olmalıdır. Ancak baş parçası dışında heykelin geri kalan bölümü eksiktir. Başın ele geçen sol bölümünde kulak ve burnun tahrip olduğu, göz kapağı ile gözün ise bir bölümün korunduğu görülmüştür. Heykelin alın kısmı düzdür. Saçları kısa ve ensede son bulmaktadır (Res. 5). Söz konusu parça Geç Roma döneminde nekropolis üzerine inşa edilen yerleşim birimlerine ait bir duvar içinde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Her ne kadar geç dönem duvarı içinde bulunmuş olsa da stil özellikleri heykel parçasının Geç Arkaik- Erken Klasik döneme ait olduğunu göstermiştir¹⁸. Olasılıkla bir kouros olan heykel parçası, Pitane nekropolisinde olduğu gibi Arkaik dönemde mezar işareti olarak kullanılmış olmalıdır¹⁹.

Res. 5: Kouros Parçası / Kouros Fragment (Antandros Kazı Arşivi).

Yukarıda söz edilen Arkaik dönem mezar taşları arasında iki ayrı mezar yapısını işaretlemek için kullanılan herme formlu steller ile işlenmemiş doğal taşlar *in situ* oluşlarıyla ön plana çıkmaktadır. Stel ve mezar dikitleri, büyük olasılıkla aynı aileden bireylerin gömüldüğü aile mezarlarını işaretlemek için kullanılmıştır. Genel hatlarıyla MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısı ile 6. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen bu mezarlar, Antandros toplumunun erken dönemlerden itibaren mezarlarını işaretlediklerini gösterirken, hem herme formlu stellerin hem de işlenme-

¹⁸ Richter 1960: 118, Fig. 391-394, 399 (Munich).

¹⁹ Akurgal 1967: 42.

miş taşların bir arada mezar işareti olarak kullanıldığını göstermiştir. Ayrıca üst yapısı korunmadığı için formu belirlenemeyen steldeki ince işçilik, farklı formda bir stelin de kullanılmış olabileceğın düşündürmektedir. Bunun dışında özellikle dört bireye ait mezar yapısında ele geçen iki stel ile iki plaka taş/dikit, her birey için birer mezar taşının dikildiğini akla getirmektedir.

Benzer bir değerlendirmeyi 320 no.lu mezar yapısı için yapmak çok da mümkün görünmemektedir. Çünkü mezar bölmesinde ikisi bebek ikisi yetişkin dört birey için iki taş dikit ve bir herme formlu stelden oluşan üç mezar işareti yerleştirilmiştir. Bu durumda 320 no.lu mezar bölümündeki bireylerden ikisinin yetişkin olması, buna karşın ikinci mezar bölümündeki bireylerin dördünün de yetişkin olması mezar yapılarındaki yetişkin birey sayısı ile mezar işareti sayısı arasında bir ilişkinin olabileceğine işaret etmektedir. Ancak bu çeşitlilik bazı soruları da beraberinde getirmektedir. Aile mezarı olduğu düşünülen bu bölmelerde neden farklı formlarda stel ve taş dikitler bir arada bulunmaktadır? Bunlar bireylerin yaş ve cinsiyetiyle ilgili bir uygulama mı yoksa bir statü göstergesi olarak herme formlu steller aile reisini mi temsil etmektedir? Belki de antropolojik araştırmaları tamamlandığında bu soruların bir bölümü kendiliğinden yanıt bulacaktır.

Birden fazla stelin bir arada bulunduğu başka bir mezar müze kurtarma kazılarında açığa çıkarılmıştır. 1995 yılında gerçekleştirilen müze kurtarma kazılarında *in situ* durumda ortaya çıkarılan iki herme formlu stel, 4314 no.lu parselde açığa çıkarılan A 129-1 no.lu taş lahit mezarın içindeki iki bireyi işaretlemek için kullanılmıştır²⁰ (Res. 6). Bu iki stel, tuf taşından yapılmış olup, yaklaşık 0,80 m yüksekliğinde, 0,35 m genişliğinde ve 0,10 m kalınlığındadır. Arkaik dönem örneklerine göre baş, boyun ve gövde daha geniştir. Gövdenin alt bölümü işlenmeden bırakılmıştır. Stel altlığının bulunmadığı bu örneklerde, stellerin işlenmeden bırakılan alt bölümleri doğrudan toprağa yerleştirilmiştir. Stellerden solda yer alanın baş bölümü sağdakine göre daha keskin bir açıyla boyuna bağlanmaktadır. Benzer özellik 460 no.lu pithos mezarını işaretlemek için kullanılan herme formlu stel de görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, bu stel Arkaik ile Klasik dönem arasındaki geçiş özelliklerine sahip olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Stellerden sağdaki ise daha çok Klasik dönemin yuvarlak başlı örneklerinde görülen yumuşak bir geçişe sahiptir. Mezarda MÖ 520-490 yıllarına tarihlenen bir amphora ile MÖ 490-470/460 yıllarına tarihlenen iki siyah figür lekythos ele geçmiştir²¹. Söz

konusu buluntular, mezarda yer alan iki bireyin gömülme aralıklarının saptanmasına ve stellerin tarihlemesine olanak sağlamaktadır. Buna göre 460 no.lu pithos mezarının herme formlu steli ile benzer bir baş formuna sahip olan kuzeydeki stel, mezarın ilk gömüsüne, güneydeki ise ikinci gömüye ait olmalıdır. Erken özellik gösteren bu stel, Klasik dönem örneklerine benzemekle birlikte olasılıkla Klasik dönemin herme formlu stellerinin erken örneğini gibi durmaktadır.

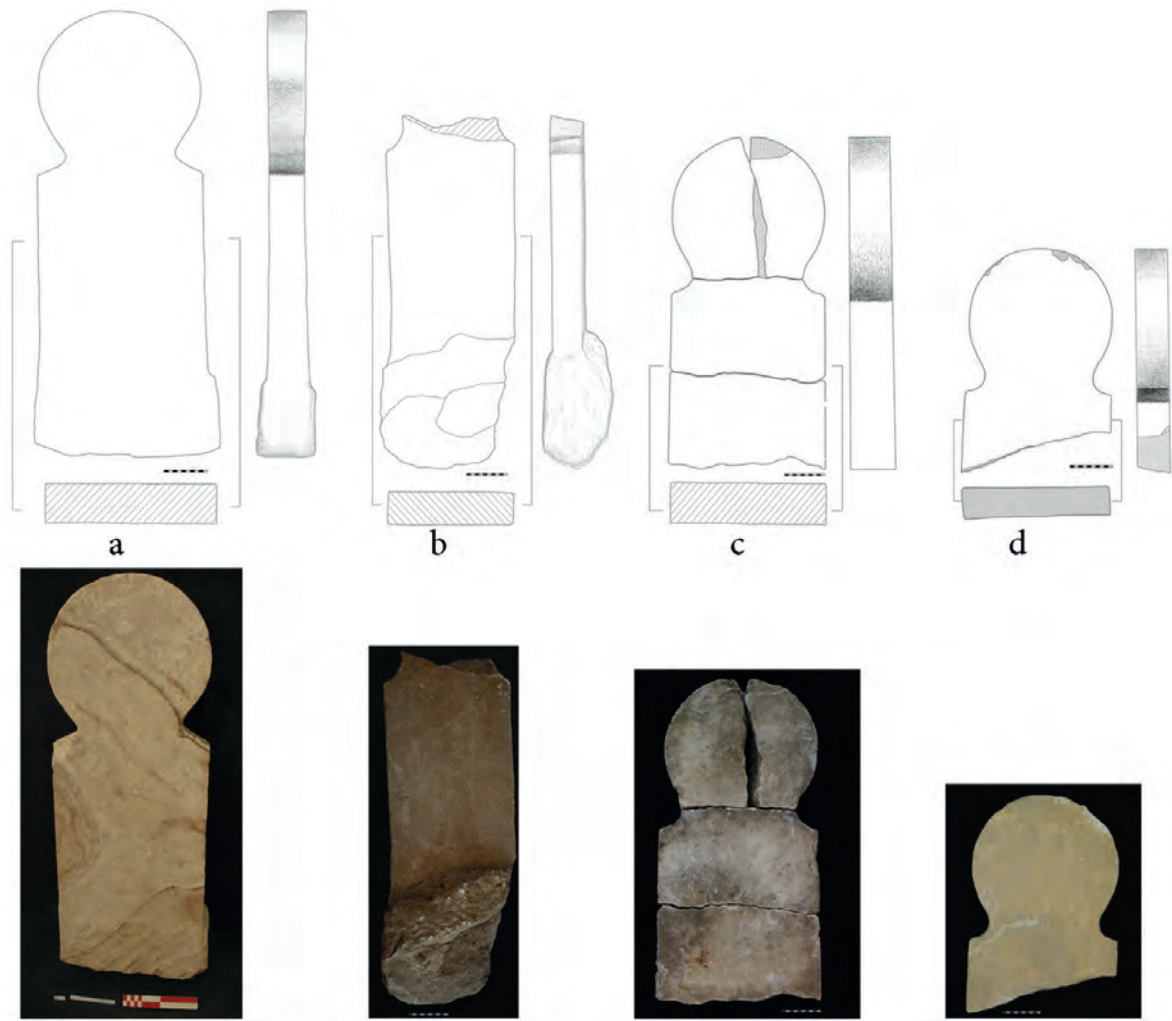
Res. 6: Herme Formlu Steller / *Herme Shaped Stelai* (Özeren/Ünal/Üner 1997: Res. 3).

Herme formlu stellerin Klasik dönem örnekleri, form ve yapıldığı malzemeler açısından Arkaik dönem örneklerinden bazı noktalarda farklılaşmaktadır. Arkaik dönemin sadece tuf taşından yapılmış örneklerinin aksine Klasik dönemde hem tuf hem de mermerden yapılmış örnekler bulunmuştur. Bunların üst bölümü Arkaik dönem örneklerine göre daha yuvarlak hatlı ve daire şeklinde, boyun kısa ancak daha geniş, gövde daha ince ve daha geniştir. Gövdenin alt bölümü de işlenmeden bırakılmıştır (Res. 7 a-d)²².

²⁰ Özeren/Ünal/Üner 1997: 163, Res. 3; Polat 2013: 197, Fig. 7.

²¹ Mezar buluntularından amphoranın benzer örneği için bkz. Sparks/Talcott 1970: 341, 1495 (P 8858 E 14:5), Plate 63 (MÖ 520-490); Lekythoslar için bkz. Moore/Philippides 1986: 246, Plate 87, No: 1188 (MÖ 490-470); Dominguez/Sanchez 2001: 65, Fig. 62 (MÖ 490-460); Knigge 1966: 29-30, Beilage 25, 1. 48. no:9 (MÖ 470-460)

²² Klasik dönemin herme formlu stelleri Resim 7a-d gösterilmiş ancak içlerinden en iyi örnek detaylı olarak ele alınmıştır. Benzer özellikteki diğer herme formlu stellerin sadece çizim ve fotoğrafları verilmiştir.

Res.7: Klasik Dönem Herme Formlu Steller / *Herme Shaped Stelai of Classical Period* (Antandros Kazı Arşivi).

Klasik dönem herme formlu stellerden yukarıda söz edilen *in situ* iki örnek dışındakilerin tamamı dağınık bulun-tular şeklindedir. Bunlardan en iyi korunmuş olanı MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen 49 no.lu taş lahit mezara ait podyum duvarının kuzeyinde ve alt seviyesinde açığa çıkarılmıştır²³. Kahverengi damarlı mermerden yapılmış bu stel, 1,02 m yüksekliğindedir. Daire şeklindeki baş bölümü 0,37 m çapında, omuz genişliği 0,38 m gövde altı 0,42 m genişliğindedir. 0,09 m kalınlığında olan ste-lin ön yüzü özenli bir biçimde işlenerek düzleştirilirken, arka yüzü nispeten düzleştirilmiş olmasına karşın ön yüze göre daha kaba bir işçilik göstermektedir. Gövde-nin alt bölümü ise *in situ* iki örnekte olduğu gibi toprağa yerleştirileceği ve görülmeyeceği düşünülerek işlenme-den bırakılmıştır (Res. 7a). Stelin hangi mezara ait oldu-ğu belirlenememiştir. Ancak stellerin doğrudan toprağa yerleştirildiği var sayıldığında üst bölümü blok taşlarla oluşturulmuş olan 49 no.lu mezara ait olma ihtimali za-yıftır. Ancak 49 no.lu mezar, steli tarihlleme noktasında *terminus* olarak değerlendirilebilir. Bu durumda stel, MÖ 5. yüzyılın ilk yarısından daha geç olmamalıdır.

Nekropolisin Klasik dönem mezar işaretlerine bakıldı-ğında, Arkaik dönemin dairesel kesitli steli, kouros par-çası ve doğal taşlarla yapılmış dikitlerinin kullanılmadığı görülmektedir. Buna karşın herme formlu stellerin daha kaliteli bir işçilikle sayılarının arttığı dikkat çeker. Bu du-rum Hellenistik döneme kadar en azından herme formlu stellerde bir devamlılığın bulunduğunu ortaya koymak-tadır. Ancak Hellenistik dönemle birlikte herme formlu steller de dahil olmak üzere, erken dönem mezar stelle-rinin yerini alınlıklı mezar stelleri alır. Ayrıca doğrudan toprağa yerleştirilen Arkaik ve Klasik örneklerin tersine bu dönemde steller altlıklar üzerine yerleştirilmiştir.

Açıığa çıkarılan alınlıklı stel ve stel parçalarının sayısı beştir. Bunlardan ikisi çok küçük parçalar olduğu için çalışmaya dahil edilmemiştir. Diğer üç örnekten sadece biri tam olarak korunmuştur. Bu grupta ele alınan stelle-rin tamamı mermerden yapılmış olup, ön yüzleri düzleş-tirilmiş arka yüzleri ise kabaca düzeltilmiştir. Hepsinin üst bölümünde kabartma olarak yapılmış, tepe ve köşe akroterli üçgen alınlık yer alır. Alınlık, stel yüzeyinden bir silmeyle hafif yükseltilmiştir (Res. 8 a-c). Hellenistik dönemde birçok merkezde tespit edilen alınlıklı mezar

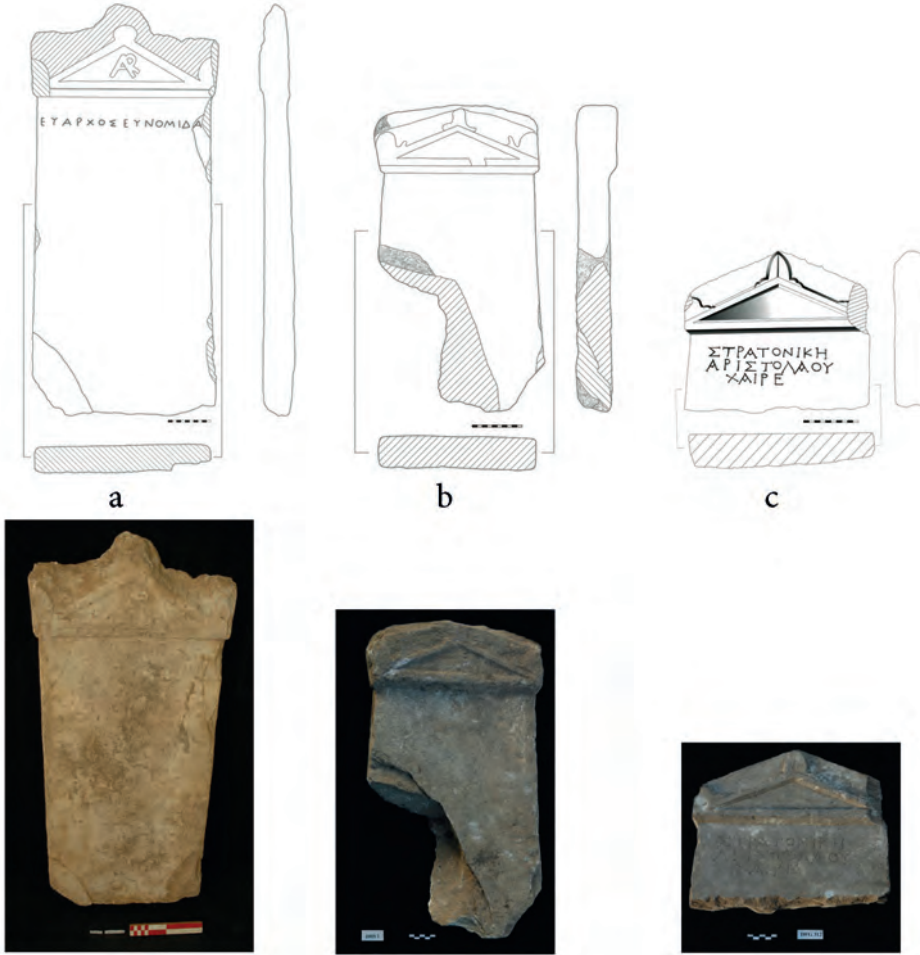
²³ Polat 2013: 194-196, Fig. 4.

stellerinin bir bölümü Antandros örneklerinde olduğu gibi üçgen alınlıklı ve alınlık altında yazıtlıdır²⁴. Figüratif bezemelerin kabartma olarak yer almadığı bu grup steller arasında Byzantion'da açığa çıkarılan örneklerin bazılarında hem alınlık hem de stel gövdesinde boya ile yapılmış bezeme izlerine rastlanmıştır²⁵. Üçgen alınlıklı stellerin diğer bir bölümünde alınlık altında kabartma şeklinde figüratif tasvirler yer alır²⁶.

Yukarıda genel özellikleri verilen bu stellerden tam korunmuş olanı nekropolisin güneydoğusunda açığa çıkarılmıştır. Boyuna dikdörtgen şeklinde olan stel 0,967 m yüksekliğindedir. Gövdenin alt bölümü 0,43 m, üst bölümü 0,41 m genişliğinde ve 0,07 m kalınlığındadır. Stelin ön yüzü özenli bir şekilde düzleştirilmiş ve üst bölümünde akroterli üçgen alınlık, alınlığın içinde "AR" harflerinden oluşan bir monogram, alınlığın altında ise

Yunanca yazılmış tek satır "ΕΥΑΡΧΟΣ ΕΥΝΟΜΙΔΑ" *Eunomida* [oğlu] *Euarkhos*" yazısı yer almaktadır (Res. 8a). Stelin arka yüzü ise kabaca işlenmiştir.

Antandros'ta bugüne kadar tespit edilen Hellenistik stellerin hiçbiri *in situ* buluntu değildir. Nekropolisin farklı alanlarında ve Geç Roma yapılarına ait duvarlarda devşirme malzeme olarak ele geçmiştir. Benzer bir durum bu dönemde kullanılmaya başlanan stel altlıkları için de geçerlidir. Antandros Nekropolisi'nde bugüne kadar toplam beş stel altlığı açığa çıkarılmıştır. Bu altlıklardan üçü tuf taşından ikisi ise mermerden yapılmıştır. Örneklerin tamamı kırık ve eksiktir. Bu nedenle tuf ve mermerden yapılmış örneklerden en iyi korunmuş birer örnek bu çalışmaya alınmıştır.

Res. 8: Üçgen alınlıklı steller / *Stelai with triangular pediments* (Antandros kazı arşivi)

²⁴ Byzantion'da açığa çıkarılan stel grupları içinde üçgen alınlıklı ve yazıtlı örnekler bulunmaktadır. Bkz. Fıratlı 1965: 271-272, Res. 6-9. Ayrıca Kyme antik kentine ait nekropolis alanında hem figürlü hem de yazıtlı örnekleri açığa çıkarılmıştır. Bkz. Korkmaz/Gürman 2012: 76-77, Res. 6.

²⁵ Fıratlı 1965: 271, 316.

²⁶ Byzantion, Miletopolis, Kyme, Smyrna ve Sardes üçgen alınlıklı ve figürlü stellerin açığa çıkarıldığı merkezlerden bazılarıdır. Byzantion örnekleri için bkz. Fıratlı 1965: 271-272, 316, Res. 25, 29, 31-33. Byzantion stelleri MÖ 4. yüzyılın sonları ile MS 3. yüzyıla tarihlenir. Hellenistik örneklerin büyük çoğunluğu ise MÖ 2.-1. yüzyıla aittir. Bkz. Fıratlı 1965: 317. Miletopolis için bkz. Şahin 2000: 8-9, 141-159, Lev. I-XVIII, TA1-TA35. Miletopolis kökenli bu steller MÖ 3. yüzyılın ilk çeyreğinden MS 2. yüzyıla kadar uzanan geniş bir zaman aralığında üretilmişlerdir. Kyme örnekleri için bkz. Korkmaz/Gürman 2012: 76-77, Res. 6; Smyrna ve Sardes için bkz. Smith 2002: 191-193, Res. 220-222.

İlk örnek tuf taşından yapılmış enlemesine dikdörtgen şeklindedir. İki parça şeklinde kırık olarak ele geçmiştir, altında ve kısa kenarlardan birinde eksikler bulunmaktadır. Ancak tam ölçüleri alınabilecek derede de iyi korunmuştur. Buna göre altlığın uzunluğu 0,51 m genişliği 0,335 m yüksekliği 0,178 m'dir. Üst bölümünde 0,36 m uzunluğunda ve 0,10 m. genişliğinde stel oturma yuvası bulunmaktadır (Res. 9a). Ayrıca kısa kenarların birinde kare bir oyuk yer almaktadır.

Res. 9: Stel Altlıkları / Stele Bases (Antandros Kazı Arşivi).

İkinci örnek mermerden yapılmış olup, iki parçalı kırık olarak ele geçmiştir. Ancak ilk örneğe göre daha kötü korunmuştur. Enine dikdörtgen formu altlığın uzun ve kısa kenarlarında eksik bölümleri bulunmaktadır (Res. 9b). Korunduğu kadarıyla altlık 0,645 m uzunluğunda, 0,382 m genişliğinde, 0,172 m yüksekliğindedir. Üst bölümde yer alan stel oturma yuvası tam korunmamış olup, mevcut uzunluğu, 0,445 m genişliği ise 0,07 m'dir. Ayrıca bir uzun kenarı üzerinde kare oyuklar yer almaktadır. İlk örnekte de bulunan bu oyukların sonradan ikinci kullanımları sırasında yapıldığı düşünülmektedir.

DEĞERLENDİRME

Antandros Nekropolisi'nde müze kurtarma kazıları ve daha sonrasında başlayan sistemli kazılarda açığa çıkarılan steller Antandros toplumunun MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mezarlarını işaretlediklerini ortaya koymuştur. Özellikle Arkaik ve Klasik dönemde herme şeklinde kendilerine özgü bir tür stel formunun oluşturulduğu belirlenmiştir. Herme formu stellerin MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına ait erken örnekleri *in situ* buluntular olup, dönemin mezar işaretleri hakkında önemli veriler sunmaktadır.

Bunlar şekilsiz taşlardan oluşan dikitlerle birlikte izole bir bölme içinde olasılıkla aynı aileden bireylere ait mezarları işaretlemek için kullanılmıştır. Özellikle ikinci mezar bölümünde yer alan dört birey için dikilen iki stel ve iki plaka taş/dikit, her birey için bir stelin veya

taşın dikildiğini göstermektedir. Bu noktada bireylerin tamamının yetişkin olması stel sayısında belirleyici bir rol oynamış gibi görünmektedir. Zira 320 no.lu mezar bölümünü işaretlemek için kullanılan bir stel ve iki doğal taş dikite karşılık mezarda iki bebek ve iki yetişkinden oluşan dört birey bulunması stel sayısında yetişkin bireylerin baz alındığı izlenimini uyandırmaktadır. Klasik dönemin başlarına tarihlenen taş lahit mezardaki iki bireyi işaretlemek için kullanılan iki herme formu stel bunu destekler niteliktedir.

Arkaik ve Klasik dönemin herme şeklindeki stellerin formunda dönem içerisinde bir değişimin yaşandığı gözlenmiştir. Bu değişimi sayısal verilerle ifade etmek gerekirse Arkaik dönemin erken tarihli stelleri 0,22 m ile 0,253 m genişliğinde 0,192 m ile 0,125 m kalınlıklarında, kare ve dikdörtgen kesitlidir. Geç Arkaik erken Klasik örneklerde gövde 0,35 m'ye kadar genişlemiş, kalınlıkları 0,10 m kadar düşmüştür. Stel kesitleri artık kare değil dikdörtgendir. Klasik dönem örneklerinde daha da genişleyen stel gövdeleri en az 0,31 m en çok 0,42 m genişliğe ulaşmıştır. Kalınlıkları ise genelde 0,08-0,09 m. olarak ölçülmüşken bazı örneklerde 0,076 m. kadar incelendiği görülmüştür. Yükseklikleri açısından tam korunmuş örneğin azlığından dolayı çok verimli bir karşılaştırma yapmak mümkün görünmese de, Klasik dönem örneklerin Arkaik dönem örneklerine göre daha yüksek oldukları tespit edilmiştir. Örneğin Arkaik dönemin en iyi korunmuş stelinin (320 no.lu mezar bölümüne ait stel) 0,634 m. olarak belirlenmiştir. Klasik dönemin tam korunmuş en yüksek steli (49 no.lu podyumlu mezarın altından ele geçen örnek) 1,02 m. yüksekliğindedir (Tablo 1).

ANTANDROS MEZAR TAŞLARI

Resim No	Durumu	Yükseklik	Gövde Genişliği	Gövde Kalınlığı	Dönem	Çizim
2a	Tam korunmuş	0.634 m.	0.22 m	0.192 m.	Arkaik	
2b	Yerinden kaldırılmadığı için durumu net değildir.	0,385 m.	0,253 m.	0,125 m.	Arkaik	
2d	Sadece baş bölümü korunmuş	0.24 m.	-	0,115 m.	Arkaik	
2e	Dip ve gövdenin bir bölümü eksik	0,581 m.	0,32 m.	0,105 m.	Geç Arkaik-Erken Klasik	
6	Tam korunmuş	0, 80 m.	0, 35 m.	0.10 m.	Geç Arkaik-Erken Klasik	
7a	Tam korunmuş	1,02 m.	0,42 m.	0,09 m.	Klasik	
7b	Baş bölümü eksik	0,862 m.	0, 31 m.	0, 08 m.	Klasik	
7c	Gövdenin alt bölümü eksik	0, 824 m.	0, 39 m.	0,10 m.	Klasik	
7d	Gövdenin büyük bölümü eksik	0, 524 m.	0,34 m.	0,076 m.	Klasik	

Tablo 1. Herme Formlu Steller.

Ayrıca her iki döneme ait herme formu stellerde yazıt, kabartma ve boya izlerine rastlanmamış olması da bu stel grubunu ilginç kılmaktadır. Ancak mezarın kime ait olduğunu belirtecek bir takım işaret, yazı ve bezemeler olmaksızın tamamen boş bırakılmış olabileceği de çok mantıklı gelmemektedir. Aksi takdirde stellerin esas işlevi olan yerini belirlemekle birlikte kime ait olduğu vurgusu, malzeme ve form açısından çok benzer olan bu stellerde belirleyici olmaktan çıkacaktır. Olasılıkla isim veya bireyi temsilen yapılan figüratif tasvirler boya ile yapılmış, ancak bunlar günümüze kadar ulaşmamış olmalıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki stellerin oldukça pürüzsüz ön yüzleri, boya ile yapılacak tasvirler için elverişli bir zemin oluşturmaktadır.

Herme formu stellerin yanında mezar işareti olarak kullanılan şekilsiz taşlar mezarların işaretlenmesinde bir standardın olmadığını aynı dönemde gerek işlenmiş gerekse de işlenmemiş taşların mezar işareti olarak bir arada kullanılabildiğini ortaya koymuştur. Ayrıca stel ve taş dikitlerin batısına, yere paralel bir şekilde yerleştirilen üst bölümleri düzgün taşlar, yılın belirli dönemlerinde mezara yapılan sunuların konulması için yerleştirilmiş olmalıdır. Assos Batı Nekropolisi'nde ortaya çıkarılan urne mezarların dikdörtgen andezit taşlardan oluşan stellerle işaretlendiği ve bu stellerin önlerinde bir kenarı dış bükey olan kare taşların yer aldığı tespit edilmiştir. Bunlar sunu için yerleştirilmiş taşlar olarak değerlendirilmiştir²⁷.

Antandros mezar taşları, mezar işareti olmalarının yanı sıra ölü gömme gelenekleri konusunda da bazı ipuçları sunmaktadır. Antandros nekropolisinde baş doğuya gelecek şekilde doğu-batı doğrultulu yön birliğinin oluşmaya başladığını gösteren mezarlara MÖ 6. yüzyılın başlarına tarihlenen yetişkin inhumasyon mezarlarında rastlamaktayız. Ancak MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına ait stellerin doğuda yer alıyor olması, yön birliği olarak değerlendirilemeyecek olsa da belli bir düşünce veya inanç sistemi içinde bu taşların doğuya yani baş bölümüne yerleştirilmeye başlandığını düşündürmektedir.

SONUÇ

Antandros nekropolisinde açığa çıkarılan mezar taşları değerlendirildiğinde herme formu stellerin form açısından bir gelişimi bugünkü verilerle açık bir şekilde ortaya koymak mümkün görünmese de dönemselsel olarak bir değişimin yaşandığı söylenebilir. Buna göre grubun erken örnekleri köşeli ve armudi bir başa, dar ve kalın dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Gövde kesitleri kare ve dikdört-

gendir. Geç Arkaik erken Klasik örneklerde başın üst bölümü yuvarlak bir form alırken boyuna geçiş keskindir. Klasik dönemde ise baş bölümü daire şeklinde ve boyuna geçiş yumuşaktır. Gövde bölümü ise daha ince, daha geniştir. Yukarıda sayısal verilerin de ortaya koyduğu gibi erkenden geçe doğru herme formu stellerde köşeli ve armudi formu başların dönemin sonlarına doğru önce üst bölümlerinin dairesel bir form aldığı ve boyuna keskin bir açıyla bağlandıkları görülür. Klasik dönem de baş bölümü tamamen dairesel bir form alır ve boyuna yumuşak bir geçişle bağlanır. Gövdenin yüksekliği artar, aynı zamanda daha geniş ve daha ince bir şekil alır.

Herme formu stellerin yanı sıra nekropoliste ele geçen heykel parçası ve dairesel kesitli stel, mezar işaretlerinde bir taraftan farklı eğilimlerin bulunduğu gösterirken diğer taraftan insan ve insan formunda mezar taşlarının kullanılmasına yönelik bir eğilimin olduğunu düşündürmektedir.

Herme formu stel örnekleri, bilindik hermelerden farklı olarak baş bölümünde yüz detayı ve sakal, gövde üzerinde ise erkek cinsel organı bulunmamaktadır. Bu nedenle mezar sahibinin stilize edilmiş bir tasviri ya da ruhların kılavuzu olarak "*Psykhopompos*" adı altında ruhları yeraltı dünyasına götüren, onlara yardımcı olan tanrı Hermes'e ait basitleştirilmiş bir herme formu olarak kabul edilebilir.

Hellenistik döneme kadar stel formunda, en azından herme formu örneklerde, bir devamlılığın olduğu görülmektedir. Hellenistik dönemle birlikte dönemin siyasal konjonktürü gereği oluşturulan karma topluluklar ve buna bağlı olarak değişen demografik yapı içinde ölü gömme geleneklerinde yaşanan değişimin mezar taşlarına da yansıdığı görülmüştür²⁸. Arkaik ve Klasik dönemin herme formu stelleri ile heykel ve dairesel kesitli örnekleri bu dönemde ortadan kalkmış ve bunların yerini, altlıklara yerleştirilen üçgen alınlıklı ve bazıları yazıtlı mermer mezar stelleri almıştır. Her ne kadar steller üzerinde kabartma veya boya ile yapılmış figüratif tasvirler rastlanmamış olsa da bu durum stellerin bezemesiz olduğu anlamına gelmemelidir. Özellikle Byzantion örneklerinde tespit edilen boya izleri, bu tarz stellerde boya kullanılarak tasvirlerin yapılabildiğini göstermesi açısından önemlidir. Antandros'un yazıtlı örneklerinde, yazıtın hemen alınlık altında yer alması ve gövdenin geri kalanının tamamen boş oluşu bu alanın boya ile bezenmiş olabileceğini, hatta yazıtsız olan örneklerde birey isminin boya ile yazılmış olabileceğini düşündürmektedir.

²⁷ Stupperich 1990: 20–21, Taf. 5, Res. 3–4; Stupperich 1992: 26, 28 Abb.13, Taf. 11 Res. 1; Stupperich 1996a: 54, Abb. 7; Utili 1999: 114–115, Abb. VII.

²⁸ Antandros nekropolisi ölü gömme geleneklerinde Klasik dönemde ağırlıklı gömü şeklini inhumasyon mezarlar oluştururken, Hellenistik dönemde gömü geleneklerinde yaşanan ani bir değişim ile kremasyon sayısında artış yaşanmıştır. Antandros nekropolisi ölü gömme gelenekleri için bkz. Polat/Polat 2007: 7; Polat 2008: 277; Yağız 2011: 21; Yağız 2012: 370.

KAYNAKÇA

- AKURGAL, E. 1967.
“Çandarlı Kazıları”, VI. Türk Tarih Kongresi. Ankara: 41-42.
- COLDSTREAM, J.N. 1968.
Greek Geometric Pottery. A Survey of Ten Local Styles and their Chronology. London.
- DOMINGUEZ, A.J./SANCHEZ, C. 2001.
Greek Pottery From The Iberian Peninsula Archaic and Classical Periods. Leiden.
- FIRATLI, N. 1965.
“İstanbulun Yunan ve Roma Mezar Stelleri”, Belleten XXIX/114: 263-328
- HÜRMÜZLÜ, B. 2003.
Klazomenai Akpınar Nekropolisi (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir.
- KNIGGE, U. 1966.
“Eridanos-Necropole, Berichte über die Grabungen 1964 und 1965 Südlich der Heiligen Strasse”, Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung 81: 1-160.
- KOCKEL, V. 1987.
“Im Tode gleich? Die Sullanischen Kolonisten und ihr kulturelles Gewicht in Pompeji am Beispiel der Nekropolen”, cRömische Gräberstraßen: Selbstdarstellung-Status-Standard, Kolloquium in München (vom 28. Bis 30. Oktober 1985) (Eds. H. Von Hesberg/P. Zanker). München: 183-198.
- KOLDEWEY, R. 1891.
Neandria. Berlin.
- KORKMAZ, E./GÜRMAN, B. 2012.
“İzmir İli, Aliğa İlçesi, Bozköy Mevkii Kyme Antik Kenti Doğusu Sur Dışı Yapıları ve Doğu Nekropolü Kurtarma Kazısı”, 20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu. Ankara: 69-93.
- MOOR, M.B./PHILLIPIDES, M.Z.P. 1986.
Attic Black-Figured Pottery. The Athenian Agora 23. Princeton.
- NAGEL, J. 2007.
Nekropolen von Pompeji Die Grabbauten vor dem Herkulaner Tor. Gring Verlag.
- ÖZEREN, Ö./ÜNAL, A./ÜNER, A. 1997.
“Antandros Nekropolü 1995 Yılı Kurtarma Kazısı”, VII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri. Ankara: 161-177.
- PHILIPP, H. 1981.
“Archaische Gräber in Ostionien”, Istanbul Mitteilungen 31:155-192.
- POLAT, G. 2003.
“Antandros 2001 Kazıları”, 24. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Ankara: 21-30.
- POLAT, G./POLAT, Y. 2007.
“Antandros Nekropolü 2001-2006 Yılları Ön Raporu”, Arkeoloji Dergisi IX: 1-20.
- POLAT, G. 2008.
“Antandros Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri”, Anadolu/Anatolia Ek Dizi No 2. Ankara: 271-280.
- POLAT, G./POLAT, Y./YAĞIZ, K./AKTAŞ, R./AÇAR, E. 2011.
“Antandros 2009 Yılı Kazıları”, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Ankara: 98-121.
- POLAT, G. 2013.
“Antandros-the Necropolis in the Classical Period”, Griechische Grabbezirke klassischer Zeit. Normen und Regionalismen, Akten des Internationalen Kolloquium am Deutschen Archäologischen Institut, Abteilung Athen, 20-21. November 2009, Athenaia 6 (Ed. K. Sporn). München: 191-201.
- RICHTER, G.M.A. 1960.
Kouroi, Archaic Greek Youths. A Study of the Development of the Kouros Type in Greek Sculpture. London.
- SMITH, R.R.R. 2002.
Hellenistik Heykel. İstanbul.
- SPARKES, B.A./TALCOTT, L. 1970.
Black and Plain Pottery of The 6th, 5th and 4th Centuries B.C., Athenian Agora XII. Princeton.
- STUPPERICH, R. 1990.
“Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1989”, Asia Minor Studien 2: 7-22.
- STUPPERICH, R. 1992.
“Zweiter Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1990”, Asia Minor Studien 5: 1-31.
- STUPPERICH, R. 1996a.
“Grabungen in der Nekropole von Assos 1989-1994” THETIS 3: 49-70.

STUPPERICH, R. 1996b.

“Vierter Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1992”, *Asia Minor Studien* 21: 1–31.

ŞAHİN, M. 2000.

Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları. Ankara.

SHELOV, D.B. 1961.

Nekropol Tanaisa (Raskopki 1955-1958 G.G.) MIA 98, Moscow./ Д.Б.ШЕЛОВ, НЕКРПОЛЬ ТАНАСА (РАСКОПИ 1955-1958 гг.), МАТЕРИАЛЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО АРХЕОЛОГИИ СССР, No: 98, МОСВА.

UTILI, F. 1999.

“Die Archaisch Nekropolise Von Assos”, *Asia Minor Studien* 31.

YAĞIZ, K. 2008.

“Antandros Nekropolisi Arkaik Dönem Urneleri”, *Arkeoloji Dergisi* XI/1: 83–104.

YAĞIZ, K. 2011.

“Antandros Nekropolisi”, *International Symposium on Kazdağları (Mount Ida) and Edremit, Global Change in the Mediterranean, Uluslararası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu*, 5–7 Mayıs 2011 (Ed. R. Efe/M. Öztürk/ İ. Atalay). Edremit: 13–22.

YAĞIZ, K. 2012.

Kuzeybatı Anadolu’da M.Ö. 1. Binde Ölü Gömme Gelenekleri (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir.

YAĞIZ, K. 2015.

“Bir Troas Bölgesi Arkaik Nekropolisi: Antandros”, *Mustafa Büyükkolancı’ya Armağan/Essays in Honour of Mustafa Büyükkolancı* (Eds. C. Şimşek/B. Duman/ E. Konakçı), İstanbul: 707-722.

YALMAN, B. 1993.

“Antandros Nekropolisi Kurtarma Kazısı”, III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri. Ankara: 449–487.

KARATAŞ BURNU YÜZEY ARAŞTIRMASINDA BULUNAN HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ KERAMİKLERİ

HELLENISTIC AND ROMAN POTTERY FROM THE KARATAŞ (ADANA) SURVEY

Reyhan ŞAHİN*

Anahtar Kelimeler: Karataş, Keramik, Magarsos, Hellenistik Dönem Astarlı, Sigillata

Keywords: Karataş, Pottery, Magarsos, Hellenistic Colour-Coated Ware, Sigillata

ÖZET

Bu makalede Karataş Burnu'ndaki (Adana) ızgara planlı yerleşimin bulunduğu alanda 2007 yılı yüzey araştırmalarında bulunan Hellenistik ve Roma Dönemi Keramikleri incelenmiştir. 1811 yılında F. Beaufort tarafından keşfedilişinden itibaren Karataş Burnu üzerindeki kalıntıların Mallos'a mı yoksa Mallos'un limanı ve kutsal alanı görevindeki Magarsos'a mı ait olduğu tartışma konusu olmuştur. Günümüzde, savunma duvarlarıyla çevrili olan ızgara planlı yerleşimin Magarsos olduğu görüşü yaygındır.

En erkene tarihlenebilen ince keramikler MÖ 4. yüzyıl sonuna- 3. yüzyıl başına sınıflandırılabilen siyah firnisli kaplardır. Buluntuların ağırlıklı bölümünü Hellenistik Dönem astarlı örnekler oluşturmaktadır. Tipolojik benzerleri Suriye-Filistin Bölgesi'ndeki farklı buluntu yerlerinde MÖ 3.-1. yüzyıl aralığına tarihlenen kontekstlerde ele geçmiştir. Hellenistik Dönem ve İmparatorluk Dönemi Doğu Sigillatası A (ESA) formları da buluntular arasında yer almaktadır. MS 2. ve 3. yüzyıla tarihlenen Doğu Sigillatası B (ESB) formları Roma Dönemi keramikleri içinde en geçe tarihlenen gruptur. Kaba keramikler ağırlıklı olarak açık renk hamurlu saklama, taşıma ve mutfak kaplarını ve az sayıda pişirme kabını içermektedir. Krater, mortarium, amphora ve lopus temsil edilen kap formlarındandır. En erkene tarihlenebilen kaba keramikler Suriye-Filistin Bölgesi'ndeki merkezlerde MÖ 3. yüzyıl kontekstlerinden bulunan örneklerle karşılaştırılabilmektedir. Belirli bir kesinlikle en geçe tarihlenebilen dışa çekik ağızlı lopus benzerleri ise Tarsus ve Knossos'ta orta İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen kontekstlerde ele geçmiştir.

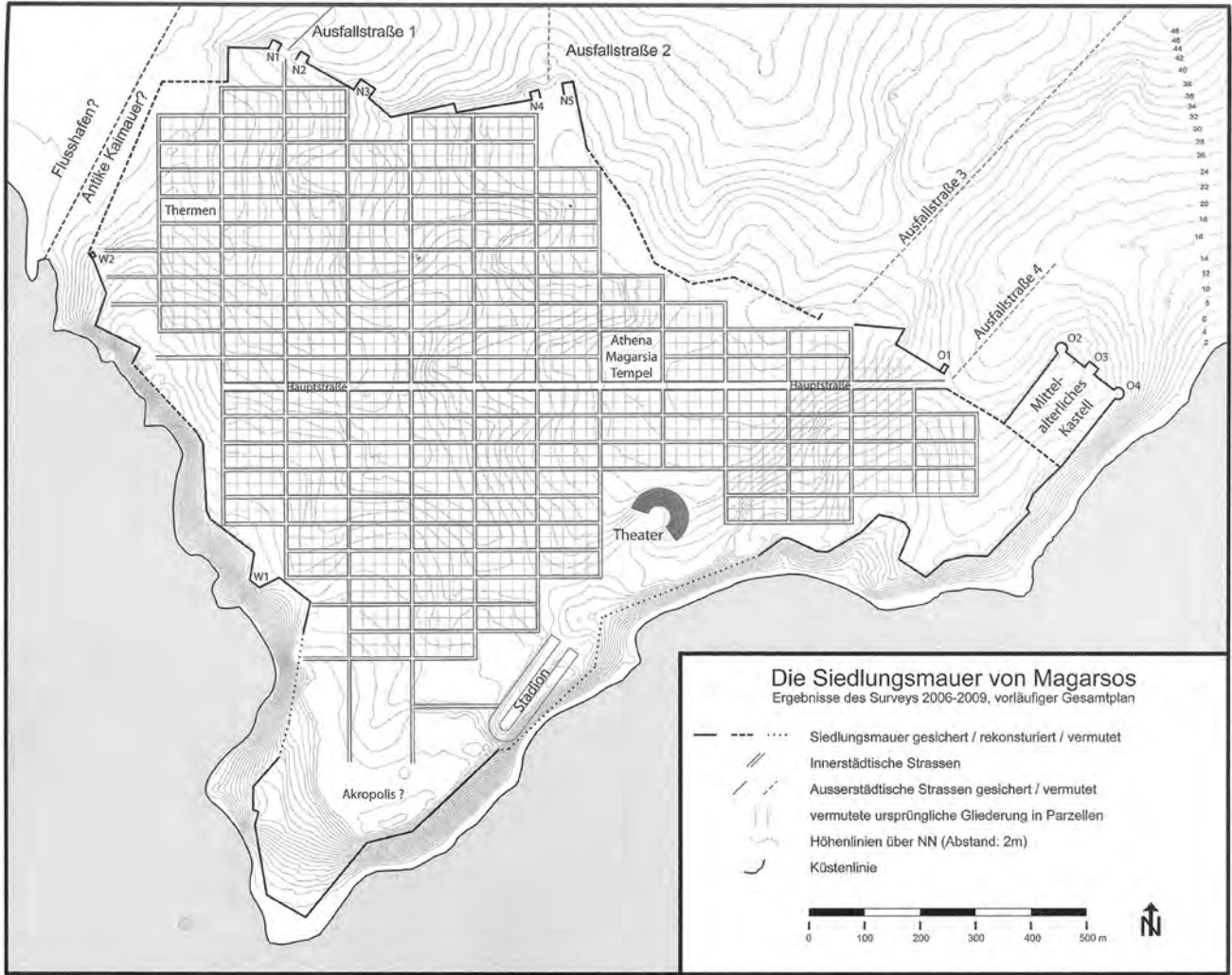
* Öğr. Gör. Dr. Reyhan ŞAHİN. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Görükle 16059 Bursa
e- posta: reyhansahin@uludag.edu.tr

İstanbul Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen Karataş Yüzey Araştırması, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje Numaraları: 327-03062005 ve 530-05052006). Yüzey araştırması kapsamında tespit edilen keramikleri yayınlamama izin veren Çukurova Eskiçağ Araştırma Projeleri yürütücüsü Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar'a teşekkür ederim.

ABSTRACT

The present article deals with the Hellenistic and Roman pottery collected during the Karataş-Survey in 2007 at the site of the orthogonal settlement. Since the discovery of ruins in 1811 by F. Beaufort at Cape Karataş (Adana Province, Eastern Cilicia), scholars have discussed whether they belonged to Mallos or to its port and sanctuary Magarsos. Today it is usually agreed that the settlement encircled with fortifications on Cape Karataş belong to Magarsos.

The earliest examples of Hellenistic fine ceramics from Karataş are the black-glazed pottery dating to the end of the 4th and the beginning of the 3rd century BC. The sherds, which can be compared with material from the deposits of Syrio-Palestinian sites (3rd-1st centuries BC), comprises mainly Hellenistic Colour-Coated pottery. Hellenistic and Roman Eastern Sigillata A (ESA) forms are also documented. The latest examples of Roman Period are Eastern Sigillata B (ESB) dating to the 2nd-3rd centuries AD. The coarse pottery assemblage comprises mainly storage, transport and kitchen vessels with light coloured fabric and displays a variety of forms including craters, mortaria, amphorae, and cooking vessels. The earliest examples can be compared with the ceramics of the 3rd century BC from different deposits in Syrio-Palestinian and Cypriot sites. A cooking pot (lopas), is the latest datable sherd among the coarse wares. Typological analogies with the findings from Tarsus and Knossos allow us to classify this type to Middle Roman Period.

Res. 1: Karataş Burnu'ndaki Izgara Planlı Yerleşimin (Magarsos?) Planı (Rosenbauer/Sayar 2007: 171, Lev. 10) / *Grid Plan Settlement in Cape Karataş (Magarsos?)* (Rosenbauer-Sayar 2007, 171, Pl.10).

Karataş Burnu'ndaki kalıntılar, 1811'de F. Beaufort tarafından keşfedilmiştir¹. Beaufort sur duvarları ile çevrelenmiş olan bu kalıntıların ait olduğu kenti Magarsos olarak tanımlamıştır. Dört direk Mevkii'nde ele geçen bir yazıt bu görüşün günümüz araştırmalarında da kabul görmesinde etkili olmuştur². Mevcut bulgular, Magarsos'un, Athena Magarsia betimli sikkeleri³ basan Polis statüsündeki Mallos'un kutsal alanı olduğuna işaret etmektedir⁴. Mallos'un konumu için önerilen Kızıtahta Köyü ise

tahminlerle sınırlı kalmaktadır⁵. Günümüzde Yunan ve Roma Dönemi yapılarından çok az bir bölümünün yüzeyde görülebildiği Karataş Burnu'nda, 2006-2009 yılları arasında, jeofizik teknikler kullanılarak yüzey araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler, sur duvarlarıyla çevrelenmiş alanda, izgara planlı bir Hellenistik Dönem kenti olduğunu göstermektedir⁶ (Res. 1).

Kentin, MÖ 3. yüzyılın son çeyreğinde, Mallos'un topraklarından bir bölümünü içine alacak şekilde Magarsos kentinin yerinde kurulan Antiokheia ad Pyramos olabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır⁷. Seleukoslar ve Ptolemaioslar'ın Ovalık Kilikya'nın hakimiyeti konusunda yaşadıkları anlaşmazlıkların, bu yeni kentin kurulmasında etkisi olduğu varsayımlar arasındadır⁸. Karataş Burnu'nun Bizans ve Osmanlı Dönemleri'nde yerleşim gördüğüne işaret eden mimari kalıntılar da mevcuttur⁹.

¹ F. Beaufort, A Brief Description of the South Coast of the Asia Minor, 1817, London: 270. Ayrıca Fransız V. Langlois 19. yy. ortasında; Avusturyalı eski çağ tarihçisi R. Heberdey ve A. Wilhelm, 19. yy. sonlarında Karataş'a giderek kalıntılarla ilgili gözlemlerini yayınlamışlardır: V. Langlois, Voyage dans la Cilicie et dans les montagnes du Taurus, 1861, Paris: 422 vd.; R. Heberdey - A. Wilhelm, Reise in Kilikien ausgeführt 1891 und 1892 im Auftrag der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Denkschr, 44/6, 1896, Wien: 6-11.

² Pohl/Sayar 2004: 96; Werner 1951: 325-327; Robert 1951: 256-259.

³ Pohl/Sayar 2004: 93-106.

⁴ Sayar 2004: 20, dn. 127; Robert 1951: 257.

⁵ Rosenbauer/Sayar 2011: 157; Ercan 2007: 103-106.

⁶ Rosenbauer 2007: 107-119.

⁷ Rosenbauer/Sayar 2011: 173; Savalli-Lestrade 2006: 238.

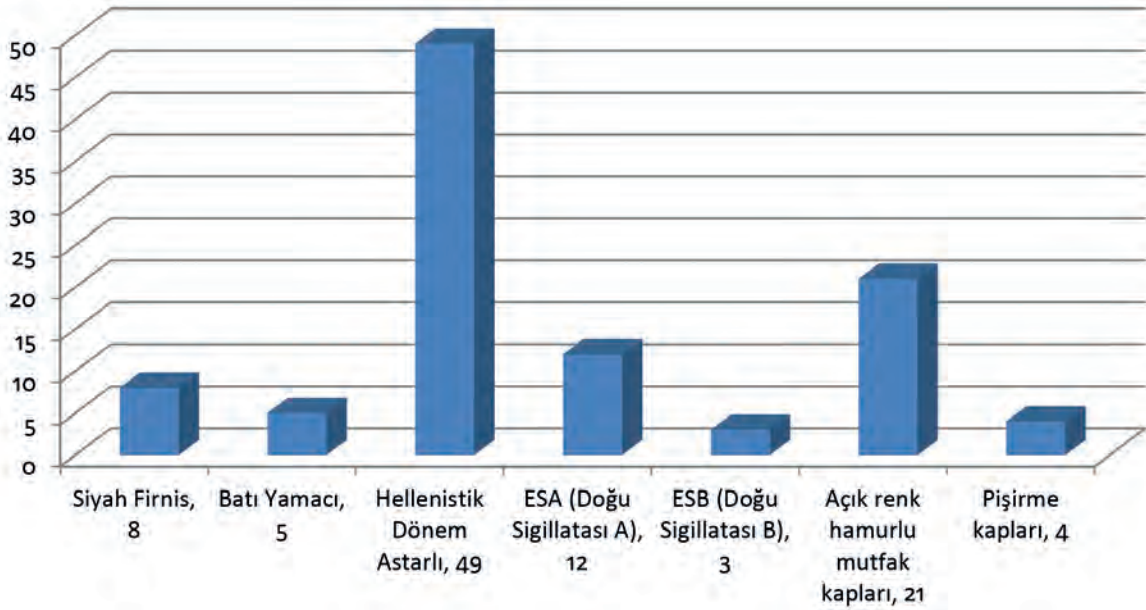
⁸ Sayar 2004: 17-28; Rosenbauer/Sayar 2011: 173.

⁹ Rosenbauer 2007: 113.

Izgara planlı Hellenistik Dönem kentinin saptandığı, surlarla çevrili alanda 2007 yılında yapılan yüzey araştırmasında tespit edilen keramiklerden¹⁰ 102 tanesi Hellenistik ve Roma Dönemi'ne sınıflandırılmıştır. Buluntular ince ve kaba keramiklerden oluşmaktadır (Res. 2). Katalog bölümünde, 44 örneğe yer verilmiştir. Birbirinin tekrarı niteliğinde olan ve hassas tarihlemeye olanak sağlamayan küçük parçalar katalogta yer almamaktadır. Öte yandan grafiklerde yer alan sonuçlar 102 parça göz önünde bulundurularak elde edilmiştir.

termektedir (Res. 4, no. 5-8; Res. 8, no. 5, 7, 8). No. 5, ağ motifli kasenin Atina Agorası'nda bilinen en erken örneği MÖ 240-225'e tarihlenir¹². Ağ motifli kaseler, MÖ 2. yüzyılın 3. çeyreğine kadar Agora buluntuları arasında saptanmıştır¹³, Sardeis¹⁴, Tarsus¹⁵ ve Antiokheia'da¹⁶ ele geçen paralelleri MÖ 2. yüzyıla tarihlenir.

No. 6, sarmaşık yaprağı motifli skyphos, bezeme motifi ve işçilik kalitesi yönünden Attika ve Bergama gibi büyük merkezlerin üretimi olan örneklerden ayrılır. Batı

Res. 2: Karataş Yüzey Araştırmasında Ele Geçen Hellenistik ve Roma Dönemi Keramiklerinin Çeşitliliği. / The variety of the Hellenistic and Roman Pottery from Karataş.

1. İNCE KERAMİKLER

1.1. Siyah Firnisli Keramikler

En erkene tarihlenen buluntular MÖ 4. yüzyıl sonuna ve 3. yüzyıla tarihlenir (Res. 4, no. 1-4). Söz konusu kapların hamurları ince elenmiş, sert pişmiş, pembemsi ya da sarımsı kahverengidir. Karataş malzemesinde Attika üretimi olarak sınıflandırılabilen az sayıda örnek siyah firnisli parçalar arasında yer almaktadır (No. 2, 3 ve 4). Tarsus, Antiokheia ve Samaria'da da¹¹ Hellenistik Dönem'de Attika üretimi örnekler oldukça azdır.

1.2. Batı Yamacı Dekorlu Keramikler

Karataş'tan ele geçen Batı Yamacı dekorlu keramikler form, bezeme ve hamur rengi yönünden çeşitlilik gös-

yamacı bezemeli skyphosların Karataş yakınlarında yerel üretimi olduğu bilinmektedir. Tarsus'ta tespit edilen örnekleri MÖ 250-200'e tarihlenir¹⁷. Antiokheia'daki paralelleri ise MÖ 4. yüzyıl sonu ile 2. yüzyıl başı arasına yerleştirilen erken Hellenistik Dönem tabakasında bulunmuştur¹⁸.

No. 7, yivli ağız profiline sahip tabak, "Ivy Platter Group" Tip I'e sınıflandırılabilir¹⁹. Rotroff, grubun üretim merkezinin Küçük Asya'nın güneyi, Suriye ya da Lübnan'da olabileceğini ileri sürmüştür²⁰. Tip I'in, Atina Agorası'nda ele geçtiği en erken buluntu konteksti MÖ 300-275 arasına işaret etmektedir²¹. Profil yönü No. 7'nin en

¹² Rotroff 1997: 108, Res. 20, no. 318.

¹³ Rotroff 1997: 109.

¹⁴ Rotroff/Oliver 2003: 49, Lev. 21, 133-135.

¹⁵ Jones 1950: Res. 125, no. 113.

¹⁶ Waage 1948: 13, Res. 3, no. 21-23.

¹⁷ Jones 1950: Res. 124, Lev. 182, no. 102, 103.

¹⁸ Waage 1948: Res. 3, no. 15.

¹⁹ Rotroff 2002: 100-102, Res. 2.

²⁰ Rotroff 2002: 101.

²¹ Rotroff 1997: Res. 56, no. 829.

¹⁰ Toplamda bulunan parça sayısı 149'dur. Bunlardan 30 tanesi Bizans sırlı keramiği ve 17 tanesi Hellenistik Dönem öncesinden örneklerdir.

¹¹ Jones 1950: 151; Waage 1948: 11; Crowfoot/Kenyon 1957: 218.

yakın benzerleri Tarsus'ta²² ve Samaria'da²³ MÖ 2. yüzyıla tarihlenen tabakalarda tespit edilmiştir.

No. 8, Batı Yamacı dekorlu lagynosa ait gövde parçasıdır. Kabın omuz kısmındaki sade bezeme, krem rengi filizlerden oluşmaktadır. Rodos²⁴, Kıbrıs²⁵ ve Antiokheia'da²⁶ ele geçen Batı Yamacı dekorlu lagynosların yerel atölyelerde üretildikleri saptanmıştır. MÖ 2. yüzyıla tarihlenen söz konusu örneklerde kazıma çizgilerle verilmiş olan filiz motifi ve meyveler kullanılmıştır. No. 8'in bezeme yönünden tam bir benzeri bulunamamıştır.

1.3. Hellenistik Dönem Astarlı Keramikleri

Hellenistik Dönem astarlı keramikleri belirgin bir çoğunlukta ele geçmiştir (Res. 4, no. 9-14; Res. 5, no. 15-28; Res. 6, no. 29, 30; Res. 8, no. 12, 28). Malzeme ağırlıklı olarak Attika'dan bilinen kap formlarının yerel atölyelerde üretilmiş örneklerinden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra no. 12, 13, 27, 28'de olduğu gibi Geç Hellenistik Dönem ile birlikte ortaya çıkan, Suriye-Filistin Bölgesi'ne özgü tabak ve kase formları da²⁷ Karataş'ta tespit edilmiştir. Batı Anadolu'daki Efes ve Sagalassos benzer durumun gözlemlenebildiği merkezlerdendir. Söz konusu kentlerde konik gövdeli kaseler sözü edilen kent sakinlerinin yerel zevklerini yansıtan kap formudur²⁸.

Mevcut malzemeyi hamur rengine göre birbirinden farklı özellikler gösteren alt gruplara ayırmak mümkündür. Bunlardan pembemsi (Munsell: 5YR 6/6) ya da sarımsı (Munsell: 7.5 YR 7/6) tonlarda açık kahverengi en yoğun grubu oluşturmaktadır. Bu grupta kil oldukça ince elenmiştir²⁹. Az sayıda olmaklar birlikte sert pişmiş gri (no. 27); kahverengi (no.10,24) ve açık sarı (no. 16, 26, 29, 30) hamurlu örnekler de Karataş malzemesi arasında yer almaktadır. Gri hamur Tarsus'ta Hellenistik Dönem ortalarından itibaren; sarı ve kahverengi ise Geç Hellenistik Dönem'den itibaren görülür³⁰. Tel Anafa'dan ele geçen açık renk hamurlu Hellenistik Dönem formlarını, Slane Doğu Sigillatası A öncülleri olarak sınıflandırılmıştır³¹.

İçki kabı, tabak, kase gibi açık kap formlarında, astar yalnızca kabın iç yüzeyini tamamıyla kaplamaktadır. Dış yüzeyde ise, ince bir tabaka şeklinde ve düzensizdir. Malzeme genellikle kırmızı ya da kahverengi, mat astarlıdır. Siyah, mat astarlı örnekler oldukça az olmakla birlikte içe çekik ağızlı kaselerde görülmektedir.

1.3.1. İçki Kabı

No. 9 ve 10 içki kaplarına ait ağız ve dip parçaları profil yönünden MÖ 3. yüzyıl sonuna ve 2. yüzyıl başlarına tarihlenen Attika üretimi kantharos ve skyphoslara uymaktadır³². Tarsus³³ ve Samaria'da³⁴ bulunan benzer örnekler MÖ 2. ve 1. yüzyıla tarihlenmiştir. Karataş içki kaplarının diğer bir paraleli Nagidos'ta tespit edilmiştir³⁵.

1.3.2. Sosluk

No 11'in profil yönünden benzerleri, Atina Agorası'nda ele geçen, MÖ 1. yüzyıl başına tarihlenen sosluklardır³⁶. No. 12 sıg ve kavisli gövdeli sosluğun ise Tarsus³⁷ ve Antiokheia³⁸ gibi Karataş'a yakın pek çok merkezde yerel üretim örnekleri tespit edilmiştir. Bu nedenle bölgeye özgü yerel bir tip olduğu düşünülmektedir. Tarsus ve Antikokheia'daki soslukların geldiği tabakalar MÖ 3.-2. yüzyıla işaret etmektedir.

1.3.3. Tabak

No. 13-15, yuvarlatılmış ağız kenarlı tabaklar Atina Agorası'nda MÖ 5. yüzyıl sonundan itibaren kullanım görmüştür³⁹. Erken Hellenistik Dönem ile birlikte Attika dışında da yaygınlaşmıştır⁴⁰. Karataş tabakalarının Samaria⁴¹ ve Tarsus'tan⁴² bilinen en yakın benzerleri MÖ 3.-2. yüzyıla tarihlenir. Nagidos'ta tespit edilen paralelleri için ise Durukan- Körsulu MÖ 250-150 arasını önerir⁴³.

1.3.4. Balık Tabağı

No. 16, 4. yüzyılın keskin açılı ağız profiline sahip balık tabaklarından ayrılır⁴⁴. Hafifçe yuvarlatılmış ağız profili nedeniyle, MÖ 3. yüzyıla tarihlenen örnekler arasında değerlendirilmesi mümkündür⁴⁵. Diğer benzerleri Tarsus⁴⁶ ve Samaria'dan⁴⁷ bilinmektedir.

No. 17 ve 18 ise form olarak Doğu Akdeniz'deki farklı merkezlerin yerel üretim balık tabaklarına yaklaşmaktadır. Bunlardan No. 18'in Tarsus'ta ele geçen bir benzeri MÖ 250-200'e tarihlenir⁴⁸. Paphos'ta bulunmuş, MÖ 170-150 arasına tarihlenen bir balık tabağının genel profili de No. 18'e uyar⁴⁹. Yuvarlak bir ağız profiline sahip

²² Jones 1950: Res. 127 ve 183, no. 133 vd.

²³ Crowfoot/Kenyon 1957: 243, Res. 47, 1-2, 7-8.

²⁴ Patsiada 1983: 192, Lev. 29, no. 180.

²⁵ Hayes 1991: Res. 10, no. 12.

²⁶ Waage 1948: Res. 7, no. 14.

²⁷ Waage 1948: 14; Crowfoot/Kenyon 1957: 219.

²⁸ van der Enden/Poblome/Bes 2014: 90-91.

²⁹ krş. Jones 1950: 153.

³⁰ Jones 1950: 153.

³¹ Slane 1997: 269.

³² Rotroff 1997, Res. 22, no. 393; Lev. 12, no. 163.

³³ Jones 1950: Res. 181, 85, 85B, 85C.

³⁴ Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 242, Lev. 46, no. 5-6; Lev. 39, no. 4.

³⁵ Durukan/Körsulu 2007: 191, no. 23.

³⁶ Rotroff 1997: 320, Res. 53, no. 764, 770.

³⁷ Jones 1950: Lev. 178, 26D. k.

³⁸ Waage 1948: Lev.1, 2k.

³⁹ Sparkes/Talcott 1970: Res. 10, no. 1046-1051.

⁴⁰ Rotroff 1997: 142.

⁴¹ Crowfoot/Kenyon 1957: 252, Res. 51, no. 5-8.

⁴² Jones 1950: Lev. 179, B; Lev. 178, 27; Lev. 183, no. 137.

⁴³ Durukan/Körsulu 2007: no. 83, 84, 88, 91.

⁴⁴ Rotroff 1997: 146.

⁴⁵ Rotroff 1997: Res. 51, no. 717, 724, 725.

⁴⁶ Jones 1950: 212, Res. 178, 23A.

⁴⁷ Crowfoot/Kenyon 1957: 262, Res. 54, no. 3, 4.

⁴⁸ Jones 1950: 212, Res. 178, 23C, B.

⁴⁹ Hayes 1991: 114, Res. 44, no. 8.

olan No. 17 Tell Anafa'da tespit edilen bir balık tabağına uymaktadır⁵⁰. Slane'in, Doğu Sigillatası A'nın öncülü olarak tanımladığı Tel Anafa buluntusunun ele geçtiği tabaka, MÖ 2. yüzyıl sonu ile erken 1. yüzyıl arasına işaret etmektedir⁵¹. Samaria'da saptanan aynı tipteki bir yerel üretim örneği MÖ 2.-1. yüzyıla tarihlenmiştir⁵². Tarsus⁵³ ve Antiokheia'da⁵⁴ da yerel atölyelerde üretilmiş olan paralelleri bilinmektedir.

1.3.5. Balık Tabağı/Kase

No. 20 ve 21, Atina Agorası'nda bulunmuş, MÖ 3. yüzyıl sonuna ve 2. yüzyıla tarihlenen düz dudak tablalı kaseleler ile aynı tiptedir⁵⁵. No. 20 ve 21 için bir diğer paraleli Samaria'dan bilinen, MÖ 2. yüzyıla yerleştirilen bir balık tabağı sunar⁵⁶. Düz dudak tablalı balık tabağı Kıbrıs (Agios Georgios)'ta MÖ 3. yüzyıl başı ile 2. yüzyıl ortası arasına⁵⁷ verilen bir kontekstten de bilinmektedir.

1.3.6. İçe Çekik Ağzılı Kase

İçe çekik ağzılı kase Karataş malzemesi içinde en çok sayıda ele geçen kap formudur. Crowfoot/Kenyon içe çekik ağzılı kaselerin Doğu Akdeniz'deki merkezlerde yoğun bir biçimde ele geçmiş olmasını Tarsus'taki üretim ile ilişkilendirmektedir⁵⁸.

No. 22, 23, 24, 25 ve 26 profil yönünden Atina Agorası'nda bulunmuş MÖ 3. ve 2. yüzyıla tarihlenen kaselere yaklaşmaktadır⁵⁹. Tarsus'ta aynı tipteki yerel üretim örnekleri MÖ 3. yüzyıl sonuna ve 2. yüzyıl başına tarihlenir⁶⁰. Antiokheia'da da aynı dönemden, siyah ve kırmızı astarlı paralelleri tespit edilmiştir⁶¹.

No. 27, konik dipli kasenin benzerleri Suriye-Filistin Bölgesi ve Kıbrıs'taki merkezlerden bilinmektedir. Profil yönünden Karataş kasesine uyan örneklerden biri Tarsus'ta MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen orta Hellenistik Dönem tabakasında ele geçmiştir⁶². Söz konusu örnek Karataş kasesinde olduğu gibi, aynı zamanda gri hamurludur. No. 27'in diğer benzerleri Antiokheia⁶³, Samaria⁶⁴ ve Paphos⁶⁵'ta saptanmıştır.

1.3.7. İçki Kabı

No. 28, profil ve astar yönünden Paphos'ta, Dionysos'un Evi'nde bulunan bir içki kabına uyar. Ele geçtiği kontekst MÖ 1. yüzyılın ilk yarısına işaret etmektedir⁶⁶. Lund "Aradhippou Goblet" olarak adlandırılan bu formun üretim merkezinin Kıbrıs'ın doğusunda olduğunu bildirmiştir⁶⁷. Aynı tipte bir diğer örnek Agios Georgios'ta da tespit edilmiştir⁶⁸.

1.3.8. Yarıküre Gövdeli Kase (Hemispherical Cup)

Rotroff yarıküre gövdeli kaselerin, Atina Agorası'nda MÖ 2. yüzyıl ortalarından itibaren, içe çekik ağzılı kaselerin yerini aldığını saptamıştır⁶⁹. No. 29 ve 30 sert pişmiş, açık renk, mika katkılı hamura sahip, yarıküre gövdeli kaseler profil ve hamur yönünden Tel Anafa'da⁷⁰ saptanan örneklerle uymaktadır. Slane, MÖ 175-125 arasına tarihlenen Tel Anafa buluntularını Doğu Sigillatası A'nın öncül tipi olarak tanımlamıştır⁷¹. Samaria⁷², Tarsus⁷³ ve Antiokheia⁷⁴ yarıküre gövdeli kaselerin ele geçtiği diğer merkezlerdendir.

1.4. Doğu Sigillatası A (Eastern Sigillata A)

Doğu Akdeniz'de pek çok yerde olduğu gibi Karataş'ta da Doğu Sigillatası A'nın farklı tipte tabak ve kaselerine ait parçalar ele geçmiştir (Res. 6, no. 31-35; Res. 8 no. 33, 35). Buluntular geç Hellenistik Dönem ve İmparatorluk Dönemi örneklerinden oluşmaktadır.

No. 31 ve 32, tabak ağız ve dip parçaları Hayes'in tipolojisinde (Atlante II) Form 2A'ya yaklaşmaktadır⁷⁵. Hayes söz konusu formu MÖ 150-100'e yerleştirir⁷⁶. Form 2A, Tel Anafa⁷⁷ ve Hama'dan da⁷⁸ bilinmektedir. Yaygın kullanım görmüş bir tip olan Form 2A Sagalassos'tan ele geçen buluntular arasında da yer almaktadır⁷⁹.

No. 33'ün profil yönünden benzerleri Hayes'in (Atlante II) Form 29⁸⁰ ve Form 6⁸¹ olarak adlandırmış olduğu tabaklardır. Bunlardan Form 29, MÖ 30 - MS 25; Form 6 ise MÖ 50 - MS 1 arasına tarihlenmiştir. Antiokheia⁸² ve

⁵⁰ Slane 1997: Lev. 1, FW 1.

⁵¹ Slane 1997: 275.

⁵² Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 55, No. 7.

⁵³ Jones 1950: Res. 178, 23.

⁵⁴ Waage 1948: Lev. 1, no. 10p.

⁵⁵ Rotroff 1997: Res. 56, no. 826, 770; Lev. 52, no. 748.

⁵⁶ Crowfoot 1957: 264, Lev. 55, no. 1-11.

⁵⁷ Berlin/Pilacinski 2003: Res. 2, no. 23-24.

⁵⁸ Crowfoot/Kenyon 1957: 225.

⁵⁹ Rotroff 1997: Res. 63, no. 1006, 1012, 1021; Res. 64, no. 1035; Res. 73, no. 1011.

⁶⁰ Jones 1950: Res. 180, no. 51-80.

⁶¹ Waage 1948: Lev. 2, 3, no. 70-79.

⁶² Jones 1950, Res. 180, no. 52A, B.

⁶³ Waage 1948: Lev. 3, no. 80.

⁶⁴ Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 38, no. 9.

⁶⁵ Hayes 1991: Res. 13, no. 7.

⁶⁶ Hayes 1991: Fig. 54, no. 23; Lund 2005: 74, Lev. 4; 73, Lev. 6.

⁶⁷ Hayes 1991: 151.

⁶⁸ Berlin/Pilacinski 2003: Res. 4, no. 67, 71.

⁶⁹ Rotroff 1997: 164.

⁷⁰ Slane 1997: Lev. 2, FW26, FW 27.

⁷¹ Slane 1997: 279.

⁷² Crowfoot/Kenyon 1957: 333, Res. 80, no. 1-6.

⁷³ Jones 1950: Res. 188, no. 275.

⁷⁴ Waage 1948: 47, Res. 6, no. 1-5, 7, 9.

⁷⁵ Hayes 1985: Lev. 1, no. 4.

⁷⁶ Hayes 1985: 14.

⁷⁷ Slane 1997: Lev. 7, FW74

⁷⁸ Christensen/Johansen 1971: Res. 26, no. 18.

⁷⁹ Poblome/Degeest/Waelkens/Scheltens 1991: Res. 60, F1-F3.

⁸⁰ Hayes 1985: Lev. 4, no. 13.

⁸¹ Hayes 1985: Lev. 2, no. 6.

⁸² Waage 1948: Lev. 4, 126g.

Tel Anafa⁸³, sözü edilen formların bulunduğu diğer kentlerdir.

No. 34 konveks gövdeli tabak Hayes'in tipolojisinde (Atlante II) Form 4B ile yakın benzerlik gösterir⁸⁴. Hayes Form 4B için MÖ 2. yüzyıl sonu ile Augustus Dönemi arasını önerir⁸⁵. Antiokheia⁸⁶ ve Tel Anafa'da⁸⁷ bulunan paralelleri MÖ 1. yüzyıl sonu ile MS 1. yüzyıl başı arasında yerleştirilmiştir.

No. 35, küçük kasenin profili Hayes'in geç Augustus-erken Tiberius Dönemi'ne sınıflandırdığı (Atlante II) Form 47'ye uyar⁸⁸. Form 47, Doğu Akdeniz'de pek çok merkezden bilinmektedir. Tel Anafa'daki⁸⁹ ve Antiokheia'daki⁹⁰ örnekleri MS 1. yüzyıl başlarına tarihlenmiştir. Hama⁹¹ ve Tarsus'ta⁹² da tespit edildikleri tabakalar erken İmparatorluk Dönemi'ne işaret etmektedir.

1.5. Doğu Sigillatası B (Eastern Sigillata B)

Karataş malzemesi arasında Doğu Sigillatası B örnekleri de bulunmaktadır (Res. 6, no. 36, 37; Res. 8 no. 37). No. 36 yüzeyi yivli ağız parçası, parlak ve özenli bir astar dokusuna sahiptir. Form bakımından en yakın benzeri Ephesos'ta bulunmuş ve MS 1. yüzyıla tarihlenmiş olan bir çanak⁹³. Karataş yakınlarındaki merkezlerde No 36'nın bire bir benzeri belirlenememiştir. Öte yandan Tarsus⁹⁴ ve Antiokheia'da⁹⁵. MS 1. ve 2. yüzyıla tarihlenen ithal Doğu Sigillatası B örnekleri saptanmıştır.

No. 37 düz dipli tabak Hayes'in Doğu Sigillatası B'nin geç serisi olarak tanımladığı (Atlante II) geç "Form e" ile yakın benzerlik gösterir⁹⁶. Hayes, geç "Form e" için Antoninler Dönemi'ni önerir⁹⁷. Astar ve işçilik kalitesi, Karataş tabağının yerel bir atölyede üretilmiş olduğuna işaret eder. Antiokheia'dan bilinen benzer bir yerel üretim örneği için Waage MS 2.-3. yüzyıl arasını önermiştir⁹⁸.

⁸³ Slane 1997: Lev. 12, FW 122.

⁸⁴ Hayes 1985: Lev. 1, no. 12.

⁸⁵ Hayes 1985, 16.

⁸⁶ Waage 1948: 27, Lev. 3. 115f.

⁸⁷ Slane 1997: Lev. 12, FW 122.

⁸⁸ Hayes 1985: Lev. 6, no. 15.

⁸⁹ Slane 1997: Lev. 24, FW 278.

⁹⁰ Waage 1948: Lev. 5, no. 453p.

⁹¹ Christensen/Johansen 1971: Res. 64, 23.16a.

⁹² Jones 1950: Res. 144, 193.

⁹³ Gassner 1997: Lev. 42, no. 506; Mitsopoulos/Leon 1991: Lev. 140, no. H87.

⁹⁴ Jones 1957: 186, 253, Res. 147, 196, no. 554-566.

⁹⁵ Waage 1949: no. 500-599.

⁹⁶ Hayes 1985: Lev. 8, no. 10.

⁹⁷ Hayes 1985: 42.

⁹⁸ Waage 1948: Lev. 7, no. 635, 636.

2. KABA KERAMİKLER

2.1. Açık Renk Hamurlu Saklama, Taşıma ve Mutfak Kapları

Ele geçen açık renk hamurlu saklama, taşıma ve mutfak kapları arasında krater, mortarium, çanak ve amphoralar tespit edilmiş olan kap formlarıdır (Res. 7, no. 38-43; Res. 8, no. 41, 42). Malzemenin bir kısmı açık sarı ya da yeşilimsi sarı tonlarda, mat astarlıdır. Mevcut formlar Suriye-Filistin Bölgesi, Kıbrıs ve Batı Anadolu'daki merkezlerden merkezlerden ele geçen örneklerle paralellik göstermektedir.

2.1.1. Krater/Lekane

No. 38, ağız parçası Tarsus'ta saptanan, MÖ 2. yüzyıl sonu ile 1. yüzyıl başı arasına tarihlenen bir krater ile karşılaştırma yapmaya olanak verir⁹⁹. Benzer bir diğer krater Karasis Kalesi'nden de bilinmektedir¹⁰⁰. No.43 profil yönünden Kıbrıs (Agios Georgios)'ta tespit edilen lekane de uyar¹⁰¹. Kıbrıs Lekanisinin bulunduğu kontekt MÖ 3. yüzyıl başı- 2. yüzyıl ortasına işaret etmektedir.

2.1.2. Mortarium

No. 39, 40 profil ve hamur özellikleri yönünden MÖ 2. yüzyıl sonuna ve 1. yüzyıla tarihlenen mortariumlara uyaktadır. No. 39' un bir paraleli Tarsus'ta¹⁰²; No. 40'ın paralelleri ise Tel Anafa'da¹⁰³ saptanmıştır.

2.1.3. Amphora

Karataş malzemesi farklı merkezlerde üretilen amphora tiplerini kapsamaktadır. No. 41, hafifçe dışa doğru açılan, profilli bir ağıza sahiptir. En yakın paraleli Tel Anafa'dan MÖ 1. yüzyıl sonu ile MS 1. yüzyıl başı arasına tarihlenen ROMIC tabakasından ele geçmiştir¹⁰⁴. Berlin söz konusu örneğin ithal olduğunu bildirir¹⁰⁵.

No. 42, Fenike amphoralarına özgü silindirik gövdeye ve dikey kulba sahiptir. Profil yönünden MÖ 325-250 aralığına tarihlenen uzun gövdeli¹⁰⁶ ve MÖ 2. yüzyıla tarihlenen torba gövdeli¹⁰⁷ Dor Amphoraları'na uymaktadır. Torba gövdeli Dor amphoralarının, kil analizleri yapılarak üretim yerleri İsrail'in kuzeyi olarak belirlenmiştir¹⁰⁸. No. 42 için tipolojik bakımdan bir diğer paraleli, Salles'in MÖ 3 yüzyıl-2. yüzyıl sonu arasına yerleştirdiği Kition'da tespit edilen Kıbrıs amphorası sunmaktadır¹⁰⁹.

⁹⁹ Jones 1950: Res. 200, 706 I.

¹⁰⁰ Polla 2011: 93, Res. 6, no. 5.

¹⁰¹ Berlin/Pilacinski 2003: Res. 8, no. 126.

¹⁰² Jones 1950: Res. 184, no. 191A.

¹⁰³ Berlin 1997: 125, Lev. 39, PW365; Lev. 40, PW375.

¹⁰⁴ Berlin 1997: Lev. 68, PW536.

¹⁰⁵ Berlin 1997: 164.

¹⁰⁶ Guz-Zilberstein 1995: Res. 6.37, no. 8.

¹⁰⁷ Guz-Zilberstein 1995: Res. 6.35 no. 10; 6.36, no.12.

¹⁰⁸ Guz-Zilberstein 1995: 311. Olası üretim yeri Dor'dur.

¹⁰⁹ Salles 1993: Res. 232, Lev. 538.

No. 43, Nagidos'ta bulunan dışa çekik ağızlı Amphora ile benzerlik gösterir¹¹⁰. Şenol- Aşkın söz konusu örneği Knidos amphoraları tipolojisi ışığında MÖ 3. yüzyıl ortalarına tarihler. Knidos amphoralarının Doğu Akdeniz'de de üretimlerinin olduğu bilinmektedir¹¹¹.

2.2. Pişirme Kabı

2.2.1. Lopas

No. 44 pişirme kabı geniş, dışa çekik ağızlıdır (Res. 8, no. 44; Res. 8, no. 54). Özenli bir işçilik gösteren kabın hamuru koyu kırmızıdır. No. 54'ün en yakın benzeri Knossos'tan bulunmuş bir lopastır¹¹². Knossos lopasının, Dionysos'un Villası'nda ele geçtiği SE/β/2 konteksti Hadrian Dönemi ile MS 180 arasına işaret eder¹¹³. Hayes mevcut arkeolojik bulgular ışığında, MS 2. ve 3. yüzyıl boyunca Ege Bölgesi'nde, özenli pişirme kabı ürettiği anlaşılan, iki büyük merkez olduğunu bildirir¹¹⁴. Knossos buluntularını bu merkezlerden gelen ithal örnekler arasında değerlendirir. Tarsus'ta orta İmparatorluk Dönemi tabakasında tespit edilen bir diğer pişirme kabı da Karataş örneği ile analogi yapmayı sağlamaktadır¹¹⁵.

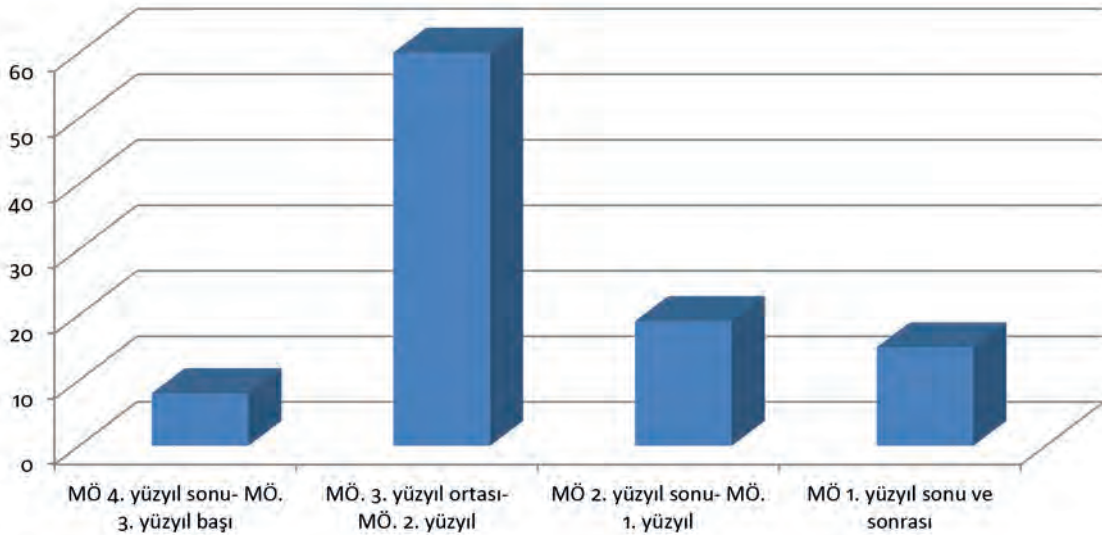
SONUÇLAR

Karataş Burnu'nda ele geçen 102 parça keramiğin kronolojik dağılımı dikkate alındığında MÖ 3. ve 2. yüzyıla sınıflandırılan buluntuların yoğunluğu dikkati çekmektedir (Res. 3). Bu durum söz konusu dönemde Karataş Burnu'nda yeni kurulan kent (Magarsos) için Savalli-Lestrade ve Rosenbauer/Sayar'ın önerdikleri tarihe de uymaktadır.

Hellenistik Dönem'in en erkene sınıflandırılabilen ince keramikleri MÖ 4. yüzyıl sonlarına- 3. yüzyıl başlarına tarihlenen siyah firnisli ve batı yamacı dekorlu örneklerdir. Basit, astarlı keramikler ele geçen buluntular arasında belirgin bir çoğunlukta temsil edilmektedir.

Tarsus ve Antiokheia'da MÖ 2. yüzyıl ortalarından itibaren ortaya çıkmış olan Doğu Sigillatası A'nın geç Hellenistik Dönem formları Karataş buluntuları arasında yer almaktadır. Diğer taraftan profili Doğu Sigillatası A'nın İmparatorluk Dönemi formlarına uyan tabak ve kase parçaları da tespit edilmiştir. MS 2. yüzyıl Doğu Sigillatası B tabak ve çanaklarına ait olduğu düşünülen buluntular aynı zamanda ince keramikler arasında en geçe tarihlenen örneklerdir.

MÖ 4. yüzyıl sonu- MÖ. 3. yüzyıl başı	8
MÖ 3. yüzyıl ortası- MÖ. 2. yüzyıl	60
MÖ 2. yüzyıl sonu- MÖ. 1. yüzyıl	19
MÖ 1. yüzyıl sonu ve sonrası	15

Res. 3: Karataş Yüzye Araştırmasında Ele Geçen Keramiklerin Yüzyıllara Göre Dağılımı / *Distribution of the Hellenistic and Roman Pottery According to the Centuries.*

¹¹⁰Şenol/Aşkın 2007: 275, no. 75.

¹¹¹Marchand 2002: 249.

¹¹²Hayes 1983: Res. 7, no. 83.

¹¹³Hayes 1983: 98.

¹¹⁴Hayes 1983: 105 vd.

¹¹⁵Jones 1957: Res. 206, no. 810.

Ele geçen kaba keramiklerde de tipolojik ve kronolojik bir çeşitlilik söz konusudur. Krater, mortarium, çanak, amphora ve pişirme kaplarına ait parçalar saptanan örneklerdendir. Açık renk hamurlu saklama, taşıma ve mutfak kaplarının en erkene tarihlenen örneklerinin benzerleri Suriye-Filistin Bölgesi ve Kıbrıs'taki merkezlerde MÖ 3. yüzyıla tarihlenmiştir. Kaba keramiklerde belirli bir kesinlikle en geçen tarihlenebilen örnek ise; Knossos-ve Tarsus'taki benzerlerine dayanarak orta İmparatorluk Dönemi'ne sınıflandırılan pişirme kabıdır.

İnce elenmiş hamur dokusu ve sabunumsu astar tabakası nedeniyle ele geçen 102 parçadan 7 tanesi Attika üretimi olarak tanımlanmıştır. Karataş'ta olduğu gibi Antiokheia, Hama, Samaria, Tarsus ve Tel Anafa gibi Suriye-Filistin Bölgesi'ndeki merkezlerde de Attika üretimi keramiklerin az sayıda olduğu dikkati çekmektedir. Belirtilen merkezlerde bölgedeki yerel atölyelerde üretilmiş örnekler çoğunluktadır. Karataş malzemesinde hamur ve astar özelliklerinin yanı sıra, Suriye-Filistin Bölgesi ve Kıbrıs'ta karşılaşılan kap formlarının tespit edilmiş olması malzemenin ağırlıklı olarak bu merkezlerinden gelmiş olabileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, büyük atölyelerin ürettiği örneklerden ayrılan ve tam benzerleri saptanamayan parçalar da buluntular arasındadır. Bu buluntular, Hellenistik ve Roma Dönemi'nde, Karataş yakınlarında yerel üretim yapan, küçük ölçekli atölyelerin faaliyet gösterdiği yönündeki ihtimalleri güçlendirmektedir. Daha kesin veriler, sistemli kazılardan ele geçen, geniş kapsamlı malzemenin kil analizlerinin de yapılmasıyla elde edilebilir.

KATALOG

1. İNCE KERAMİK

1.1. Siyah Firnisli Keramikler

No. 1 İçki Kabı, dip **Bul. yer.:** 9150 **Ham.:** 5 YR 7/4. İyi elenmiş, katkı maddeleri çok ince taneli. Sert pişmiş. **Ast.:** Siyah (yer yer ince bir tabaka şeklinde) **Ölç.:** Ç: 4,4 cm; Y: 1,7 cm. **Analoji:** Edwards 1975: Lev. 16, no. 463; Rotroff 1997: Res. 17, No. 257, 261.

No. 2 Kase/Tabak, dip (Attika Üretimi) **Bul. yer.:** A1, 2, 3. **Ham.:** 5 YR 7/6. İyi elenmiş, katkı maddeleri çok ince taneli. Sert pişmiş. **Ast.:** Siyah (parlak, metalik). **Ölç.:** Ç: 6 cm, Y: 1,2 cm, **Analoji:** Rotroff 1997: Res. 64, no. 1039; Waage 1948: Lev. 2, no.10.

No. 3 Ağzı dışa dönük kase, ağız, gövde (Attika Üretimi) **Bul. yer.:** A2 **Ham.:** 7.5 YR 7/4. İyi elenmiş, katkı maddeleri çok ince taneli. Sert pişmiş. **Ast.:** Siyah (parlak). **Ölç.:** Ç: 17 cm, Y: 4,4 cm., **Analoji:** Crowfoot/Kenyon 1950: Res. 48, no. 1, 2, 3, Rotroff 1997: Res. 48, no. 670; Res. 59, no. 869; Sparkes/Talcott 1970: Lev. 8, no. 808.

No. 4 Kapalı kap formu? dip (Attika Üretimi) **Bul. yer.:** A2 **Ham.:** 5 YR 7/6. İyi elenmiş, katkı maddeleri çok ince taneli. Sert pişmiş. **Ast.:** siyah (kaygan). **Ölç.:** Ç: 8 cm., Y: 1,2 cm., **Analoji:** Rotroff 1997: Res. 69, no. 1114, Res. 104, no. 1754.

1.2. Batı Yamacı Dekorlu Keramikler

No. 5 Ağ motifli, Küresel gövdeli kase, ağız (Attika üretimi olması muhtemel) **Bul. yer.:** A1 **Ham.:** 7.5 YR 7/4. İyi elenmiş, katkı maddeleri çok ince taneli. Sert pişmiş. **Ast.:** Siyah iç yüzde kahverengi. **Ek renk:** Beyaz (ağız kenarındaki kazıma çizgiye paralel uzanan dairesel çizgi). **Ölç.:** Ç: 15 cm, Y: 2,7 cm., **Analoji:** Jones 1950: Lev. 125, no. 113, Kreutz 2011: 147, Res. 8; Rotroff 1997: Res. 32, no. 320-323; Rotroff/Oliver 2003: 49, Lev. 21, 133-135; Waage 1948: 13, Res.3 no. 21-23.

No. 6 İçki Kabı, ağız **Bul. yer.:** A2 **Ham.:** 10 YR 7/4. İyi elenmiş, katkı maddeleri çok ince taneli. Sert pişmiş. **Ast.:** Siyah iç yüzde daha ince tabaka şeklinde. Ağız kenarındaki çizgi ve sarmaşık motifli yalın bırakılmış. **Ölç.:** Ç: 13 cm, Y: 1,9 cm, **Analoji:** Jones 1950: Lev. 173, 182, no. 102.

No. 7 Tabak (Ivy Platter Group, Tip 2), ağız, gövde. **Bul. yer.:** A2 **Ham.:** 5 YR 5/6 ile 5/4 arası. İyi elenmiş, katkı maddeleri çok ince taneli. Sert pişmiş. **Ast.:** Metalik siyah. Dış yüzde akma şeklinde sadece ağız kenarında. **Ölç.:** Ç: 23 cm, Y: 2,5 cm, **Analoji:** Berlin/Pilacinski 2003: Res. 1-17; Crowfoot/Kenyon 1957: 243, Res. 47,

1-2, 7-8. Hayes 1991: Res. 3, no. 8; Jones 1950: Res. 127 ve 183, no. 133 vd; Rotroff 2002: Res. 2, no. 2, 10; Rotroff 1997: Res. 56, no. 829; Waage 1948: Lev. 1, H7-H8.

No. 8 Lagynos, gövde. **Bul. yer:** A1, 2, 3 **Ham:** 5 YR 6/6. İyi elenmiş, katkı maddeleri ince taneli. Sert pişmiş. **Ast:** Koyu kahverengi- siyah. Yüzeye eşit dağılmamış. **Ek renk:** beyaz: omuz kesimindeki (yapraksız) filiz motifi ve filizi sınırlandıran birbirine paralel çizgiler. Dıştaki beyaz çizginin bitişiğinde kazıma çizgi. **Ölç:** Ç: 17 cm, (dirsek).Y: 4 cm, **Analoji:** Hayes 1991: Res. 10, no. 12. Patsiada 1983: 192, Lev. 29, no. 180, 181. Tam bir benzeri tespit edilememiştir.

1.3. Hellenistik Dönem Astarlı Keramikleri

1.3.1. İçki Kapları

No. 9 Skyphos/Kantharos? ağız, kulp kökü **Bul. yer:** A2. **Ham:** 5 YR 6/6. İyi elenmiş. Az miktarda mika ve kalker gözle görülebiliyor. Sert pişmiş. **Ast:** kil ile yakın renkte (iç yüzde). **Ölç:** Ç: 5 cm, Y: 2,8 cm., **Analoji:** Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 242, Lev. 46, no. 5-6, Lev. 39 No. 4; Durukan/Körsulu 2007: 191, no. 23; Jones 1950: Res. 181, 85, 85B, 85C; Kögler 2010: Lev. 69 Imp. 88; Rotroff 1997: no. 163.

No. 10 Skyphos/Kantharos? dip. **Bul. yer:** A2. **Ham:** 5 YR 4/2 (koyu kahverengi). İyi elenmiş, katkı maddeleri çok ince taneli. Sert pişmiş. **Ast:** mat, dışta açık kırmızı, içte gri-kırmızı **Ölç:** Ç: 15 cm, Y: 2,7 cm, **Analoji:** Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 242, Lev. 46, no. 5-6, Lev. 39, no. 4. Durukan/Körsulu 2007: 191, no. 23; Jones 1950: Res. 181, 85, 85B, 85C; Kögler 2010: Lev. 2, B13; Rotroff 1997: no. 393.

1.3.2. Sosluklar

No. 11 Ağız, gövde, dip. **Bul. yer:** A2 **Ham:** 7.5 YR 7/6. İyi elenmiş. Sert pişmiş. **Ast:** Turuncu-kırmızı yer yer siyahımsı (sadece iç yüzde) **Ölç:** Ç: 17 cm, Y: 3.2 cm, **Analoji:** Rotroff 1997: Res. 53, no. 764, 770.

No. 12 Ağız, gövde **Bul. yer:** A2 **Ham:** 5 YR 6/6. Ham. iyi elenmiş. Kalker ve kum taneleri görülebiliyor. Sert pişmiş. **Ast:** kahverengi (sadece iç yüz Ast.lı) **Ölç:** Ç: 18 cm, Y: 3.6 cm., **Analoji:** Jones 1950: Lev. 178, 26D; Waage 1948: Lev. 1, 2k.

1.3.3. Tabaklar

No. 13 Ağız, gövde **Bul. yer:** A 2 **Ham:** 7.5 YR 7/6. Ham. iyi elenmiş. Az miktarda kalker. Sert pişmiş. **Ast:** Mat, kahverengi, yer yer kırmızı (dış yüzde akma şeklinde). **Ölç:** Ç: 17 cm, Y: 1,7 cm., **Analoji:** Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 51, no. 5-8; Durukan/Körsulu 2007: no. 83, 84, 88, 91; Hayes 1991: Lev. 43, no 11, Jones 1950: Lev. 183, no. 137; Rotroff 1997: Res. 49, no. 683.

No. 14 Ağız, gövde. **Bul. yer:** A2 **Ham:** 7.5 YR 7/6. Ham. iyi elenmiş. Sert pişmiş. **Ast:** turuncu-kırmızı (sadece iç yüzde) **Ölç:** Ç: 17 cm, Y: 1,8 cm, **Analoji:** Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 51, no. 5-8, Hayes 1991: Lev. 42, no. 45; Jones 1950: Lev. 179, B; Rotroff 1997: Res. 49, no. 693.

No. 15 Ağız, gövde. **Bul. yer:** A2 **Ham:** 7.5 YR 7/6. İyi elenmiş. Az miktarda taşçık ve ince açık kahverengi taneli katkı (organik katkı?). Sert pişmiş. **Ast:** kızıl-kahverengi. Dış yüzde ince bir tabaka şeklinde. **Ölç:** Ç: 18 cm, Y: 2,4 cm, **Analoji:** Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 51, no. 5-8; Jones 1950: Lev. 178, 27; Rotroff 1997: Res. 50, no. 697.

1.3.4. Balık Tabağı

No. 16 Ağız, gövde **Bul. yer:** A2 **Ham:** 10 YR 8/4. İyi elenmiş. Sert pişmiş. **Ast:** kahverengi yer yer kızılımsı. İçte ağız ile dudak birleşiminde ince, yalın bir bant. **Ölç:** Ç: 25 cm, Y: 2,3 cm, **Analoji:** Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 54, no. 3, 4; Jones 1950: Lev. 178, 23A; Rotroff 1997: no. 717, 725.

No. 17 Tabak/Balık Tabağı, ağız, gövde **Bul. yer:** A2 **Ham:** 5 YR 7/6. İyi elenmiş. Sert pişmiş. **Ast:** Kızıl kahverengi, yüzeye eşit dağılmamış. **Ölç:** Ç: 22 cm, Y: 3,3 cm, **Analoji:** Christensen/Johansen 1971: Lev. 1, no. 13-20; Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 55, no. 7; Slane 1997: Lev. 1, FW1; Waage 1948: Lev. 1, no. 10p.

No. 18 Gövde, dip. **Bul. yer:** A2. **Ham:** 5 YR 6/6. İyi elenmiş. Sert pişmiş. **Ast:** Kahverengi (sadece iç yüzey Ast.lı) **Ölç:** Ç: 6 cm, Y: 2,2 cm., **Analoji:** Hayes 1991: Lev. 44, no. 8; Jones 1950: Lev. 178, 23C, B.

No. 19 Balık tabağı gövde, dip **Bul. yer:** A1,2,3 **Ham:** 5 YR 7/6. İyi elenmiş. Sert pişmiş. **Ast:** İnce bir tabaka şeklinde kahverengi (iç yüzde) **Ölç:** Ç: 7 cm. (dip), Y: 2,5 cm, **Analoji:** Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 37, 1; Rotroff 1997: no. 724, 725.

1.3.5. Balık Tabağı/Kase

No. 20 Ağız, gövde **Bul. yer:** A2 **Ham:** 7.5 YR 7/6. İnce taneli kalker ve mika katkısı görülebiliyor. Sert pişmiş. **Ast:** Siyah (sadece iç yüz ve ağız kenarı astarlı) **Ölç:** Ç: 17 cm, Y: 2,6 cm, **Analoji:** Crowfoot/Kenyon 1957: 264, Res. 55, no. 1-11, no. 23; Durukan/ Körsulu 2007: 199, no. 64; Rotroff 1997: no. 748; Hayes 1991: Lev. 42, no. 46.

No. 21 Ağız, gövde **Bul. yer:** A3 **Ham:** 5 YR 7/6. Az miktarda mika ve küçük taneli hava kabarcıkları. Sert pişmiş. **Ast:** dış yüzeyde koyu kahverengi kalın bir tabaka, iç yüzeyde kırmızı ince bir tabaka. **Ölç:** Ç: 20 cm, Y: 2,6 cm, **Analoji:** Durukan/Körsulu 2007: 199, no. 62; Kögler 2010: Lev. 15, D124.

1.3.6. İç Çekik Ağızlı Kase

No. 22 İç çekik ağızlı kase. Ağız, gövde, dip **Bul. yer:** 9150 **Ham:** 7.5 YR 7/6. İyi elenmiş. İnce taneli kum ve kalker katkısı. Sert pişmiş. **Ast:** Kahverengi (dış yüzeyde akma şeklinde) **Ölç:** Ç: 6,2 cm. (dip); 8,7 cm. (ağız) Y: 4,1 cm, **Analoji:** Hayes 1991: Lev. 14, no. 8; Jones 1950: Lev. 180, no. 80; Rotroff 1997: Res. 63, no. 1006.

No. 23 İç çekik ağızlı kase. Ağız, gövde. **Bul. yer:** A2, **Ham:** 7.5 YR 7/6. İnce elenmiş. Az miktarda ince taneli kalker katkısı ve hava kabarcıkları. Sert pişmiş. **Ast:** 5 YR 4/2. **Ölç:** Ç: 10 cm (dip); Y: 2,8 cm, **Analoji:** Hayes 1991: Lev. 14, no. 5; Rotroff 1997: Res. 64, no. 1035.

No. 24 İç çekik ağızlı kase. **Bul. yer:** A2 **Ham:** 5 YR 5/3. Ham. ince elenmiş. Sert pişmiş. **Ast:** 5YR 4/2 **Ölç:** Ç: 10 cm. (ağız içi); Y: 2,8 cm, **Analoji:** Hayes 1991: Lev. 14, no. 5; Rotroff 1997: Res. 63, no. 1011; Durukan/Körsulu 2008, 197, no. 53-54.

No. 25 İç çekik ağızlı kase. Ağız, gövde **Bul. yer:** A2 **Ham:** 5 YR 6/6. İyi elenmiş. Az miktarda taşçık. Sert pişmiş. **Ast:** İçte siyah-kızıl; dışta kırmızı, mat. **Ölç:** Ç: 12 cm; Y: 4,2 cm, **Analoji:** Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 49, no. 5; Jones 1950, Lev. 180, no. 80, Rotroff 1997: Res. 63, no. 1012, 1021.

No. 26 İç çekik ağızlı kase. Gövde, dip **Bul. yer:** A2 **Ham:** 7/5 YR 7/4. İyi elenmiş. Sert pişmiş. **Ast:** Siyah (yalnızca iç yüzde) **Ölç:** Ç: 5 cm, Y: 2,4 cm, **Analoji:** Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 38, no. 1; Rotroff 1997: Res. 63, no. 1006.

No. 27 İç çekik ağızlı kase? Gövde, dip. **Bul. yer:** Sahildeki Kent Surları **Ham:** 10 YR 6/1 ve 2.5Y 6/1. İyi elenmiş. Sert pişmiş. **Ast:** Koyu gri-siyah, kaygan, metalik parlaklıkta. İç yüzde parlak, tüm yüzeyi kaplıyor; dış yüzde akma şeklinde ve mat. Dekor: Baskı palmet motifi (iç yüzde, merkezde) **Ölç:** Ç: 5 cm (dip), Y: 2,6 cm, **Analoji:** Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 38, no. 9; Jones 1950: Res. 180, A, B; Hayes 1991: Res. 13, No. 7; Waage 1948: Lev. 3, no. 80.

1.3.7. Kase/İçki Kabı

No. 28 İçki Kabı/Kase? Gövde, dip. **Bul. yer:** 9150. **Ham:** 5 YR 7/6. İnce taneli mika, kalker, kum. Hafif pürüzlü kil yüzeyi. Sert pişmiş. **Ast:** Turuncu-kahverengi, dış yüzde akma şeklinde **Ölç:** Ç: 3,6 cm. (dip), Y: 4,7 cm, **Analoji:** Berlin 1997: Lev. 16, PW 147; Lund 2005: 74, Lev. 4; 73, Lev. 6.

1.3.8. Küresel gövdeli kase (hemispherical cup)

No. 29 Gövde, dip **Bul. yer:** A1 **Ham:** 7.5 YR 7/4. İyi elenmiş. Mika çıplak gözle görülebiliyor. Sert pişmiş. **Ast:** Kahverengi **Ölç:** Ç: 6,4 cm, Y: 2,5 cm, **Analoji:** Slane 1997: Lev. 17, FW 180; Crowfoot/Kenyon 1957:

Res. 80, no. 1; Christensen/Johansen 1971: Lev. 45, no. 17, 12; Rotroff 1997: Res. 64, no. 1039, 1040.

No. 30 Gövde, dip. **Bul. yer:** A1 **Ham:** 5 YR 7/4. İnce taneli mika ve kum gözle görülebiliyor. Sert pişmiş. **Ast:** Kahverengi, iç yüzeyde ince bir tabaka. **Ölç:** Ç: 11 cm., Y: 3,1 cm, **Analoji:** Crowfoot/Kenyon 1957: Res. 80, no. 4; Jones 1950: Res. 188, no. 275; Rotroff 1997: Res. 64, no. 1039, 1040; Slane 1997: Lev. 3, FW 21; Waage 1948: 47, Res. 6, no. 1-5, 7, 9.

1.4. Doğu Sigillatası A (ESA)

No. 31 Tabak. Ağız. **Bul. yer:** 9150 **Ham:** 10 YR 8/3. İyi elenmiş. Sert pişmiş. **Ast:** 2.5 YR 5/6 (yüzeye eşit dağılmamış yer yer daha ince bir tabaka şeklinde) **Ölç:** Ç: 30 cm, Y: 1,6 cm. **Analoji:** Christensen/Johansen 1971: Lev. 26, No. 16; Hayes 1985: Lev. 1, no. 4; Slane 1997: Lev. 7, FW74.

No. 32 Tabak. Gövde, dip. **Bul. yer:** 9150 **Ham:** 10 YR 8/3. Ham. iyi elenmiş. Sert pişmiş. **Ast:** 5 YR 7/6 (yüzeye eşit dağılmamış yer yer daha ince bir tabaka şeklinde) Bezeme: İçte, merkezde düzensiz rulet bezemesi. **Ölç:** Ç: 30 cm, Y: 1,6 cm, **Analoji:** Slane 1997: Lev. 7, FW74, Christensen/Johansen 1971: Lev. 26, no. 18; Hayes 2008: Lev. 2, no. 33; Hayes 1985: Lev. 1, no. 4; Slane 1997: Lev. 7, FW74.

No. 33 Tabak. Gövde, dip. **Bul. yer:** Sahildeki Kent Surları 1 **Ham:** 10 YR 8/3. Ham. iyi elenmiş. Sert pişmiş. **Ast:** Turuncu. Bezeme: İçte merkeze doğru rulet **Ölç:** Ç: 13,4 cm (dip), Y: 2,7 cm, **Analoji:** Hayes 1985: Lev. 2, no. 6. MÖ 50 - MS 1. Hayes 1985: Lev. 4, no. 13. (MÖ 30 - MS 25); Slane 1997: Lev. 12, FW 122; Waage 1948: Lev. 4, 126g.

No. 34 Tabak. Ağız, gövde, dip. **Bul. yer:** Sahildeki Kent Surları 1 **Ham:** 10 YR 8/4. İyi elenmiş. Az miktarda, ince taneli mika. Sert pişmiş. **Ast:** Yer yer turuncu, bordo ve siyah. **Ölç:** Ç: 7,5 cm (dip), Y: 2,3 cm, **Analoji:** Hayes 2008: Lev. 3, no. 63; Hayes 1985: Lev. 1, no. 12; Waage 1948: 27, Lev. 3. 115f., Slane 1997: Lev. 12, FW 122.

No. 35 Kase. Ağız, gövde, dip **Bul. yer:** 9150. **Ham:** 10 YR 8/3. İyi elenmiş. İnce taneli mika. Sert pişmiş. **Ast:** 2.5 YR 6/8. Kabın iç kısmında, ağız ve dip kesimlerinde sıçrama ve akma şeklinde. Bunun dışında kalan kısımlar Ast.sız. **Bezeme:** ağız kenarında rulet **Ölç:** Ç: 3,8 (dip) Y: 3,4 cm, **Analoji:** Christensen/Johansen: 1971, Res. 64, 23. 16a; Jones 1950: Res. 144, 193; Hayes 2008: Res. 6, no. 149; Hayes 1985: Lev. 6, no. 15; Slane 1997: Lev. 24, FW 278; Waage 1948: Lev. 5, No. 453p.

1.5. Doğu Sigillatası B (ESB)

No. 36 Çanak, ağız. **Bul. yer:** Sahildeki Kent Surları 1 **Ham:** 10 YR 8/3, Mika ve çok küçük taneli kum **Ast:** 2.5 YR 6/8 ile 5/7 arası. **Ölç:** Ç: 30 cm **Analoji:** Waage 1948: Lev. 7, no. 663, a.e., Lev.9, no. 861, 863, 866; Gas-sner 1997: Lev. 42, no. 506; Mitsopoulos-Leon: 1991: Lev. 140, No. H87.

No. 37 Çanak, ağız, gövde, dip. ESB yerel imitasyon. **Bul. yer:** Sahildeki Kent Surları 1 **Ham:** 5 YR 7/6. Hava kabarcıkları ve kum. Sert pişmiş. **Ast:** İçte ve dışta açık turuncu ve kahverengi tonlarında, mat. **Ast.** homojen değil. Yer yer çok ince bir tabaka şeklinde. **Ölç:** Ç: 16 cm (dip), Y: 3,5 cm, **Analoji:** Hayes 1985: Lev. 8, no. 10; Waage 1948: Lev. 7, no. 635, 636 (MS 2.-3. yy.).

2. KABA KERAMİK

2.1. Açık renk hamurlu saklama, taşıma ve mutfak kapları

2.1.1 Krater/Lekane

No. 38 Ağız, gövde. **Bul. yer:** A2 **Ham:** 5 YR 5/6 yer yer, 5YR 6/8. Katkı maddeleri iri taneli. Kum, kalker, taşçık. Ham. yüzeyi oldukça pürüzlü. Hava kabarcıkları belirgin. **Ast:** Mat, sarımsı bej. **Ölç:** Ç: 38 cm (ağız), Y: 3,2 cm **Analoji:** Berlin/Pilacinski 2003: Res. 8, no. 126; Jones 1950: Lev. 200, I; Polla 2011: 93, Res. 6, no. 5.

2.1.2. Mortarium

No. 39 Çanak/Mortarium? Ağız, gövde. **Bul. yer:** A2. **Ham:** 5 YR 5/6 orta kısımda 10 YR 4/1. Katkı maddeleri iri taneli. Kum, kalker, taşçık. Hava kabarcıkları belirgin. **Ast.**sız. **Ölç:** Ç: 42 cm, Y: 8,2 cm. **Analoji:** Jones 1950: Lev. 184, no. 191A.

No. 40 Mortarium. Ağız, gövde **Bul. yer:** A2 **Ham:** 5YR 6/6 yer yer 7.5YR 6/6. Katkı maddeleri belirgin miktarda ve iri taneli. Siyah, beyaz, kahverengi tonlarında. Hava kabarcığı yoğun. Ham. yüzeyi pütürlü. **Ast:** Açık sarı **Ölç:** Ç: 30 cm, Y: 2,6 cm. **Analoji:** Berlin 1997: Lev. 39, PW365.

2.1.3. Amphora

No. 41 Amphora, ağız, gövde **Bul. yer:** A3. **Ham:** 2.5YR 5/6 ile 10R 5/4 arası. Katkı maddeleri iri taneli. Hava kabarcığı yoğun. **Ast:** 10YR 8/2, mat, açık sarı **Ölç:** Ç: 16 cm (ağız) Y: 9,4 cm, **Analoji:** Berlin 1997: Lev. 68, PW536.

No. 42 Amphora, gövde, kulp **Bul. yer:** A1, 2, 3 **Ham:** 2.5YR 7/8 ile 5YR 7/8 arası. Katkı maddeleri iri taneli. Hava kabarcıkları yoğun. **Ast:** 7.5 YR 8/3'e yakın **Ölç:** Ç: 19 cm (gövde iç kısmı), Y: 16 cm. **Analoji:** Guz-Zil-

berstein 1995: Res. 6.35 no. 10; 6.36, no.12; Res. 6.37, no. 8; Salles 1993: Res. 232, no. 538.

No. 43 Amphora, (Knidos?) ağız, gövde, kulp **Bul. yer:** 9150 **Ham:** 5YR 7/4 ile 7.5YR 7/4 arası. Katkı maddeleri iri taneli. Kalker ve diğer beyaz taneli katkı maddeleri. İnce hava kabarcıkları. **Ast:** Açık sarı, mat. **Ölç:** Ç: 8 cm (ağız), Y: 11,6 cm, **Analoji:** Şenol/Aşkın 2007: 259, no. 36.

2.2. Pişirme kabı

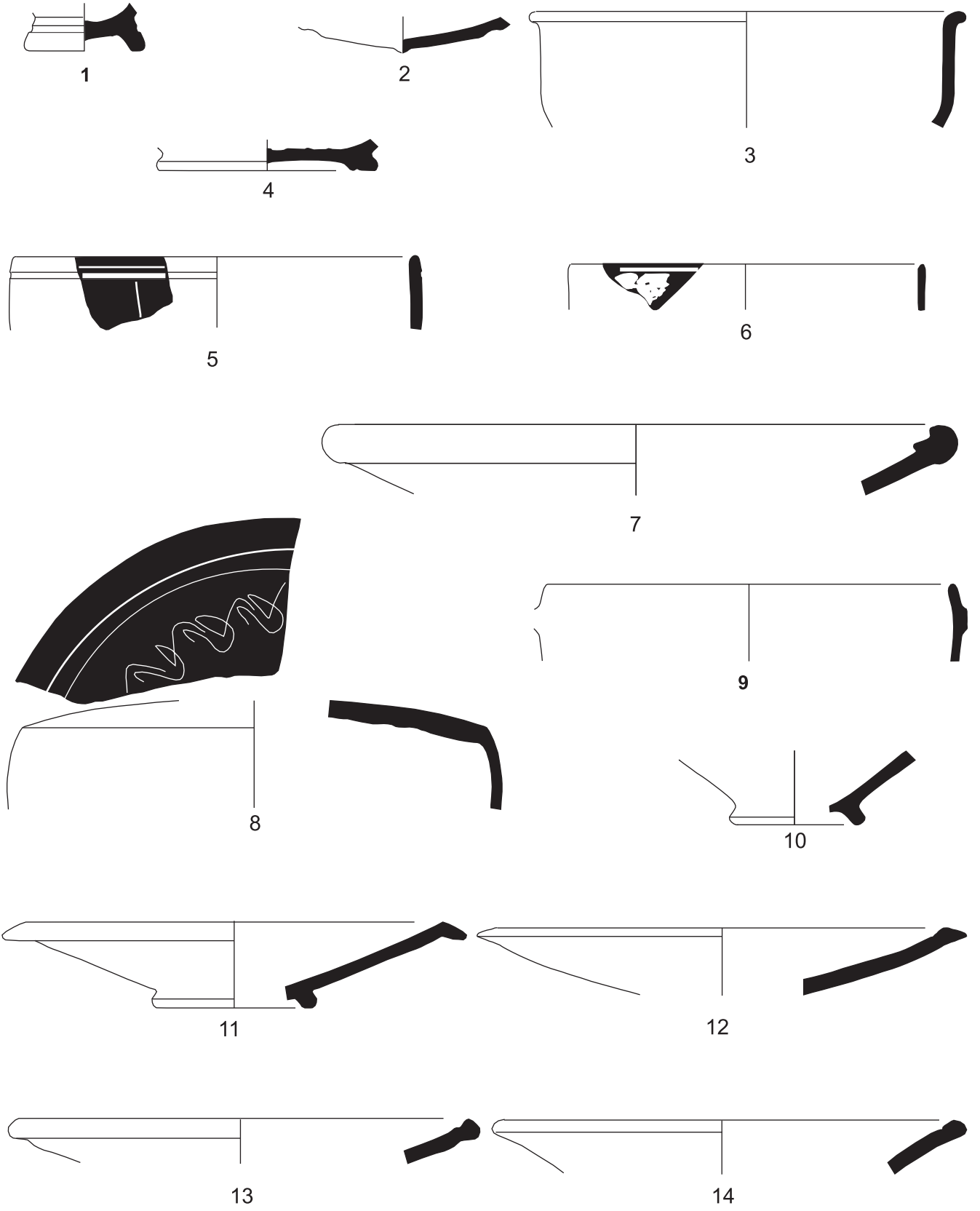
No. 44 Pişirme kabı, ağız, gövde **Bul. yer:** A2 **Ham:** 5YR 4/6 ile 5YR 4/4 arası. Katkı maddeleri belirgin miktarda: Beyaz, koyu renkli, parlak. Oldukça pütürlü Ham. yüzeyi **Ast.**sız. **Ölç:** Ç: 24 cm (ağız, iç kısmı). Y: 4,5 cm **Analoji:** Hayes 1983: Lev. 7, no. 83; Jones 1957: Lev. 206, no. 810.

KAYNAKÇA

- BERLIN, A. 1997.
 “The Plain Wares, The Hellenistic and Roman Pottery”, (Ed. S. C. Herbert), *Tel Anafa 2*, 1, Ann Arbor: 1-244, Lev. 1-94.
- BERLIN, A./PILACINSKI, J. 2003.
 “Excavations at the Hill of Agios Georgios (PA.SY.D.Y.), Nicosia. 2002 Season. Preliminary Report. The Pottery of the Early and Middle Hellenistic Period”, Report of the Department of Antiquities Cyprus. Nicosia: 181-236.
- CROWFOOT, J.W./KENYON, K.M. 1957.
 “Pottery: Hellenistic and Later”, *The Objects From Samaria* (Eds. J. W. Crowfoot/G. M. Crowfoot/K. M. Kenyon). London: 217-360.
- CHRISTENSEN, A.P./JOHANSEN, C.F. 1971.
 “Les poteries hellénistiques et les terres sigillées orientales”, Hama: fouilles et recherches 1931-1938, III.2. Copenhagen.
- DURUKAN, M./KÖRSÜLU, H. 2007.
 “Hellenistik Dönem Seramikleri”, *Nagidos: Dağlık Kilikia’da bir Antik Kent Kazısı’nın Sonuçları* (Ed. S. Durugönül). İstanbul: 155-227.
- EDWARDS, R.W. 1975.
 “Corinthian Hellenistic Pottery”, *Corinth 7/3*: Princeton.
- VAN DER ENDEN, M./POBLOME, J./BES, P. 2014.
 “From Hellenistic to Roman Imperial in Pisidian Tableware. The Genesis of Sagalassos Red Slip Ware”, in *Late Hellenistic to Mediaeval Fine Wares of the Aegean Coast of Anatolia - Their Production, Imitation and Use* Third Nieborów workshop: 30 November - 2 December 2012: 81-93.
- ERCAN, P. 2007.
 Zur Geschichte und Lokalisierung von Magarsos und Mallos, *HASB 20*: 103-106.
- GASSNER, V. 1997.
 Das Südtor der Tetragonos Agora, Keramik und Kleinfunde. *Ephesos XIII/1/1*. Wien.
- GUZ-ZILBERSTEIN, B. 1995.
 “The Typology of the Hellenistic Coarse Ware and Selected Loci of the Hellenistic and Roman Periods”, *Excavations at Dor. Final Report I B, Area A and C. The Finds* (Ed. E. Stern). Jerusalem: 289-434.
- HAYES, J.W. 2008.
 J. W. Hayes, *Roman Pottery, Fine-Ware Imports, Agora 32*. Princeton/New Jersey.
- HAYES, J.W. 2005.
 “Late Hellenistic and Roman Pottery in the Eastern Mediterranean -An Overview of Recent Developments”, *Trade Relations in the eastern Mediterranean from the late Hellenistic period to late Antiquity: Ceramic Evidence*, (Eds. M. B. Briese/L. E. Vaag) Odense: 11-26.
- HAYES, J.W. 1991.
 Hellenistic and Roman Pottery. *Paphos 3*. Nicosia.
- HAYES, J.W. 1985.
 “Sigillate Orientali”, *EAA Atlante delle forme ceramiche II. Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (tardo ellenismo e primo impero)*. Roma: 1-96.
- HAYES, J.W. 1983.
 “The Villa Dionysos Excavations, Knossos: The Pottery”, *BSA 78*: 97-163.
- HAYES, J.W. 1972.
 Late Roman Pottery. London.
- JONES, F.F. 1950.
 “The Pottery, The Hellenistic and Roman Periods”, *Excavations at Gözlükule* (Ed. H. Goldman). Tarsus 1. Princeton/New Jersey: 149-296.
- KÖGLER, P. 2010.
 Feinkeramik aus Knidos: Vom mittleren Hellenismus bis in die mittlere Kaiserzeit (ca. 200 v. Chr. bis 150 n. Chr.). Wiesbaden.
- KREUTZ, N. 2011.
 “Die Siedlung auf dem Sirkeli Höyük (Prov. Adana) hellenistischer Zeit”, *Hellenismus in der Kilikia Pedias* (Eds. A. Hoffmann/R. Posamentir/M. H. Sayar). Byzas 14. İstanbul: 139-154.
- LUND, J. 2005.
 “Introducing the Aradippou Goblet. A Case Study of Regional Diversity”, *Trade Relations in Eastern Mediterranean Form the Late Hellenistic Period to the Late Antiquity* (Eds. M. B. Briese/E.L. Vaag). Odense: 68-82.
- MARCHAND, S. 2002.
 “Le maintien de la tradition pharaonique pour les productions des céramiques datées de l’époque ptolémaïque en Egypte”, *Céramiques hellénistiques et romaines: productions et diffusion en Méditerranée orientale (Chypre, Egypte et côte syro-palestinienne)*. (Eds. F. Blondé/P. Ballet/J.F. Salles). *Travaux de la Maison de l’Orient Méditerranéen 35*. Lyon: 247-261.

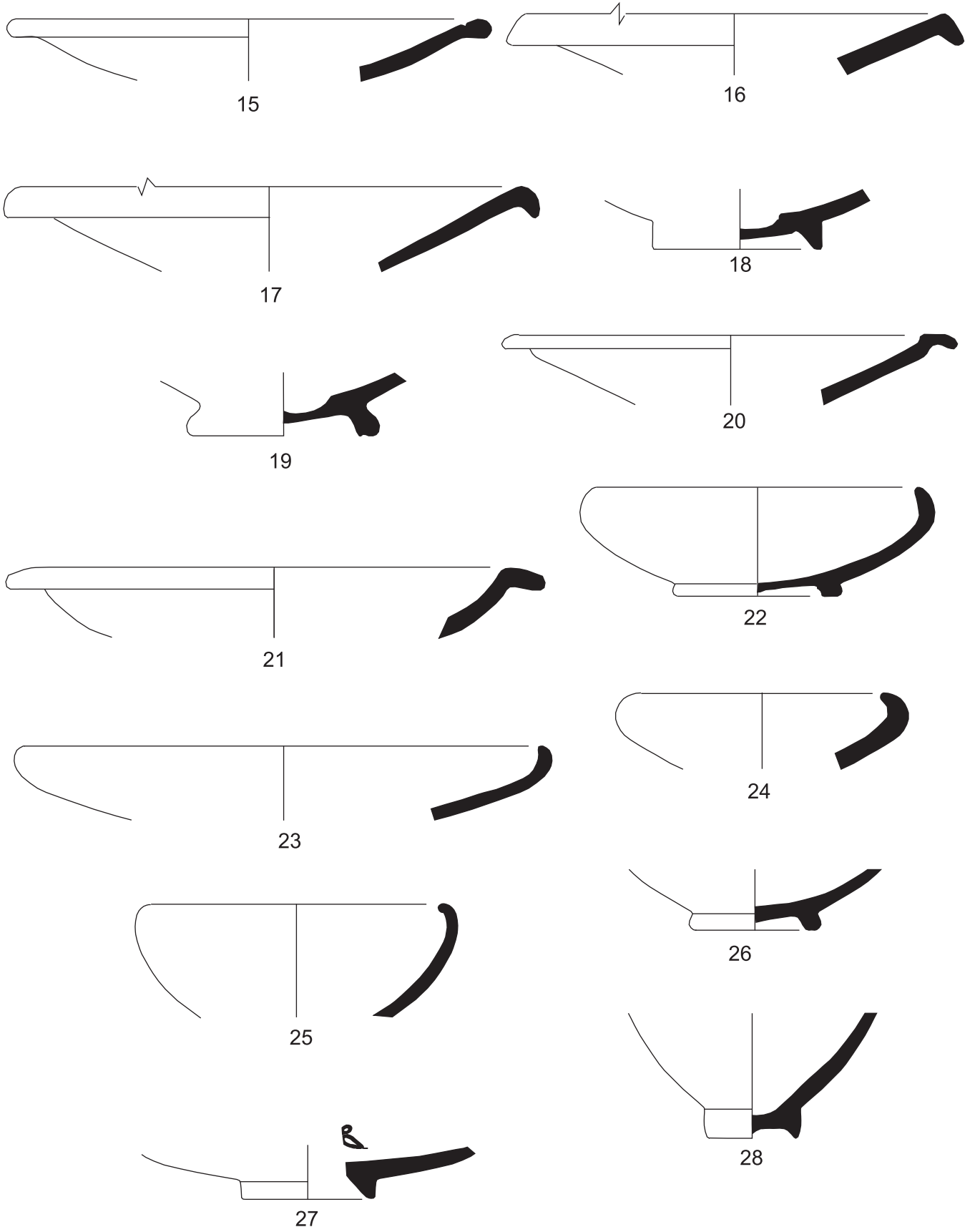
- MITSOPOULOS-LEON, V. 1991.
 “Die Basilika am Staatsmarkt in Ephesos”, Teil 1: Keramik in Hellenistischer und Römischer Zeit, Ephesos, IX/2/2. Wien.
- PATSIADA, V. 1983 (1990).
 “Κεραμική του τύπου της Δυτικής κλιτύος από τη Ρόδο”. ArchDelt 38A. Atina: 105-210.
- POBLOME, J/DEGEEST, R/WAELKENS, M/SCHELTS, E. 1993.
 “Ceramic Studies Sagalassos Ware”, in First General Report on the Survey (1986-1989) and Excavations (1990-1991), Sagalassos 1 (Ed. M. Waelkens). Leuven: 113-140.
- POLLA, S. 2011.
 “Tracing the Occupation History of the Fortress. The Pottery Record from Karasis Survey 2003-2005”, Hellenismus in der Kilikia Pedias, (Eds. A. Hoffmann/R. Posamentir/M. H. Sayar) Byzas 14. İstanbul: 87-96.
- POHL, D/SAYAR, M.H. 2004.
 “Athena Magarsia in Mallos”, Kulturbegegnung in einem Brückenland: Gottheiten und Kulte als Indikatoren von Akkulturationsprozessen im Ebenen Kilikien (Eds. M. Meyer/R. Ziegler), AsiaMS 53: 93-106.
- ROBERT, L. 1951.
 “Contributions à la topographie des villes l’Asie Mineure méridionale”, CRAI: 254-259.
- ROSENBAUER, R. 2007.
 “Topographisch-Urbanistischer Survey des Ruinengeländes am Kap Karataş/Türkei”, Vorbericht zur ersten Kampagne 2006. HASB 20: 107- 119.
- ROSENBAUER, R/SAYAR, M.H. 2011.
 “Die Siedlungsmauer am Kap Karataş. Ein Indiz für die Stadtneugründung von Antiochia am Pyramos an der Stelle von Magarsos?”, Hellenismus in der Kilikia Pedias, (Eds. A. Hoffmann/R. Posamentir/M. H. Sayar). Byzas 14. İstanbul: 155-174.
- ROSENTHAL-HEGINBOTTOM, R. 1995.
 “Imported Hellenistic and Roman Pottery”, Excavations at Dor, Final Report I B, Area A and C. The Finds (Ed. E. Stern). Qedem 2. Jerusalem: 183-288.
- ROTROFF, S.I. 2006.
 Hellenistic Pottery. The Plain Wares. Agora 33. Princeton/New Jersey.
- ROTROFF, S.I. 2002.
 “Westslope in the East” Céramiques hellénistiques et romaines: productions et diffusion en Méditerranée orientale (Chypre, Egypte et côte syro-palestinienne) (Eds. F. Blondé/P. Ballet/J.F. Salles). Travaux de la Maison de l’Orient Méditerranéen 35. Lyon: 97-115.
- ROTROFF, S.I. 1997.
 Hellenistic Pottery, Athenian and Imported Wheelmade Tableware and Related Material. Agora 29. Princeton/New Jersey.
- ROTROFF, S.I/OLVER, A. 2003.
 The Hellenistic Pottery from Sardis. The Finds Through 1994. SardisMon 12. Cambridge.
- SALLES, J.F. 1993.
 “La citerne 198”, Les niveaux hellénistiques (Ed. J. F. Salles). Kition Bamboula 4. Paris: 261-273.
- SAVALLI- LESTRADE, I. 2006.
 “Antioche du Pyrame, Mallos et Tarse/Antioche du Cydné à la lumière de SEG XII, 511. Histoire, Géographique, épigraphie, société. Studi Hellenistici 19. 119-247.
- SAYAR, M.H. 2004.
 “Das Ebene Kilikien vom Tod Alexanders des Großen bis zur Gründung der Provinz Cilicia durch Kaiser Vespasian (323 v. Chr.-72/73 n. Chr.)”, Kulturbegegnung in einem Brückenland: Gottheiten und Kulte als Indikatoren von Akkulturationsprozessen im Ebenen Kilikien (Eds. M. Meyer/R. Ziegler), AsiaMS 53. Bonn: 17-28.
- SLANE, K.W. 1997.
 “The Fine Wares”, The Hellenistic and Roman Pottery”, (Ed. S. C. Herbert). Tel Anafa 2,1, Ann Arbor: 247-393. Lev. 1-57.
- SPARKES, B/TALCOTT, L. 1970.
 Black and Plain Pottery, of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C. 1-2. Agora 12. Princeton/New Jersey.
- ŞENOL, K/AŞKIN, E. 2007.
 “Amphoralar Işığında Kentin Ticari İlişkileri”, Nagidos: Dağlık Kilikia’da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları (Ed. S. Durugönül). İstanbul: 241-297.
- WAAGE, O. 1948.
 “Hellenistic and Roman Tableware of Syria”, Ceramics and Islamic Coins (Ed. O. Waage). Antioch on the Orontes 1. Princeton: 1-60.
- WERNER, S/WERNER, R. 1951.
 Eine griechische Inschrift aus Karataş. JKF 1. 325-327.

KARATAŞ BURNU YÜZEY ARAŞTIRMASINDA BULUNAN HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ KERAMİKLERİ

Ölçek: 1/2

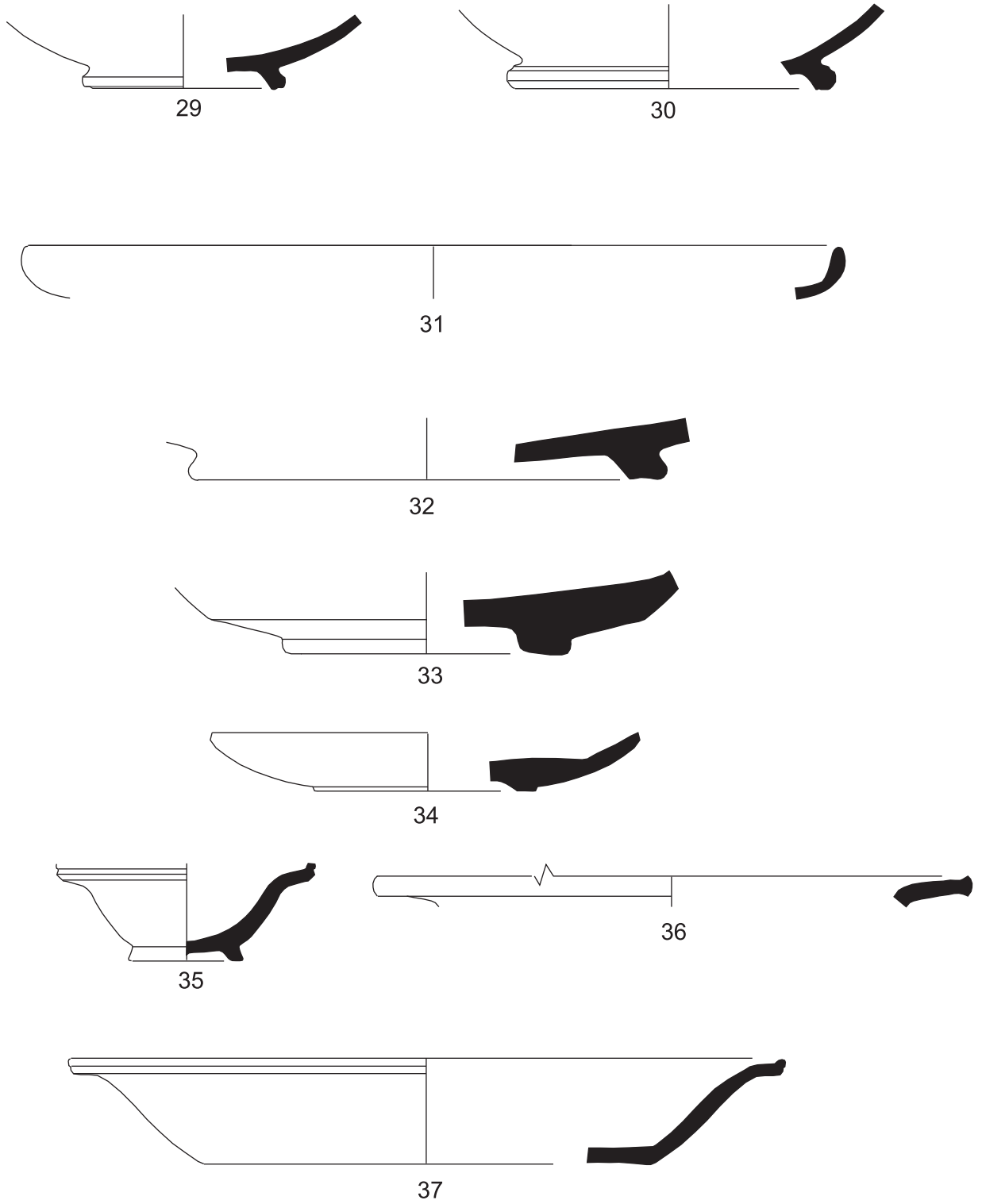
Res. 4: Siyah Firnisli Keramikler: no. 1-4. Batı Yamacı Dekorlu Keramikler: no. 5-8. Hellenistik Dönem Astarlı Keramikleri: no. 9-14 / Black Glazed Pottery: no. 1-4. West Slope Pottery: no. 5-8. Hellenistic Colour-Coated pottery: no. 9-14.

Ölçek: 1/2

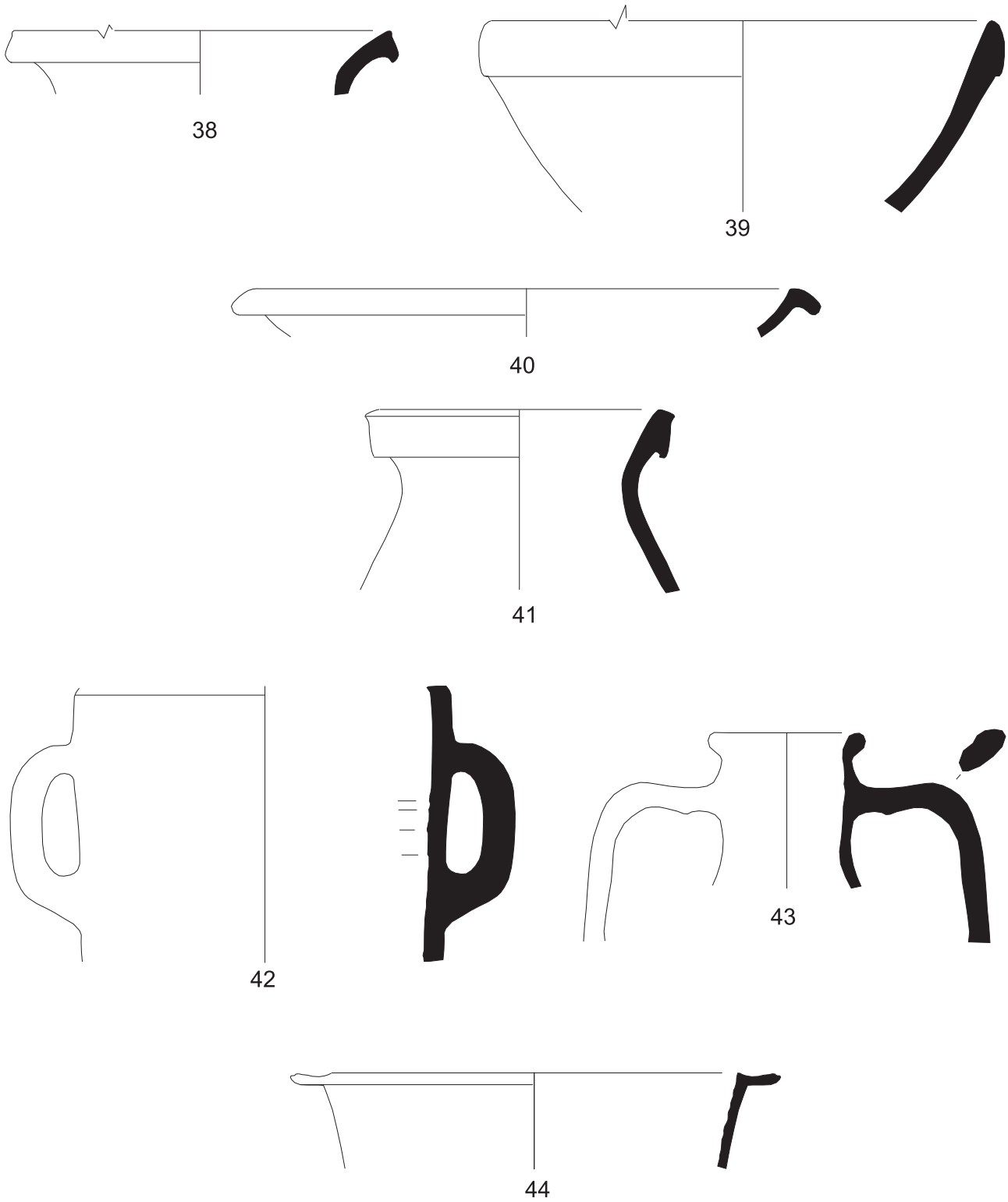
Res. 5: Hellenistik Dönem Astarlı Keramikleri: no. 15-28 / *Hellenistic Colour-Coated Pottery: no. 15-28.*

KARATAŞ BURNU YÜZEY ARAŞTIRMASINDA BULUNAN HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ KERAMİKLERİ

Ölçek: 1/2

Res. 6: Hellenistik Dönem Astarlı Keramikleri: no. 29-30. Doğu Sigillatası A (ESA): no. 35-39. Doğu Sigillatası B (ESB): no. 31-35 / *Hellenistic Colour-Coated Pottery: no. 29-30. Eastern Sigillata A (ESA): no. 35-39. Eastern Sigillata B (ESB): no. 31-35.*

Ölçek 1:3

Res. 7: Açık Renk Hamurlu Saklama, Taşıma ve Mutfak Kapları: no. 38-43. Pişirme Kabı: no. 44 / *Storage, Transport and Kitchen Vessels With Light-Coloured Fabric: no. 38-43. Cooking Ware (lopas): no.44.*

KARATAŞ BURNU YÜZEY ARAŞTIRMASINDA BULUNAN HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ KERAMİKLERİ

Res. 8: Batı Yamacı Dekorlu Keramikler: no. 5-8. Hellenistik Dönem Astarlı Keramikleri: no. 12, 28. Doğu Sigillatası A (ESA): no. 31-35. Doğu Sigillatası B (ESB): no. 37. Açık Renk Hamurlu Saklama, Taşıma ve Mutfak Kapları: no. 41, 42. Pişirme Kabı (Lopas): no. 44 / Westslope Pottery: no. 5-8. Hellenistic Colour-Coated Pottery: no. 12, 28. Eastern Sigillata A (ESA): no. 31-35. Eastern Sigillata B (ESB): no. 37. Storage, Transport and kitchen vessels with light coloured fabric: no. 41, 42. Cooking Ware (Lopas): no. 44.

TÜBA-AR 17. SAYI HAKEMLERİ

Doç. Dr. Suat ATEŞLİLER

(Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Aydın)

Doç. Dr. Ertekin DOKSANALTI

(Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya)

Prof. Dr. Şevket DÖNMEZ

(İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul)

Doç. Dr. Mehmet IŞIKLI

(Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Erzurum)

Prof. Dr. Gül IŞIN

(Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya)

Doç. Dr. Veli KÖSE

(Hacettepe Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara)

Prof. Dr. Aynur ÖZFİRAT

(Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Hatay)

Prof. Dr. Gürcan POLAT

(Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir)

Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU

(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü)

Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN

(Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara)

Yrd. Doç. Dr. Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT

(İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul)

TÜBA-AR GENEL YAZIM KURALLARI

TÜBA-AR, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından yıllık olarak yayımlanan uluslararası süreli bir dergidir. Derginin yayın politikası, kapsamı ve içeriği ile ilgili kararlar (Türkiye Bilimler Akademisi –TÜBA) Akademi Konseyi tarafından belirlenen Yayın Kurulu tarafından alınır.

DERGİNİN KAPSAMI

TÜBA-AR dergisi ilke olarak, dönem ve coğrafi bölge sınırlaması olmadan arkeoloji ve arkeoloji ile bağlantılı tüm alanlarda yapılan yeni araştırma, yorum, değerlendirme ve yöntemleri kapsamaktadır. Dergi arkeoloji alanında yeni yapılan çalışmalara yer vermenin yanı sıra, bir bilim akademisi yayın organı olarak arkeoloji ile bağlantılı olmak koşulu ile kültürel miras yönetimi, koruma, doğa, fen ve diğer sosyal bilim alanları ile ilgili tüm uzmanlık alanlarının da yeni yorum, yaklaşım, analizlere açıktır; bu alanlarda bir forum oluşturma işlevini de yüklenmiştir.

Kazı ve yüzey araştırmaları da dahil olmak üzere yeni yorum ve açılım getirmeyen, yalnızca malzeme tanıtımı içeren, kazı ön rapor niteliğindeki yazılar dergi kapsamının dışındadır. Ancak, kültür tarihi açısından önemli bir yenilik getiren, özgün buluntular “haber” olarak dergiye kabul edilebilir.

YAYIN İLKELERİ

Dergide basılmak için verilen yazılar Türkçe, İngilizce, Almanca ya da Fransızca olabilir; Türkçe yazılara İngilizce, diğer dillerde yazılmış olanlara da Türkçe ve İngilizce bir özet eklenmesi gerekmektedir. Resim alt yazıları, biri Türkçe olmak üzere mutlaka çift dilde yazılmalıdır. Anahtar sözcükler ve özetler ise, İngilizce ve Türkçe olan yazılarda Türkçe ve İngilizce olarak çift dilde, diğer dillerde yazılan makalelerde makale dilinin yanı sıra Türkçe ve İngilizce olarak üç dilde verilmelidir.

Yazarlar dergiye gönderdikleri makalenin özgün olduğunu, başka bir dilde dahi olsa makalenin daha önce yayımlanmadığını ya da yayımlanmak üzere bir başka dergiye gönderilmemiş olduğunu kabul etmiş sayılırlar.

TÜBA-AR hakemli bir yayındır. Gelen yazıların önkabulü üzerine yayın kurulu görüş bildirir ve hakem önerir. Her yazı en az iki hakeme gönderilir. Hakemlerin önerileri, eleştiri ve düzeltmeleri yazara hakem adı gizlenerek yollanır; yazarlar hakem görüşüne uymayı kabul etmek yükümlülüğündedir. Yazarların, gerekçe göstererek görüşlerinde ısrarcı olmaları durumunda yayın kurulu yeni bir değerlendirme yapar.

Hakem görüşleri doğrultusunda yayın kurulu tarafından basılabilir kararı verilen yazılar, yazı düzeni, yazım kuralları, kaynakça, görsel malzeme ile yazının ilişkilendirilmesi gibi konular da dahil olmak üzere gözden geçirildikten sonra, önemli bir aksaklık bulunmaz ise son gözden geçirme yayın koordinatörü tarafından yapılır.

YAZIM KURALLARI

Makaleler: Makale metni bilgisayar ortamında yazılmalıdır. Başlık iki kademeli kullanılabilir ve ikinci satıra yazılan başlık ‘alt başlık’ olarak değerlendirilir. Sayfa sayısı için belirli bir sınır bulunmamakla beraber üst sınır 50000 vuruş olarak kabul edilmektedir. Makaleler iki aşamalı olarak teslim edilmelidir; ilk olarak hakeme gönderilecek şekilde tek dosyada metin, kaynakça, düşük çözünürlükte görseller ve resim alt yazıları, ikinci aşamada, makalenin kabulünden sonra ise ayrı dosyalar halinde olmak üzere metin, kaynakça, yüksek çözünürlükte görseller ve resim alt yazıları olarak teslim edilmelidir. Metin, ‘microsoft word’ kelime işlem programında yazılmalıdır. Metin içindeki birinci derece başlıklar büyük harf bold, ikinci derece başlıklar büyük harf normal, üçüncü derece başlıklar sözcük ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harf bold, dördüncü kademe başlıklar sözcük ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harf ve italik yazılmalıdır.

Örnek yazılım:
INTRODUCTION
CULTURAL STAGES
North-Central Anatolia
İkiztepe

Metin içinde geçen yabancı sözcük ve terimler, örneğin 'in situ' italik olarak yazılmalıdır. Metin içinde Milattan Önce, Milattan Sonra gibi çok alışlagelmiş kısaltmalar dışında kısaltma kullanılmamalı ve açık yazılmalıdır. Ancak metinde çok sık geçen adlamalar, ilk olarak açık yazılıp yanında kısaltması parantez içinde belirtildikten sonra kısaltma olarak kullanılmaya devam edilebilir; örneğin Maden Tetkik Arama (MTA). Geçerli bazı kısaltmalar:

Milattan Önce'nin kısaltması: MÖ ve tarihten önce; örneğin MÖ 475

Milattan Sonra'nın kısaltması: MS ve tarihten önce; örneğin MS 456

Günümüzden önce: GÖ

Uyarlanmış (kalibre) tarihler: cal. M.Ö.; örneğin cal. MÖ 475

Belirli bazı dönem adları kısaltılabilir; örneğin Erken Tunç Çağı, ETÇ; Geç Demir Çağı, GDC

Bölge adlarının ilk harfleri büyük yazılmalı; örneğin İç Anadolu, Orta Amerika, Güneydoğu Anadolu, Orta Asya, Yakın Doğu gibi. Aynı şekilde yer, coğrafya ve kurum adlarının da ilk harfleri büyük yazılır; örneğin Avrupa, Akdeniz Bölgesi, Barbaros Bulvarı, Kızılırmak, Fırat Nehri, İstanbul Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu gibi.

Görseller: Resimler dijital olmalıdır. Görsellerin yüksek çözünürlükte ve imaj boyutunun büyük olması gerekmektedir. Genelde 20 sayfalık bir metin için 6-8 resim sayfasına girecek şekilde tercihen 15 resim üst sınırdır. Yazı hangi dilde olursa olsun resim alt yazıları biri Türkçe olmak üzere mutlaka çift dilde yazılmalıdır. Görsellerde ve metin içi göndermelerinde tek bir numaralandırma uygulanmalıdır. Fotoğraf, resim, çizim hepsi Res.1,2,3... / Fig. 1,2,3... olarak sıralanmalı ve metnin sonunda verilmelidir. Tablo-çizelgeler, görsellerden ayrı olarak Çizelge 1,2,3... / Table 1,2,3... olarak numaralandırılmalı ve metin sonunda verilmelidir.

Her türlü görsel malzemenin sayfa mizanpajında rahat kullanılabilmesi için, yatay ya da dikey A4 normun oranlarına uygun olması gerekmektedir.

Yazara/yazarlara ait olmayan görsellerin kaynağı belirtilmeli, yayım için telif hakkı anlaşması gerektiren googleeearth gibi görseller kullanılmamalıdır.

Dipnotlar: Dipnotlar aşağıdaki örneklerdeki gibi olmalıdır;
Özgüç 1978, Garstang/Gurney 1959; Forlanini 2007: 151.

Kaynakçada verilen tüm kaynaklara metinde gönderme yapılmalıdır.

Kaynakça yazım kuralları aşağıdaki gibidir:

Makale:

ALKIM, U.B. 1979.

"İkiztepe Kazısı 1978 Çalışmaları", Belleten XLIII/72: 890-892.

Kitap Bölümü:

HAMSHIRE, J.D. 1987.

"Data Sources in Historical Geography", Historical Geography: Progress and Prospect (Ed. M. Pacione). London: 46-69.

Kitap:

HAZENBOS, J. 2003.

The Organisation of the Anatolian Local Cults During the 13th Century B.C. Leiden.

BRYER, A/WINFIELD, D. 1985.

Byzantine Monuments and Topography of Pontus. Washington.

PUBLICATION RULES

TÜBA-AR (Turkish Academy of Sciences, Journal of Archaeology) is an international periodical that is published annually by Turkish Academy of Sciences. The Editorial Board appointed by the TUBA Academy Council makes the decisions as to the publication policy, extent and content of the journal (Turkish Academy of Sciences - TÜBA).

SCOPE OF THE JOURNAL

The journal TÜBA-AR principally involves new research, comment, evaluation and methods conducted in the field of archaeology and in archaeology-related fields without any periodic and geographic area restriction. The journal includes newly conducted studies in the field of archaeology, but as a science academy house organ, it is also open to new comments, approaches and analyses in the areas of expertise like cultural heritage management, protection, nature, science and other fields of social science as long as these areas are related to the archaeology.

Excavational working paper-like reports which only offer a material advertisement or lack of new comments and initiatives about excavation and surface research lie beyond the scope of the journal. However, unique findings that break new ground in terms of cultural history can be accepted to the journal as “news.”

EDITORIAL PRINCIPLES

The manuscripts may be in Turkish, English, German or French; for Turkish manuscripts an English summary must be added and for the manuscripts that are written in other languages, both a Turkish and an English summary must be provided. The official subtitles must certainly be written in two different languages, one of which is to be Turkish. The keywords and summaries for English and Turkish manuscripts must be offered in Turkish and English; the manuscripts written in other languages must be provided in Turkish and English, as well, apart from the source language of the manuscripts.

The authors are assumed to acknowledge that the manuscripts they write for the journal are authentic and have never been published previously even in another language or have not been submitted for publication elsewhere.

TÜBA-AR is a refereed journal. The editorial board expresses an opinion about the preliminary acceptance of the manuscripts and hand it over to the referees. The manuscripts are referred to at least two referees. The suggestions, criticism and corrections made by the referees are redirected to the authors provided that the referees' names remain anonymous; the authors are obliged to take referees' consult. In case the authors are insistent upon their own manuscripts, the editorial board re-evaluates them.

In accordance with the referees' opinions, the manuscripts cleared for publication by the editorial board are reviewed for their format, spelling rules, references and visual materials; the final assessment is conducted by the editorial coordinator provided there is no crucial defect.

SPELLING RULES

Articles: The articles should be prepared in computer environment. Titles up two lines are allowed; the first line as the 'Title' and the second line as the 'Sub-Title.' Although there is no exact limit on the length of the articles, the average length should not exceed 50000 characters. The articles should be delivered in two phases: first, in a single file, with references and low-resolution illustrations and image subtitles, then in the second phase, once they are cleared for publication, they should be presented in separate files with the text itself, references, high-resolution illustrations and image subtitles. The texts should be prepared in a Microsoft Word processing format. The titles in the texts should be written in bold capitals, the subtitles in capitals, third degree titles in bold, in lower case except for the first letter of the words, and the fourth degree titles in italics, in lower case except for the first letter of the words.

Example:

INTRODUCTION

CULTURAL STAGES

North-Central Anatolia

Ikiztepe

Foreign words and terms found in the texts like “in situ” should be written in italics. Except for the conventional abbreviations like “Before Christ” and “Anno Domini” the abbreviations should not be used and the term should be written in full length. However, frequently-used expressions should first be written in full length with the abbreviations in parentheses, then the abbreviated forms can be used for the rest of the text; for example, General Directorate of Mineral Research and Exploration (MTA). Valid abbreviations:

Abbreviated form of Before Christ: BC and the date, e.g. 475 BC

Abbreviated form of Anno Domini: AD and the date, e.g. AD 456

Before present: BP

Calibrated dates: cal. BC; e.g. cal. 475 BC

Certain period names can be abbreviated; for example, Early Bronze Age, EBA; Late Iron Age (LIA)

The first letter of region names should be in capitals; for example, Central Anatolia, Central America, South-east Anatolia, Central Asia, Near East, etc. Similarly, the first letter of place names, geographic and institutional names is in capitals; e.g. Europe, Mediterranean Region, Barbaros Bulvarı, Kızılırmak, Euphrates, Istanbul University, Turkish Historical Society, etc.

Illustrations: The visuals should be in digital format. They should be in high-resolution and the image size should be large. The maximum image number should be 15 in the way that 6-8 images should be selected for print for a 20-page text. No matter what the language of the text is, one of the image subtitles should definitely be in two different languages, one of which is to be Turkish. All the illustrations and intra-textual references should be numbered in the same format. Pictures, images, drawings, etc. should be numbered as Pic.1,2,3..... /Fig. 1,2,3... and given at the end of the text. Apart from the illustrations, tables-charts should be numbered as Chart 1,2,3.../Table 1,2,3.... and given at the end of the text.

Every kind of illustrations, whether in horizontal or vertical form, should be suitable for A4 format sizes in order to be used comfortably in the page lay-out.

All the illustrations that may or may not belong to the author should be credited and the ones that require a copyright agreement like googleearth should not be used.

Footnotes: The footnotes should be given as in the examples:

Özgüç 1978, Garstang/Gurney 1959; Forlanini 2007: 151

All the resources presented in the references should make a reference within the text.

Rules for Reference List:

Article:

ALKIM, U.B. 1979.

“İkiztepe Kazısı 1978 Çalışmaları”, Belleten XLIII/72: 890-892.

Book Section:

HAMSHIRE, J.D. 1987.

“Data Sources in Historical Geography”, Historical Geography: Progress and Prospect (Ed. M. Pacione). London: 46-69.

Book:

HAZENBOS, J. 2003.

The Organisation of the Anatolian Local Cults During the 13th Century B.C. Leiden.

BRYER, A/WINFIELD, D. 1985.

Byzantine Monuments and Topography of Pontus. Washington.

ISSN: 1301-8566

9 771301 856139